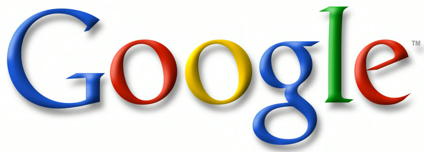

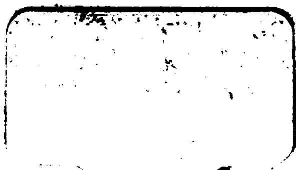

+ στέφανος ἐν χῷ τῷ θῷ πιστὸς βασιλεὺς
καὶ αὐτοκράτωρ σερβίων καὶ ρωμανίας +

+ συμεὼν ἐν χῷ τῷ θῷ πιστὸς βασιλεὺς
αὐτοκράτωρ ρωμαίων καὶ σερβίων· καὶ πάσης ἀλβανίας· οὔρεσις ὁ παλαιολόγος +

– μαρία βασίλισσα ἀγγελίνα
δούκαινα ἡ παλαιολογίνα

Грчки подписи Србски владалаца

ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА, СИМЕОНА УРОША НЕМАЊИЋА [illegible] И МАРИЈЕ ТОМИНЕ ДЕСПОТИЦЕ КЊИГА.

ГЛАСНИК

СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА I. (18)

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1865.

САДРЖАЈ.

Страна:

1. Закони тичући се преустројења друштва . I до XII.
2. Списак чланова друштва . . . . XII—XX.
3. Развитак велике школе . . . . 1— 24.
4. Мијајла из Острвице љетописи . . . . . . 25—188.
5. Метеорски манастири у Тесалији . . . . 189—212.
6. Шафран . . . . 213—252.
7. О народној песми „Страхинић Бан." . . . 253—295.
8. Св. Димитрије и Солунски Славени . . . . 297—357.
9. Протоколи седница друштва . . . . 358—388.

Србско учено друштво је преустројено под новим називом Друштво Србске Словесности, постојавше пре од 1841 до 1864 године. Зато се и овај I-ви Гласник србског ученог друштва има сматрати као 18-та књига продуженог у новом реду Гласника друштва србске словесности.

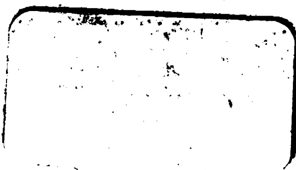

§. 5.

Чланови друштва могу бити само она лица, коя су дѣломъ показала, да ође и могу снажно да принесу къ постигнућу задатка друштва.

§. 6.

За редовне чланове могу бити узети само они учени србски грађани, кои су списомъ каквимъ свою способность за друштвене цѣли засведочили, и о коима друштво пре избора има увереня, да желе за члана примлѣни бити.

§. 7.

За дописне чланове бираю се учена лица, на страни живећа, коя су кньижевнимъ радомъ своимъ знатно допринела къ постигнућу друштвеногъ задатка.

§. 8.

За почесне чланове могу се узети лица, коя су се за кандидате препоручила знаменитомъ услугомъ задатку друштва учинѣномъ.

§. 9.

Кандидате за чланове предлаже кои одсѣкъ одбору, а овай, ако министеръ просвете и црквены дѣла противъ лица изузеће неучини, скупу на изборъ.

§. 10.

Брой чланова одређенъ є у овимъ границама: редовны чланова у свакомъ одсѣку не маньій одъ петъ, не већій одъ двадесетъ; дописны чланова найвише педесетъ свега; почесны чланова у неограниченомъ брою.

§. 11.

Сви чланови имаю приступъ у сѣднице одсѣка и скупа, но само редовни чланови имаю гласъ рѣшаваня у своимъ одсѣцима и у скупу.

§. 12.

Изъ редовны чланова узимаю се лица за званичнике друштва.

§. 13.

Члановима ће се издавати дипломе съ подписомъ председателя и секретара.

§. 14.

Сви чланови добыяю списе друштвене бесплатно.

§. 15.

Чланство се губи судскомъ пресудомъ, коя губитакъ грађанске части за собомъ вуче, изявлѣномъ жельомъ

самогъ члана, и рѣшенѣмъ скупа по предлогу и изяви одбора, да се членъ неодзива позиву одбора, било да се членства пріими, или да друштву могућимъ радомъ у помоћь притече.

III. Одсѣци.

§. 16.

Ради удесніегъ одправляня послова друштво е поделѣно на одсѣке:

а., за науке моралне, езикословне и литерарне;
б., за науке природословне и математичне;
в., за науке исторійске и државне, и
г., за вѣштине.

§. 17.

Одсѣци су међусобно одвоени; свакій има свогъ председателя и перовођу и брине се о пословима свое струке.

§. 18.

Свакій одсѣкъ ради по своме нахођеню, по препоруци одбора и по предлогу поедины чланова свое послове, рѣшава у своіой струци независно, и предлаже своя заключеня преко свогъ председателя одбору на далѣ дѣланѣ и извршенѣ.

§. 19.

Нико неможе бити членъ више одсѣка, но, ако друштво кои одсѣкъ на више пододсѣка раздвои, могу чланови одсѣка у више подчинѣны му пододсѣка чланови быти; пододсѣци доносе своя заключеня одсѣку као свое предлоге, кои далѣ съ ньима поступа.

§. 20.

У мешовитимъ питаньима, коя се додираю више одсѣка, може одборъ саставляти мешовите комисіе изъ чланова разны одсѣка, но и онда еданъ одборомъ назначеный одсѣкъ руководи стварь; а тако и поедини одсѣци могу се ползовати услугама чланова други одсѣка.

§. 21.

Одсѣкъ предлаже изъ свое средине три кандидата министру просвете и црквены дѣла преко одбора, и министеръ изъ ньи назначава еднога као председателя одсѣку за ону годину. Перовођу назначава одсѣкъ самъ себи изъ свое средине. У пододсѣцима пресѣдава найстаріи членъ пододсѣка.

§. 22.

Кои одсѣкъ нема баръ петъ чланова, сматра се да непостои и чланове истога по ньіовой жельи распорећуе одборъ привремено у остаде одсѣке.

§. 23.

Послови одсѣка су израђиванѣ и унапређаванѣ знаня у кругъ нѣговъ спадаюћи, прегледанѣ и оцѣньиванѣ нѣму стручны послова, и старанѣ да се нѣму повѣрена струка знаня далѣ развія.

IV. *Одборъ.*

§. 24.

Пословима друштва управля одборъ.

§. 25.

Одборъ сачиняваю предсѣдатель друштва и референти: ови су предсѣдательи поедины одсѣка; одбору е придоданъ секретаръ друштва као перовођа и касиръ друштва.

§. 26.

Предсѣдателя друштва наименовава за годину дана князъ на предлогъ министра просвете и црквены дѣла.

§. 27.

Остали чланови одбора долазе у одборъ по своме праву што су предсѣдательи у поединимъ одсѣцима.

§. 28.

У случаю (§. 22.) ако манѣ одъ три одсѣка постое, допунява се брой чланова одбора изборомъ іошъ едногъ или више млађи референта у онимъ одсѣцима, кои су броемъ чланова найячи.

§. 29.

Секретара бира друштво у скупу на неопредѣлѣно време изъ три кандидата, кое му предсѣдатель друштва назначи.

§. 30.

Ако секретаръ одсуствуе или оставку да или се за службу иначе онеспособи, одборъ, на предлогъ предсѣдателя, назначава изборомъ друштву до новогъ избора привремено секретара изъ чланова друштва.

§. 31.

Сваке године мора найстаріи членъ изъ одбора иступити и новъ се изборъ учинити.

§. 32.

Предсѣдатель и секретаръ друштва остаю чланови одсѣка, коима принадлеже.

§. 33.

Одбора су права и дужности:

а., представляти друштво и водити сву нѣгову преписку;

б., управляти свомъ економіомъ друштва;

в., одрећивати награде за поєдина списательска дѣла, и одкупне цѣне за потребне рукописе и друге научне драгоцѣности, но све то према оцѣнама одсѣка и на основима, коє є скупъ друштва поставіо;

г., руководити пословима друштва и распорећивати ій по одсѣцима; решеня одсѣка извршивати, по потреби ій у сагласности єдне цѣли обдржавати и зато ій одсѣку на ново рѣшаванѣ повраћати;

д., сазивати одсѣке у сѣднице преко предсѣдника одсѣка;

е., подносити скупу извѣстія о раду и станю цѣлогъ друштва;

ж., припремати и привремено до одобреня скупа одржавати сношеня са странимъ друштвима.

§. 34.

Предсѣдателя права и дужности єсу:

а., друштво водити къ постигнућу задатка непосредно и преко одбора;

б., послове у сѣдницама нарећивати, отварати и затварати сѣднице, у нима претресе руководити, мнѣнія прикупляти и заключеня проглашавати;

в., сва писмена одъ друштва излазећа подписивати и на друштво управлѣна пріимати.

§. 35.

Свакогъ референта права и дужности єсу: у одбору по решеню одсѣка, или, уколико тога нема, по свомъ нахођеню, интересе друштва заступати, и рѣшеня одсѣка одбору представляти као и нарећеня у одбору рѣшена одсѣку саобштавати.

§. 36.

Секретара права и дужности єсу:

а., водити сво писмоводство друштва;

б., урећивати друштвеный органъ и остало све, што се у име друштва печата;

в., по решеню одбора исплаћивати трошкове друштва и прикупляти приходе нѣгове, и о свему иманю друштва рачунъ водити;

г., надзиравати надъ кньигама и збиркама друштва, докъ су подъ рукованѣмъ овога;

д., при равномъ брою присуствуюћи одборника ужива секретаръ у сѣдницама одбора права члана одбора.

V. Скупъ.

§. 37.

Друштво се повремено у скупъ саставе.

§. 38.

У скупъ имаю приступа, поредъ свію чланова, по одобреню председника, и друга отмѣна лица литерарногъ реда.

§. 39.

Скупа е кругъ дѣланя:

а., прійма обзнану званичника, кои су за идућу годину изабрани и одобрени;

б., бира чланове друштва;

в., бира секретара друштва:

г., увѣрава се о годишньой радньи друштва;

д., прегледа рачуне и инвентаре друштва;

е., одобрава далѣ делѣнѣ одсѣка на пододсѣке;

ж., прійма предлоге одъ своій чланова, савѣтуе се и рѣшава о ньима, и о томе шта му треба далѣ предузимати за постигнуће друштвеногъ задатка;

з., рѣшава спорна питаня између поедины одсѣка и између одсѣка и одбора;

и., поставля правила: за унутрашньій радъ друштва, *за количину накнада* списательима, за поединe родове издатака, за одкупе, за друштвеньій органъ, за сѣднице, за дѣловодство и рачуноводство;

і., рѣшава коначно о ступаню у свезу са странимъ друштвима.

VI. Сѣднице и рѣшаваня.

§. 40.

Друштво се ради рѣшаваня о своимъ дѣлима, саставе у сѣднице скупа, одбора и одсѣка,

§. 41.

Скупъ се састае у сѣдницу баръ еданпутъ у години, одборъ баръ еданпутъ у месецъ дана а одсѣци по потреби посла.

§. 42.

Само су оне седнице пуноважне кое дотичный председникъ или у немогућности нѣговогъ присуства одборомъ одређеный членъ сазове, отвори, руководи и затвори.

§. 43.

У седницама само се о ономе решавати може, за што е седница по овомъ устройству надлежна.

§. 44.

Да решенѣ важи мора у седницама скупа присуствовати баръ половина у месту наодећи се, но никадъ манѣ одъ десетъ редовны чланова; у седницама одбора баръ трояца одборника; у седницама одсека баръ трећина у месту наодећи се чланова одсека, но овай брой неможе маньій одъ три бити.

§. 45.

У седницама решава се простомъ вишиномъ гласова; што се на тай начинъ решити неможе, одлаже се за слѣдуюћу сѣдницу.

§. 46.

На предлогъ три члана мора се тайнимъ гласанѣмъ питанѣ решити.

VII. Свеза са странимъ друштвима.

§. 47.

Друштво ће ступати у свезу и са странимъ друштвима, съ коима се, по природи свога задатка, може узаймно подпомагати.

§. 48.

У свезу са странимъ коимъ друштвомъ ступа друштво по предлогу когъ одсека и по решеню скупа; но предуготовне преговоре о свези може предходно и одборъ расправити, а и привремено у одношае ступити.

§. 49.

Свезу обдржава одборъ узаймнимъ саобштаванѣмъ рада и изменама друштвены органа.

VIII. Органъ друштва.

§. 50.

Друштво е обвезано свой радъ у нарочитомъ свомъ органу печатньомъ явности предавати.

§. 51.

Своє послове обзнанює друштво преко одбора: научный радъ посредствомъ свогъ органа, а заключеня посредствомъ явны листова у колико ова за неприсуствуюће чланове и за публику важности имати могу.

IX. Иманѣ друштва.

§. 52.

Друштво има своє иманѣ у новцу, кньигама и збиркама, и подмирує своє трошкове изъ прихода, кои му долазе одъ помоћи било одъ стране правительства или одъ стране приватны прилога, или одъ узетака изъ собствене економне манипулаціє.

§. 53.

Друштво ће трошити своє приходе на исплату своій редовны трошкова, на награде списательима, на одкупъ дѣла и предмета за своє збирке, оно ће покланяти и исподъ трошкова продавати своя дѣла у цѣли да свой задатакъ постигне, по решеню одбора а по правилама, коє друштвеный скупъ за то све поставіо буде.

§. 54.

Друштвена библіотека и збирке саставный су део народне библіотеке и музея.

§. 55.

Помоћь за одправлянѣ канцеларійскогъ рада даваће се друштву изъ канцеларіє министерства просвѣте и црквены дѣла.

Нашъ министеръ просвете и црквени дела нека се о извршеню овога указа стара.

29. Юлія 1864. год.
У Београду.

М. М. ОБРЕНОВИЋЪ с. р.

Заступникъ министра просвете и црквены дела министеръ финансіє.

К. Цукићъ с. р.

III.

СПИСАК ЧЛАНОВА

СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

ГОДИНЕ $186^4/_5$.

А. Званичници друштва:

1. *Предсједатељ друштва:* Г. Јован Гавриловић члан државног савјета.

2. *Чланови одбора и предсједатељи одсека:*

а.) Одсека за науке моралне језикословне и литерарне: Г. Коста Бранковић, ректор велике школе.

б.) Одсека за науке природословне и математичне: Г. Др. мед. Јос. Панчић, професор вел. школе.

в.) Одсека за науке историјске и државне: Г. Др. права и филос. Никола Крстић члан апелац. суда.

г.) Одсека за вјештине: за сад нема.

3. *Секретар и касир друштва:* Г. Др. мед. Јанко Шафарик, библиотекар и чувар музеја при министерству просвете и црквени дјела.

Б. Редовни чланови друштва: (у азбучном реду.)

а.) Одсека за науке моралне језикословне и литерарне:

ГГ. Бан Матија, списатељ.
Бранковић Коста, ректор велике школе.
Евгеније, архимандрит манасијски, ректор семинарије.
Малетић Ђорђе управитељ гимназије београдске.
Ненадовић П. Љубомир, началник у министерству просвете и црквени дјела.
Сава, архимандрит горњачки, профес. семинарије.

ГГ. Сретеновић Сава, секретар I р. у министерству просв. и цркв. дјела.
Цукић Коста, др. фил. министер финансије и заступник министра просвете и цркв. дјела.

б.) Одсека за науке природословне и математичне:

ГГ. Валента Јован, др. мед. и хир. варошки лекар у Београду.
Јосимовић Емилијан, професор више математике у војеној школи.
Ковач Јован, др. мед. и хир. војени лекар.
Машин Јован, др. мед. и хир. практич. лекар.
Медовић Аћим, др. мед. секретар одјел. санитета у министерству унутр. дјела.
Панић Мијајло, профес. физике и математике у војеној школи.
Панчић Јосиф, др. мед. професор велике школе.
Рашковић Мијајло, професор велике школе.

в.) Одсека за науке историјске и државне:

ГГ. Гавриловић Јован, члан државног савјета.
Голубовић Димитрије, члан великог суда.
Јовановић Коста, секретар у министерству унутрашњи дјела.
Крстић Никола, др. права и филос. члан апелацијоног суда.
Лешјанин Милоје, началник одјел. у министерству иностраних дјела.
Лешјанин Рајко, министер правде и чувар државног печата.
Мариновић Јован, предсједатељ државног совјета.
Милићевић Милан, секретар I. р. у министерству просвете и цркв. дјела.
Николић Сергије, професор велике школе.
Петронијевић Милан, помоћник министра правде.
Поповић Милош, уредник Видовдана.
Ристић Јован, др. права; књажес. србски капућехаја у Цариграду.
Спасић Милован, др. фил. началник одјел. у министер. финансије.
Срећковић Панта, професор велике школе.
Христић Филип, др. права, члан државног савјета.
Црнобарац Димитрије, др. права, члан државног савјета.

ГГ. Шафарик Јанко, др. мед. библиотекар и чувар музеја при минист. просвете и црвк. дјела.
Јакшић Владимир. началник одјел. у министерст. финансије.

г.) Одсека за вештине:

Г. Миловук Милан, управитељ трговачке школе, (засад уписан у одсек историјски.)

В. Почастни чланови: (по реду избора:)

Платон Атанацковић православ. епископ бачки у Новомсаду.
Петар граф Пејачевић од Вировитице.
Лазар Арсенијевић, члан држ. савјета у пензији.
Стефан Стефановић, председатељ држ. савјета у пензији.
Илија М. Гарашанин, министер иностраних дјела и председатељ министр. савјета.
Алекса Јанковић, члан држ. савјета у пензији.
Јефрем Ненадовић, подпредседатељ држ. савјета у пензији.
Исак Никифоровић, великокупац у Русији.
Тодор Хербез, члан држ. савјета у пензији.
Алекса Симић, члан држ. савјета у пензији.
Михаил, архиепископ београдски и митрополит Сербије.
Јанићије, епископ ужички.
Илија Коларац, великокупац.

Г. Почастни чланови друштва, бивши редовни др. срб. слов. (по реду избора;)

ГГ. Николић Атанасије, пензионир. помоћник министерства.
Поповић Гаврило, епископ шабачки.
Мушицки Ђорђе, др. мед. и контумацки љекар у Броду.
Лазић Василије, секретар архидијецез. конзист.
Станимировић Игњат, члан великог суда.
Николајевић Коста, бивши министер.
Павловић Лука, бивши директор гимназије.
Димшић Јаков, члан великог суда.
Матић Димитрије, глав. секретар држ. савјета.
Магазиновић Коста, књ. србски агент у Букурешту.
Ценић Ђорђе, члан државног савјета.

ГГ. Јовановић Панта, началник одјелења у министр. финансије.
Томић Димитрије, член великог суда.
Симић Милан, рачуноиспит. контроле у оставки.
Ћирић Ђорђе, директор гимн. крагујевачке.
Јанковић Милован, чиновник у оставци.
Нешић Дим. управитељ полугимназије у Шабцу.
Балаитски Димитрије, профес. гимназије беогр.
Чварковић Алекс. профес. гимн. беогр.
Вуић Владимир, профес. богословије.
Илић Јован члан апелац. суда.
Вељковић Стојан, др. права и члан апелац. суда.
Аврамовић Јефтимије, секрет. одјеленија у министерству инострани дјела.
Василијевић Алимпије, проф. полугимназије пожаревачке.
Јовановић Владимир, бив. профес. вел. школе.
Драгашевић Јован, капетан, профес. војене школе.
Медаковић Милорад, чиновник импер. руског генерал конзулата.
Андрић Алекс. уредник световида и притјажатељ типографије.
Пантелић Ђорђе, секрет. варошког суда.
Никанор Зисић, протосинђел.
Каћански Стеф. професор гимн.

Д. **Кореспондентни чланови** (по реду избора:)

ГГ. Бабукић Вѣкослав, профес. гимн. у Загребу.
Гај Људевит, кр. савјетник и издават. новина у Загребу.
Хаџић Јован др. права у Новомсаду.
Симоновић Платон, импер. руски шт. совјетник у пензији.
Петрановић Тод. др. права у Задру.
Николајевић Ђорђе правосл. прота у Задру.
Суботић Јован др. права и члан великог суда у Загребу.
Пејчић Коста др. мед. и вар. физик у Панчеву.
Боројевић Никол. ц. кр. официр у војеној граници.
Хурбан Милос. др. богослов. и еванђ. парох у Угарској.
Груић Никанор правосл. епископ пакрачки у Славонији.

Стојачковић Алекса.
Цибулски Ад. др. фил. и профес. университ. у Вратиславки.
Ранке Леополд профес. универс. у Берлину.
Роберт Кипријан, профес. у Паризу.
Бибић Павле, правосл. парох у Банату.
Весел Јован, списатељ у Трсту.
Блајвајз Јован, др. мед. профес. и уредник Новица у Љубљани.
Курелац Фрањо списатељ у Загребу.
Зеленецки, Конст. Петров. имп. руски профес. университета.
Мурзакевић Ник. Никифоров. списатељ у Русији.
Пантелић Јован.
Медаковић Данило у Новомсаду.
Веселић Јосиф, проф. гимн. крагујевачке.
Бодјански Јосиф, професор. импер. руск. унивезитета у Москви.
Ткалац Имбро, др. права и филос.
Мишелет Карл, профес. универс. у Берлину.
Гиљфердинг Алекс. члан импер. руске академије наука у Петрограду.
Буе Ами, члан академије наука у Бечу.
Кукуљевић Сакцииски Иван, наместник бански и велики жупан у Загребу.
Мајков А. профес. у Москви.
Мацјејовски Вацлав, списат. у Варшави.
Цуцић Медо, властелин и списатељ у Дубровнику.
Ренјери Марко, профес. универс. у Атини.
Аксаков Иван. Серг. списатељ у Москви.
Јовановић Јован, списатељ у Новомсаду.
Поповић Ђорђе, уредник и списатељ у Новом саду.
Милетић Светозар др. права и адвокат у Новом саду.
Игњатовић Јаков, списатељ у Новом саду.
Натошевић Ђорђе, др. мед. и управитељ школа у Будиму.
Шулек Богослав, уредник и списатељ у Загребу.
Трнски Иван, цес. кр. мајор у војен. граници.
Дозон А. царско француски конзул у Мостару.
Бошковић Стојан, профес. гимн. беогр.
Черни Патрик, др. мед. и окр. физикус у Неготину.

Гродер др. мед. и окруж. физикус у Шабцу.
Мачај Стеф. Маг. хир. и окруж. физикус у Књажевцу.
Вацлик Јов. др. права и кнеж. секретар на Цетињу у Црној гори.
Дентон Виљам, енглески свештеник у Лондону.
Ламански Владимир, профес. универс. у Петербургу.
Безсонов, списатељ у Русији.
Мајар Матија, свештеник и списатељ у Крајнској.
Трстењак Јов. списатељ у Крајнској.
Разлаг, списатељ у Крајнској.
Језбера Ј. приват. учитељ и уредник у Прагу.
Колар Ј. секретар народн. музеја у Прагу.
Јанежић, списатељ у Крајнској.
Берисављевић Ђорђе, профес. гимн.
Јовановић Јован, протопресвитер у Крагујевцу.
Верковић Стефан И. старинар у Серезу.
Ђорђевић Јован, уредник у Новомсаду.
Хатала, профес. универс. у Прагу.
Томан Ловра др. права у Љубљани.
Аиншпилер Ант. уредник у Целовцу.

ИМЕНА ПРЕМИНУВШИ ЧЛАНОВА ДРУШТВА.

А. **Редовни чланови** (по реду избора:)

Исајловић Димитрије, началник министерства просвете † 1853.
Стејић Јован др. мед. и глав. секрет. државног савјета. † 1853.
Марковић Стефан, члан држав. савјета. † 1865.
Тирол Димитрије, професор у Темишвару † 1857.
Поповић Јован Стер. началник министерства просвете. † 1856.
Стојановић Исидор, професор лицеја. † 1849.
Милутиновић Сима, пјесник. † 1848.
Стојадиновић Владислав (Чикош) секрет. минист. просвете. † 1847.
Рајић Јован, адвокат и профес. лиц. †
Богдановић Коста, адвокат. † 1854.
Радовановић Петар; профес. и управитељ основни школа. † 1857.
Поповић Павле Арс. секрет. минист. правде. † 1849.

Зубан Лазо, члан држ. савјета. † 1850.
Прица Сима, профес. математ. у лицеју. † 1846.
Симоновић Максим, профес. лиц. † 1848.
Стојковић Герасим, епископ неготински. † 1865.
Захаријевић Илија, профес. гимн. † 1853.
Поповић Корнелије, профес. тргов. школе. † 1849.
Стаменковић Андрија, члан држ. савјета. † 1861.
Маринковић Вук др. мед. и проф. лиц. † 1859.
Вукомановић Алекса, профес. лицеја. † 1860.
Поповић Владислав профес. гимн. † 1856.
Новаковић Никола, секр. минист. просвете. † 1863.
Маринковић Дамјан, профес. гимн. † 1860.
Радовановић Мих. М. секретар министерства правде. † 1863.

В. Почастни чланови;

Обреновић Јефрем, † 1856.
Јовановић Петар, митрополит. † 1864.
Његош Петар Петровић, владика црногорски. † 1851.
Текелија Сава Кевермешки. † 1842. 21. Септемб.
Протић Ђорђе, министер у пензији. † 1858.
Радојковић Милета. † 1846.
Стојановић Стефан, члан државн. савјета. † 1854.
Драшковић — Тракоштански јанко, граф. †
Вучић — Перишић Тома; † 1859.
Петронијевић Аврам, књаж. представ. † 1852.
Симић Стојан, председ. држ. савјета. † 1852.
Теодоровић Лазар, члан држ. савјета. † 1846.
Станишић Павле, члан држ. савјета. † 1868.
Ненадовић Матија, прота, члан држ. савјета. † 1854.
Возаровић Глиша, књижар, † 1848.
Максимовић Никифор, епископ ужички. † 1854.
Новаковић Доситије, епископ неготински. † 1854.
Петровић Сава, архимандр. † 1861.
Дамјановић Радован, члан држав. савјета. † 1858.
Марковић Мелентије, епископ шаб. † 1848.
Рајачић Јосиф, митрополит и патријарх. † 1861.
Книћанин Стефан Петровић, члан државног савјета † 1855.
Николајевић Сава епископ. † 1848.
Протасов, граф у Спетербургу. † 1857.
Блудов, граф у Спетербургу. † 1864.
Ризнић Јован, у Кијеву † 1860.

В. Кореспондентни чланови:

Драгосављевић Адам. † 1862.
Брлић Алојзије. † 1855.
Радишић Вукашин профес. † 1843.
Караџић Вук Стефан. † 1864.
Милаковић Димитрије. † 1859.
Павловић Јован. † 1861.
Чаплович Јован. †
Руми Карл. †
Шафарик Павле Јосиф. † 1861.
Надеждин Никола Иванов. †
Стаматовић Павле, прота. † 1863.
Пантелић Ђорђе, др. мед. † 1859.
Коллар Јован. †. 1852.
Копитар Вартоломија. † 1844.
Јовановић Евгеније, епискп. † 1854.
Павловић Тодор уредник новина. † 1854.
Матић Петар, аудитор. † 1860.
Пачић Јован коњан. капетан. † 1850.
Штур Људевит, профес. † 1847.
Аврамовић Димитрије, живописац. †
Живановић Јаков, глав. секретар државног савјета. † 1860.
Враз Станко, пјесник. † 1851.
Јовановић Петар, профес. † 1851.
Гримм Јаков. † 1863.
Каћански Сергије епископ † 1859.
Илић Тимотије правосл парох. † 1849.
Востоков Александер профес. и академик у Стпетербургу. † 1864.
Протић Петар, мајор † 1863.
Манакис Анастас у Атини. † 1864.

РАЗВИТАК ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ.

БЕСЕДА

коју је

О ДВАДЕСТПЕТОГОДИШЊИЦИ ЛИЦЕЈА

НА СВЕТОГ САВУ 1864. ГОДИНЕ

говорио

ректор велике школе

КОСТА БРАНКОВИЋ.

Ваша Светлост,

Високопоштовани зборе!

Колико ми се већ самим тиме уздиже дух мој чуством срдачне милине, што ме је благи промисао божи, као садашњег старешину нашег највишег научног завода, удостоио да могу на овој ванредној светковини, и то први у овој величанственој дворани беседити: толико јоште већма уживам душевно задовољство, што овај велеважни, високим присуством земаљског владаоца увенчани збор, својим млогобројним учешћем у просветној слави, види се заиста уважавати вишеструко значење њено.

Јер данашња светковина овога нашег научног завода управо је троструко еветковина.

Данас се прославља спомен првог просветитеља

србског, светога Саве, као духовног покровитеља овога, и свију народни училишта.

Данас је самим наследником архијерејског престола св. Саве освећен овај отачаственој просвети посвећени, једва ком другом у Европи својом величанственошћу уступајући дом, који је с толиким досад у Србству нечувеним материјалним пожртвовањем своме отачаству подигао велики родољуб и врли Србин, господин Миша Анастасијевић.

И најпосле, данашњи већ с две стране свечани дан јоште је нарочито намењен духовној прослави, што је овај највиши научни завод минуле јесени прву четвртину столећа свога цветања навршио. — —

Достојни, ако само и краћи спомен велики дела слављеног данас светитеља, који својим трудом, увенчаним сјајним успесима, послужи христијанској просвети народа свога, и тиме се као угодник божи сподоби бесмртне славе светитељства, — и само, велим, краћи спомен велики дела његови већ би захтевао, да се њему самоме посвети сваколика ова светковина. —

Исто тако данашње свечано освећење овога величанственог дома, у ком је **велика школа** срећно ступила у другу четвртину столећа, — опет би само по себи могло испунити топлотом чуства свако осећајуће срце, да се излије у беседној реци славе заслужног за отачаствену просвету родољуба, подарившег нам велику палату ову.

Но будући да се оба ова основа данашње славе заједно с трећим, сад најглавнијим, на једну цел, на просвету, њену снагу и напредак односе; а про-

света се нарочито научним заводима распростире: то сам држао, да ће како својколикој, тако и особито главној данашњој светковини понајприличније бити, ако **вашу светлость** и остали високопоштовани збор, по скромном могућству позабавим с кратким прегледом постанка и развитка наше *Велике Школе*, која се до скора *Лицејом* називала. — —

Сваки важнији, било целога човечанства, било појединог народа тичући се догађај носи на себи печат државног и уобште друштвеног стања, печат времена, кад се, и места, где се догодио. По томе ћемо се и ми, да би као што треба познали почетак и развитак нашег највишег научног завода, морати свагда у неколико обазрети и на савремено стање тадашњег државног строја, и друге времене околности.

Наша земља, као што је познато, јоште и данас мора се сматрати као држава нова, држава, која се јоште налази у првом развитку своме. Кад дакле ово узмемо у призрење, онда ће нам бити лако сватити, како је у томе погледу морало стојати топрв после осам година, од-како је године 1830. њено државно биће у неколико утврђено... Ту није било ни мислити на државне установе и форме државног управљања, с каквима се данас дичи Србија и упоређује другима у просвети напредним државама. Године 1835. дао је блаженоупокојени *Кнез Милош* овој земљи устав, у ком је уређено и централно правитељство у неколико подобно садашњему, али је то све које због земаљски

околности, које и нарочито страним упливом, по кратком времену било поништено. Савет је земаљски и доцније постојао, али без точно опредељеног круга радње, и више је био као неко државно министарство. На концу пролећа 1838. године, кад друга никаква струка неимаћаше свога попечитеља, установи Кнез Милош попечитељство просвете, поставивши дотадашњег председатеља земаљског савета г. Стефана Стефановића, Тенку, за попечитеља, а пок. Димитрија Исаиловића за његовог помоћника, под именом члана попечитељства.

Новопоставше попечитељство просвете затекло је под својом управом, осим основни школа по земљи, јоште и од неколико година постојавшу гимназију у Крагујевцу, као тада највиши научни завод, који се састајао из два граматична и два човечности разреда, — и оно је одма настало, да се та гимназија узвиси за лицеј.

У оно време није било, као данас, прописани закони форма, како ће се какав закон или уредба издавати или што заводити, него је Кнез Милош, као што се то види из тадашњег званичког дописивања, под 19. Јунија 1838. год. писао попечитељу просвете, да има у намери подићи гимназију на степен лицеја, и препоручује му да нађе способна лица за професоре, од који би један и директор лицеја имао бити.

Кад би дакле хтели о догађајима тадашњег времена судити по начину радње садашњему, онда би се у неку руку 19. дан месеца Јунија 1838. год. могао сматрати као умни и законити дан постанка

лицеја србског, и ако се у поменутоме писму вели, да кнез *има у намери* завести лицеј. Но које зато, што је у томе писму изречена само намера, а доцније нигде се назначено неналази, да се та намера извршује: то је најприличније узети, да је лицеј постао онда, кад су у њему предавања започета, а то је с почетком године школске, у јесен године 1838.

У оно доба готово су сва, како важнија тако и мање важна места, за које се нека наука и писменост захтевала, попуњавана бивала страним људима, нарочито Србима из суседног аустријског царства. И како је тада и у самој Србији све другчије изгледало него сада, а у очима странаца изгледало је и десетоструко горе и страшно: то готово није никакво чудо, што људи, који су позвани били за професоре, — ма да је плата према тадашњем времену врло знаменита била, — нехтеше доћи. А заиста у оно доба за прелазак у Србију потребан је био, све да нeречем приличан степен родољубивог одушевљења — јер свет обично у тако што слабо оће да верује —, али зацело потребан је био приличан степен слободе и узвишености над владавшим предрасудама. Већ сам земунски комтумац, који је прешавшег у Београд страног човека на десет дана од своји одвајао, био је велика препона саобраћају, пак и познавању Србије и њеног живота. Она предостороржност, с којом се на састанку, таконазваној *парлаторији*, поступало с људма, робом, па и самим новцем, могла је многога устукнути, коме је случајно на памет пало у Србију прећи и ту

се настанити. Јер на томе састанку људи из Београда дошавши морали су се са знанцима из Аустрије разговарати у даљини од своји десет стопа, и то кроз честе летве, — различна роба морала се „чистити“ вишедневним, до четрдесет дана кађењем, а сами новац, који је из Србије долазио, морао се најпре опрати у сирћету па тек после предати коме треба. Сами дакле земунски контумац са својим прописима представљао је и нехотично Србију као пуку, кужну „Турску,“ и као нешто зар млого горе, него што данас изгледа Босна. А ову слабо повољну по Србију мисао нису обарали, него су је јоште и утврђивали не само маловарошки, обично на свој завичај ограничени становници и званичници суседног царства, него и сами иначе одличнији и разумнији људи, — којој незгоди јоште је на руку ишло и врло тешко добивање путнога листа за Србију. — Како је дакле време почетка школе приспело било, а позвани за професоре људи недођоше, тако се морала показати нужда, да се или неотвори лицеј, или да се одузму људи другој којој струци државне службе, којој су такође, по обштој оскудици радни руку, врло потребни били. И на част Србије и њене владе, друге потребе уступише потреби просвете, и државни званичници: покојни Атанасије Теодоривић, и пок. Петар Радовановић бише постављени за професоре, и лицеј би с почетком Октобра отворен у тадашњој србској престолници, Крагујевцу. —

Као што је већ напред споменуто, тада јоште небијаше данашњи стални форма државни уредба,

пак тога ради није ни издавано никакво устројење лицеја, него је само попечитељство просвете са одобрењем кнеза наредило, да се у лицеју те прве године предаје: *философија, обшта историја, чиста математика, статистика, немачки језик и цртање,* од који прве две науке почео је предавати пок. Теодоровић, две друге и немачки језик пок. Радовановић, а цртање г. Никола Алковић.

Долазком устава већ је одма 1839. године по предпоставци почело овлађивати боље мишљење о Србији, а укинућем контумаца и тако отвореним саобраћајем 1841. године, под првом владом сад срећно владајућег кнеза, пређашња предпоставка постала је правим увиђањем, и зато је већ било лакше и по кога аустријског Србина, као за тај посао најудеснијега, за професора набавити.

Како дакле бар ове сметње више било није, тако је у јесен године 1839. отворен и други разред лицеја, додатком *физике, практичне геометрије* и *францускога језика,* а *статистика* је остављена за правно оделење, кад се оно завело буде. Осим тога ове је године наређено, да се редовно предаје и *наука христијанска,* а уз то недељом и празником држе и христијанска поучења. —

Било је лепи примера и у доцнија времена, а тако има ји и данас, али — можда по обштем закону новости, или што се онда сваки бавио само својим послом — али, велим, оне ревностне делателности, оне узајмне слоге, онога духовног полета, који одушевљаваше и професоре и ученике, ја се свагда с таким задовољством опомињем, да

то и при овој свечаној прилици у част ондашњи у томе учестника немого' неспоменути.

У ово време пада и један за нови лицеј важнији, и ако у приватнији живот његов идући догађај, који осим што живи у спомену тадашњи у томе догађају учестника, који су јоште у животу, налази се такође и у лицејском записнику. Ту мислим посету лицеја, којом га 16. Маја 1840. године први пут почаствова Његова Светлост, **Кнез Мијаило**, кад је по своме ступу на владу ти дана прво дошао у Крагујевац. Млади владалац бавио се тада читав сат у два мала лицејска разреда, где су тим поводом ученици испитивани били. Учествовавши делом у томе испитивању и Његова Светлост, изволила је при полазку изјавити своје високо задовољство свима професорима, и наредити, да јој се поднесе списак они ученика, који су одлични у наукама и владању а сиромашног стања, у следству чега су после таки ученици кнежевски обдарени. — —

С почетком школске године 1841. буде заведен и први разред права с два професора, од који један предаваше *природно право* а други *статистику*, у философијском пак факултету додана би *грађанска архитектура*, и ванредно *пољска економија*.

Идуће године школске 1842. отворена је у лицеју, имено овога правном факултету, јоште једна катедра за *политичне науке*, и постављен је један суплент за факултет философски.

Као што је у то време цела Србија некако добила полет, тако није могло бити, да се и на ли-

цеју тај благотворни утицај колико-толико неприметн. Што је доцније топрв после дванаест година, новим устројењем лицеја утврђено, да се на библиотеку и кабинете лицеја по 500 талира годишње даје, то је 1842. године у буџет попечитељства просвете стављено било, те је из те суме поред неколико за лицеј купљени научни дела, и једна прилична збирчица различни оруђа за физични кабинет набављена, и придружена била једној малој збирци електричнога прибора, коју је Његова Светлост, Кнез Мијаило, заједно са земаљском и небесном куглом, као своју ученичку собственость раније лицеју поклонио био.

На концу лета 1842. године догодивши се преврат зауставио је и лицеј и своме напредовању.

Година школска 1843. прошла је без икакве принове, и тек долазеће године 1844. заведен је и други разред права, но који је опет тим подпунији и важнији постао, што се у њему поред *римског и умног криминалног права,* већ и тада скоро издани *грађански законик,* а и *поступак судски, грађански и криминални,* предавао.

С овим додатком другог разреда у правном факултету постао је наш највиши научни завод у правом смислу оно, што се понегде основано *правном академијом зове.* Међутим ма да је при концу (23) Септембра 1844. године као формални закон издато *„Устројење јавног училиштног наставлења,“* у склоп којега ушла је и *„Велика школа,“* то је опет по србској скромности задржато старо дотле познато име *лицеј.*

У овом устројству лицеја, осим што је сад законо формуловано било оно, што је и донде постојало, јоште је прописана *естетика, филологија, обшта* и *славенска, отачаствена историја* и *виша математика* у философијском, а *право канонско источне цркве, јавно право Србије* и *положително јавно право народа* у правном факултету, но што је само у погледу на славенску филологију у дело приведено.

Велики покрет, који је француском револуцијом 1848. године, тако рећи, целу Европу идеом народне слободе потресао, и ако се најпосле у млогим државама готово с већим скучењем слободе свршио, имао је и на наш лицеј с две стране знатнога утицаја.

Како се у то време и наша скупштина у Крагујевцу држати имала, тако је на предлог лицејски професора законодавно наређено, да на тој скупштини и лицеј једним професором, кога друштво на то избере, заступљен буде. Ово за лицеј толико почастно наређење имало је и иначе добре последице. Предлози лицејског депутирца, покојног Исидора Стојановића у смотрењу школа и повишавања плате професора, не само скупштином бише усвојени, него и законодавно одобрени, те се тако доцније могоше употребити као закони основ за материјално побољшање професорске службе, од кога млого зависи и напредак умни.

Но осим сад наведенога овде се с признањем споменути мора, да је од тога времена покренута и већа пазљивост владе на наш највиши

научни завод, — и то је заслуга млади саотачаственика, који у речено време дошавши с наука из страни земаља на владу дејствовати започеше. Јер одма 1850. године школске заведен је и III. разред права, и у самој ствари додато је к правним предметима *јавно право Србије, административно и међународно право, пространији криминални поступак и финансија*, к чему је друге идуће године придата *наука трговине*, и као ванредан предмет заведена *јестаствена историја* у философијском факултету. Године 1852. заведена су и *скраћена пандекта*. — —

Из свију допуна и поправака, које су у току први петнаест година у лицејском устројству предузимане, као што се већ из овог кратког прегледа видити могло, највише се ишло на то, да се правна струка наука усаврша. Јер ако є и приметити, да се јоште с почетка предавала практична геометрија, а доцније грађанска архитектура, све је ово било млого краће него да би иоле као стручно знање важити могло, и више је смерало на то, да ученици добију нека поњатија и о тим стварма, — да у нечем виде практичну корист од чисте геометрије и алгебре, а поглавито да им се и тим општа изображеност њиова распространи.

Да би се дакле дало прилике нашима младим отачаственицима и у којој другој струци, осим правне, изобразити се, заведено је устројењем од 1853. године уз правно јоште и јестаствено-технично оделење, кога као што је име двоструко било, имало је оно у неколико обработавати и две

струке знања, т. ј. познавање природе, и — ако и у мањем обиму — технику, која је на математици основана. Оно је било зато тако устројено да ученици, по своме личном расположењу и способности, могу се дати или више на јестаствене науке или више на техничне. Зато и нису били сви ученици тога одељења обвезани учити све науке у њему прописане, него им је било остављено на вољу, латити се оне струке, на коју су већма вољу имали, или за коју су већу способност осећали. Но права корист, која се у виду имала заведењем тога новога одељења, готово сасвим изостаде, једно што ученици можда савршено и несватише намеру тога одељења, те оно и немариште учити, што се од њи незахтеваше — а то је већи део математични предмета; — друго што им недостајаше предходна цртарска вештина, — а можда и способност за математичке науке; — треће пак, што ће уз предходеће бити понајглавније, т. ј. што је технична струка самим устројењем била слабо заступљена, јер је само на једног професора била ограничена.

Ови узроци сдружени са искуством: да се досада бољи напредак материјални могао имати у судској дакле правној струци, ови узроци, велим, с реченим искуством учинише, да се слабо ученици и јављаше за јестаствено-технично одељење, те се и тиме брзо показа слаба практичност његова.

Истина, самим тим устројењем овлашћен је био лицејски савет после шестогодишњег опита чинити представљење, да се оно измени, што би се као

незгодно показало. Али премда је и само попечитељство просвете с годином раније на то позвао речени савет, и овај је на позив одговорио био; и премда је пре четири године једна велика комисија на преустројењу свију школа радила: опет зато свагда се, понајвише у државним околностима налазило нешто, што овом послу недаде да се сврши.

И тако топрв последњим данима двадесет пете године, како постаде лицеј, у део паде, да се лицеј наново преустроји, те да се оно, што је незгодно и неподпуно било, поправи и попуни, што се новим „Законом о устројству велике школе“, према околностима срећно и учини. —

Изложивши у овом кратком прегледу како се наш највиши научни завод за прошли двадесет и пет година унутрашње развијао, сад ћу јоште краће да наведем, које су личне силе овај развитак у самом заводу умном снагом и управом, а које разним приносцима материјално подпомагале, к томе какве је ројеве ова научна кошница испуштала, и у каквим се становима кад налазила. —

Као што је одма с почетка примећено, први умни делаоци на овој њиви народне просвете били су пок. Атанасије Теодоровић и пок. Петар Радовановић. Г. Атанасије Николић био је позван за професора математике јоште кад је основан лицеј, али је дошао у Србију топрв после позива на годину дана, а међутим, у половини године, пок. Теодо-

ровића је заменио пок. Исидор Стојановић, а на место пок. Радовановића ја сам постављен био.

С другом годином лицеја почео је дејствовати г. Атанасије Николић као професор математике, садашњи епископ шабачки г. Гаврило као вероучитељ, покојни Исидор Стојановић као професор философије и обште историје, ја као професор физике и немачког језика, а пок. Алексије Околски као професор француског језика; но после два и по месеца физика буде предата пок. Антонију Арноту, а философија од обште историје одвојена и мени предата.

Треће године лицеја почео је предавати природно право пок. Јован С. Поповић, а статистику г. Игњат Станимировић.

Четврте године додат је као професор политични наука јоште пре Поповића позван бивши пок. Јован Раић, а као суплент професора философијског факултета пок. Сава Јовановић; за професора пак физике на место умрлог Арнота постављен је г. др. Ђорђе Мушицки.

Пете (с концем Септембра 1842.) године дошли су у правни факултет г. Сергије Николић за фрофесора природног права, и пок. Ђорђе Петровић за професора политични наука, а (с концем Новембра) у философијски пок. Сима Прица, за професора математике. Исте године школске (месеца Маја 1843.) постављен је за професора физике у место иступившег г. дра. Мушицког г. др. Јанко Шафарик.

Месеца Августа 1843. год. дошао је у лицеј за професора политични наука — после грађанског

законика и судског поступка — пок. Максим Симоновић.

С почетка Маја 1844. постављен је за вероучитеља садањи г. архимандрит Горњачки Сава.

Школске године 1846. дошао је за професора математике г. Емилијан Јосимовић.

У Фебруару 1848. године постављен је за привременог професора француског језика г. Константин Ранов, а у Августу исте године дошли су за професоре правног факултета г. г. Димитрије Матић и Коста Цукић, и то први за професора грађанског законика и судског поступка, а други за професора народне економије. Те исте године месеца Септембра постављен је за професора француског језика најпре г. др. Ђорђе Атанасијевић, но који није ни почео дејствовати, а после г. Људевит Шпанић.

У лето 1849. године дошао је за професора физике пок. др. Вук Маринковић, а идуће 1850. год. за професора умног криминалног поступка г. Ђорђе Ценић, за професора природног права, јустинијанови институција и скраћени пандекта г. Рајко Лешјанин, и за професора француског језика г. Матија Бан.

У јесен године 1851. постављен је за професора немачког језика г. Антоније Шулц, а у почетку 1852. год. за професора математике пок. Филип Христовић.

С почетком године школске 1853. дошао је за професора србске историје и литературе пок. Алекса Вукомановић, за професора статистике и криминал-

ног права г. Аћим Марковић, за професора народне економије и финансије г. Владимир Јакшић.

У почетку школске године 1854. дошли су за професоре: г. др. Јосиф Панчић, г. Михаило Рашковић и г. Никола Крстић, први за јестаствену историју и агрономију, други за хемију и технологију, а трећи за енциклопедију права и историју законознања.

Године 1856. попуњен је ред лицејски професора г. Милованом Јанковићем за народну економију и политичну рачуницу, г. Стојаном Вељковићем за римско и криминално право, и г. Карлом Ареном за француски језик.

У почетку школске године 1859. добила је катедра народне економије и политичне рачунице опет новога професора у лицу г. Косте Јовановића; а у почетку године школске 1860. катедра обште и србског народа историје у лицу г. Панте Срећковића, филологија пак и историја литературе, и естетике у лицу г. Ђорђа Даничића.

Најпосле прошле године 1862. попуњена је катедра енциклопедије права, историје законознања и трговачког законика суплентом г. Стојаном Марковићем, катедра физике, физикалне географије и метеорологије суплентом г. Костом Алковићем, а катедра више математике, архитектуре, практичне геометрије и политичне рачунице, суплентом г. Димитријем Нешићем.

По томе за прошли двадесет и пет година дејствовали су у лицеју свега четрдесет и три професора. Од ови досад су помрли њи тринаест, и

то њи седморица као професори, а шесторица оставивши професорску службу као други званичници или засебни људи.

Од ови, који су живи, један је сад епископ, двојица министри, један државни саветник, један главни секретар савета, двојица начелници у министарствима, један ц. к. погранични лекар, један библиотекар, један секретар србског заступника код отоманске порте, један секретар министарства, један професор богословије, један професор војене школе, један професор полугимназије, један пензионовани помоћник министарсви, један адвокат у Маџарској, један засебно живи, а остали дванаест и сад су професори у великој школи. Од ови служио је у лицеју један двадесет и четири и по године, један двадесет и три, један двадесет и једну, двојица десет година, један седам и по', двојица око четири године, а тројица по једну годину дана. —

Што се пак тиче управе лицеја, то је њиме прве године управљало само попечитељство просвете, а после је непосредна управа поверена једноме професору под именом **ректора** који је до јесени 1853. год. сваке године биран, а после тога времена за десет година сваке три године. Првога ректора изабрало је само попечитељство просвете, у лицу г. Атанасија Николића, а по том су ректора бирали професори између себе. По овом правилу за год. 1841. био је ректор пок. Исидор Стојановић, за год. 1842. Коста Бранковић, за 1843. садањи владика шабачки

г. Гаврило, за 1844. г. Игњат Станимировић, за 1845. г. Сергије Николић, за 1846. пок. Исидор Стојановић, за 1847. Коста Бранковић, за 1848. г. др. Јанко Шафарик, за 1849. г. архимандрит Горњачки Сава, за 1850. г. Емилијан Јосимовић, за 1851. пок. др. Вук Мариковић, за 1852. најпре г. Коста Цукић, а после Коста Бранковић, за 1853. опет Коста Бранковић, за 1854., 1855. и половину 1856. г. Рајко Лешјанин, за другу половину 1856. као заступник ректора Коста Бранковић, за 1857., 1858. и половину 1859. пок. др. Вук Маринковић, а од половине 1859., пак све до новог устројства велике школе Коста Бранковић. —

Сад ћу с топлим чуством благодарности да споменем имена они добротвора лицеја, који су разним, већим или мањим приносцима: у књигама, сувом биљу, испуњеним или у шпирту животињама, минералима или и другим производима природе и вештине показали учешће у напредку његовом. Ова свако поштовање заслужујућа имена јесу: блаженопоупокојени Србски Кнез *Милош*, под чијом је првом владом лицеј и постао; Његова Светлост, сад срећно владајући Кнез *Мијаило*; царско-руско министарство просвете и морско, царско-руска академија наука у С.Петербургу, ц. к. геологијско друштво у Бечу, србско министарство просвете, финансије и унутрашњи дела, императорско-руски генерални конзулат у Београду, Друштво Србске Словесности. К томе ГГ. Алекса Вукомановић, Алекса Околски, Анастас Јовановић, Атанасије Михаи-

ловић, Атанасије Николић, др. Ђерон, професор Бођански, рудар Брајтхаупт, Владимир Јакшић, ц. к. канцелар Враницањи, Вукашин Радишић, Глиша Возаровић, Данило Кели, Дамјан Поповић, Димитрије Матић, Димитрије Петровић, француски канцелар Дозон, епископ ужички Јанићије, Ђорђе Бранковић, Ђорђе Даничић, Ђорђе Павловић, Ђура Милутиновић Црногорац, Фрањо Зах, Илија Гарашанин, Имро Ткалац, Исидор Стојановић, Јанке ц. к. поручник, др. Јанко Шафарик, Јарослав Поспишил, Јелисије Вукајловић, Јефрем Гудовић, Јован Гавриловић, Јован Екер, Јован Милаковић, Јован Михаиловић, Јован Предић, Јован Ризнић, др. Јован Стејић, Јован Целебора, Јосиф Веселић, Јозеф Малер, Х. Кампе, Константин Зеленецки, Корнелије Поповић, Коста Бранковић, Коста Матић, Коста Михаиловић, Коста Х. Брзаковић, Ладислав Подхорски, Лазар Војић, Лазар Дачић, Лежолије из Шербурга, др. Линденмајер, др. Мајер, руски књижевник Мајков, Максим Симоновић, Мата Крашић, Мата Топаловић, др. Машин, др. Медовић, Милан Недељковић, Милан Симић, Милосав Јовановић, Милош Поповић, госпоја Милошевићка, госпоја Вукомановићка, Митрополит србски Михаило, Михаило Погодин, Михаило Рашковић, Михаило Чокрљан, руски конзул Мухин, Никола Лета, др. Пабст, др. Панчић, Петар Батановић, Петар Карађорђевић, Платон Симоновић, прота Рајевски, Рафаило Мартиновић, госпоја Сара Возаровићка, Светозар Јовановић, Сенонср, Сергије Николић, др. Стањек, Стефан Видак, Стефан Јуришић, Сте-

фан Лазаревић, Стефан Лешка, Стефан Милосављевић, Стефан Стојановић, др. Стојан Вељковић, Тодор Весовић, Тодор Димић, Тодор Рогулић, Трифко Куртовић, др. Трлецки, Филип Нигрис, Фич, Ханткен, Хилфердинг, др. Черни, др. Шулц из Дајдесхајма, и Ђира Мирковић. — —

Што се тиче тога, у каквом је кад броју србска младеж на овај извор наука долазила и напоивши се умним знањем од њега враћала се: то прибележени податци ове бројеве показују:

1-е године уписало се ученика 16
2-е „ „ „ „ 31
3-е „ „ „ „ 42 И ове је године свршило њи 13 ученика.
4-е године уписало се њи 35, а свршило 10
5-е „ „ „ „ 28, а није свршио ни један, јер су продужена права.

6-е	године	уписало	се	46,	а	свршило	њи	8
7-е	„	„	„	56,	„	„	„	4
8-е	„	„	„	62,	„	„	„	7
9-е	„	„	„	60,	„	„	„	13
10-е	„	„	„	60,	„	„	„	12
11-е	„	„	„	52,	„	„	„	10
12-е	„	„	„	34,	„	„	„	5
13-е	„	„	„	37,	„	„	„	4
14-е	„	„	„	52,	„	„	„	8
15-е	„	„	„	51,	„	„	„	2
16-е	„	„	„	59,	„	„	„	12
17-е	„	„	„	58,	„	„	„	25
18-е	„	„	„	35,	„	„	„	13

19-е	године	уписало	се	45,	а	свршило	њи	12
20-е	„	„	„	50,	„	„	„	7
21-е	„	„	„	36,	„	„	„	17
22-е	„	„	„	36,	„	„	„	6
23-е	„	„	„	53,	„	„	„	9
24-е	„	„	„	78,	„	„	„	19
25-е	„	„	„	93,	„	„	„	22.

И тако за ови 25 година свега се уписало и учило различна оделења наука по разредима 1216 ученика, а свршило је цели лицејски течај њи 238, што износи од-прилике по 10 на годину. За то време добила је земља наша из лицеја 210 правника и 28 јестаственика. —

Од негдашњи питомаца овога завода сад је један министар, један државни саветник, један србски заступник при отоманској порти, један главни секретар државног савета, двојица помоћници министра, петорица начелници и један секретар министарства, петорица чланови великог суда, двојица секретари великог суда, један управитељ вароши Београда, један председник варошког суда у Београду, један окружни начелник, петорица председници, њи 21 чланови окружни судова, један комесар, њи шест руководитељи телеграфски; к томе млоги секретари, писари и други млађи по свима струкама званичници. — —

Лицеј у своме почетку није потребовао више од једне обичне собе за предавање, и тако је био смештен заједно с гимназијом у негдашњем војеном шпитаљу на Лепеници. Друге његове године,

кад је одлазком владе у Београд постало залишно ново на чаршији зданије, гостински конак названо бивше, добио је лицеј и гимназија у томе зданију, према околностима времена и места, заиста изредно и пространо станиште. Но почем је на идућу годину, повратком владе у Крагујевац, речено зданије постало нужно за министарство, тада се лицеј одвоји од гимназије и доби свој стан у пређашњем војеном магацину до црквене порте. Али и прво и треће зданије, у којима бијаше лицеј,— премда по старом у Србији уобичајеном начину направљена, но опет, као владина, доста тврда и чиста зданија, била су према кући, у коју прво дође лицеј кад се пресели у Београд, — била су, велим, зданија доста прилично одговарајућа заводу у њима смештеноме. Како је и сада прилично оскудно са зданијама, тако је лако помислити, како је морало изгледати године 1841. По тој оскудици смештен је био лицеј у Београду прво у оној општинској кући до садашње велике основне школе, где су сад различни дућанци на степене, и ту се задржао, три године дана. Зато кад је с јесени године 1844. лицеј био премештен у доскорашње зданије своје, добио је он према дотадашњем стану своме, не само по називу свога негдашњег властника, него и у неком сравњивом смислу, управо **кнежеску** кућу. С овим придевом изражавало се чуство лицејски становника, кад се из оне опале кућице у кнежеску преселише. Па ко би онда, особито од старији, по тадашњем и обичном току ствари могао и поумити, да ће тадашња велика школа као **лицеј,**

јоште за његовог живота у оваку царску палату, као академија доћи? И опет се то догоди, хвала племенитој издашности врлога Србина и честитога родољуба г. Мише Анастасијевића, који овим својим ванредним даром у правом смислу „роду глас учини," будући целом свету, на своју и србску дику показа, да се Србин и том струком врлине може поносити. Слава Му! — —

Ваша Светлост, високопоштовани зборе! Већ само овај кратки преглед историје нашега лицеја, надам се, довољно показује, како је овај завод, тако рећи из дана у дан, из године у годину све дубље жиле своје пуштао, снажио се и напредовао. При овом напредку његовом није могла ни цела наша земља за њиме заостати. Премда се у њој за ови двадесет и пет година млого погдешто догађало, што је њене за напредком тежеће кораке обустављало, али је она опет зато од више, а особито последњи година показала, да је на своју заставу свестрани напредак уписала. Напредак у просвети обично је прилично мерило свогколиког и државног напредка. Јер државним напредком мора се снажити и просветни напредак, каогод што се обратно просветним напредком прави напредак државни условљава. Ја сам уверен да свако право србско срце оваку свезу тражи и између школе, као једног носиоца просветног напредка, и између државе, — пак зато и држим, да ћу данас свакога Србина мисао изразити, ако благодарећи преблагом промислу, што је овај наш највиши научни завод, за

ову прву четвртину столећа одкако постаде, не само сачувао него и млого унапредио, — ако, велим, благодарећи промислу на овом дару, из свега срца пожелим: да Бог милостиви даде, да овај наш највиши научни завод у наступившој другој четвртини столећа, напредком отачаства скоро на ступањ правог свеучилишта, — а наша мила Србија, подпомогнута просветним духом, у снази и слави, под својим врлим Кнезом Мијаилом тако напредно коракне, како је овај завод, односно на свој стан јако коракнуо, сместивши се у ову управо царску кућу!

МИЈАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА,

СРБИНА ИЗ ОСТРВИЦЕ,

Историја или љетописи турски, списани око године 1490.

ПРЕВЕО И С ОБЈАСЊАВАЈУЋИМ УВОДОМ ИЗДАО

ДР. ЈАНКО ШАФАРИК.

УВОД.

Мислим да ће сваки Србин исто тако радо читати ово дело једног свог предка, као што сам га ја са задовољством превео. Оно ће га упознати са једним честитим Србином, који је код нашег света још врло слабо познат, а који свакако заслужује да га Срби упишу међу своје отличне предке, нарочито међ своје знатније раденике на умном пољу књижевности. Његов лик кои ћу се потрудити овде у кратко нацртати, представиће нам Србина, из они знаменити ако и несрећни времена, кад се Србство после пропасти своје државне самосталности, с последњим своим силама борило, да се одбрани од коначне пропасти, да пресилном свом побједитељу и материално и морално одпор да још и онда кад је овај већ претио, своим освоитељским походима прогутати половину Европе. Он ће нам показати, да су онда Срби могли бити несрећни, да су могли страдати, али да нису у несрећи очајавали, нити су губили уздање у себе и надежду у будућност и у снагу свог народа. То су она времена, кад је после кратко трајућег обновлења србске државе под снажним и мудрим деспотом Ђурђем, после ужасно крвави побједа, које су одржали Срби сдружени са Угарском и са њеним великим војсковођом Сибињанин Јанком, над дивљим орди-

јама Султана Муамеда II., све оно што је толиком крви задобивено било, због неразборите и пренагле ревности угарске, противне мудрим и умереним саветима деспотовим, после изгубљене несрећне битке код Варне, опет пропало; и кад је не само Србија него и Босна морала приклонити главу под тежки јарам Турака. Упознаће се србски читаоци у овим листовима, са једним честитим Србином из ти' времена', који је истина несрећан био као и његов народ, који је као роб Турцима служио, као турско царски јаничар од своје младости морао своју крв проливати за корист свог смртног душмана, ал је ипак зато остао свагда и до своје смрти у срдцу веран свом роду и својој вери Србин; па кад већ није могао више никако послужити и помоћи им својом крви и својим животом, а он се још и онда потрудио послужити им бар пером и умним своим делом, те тако принети нешто к томе, да се християнски народи могу борити с бољим успехом против обштег непријатеља, а најпосле да могу и ослободити подјармљене од овог земље његовог премилог отачаства. — Једино ради тога потрудио се он, који је готово цео свој живот провео у оружију и боју, написати под своју старост ово дело, у ком је описао турске обичаје, веру и догађаје, њиову војску и њиов начин војевања, и како се ваља против њи борити. У то описање уплео је многе за нашу србску историју врло љубопитне, па неке и важне описе догађаја и подробности относеће се на тадашње стање и судбину Срба и њиови' сусједа, — и на дела у којима је

или он сам учаcтвовао, или их је доживио, или бар од памтилаца дознао.

Знаменит је овај Србин већ и по том, што нам је оставио најстарије дело о Турцима, преважно за тадашњу Европу, јер написано од очевидца и зналца Турака' управ онда, кад су ови почели бивати за христијанство најстрашнији и најопаснији, кад су то јест оборивши прве бедеме европског христијанства у Бугарима и Србима, почели грозити, да ће оборити и друге то јест Пољску и Угарску. Важност његовог дела и за садашње испитатеље повјестнице с тим је већа, што је оно сасвим изворно и самостално; што у њему пише и сведочи очевидац о догађаима 15-тог века, не само турским, србским и босанским, него и о угарским; и што је уједно описао у њему и своју необичну и занимљиву судбину, у којој се као у огледалу види судбина многи' тадашњи' Срба'. —

Он је своје дело написао изворно у Пољској и на пољском језику, но то је тако и остало у рукописима све до нашег времена, али је још у 16-том веку на чешки језик преведено и у Ческој напечатано било, под насловом:

Historia neb kronyka turecka, od něyakeho Ráca neb Bošnjáka jmenem Michala Konstantyna z Ostrovice, někdy od Turkuov zajateho a mezy Jenčare daného, wěrně a prawě sepsana. A wydana od Alexandra Aujezdského w Lytomišli leta 1565.

Знаменити наш Србин звао се дакле Мијаило Константинов из Острвице. Он се родио по свој прилици од родитеља бољег стања око године 1430.

у Острвици, једној од најзнаменитији горски тврдиња наше Србије, које развалине на врху далеко виђене рудничке Острвице још и данас доводе у удивлење гледаоца својом неприступном висином, но у оно време, то јест у првој половини 15-тог века, била је тврда Острвица, после Смедерева и Новог брда близу Косова, једна од најважнији тврдиња у Србској држави.

Ја ћу гледати да представим живот овог нашег знаменитог земљака у главним цртама, онако као што га је он сам показао уплетен у ово своје дело.

Већ као младић почео је и он војевати против Турака, као и сви Срби оног времена. Кад је Султан Муамед у пролеће 1453-ће године спремао војску на Цариград, морао му је по уговору деспот Ђурађ послати у помоћ 1500 одабрани коњаника, које је Султан захтевао под изговором, да му требају за рат у Караманији. Деспот незнајући ништа за праву намеру Султанову, послао му је искану помоћ под војводом Јакшом Брежићем. — А међ овим коњаницима био је и наш млади Мијаило, као што то сам казује у својој кроники овим речма: „Војска коју оправи деспот у помоћ турском цару, а међ којом сам и ја био.“ [1]) Но кад су Срби на путу чули, да је Султан обсео Цариград, хтели су се вратити натраг, али јим докажу пријатељи, да то нечине, јер ће јих Турци све побити, који су

---

[1]) Види польско издање: Pamiętniki Janczara, Warszawa 1828. у делу од Galęzowskog издатом: Zbior pisarzów Polskich, части V-тој на страни 128. у чешком преводу нема овог места.

већ тајно уватили били бусије, да ји у заседи дочекају ако би се хтели вратити. И тако мораше хтели нехтели ићи напред под Цариград и помагати Турцима при освојавању овог места: „Али" вели као извињавајући се наш љетописац, „по нашој помоћи неби никад било освојено ово место." Србски војници били су намештени код Дренопољске капије, и ту су лежали утаборени кроз једну недељу дана. [1])

Одма прве године после освојења Цариграда (г. 1454-те) пошао је Султан Муамед против Србије и освојио је Смедерево и Острвицу. [2]) Наш Мијаило ништа неспомиње о освојењу Острвице. Али друге године, кад је Султан опет ударио на Србију од стране Скопља, освојио је важно и јако утврђено рударско место Ново-Брдо, а ово освојење Новога брда потанко описује наш љетописац као очевидац овако: војска турска легла је утаборена на пољу Жеглиговом у Костандиновој земљи, (данашњем Костову под планином Црном гором) јужно од злокобног Косовог поља. Деспот није смео одупрети се тако силном нападају, али се народ скупио сам добровољно у две војске, од који једна утаборила се на Ситници, а друга на Глубочици. Султан стајао је кроз четири недеље у Кислину, незнајући на коју војску би му ваљало

---

[1]) Види Pamiętniki Janczara стр 128.; и ово место фали у чешком преводу.

[2]) Види: Hammer Geschichte des Osmanischen Reiches део III-ћи стр. 11. и Enge's Geschichte Serbiens стр 406.

пре ударити; међутим су Срби на Глубочици разбили Турке у једном сукобу; али скоро за тим они буду од Турака разбијени, крај рјеке коју наш љетописац назива Трепањом. Тим начином отвори себи Султан пут к Новом брду, тада најбогатијем рударском месту Србије, са мајданима злата и сребра, лежећем близу главе бугарске Мораве. У месецу Јунију 1455-те године [1]) предала се ова обседнута варош под том погодбом, да ће сви житељи задржати своја добра, и да јим Турци неће заробити ни одвести ни жене ни децу. Али пошто се град предао, Султан заповеди позатворати све капије, а само једна мала врата отворити, кроз која су морали изићи на поље сви домаћини са свом својом чељади мушком и женском у шанац под зидом. Султан сам стојећи до врата, избирао је и оддвајао момке на једну, људе на другу, а женске на трећу страну. Потом је одма све важније људе дао посећи, а остале вратио је у варош на њиова добра. Мушку момчад 320 душа, и око 700 женскиња раздао је своим војницима као робље, а најлепше момке оставио је за себе, да му буду Јаничари, и послао ји је одма у Малу Азију. — Међ овим несрећницима био је и наш Мијаило из Острвице са своја рођена два брата. „И тако терали су нас Турци“, преповеда он сам „у једној гомили; а кад смо год ушли у шуме или међ горе, свагда смо размишљавали о том, да оне Турке по-

[1]) По Хаммеру, јер наш љетописац, нигде ненаводи године догађаја, о којима говори; но у осталом Хаммер сасвим другчије описује освојење Новог брда.

бијемо, па да побегнемо у гору, али наша младост није нам дала то учинити. Но ипак сам ја самодванајсти ускочио од њи ноћу у једно село; ал нас је морала цела она област гонити, па кад су нас уловили, тако су нас повезали тукли и вукли за коњима, да је дивно чудо како је остала душа у нама. Тада обећау за нас моја два брата и они други, да то нећемо више чинити, и тако нас одведоше мирно преко мора.“

Муамед узео је тада од Деспота сву србску земљу осим самог предјела лежећег измеђ србске Мораве и Дунава, дакле осим данашње Шумадије. Кад се из Србије враћао, у Дренопољу изабрао је измеђ заробљени србски отличнији дечака њи осам, за своје коморнике. „Ови момчићи“, преповеда даље наш љетописац, „договорише се међ собом, да убију Султана, говорећи једни другим, кад то учинимо, ослободићемо цело Христијанство; па ако нас и поватају бићемо пред богом мученици, као што су толики други.“ Па кад су дошли ноћу на стражу, били су већ преправни, и сваки је имао код себе нож. Но кад је Султан пошао у своју собу, тада један од њи, неки Димитрије Томашић, изиђе од њи као безчестан издајица и све изкаже Султану, што је хтело бити. Онда Султан заповеди, да их све поватају и пред њега доведу, па кад је код сваког видио нож, питао их је, „Ко вас је на то дело наговорио, те сте се усудили то покушати; а они одговоре: „нико, него једино наша велика туга за нашим милим родитељима и пријатељима.“ Тада Султан заповеди, да се узму кокошија јаја,

и да се метну у врели пепео, да се изпеку на тврдо што може бити већма; па кад су их извадили из пепела, онако врела 'дао их је сваком испод колена привезати, да су јим се скупиле и испекле жиле, нити је дао да се скину, док нису сасвим оладнила. А после једне године дапа дао их је довести опет преда се, па кад је видио да нема више ништа од њи, заповеди да се сви посеку. „А ми некоји, узесмо ноћу њиова мртва тела, и укопасмо их код једне развањене цркве. Томашић пак постао је велики господин при Султановом двору, али је скоро пао у тако злу немоћ, да је добио одтуд суву болест, па се тако сушијо док није и умро, а то је Бог допустио на њега због његовог невјерства и неваљалства.“ [1])

Ето такове су прве успомене нашег Србина из његовог живовања у турском робству.

Кад је Султан Муамед год. 1456-те ишао на Београд, који су тада Сибињанин Јанко (Хуњади) и фратар Јован Капистран тако славно одбранили, већ је и наш љетописац био у тој турској војсци; после тога био је и у походима истог Султана против Мореје (у годинама од 1458 до 1460), па је ишао с њим против грчког цара у Трапезунт, и против Узун Хассана у Караманску (год 1461), па после и против каравлашког војводе Дракула.

Под Београдом чини се, да он сам није још лично учествовао у боју, јер само приповеда, како је очима гледао, кад су Јаничари узбијени из ва-

---

[1]) Овај догађај неспомиње се ни код Хаммера ни код другог ког историка.

роши бегали и трчали натраг у табор, а Угри трчећи за њима, како су их били. Исто тако ништа особито ненаводи ни о том шта је радио он у морејском рату; напротив при описивању похода на Трапезунт, већ каже, да је и он био код Јаничара и обширно описује велике незгоде, које је турска војска морала претрпити због премноге кише и великог блата. Пошто су на повратном путу из Азије још заузели тадашње Генуеске вароши Мисистру и Синопу на црном мору, вратили су се преко Бруссе и Галипоља у Дренопоље.

Али мир није дуго трајао. Влашки господар војвода Влад иначе назван Дракул, који је на гласу по свом свирјенству, јер је умео у редовима неколико миља дугачким китити своју земљу са набијеним на коље поданицима, дао је на исти ужасни начин погубити и Султанове посланике. Султан прогласио је зато Дракула за свргнутог, а на његово место именовао је влашким господаром Радула, брата Дракуловог, ког је код себе држао од детинства као таоца, и пославши овог напред у Влашку, пошао је и сам с војском за њим к Никопољу. „Кад смо стигли до обале Дунавске“ говори наш љетописац“ нађемо војводу Дракула, где се утаборио са својом војском на другој страни, да неда прећи нашој војски преко Дунава.“ —

Али су Јаничари узбили влашку војску и прешли су на лађама преко Дунава. „После тога“ казује наш летописац, „прешао је и султан с осталом војском к нама, и одма нам је поклонио 20,000 златица, да их поделимо међу собом, Осим тога је

ту све Јаничаре, који још нису били слободни људи, прогласио за слободне, тако да могу своје имање после своје смрти дати ком је њиова воља.“ Потом ишли су Турци са страом за војводом, који ноћу на њи нападаше, и многе јим људе убијаше, док нису турски коњаници довели неколико стотина ухваћени Влаха, које је султан све дао на пола пресећи, да би тако застрашио остале. Власи видећи да је зло и шта ји чека, одустану најпосле од Дракула и пристану уз његовог брата, а Дракул побегао је у Угарску. — У походима истог султана против острова Лесбоса (Митилине) и против Арнаутске наш списатељ вероватно није био, и само јих мимогред спомиње.

У пролеће год. 1463. дошли су у султанов двор посланици босанског краља Томе,[1]) који су молили за примирије на 15 година. Султан отишао је у Дренопоље, недавши им никаква одговора. Тада млађем брату нашег Мијаила бијаше поверена за чување султанова хазна. Овом буде једном дуго време, како није смео одлазити никуд, и једнако је био сам „и тако пошље по мене“, преповеда наш Мијаило „да дођем до њега, да поседим с њим. Ја неоклевајући отидем му одма, али за мном одма дођу у ту исту комору највиши саветници султанови Моамед-паша и Исаак-паша, њи два сама. Мој брат, како јих смотри, докаже ми то, а ја како нисам могао више изићи из коморе, сакријем се иза сандука. Како дођоше унутра,

[1]) Управо Стефана Томашевића, који је владао од 1461. до 1463.

простре им мој брат ћилим, а они седну један до другог, па се почеше договарати о послу босанског краља.“ Ту је после чуо, како су се сагласили ови саветници у том да преваре босанске посланике датим им примиријем. Зато одма сутрадан Мијаило отиде к истим посланицима у њиов конак, па их је опомињао, да се добро чувају од турске невјере, али они нехтедоше му веровати, него се само смејаху његовим опоменама. — Тек што су босански посланици отишли из двора, пође одма узастопце за њима и султан. — Кнез Ковачевић, ма да се својом вољом предао султану, буде посечен. У граду Бобовцу, кад овај освојише Турци, помоћу топова које су ту на месту под градом салили, састао се наш Мијаило са истим оним босанским посланицима. „Они су се са мном ту разговарали, и сећали се они моји пређашњи опомена, али је тада већ било касно за њи јаднике!“ Од Бобовца пошао је султан на Јајце, а уједно послао је Моамед-пашу да потражи босанског краља Томаша. Краљ који је радио и дању и ноћу да може на брзо скупити нешто војске, био је управ тада у тврдињи Кључу, и хтео се ту око подне за кратко време одморити. У то стигну и Турци, незнајући ништа за краља, док није један неваљалац пребегао к њима из града и за колач доказао Турцима, да је ту краљ. Моамед-паша измамио је краља лепим речма и обећањама из града, па га је одвео под Јајце, где га је султан дао посећи, па је онда прогласио целу босанску земљу за своју.

„Пошто је у све тврде градове понамештао своје посадке, отишао је опет у своју земљу, а мене“, вели наш љетописац, „оставио је у једном граду, који се зове Звечај, не далеко од Јајца,[1]) дао ми је 50 Јаничара у посадку за тај град и за свакога на по године плату напред, осим тога имао сам још 30 други Турака у помоћ. Но кад је султан отишао из ове земље, угарски краљ Матија (Корвин) неоклевајући дође одма у јесен у Босну, обседне Јајце и град Звечај, у ком сам ја био. Бошњаци издадоше му одма варош Јајце, те се Турци мораше повући у тврдињу и ту затворити. Али краљ остаде ту једнако кроз 8 недеља, бијући то место, а друга угарска војска дође под Звечај, да освоји и овај град. У овом граду бијаше главни вид врло рђав, те су га јако исквариле топовима, тако да једнако морасмо радити, да само оборено опет затворимо; и тако држасмо се дуго, док неосвојише Угри најпре град Јајце, (Декембра 16-тог 1463-ће год.) који је пао пре него Звечај. Како краљ Матија доби Јајце на предају, одма дође к угарској војсци под Звечај, и тако морасмо се и ми предати, а што је год било Турака у Јајцу и у Звечају, мало се њи вратило у Турску својим кућама, јер је њи краљ Матија хтео повести са собом. А ја сам хвалио Бога, што

---

[1]) Данас је ово место у развалинама. Спомиње се у *Кукуљевића* „Успомене на путовање по Босни“ у народним новинама год. 1858. у бр. 65. По погрешном казивању нашег љетописца у Звечају дао је удавити Стефан Душан свог отца Стефана Дечанског.

сам могао тако с образом и поштењем вратити се опет натраг међу Христијане.“

Овим догађајем довршују се вести, које је наш србски љетописац сам о себи написао у овом свом делу. — Познато је, да се краљ Матија вратио из Босне у Будим у побједославном уласку, на начин древни' римски' триумфатора; при том свечаном улазку било је у његовој пратњи до 500 заробљени Турака; а међу овима био је за цело и наш Србин из Острвице, као бивши начелник освојеног града Звечаја. О даљој његовој судбини неможе се ништа известно казати, али се из свију околности показује, да није остао у Угарској. То што је кроз толико време међу Турцима живио, па зато опет остао у срдцу Христијанин, што је као Јаничар личном својом храброшћу задобио више војничко достојанство, што је био без сваке сумње човек разуман и врло искусан упознат са србским и турским догађајима, а преко свега то што је основно познавао начин војевања Турака, све то велим било је довољно зато, да он буде у оно време знатна, у дворовима тадашњи' високи' властела' пријатна и радо виђена особа. И тако се из многи околности види, да је он кроз неко време морао живити у Чешкој и у Моравској земљи, и да је тек одтуд прешао у Пољску, где је потом примљен међу рицаре и племиће пољске, па је коначно тамо и остао а без сумње и умро.

Дело Мијаила из Острвице раздељено је на 50 глава врло разног садржаја. Осим оног што је сам он доживио, много приповеда и о србској ис-

торији почињући од краља Милутина па до свог времена, при том много којешта подробно наводи, за које се није знало, а преповеда неке ствари сасвим другчије, него што их описују остали досад познати летописци, а то се има приписати тој околности, што је он много дознао из турски извора. Ту је особито знаменито што говори о начину на који је пострадао и погинуо цар Лазар после битке на Косову; даље што наводи о отношају између деспота Ђурђа и Сибињанин Јанка и овога сродства, даље о несрећној битки код Варне, о пропасти краљевства босанског, и многа друга. Он је познавао догађаје србске онако како ји је дознао од своји домаћи казивањем, а после међ Турцима како су ји ови приповедали; већ зато су његова казивања особито занимљива за историка. Не мање занимљиво је и то, што је написао о догађајима турским и грчким; тако на пример већ он казује, да је непосредну прилику за рат и повод к освојењу Цариграда год. 1452. дало то, што су Турци почели зидати крај мора код св. Ђорђа, само пет талијански миља далеко од Цариграда једну тврдињу, која се данас зове Румили-Хиссар, што се савршено слаже са грчким и турским изворима, које је историја тек од скора дознала. — Поред ови' многи' историјски' вјести' садржава дело Мијајлово, врло многе податке о вери обичајима а особито о тадашњем начину војевања Турака.

Данас се зна да је он списао своје дело на пољском језику, али испуњеном многим овом несвојственим речима србским и чешким. Као што

већ напред рекосмо, оно је преведено било на чешки језик и најпре је печатано на истом још године 1565, па скоро затим и по други пут, које посведочава, колико су га онда већ ценили. Оригинални пољски текст нађен је тек 1828-ме године у монастиру Бердичеву, под именом: „Pamiętniki Janczara" то јест: споменици Јаничара, који је напечатан већ два пут, први пут као 5-ти део: „Zbiora pisarzow polskych" у Варшави одма 1828-ме године, а други пут у „Biblioteki polskoj" у Саноку 1857. године. Осим тога нађена су још два рукописа, један у Курнику а други код Гродна 1838-ме године. — Врло је знаменито, да ово дело писано од Србина принадлежи међу најстарија оригинална већа дела писана на пољском језику, која почињу тек у средини XVI-тог вјека, а старије је од њи свију, јер је писано бар у почетку 16-тог вјека, ако не раније.

Упуштати се обширно у особитости његовог изворног језика, којим је своје дело написао, простор ове кратке разправе недопушта, само укратко напомињемо толико, да је он пољски, но тако погрешан и са чешким и србским речима измешан, да је славни Кухарски прогласио то дело за превод из чешког језика; но то је основно опровргао г. Јосиф Јиречек у изредној својој разправи о овом старом љетописцу, напечатаној у његовом делу: „Rozprawy z oboru hystorie, filologie a literatury" печатаном у Бечу 1860., где је доказао да је управо противно истина, да је то јест чешко печатано дело преведено из пољског, но да је

пољски оригинални текст писан језиком неправилним измешаним многим чешким и србским изразима.

Србизми, који се у оригиналном тексту пољском налазе као карактеристични знаци писца Србина, јесу на пример: *иржевали деждове*, у место: пржевал дешчови; *задушну одилату*, које показује на задужбину и задушнице, *свем* у место: вшем; *зрадзивши* од србског: урадивши; *војник бугарски*, *Стеван*, *монастер* албо клаштор, *Грегор* у место Гржегорж, а најважнији Србизми су имена местна, која су скоро сва тако писана, као што их Срби изговарају, а то у оном веку није нико други могао написати него Србин: Тако на пример има: *Милутин*, *Урош*, *Звечај*, *Дечани*, *Једренопољ*, *Косово поље*, *Смогово*, *Крајмир војвода теплички*, *Ситница*, *Морава*, *Смедерево*, *Пловдин*, *Златица*, *поле Глави*, *Ресава*, *Куновица*, *Голубац*, *Загорје*, *Топлица*, *Јакша Брежић*, *Дубочица*, *Зеглигово*, *Ново брдо*, *Силоад*, *Драч*, *Јајце*, *Бобовац*, *Арбанска земља*, *Сербијане*; Сибињанина зове свуда влашки: *Јанкул*, а Чеши и Пољаци звали су га Януш. Све то је доказ да је Мијаило настанивши се у пољској писао пољски, али је као Србин мешао Србизме, а како је пре живио са Чешима у Чешкој и Морави, навикао је и чешке речи и форме употребљавати, те му је тако изишао језик мешовит и неправилан. Но зато је опет и у језикословном смотрењу за Пољаке врло важно ово дело, јер има многе старе форме језика, које се у доцнијим делима пољски писаца неналазе, а *прво* је досад познато оригинално веће дело писано на пољском језику,

старије од кронике Станислава Хвалчевског, писане 1549-те године, коју су држали пре за најстарије веће оригинално дело пољско, јер је Мијаило писао најпосле у првој десетини 16-тог века.

На концу само још то додати морам, да се јасно види, да је наш Србин написао ово своје дело једино из те родољубиве жеље, да послужи свом роду и отачаству бар тим, што ће упознати хришћански свет са Турцима и њиовим начином војевања, и тако олакшати му борбу против овог општег непријатеља христијанства, дакле посредствено принети к ослобођењу свог премилог народа. Да је то заиста била његова намера, па да се још и трудио побудити христијанске државе на борбу против угњетатеља свог народа и отачаства, то јасно посведочавају следујуће његове речи, које је управио к силној тадашњој пољској шљахти, за коју је ово дело највише и писано, да ју научи како треба војевати против Турчина; он вели: „Зато сво панство и рицарство има старати се о том, да избира себи краља не толико силног, колико мудрог и способног“, а да је и саме тадашње владаоце од краљевског дома Јагјеловог желио задобити за ову њему свету ствар, види се из места у глави 50-тој, које се односи на браћу: Жигмунда краља пољског и Владислава краља угарско-чешког, и које овако гласи: „Краљ угарски и краљ пољски јесу два брата који су под једним срцем лежали, и из једне крви произлазе, а тако велику моћ имају, да би то била особита каштига божија, и велико и неприлично чудо, кад они неби поку-

шали свладати Турке, и кад неби осветили толику проливену крв хришћанску, а особито крв својих предака, као што је био и славне успомене угарски краљ први Владислав, који је погинуо од Турака код Варне." А ниже опет вели: „Писао сам овде доста обширно с божијом помоћу о многим и разним стварима, а још би само желео с помоћу божијом дати пристојну и добру науку краљевском величанству, како би оно могло одржати побједу над турским султаном, а тим заслужити код Бога вечну награду." — „Па би се приповедало, да су ови краљеви дошли по милости самог Бога, и да су обдарени великим именом преко имена Александра великог, па би се и хришћанска жалост и туга променила на радост и весеље, а турска радост и попевање преобратило би се у тугу и јадиковање." Ове речи очевидно управљене к оној краљевској браћи показују јасно време кад су оне а и цело ово дело написане, а то је од године 1490-те, кад је Владислав дошао на угарски престол, до године 1516-те које је умро, а пре казују на ону прву него на ону другу, јер тако је могао наш Србин тек дотле говорити, док није превећ блага и мекана нарав овог угарског краља угушила у њему свако надање, да ће он предузети и извршити нешто велико и важно против страшни' тадашњи' Турака'; но те исте речи још нам сведоче да је Мијаило Констатиновић исто тако честит србски патријот био, као што је знаменит у славенству списатељ.

J. Ш.

ТУРСКА ИСТОРИЈА или КРОНИКА,

ВЕРНО И ИСТИНИТО СПИСАНА ОД НЕКОГ СРБИНА ИЛИ БОШЊАКА, ЗВАНОГ

МИЈАЈЛО КОНСТАНТИНОВ

ИЗ ОСТРОВИЦЕ,

КОГ СУ ТУРЦИ НЕГДА ЗАРОБИЛИ И МЕЂ ЈАНИЧАРЕ ДАЛИ.

Даље сљедује, којим начином би ваљало с успехом предузети војну против Турака', најглавнији непријатеља целог христијанства, поучење написано од истог.

На концу додате су неке нуждне и полезне ствари извађене из књига, о славним и јуначким дјелима светлог кнеза епиротског или албанског *Ђорђа Кастријота*, прозваног *Скендербег*, како је он јуначки и честито војевао против Амурата и Махомеда, оца и сина, турски' царева', и то често са малим бројем људи, и како им је многе штете чинио, а он од њи никад није надвладан био; о ком се говори и у овој турској историји.

Почиње предговор к свима људима христијанским, па сљедује по реду описивање различни' турски обичаја.

Свиколици народи, који се управљамо поштовањем благословеног господа нашег Исуса Христа,

верујемо и исповедамо име Бога створитеља неба и земље у три лица, оца, сина и духа светог, једног у нераздјелимој тројици благословеног ва вјеке вјеков, амин. А као што верујемо, тако и свето крштење примамо у име оца и сина и светог духа, од Христа господа нашег, и зовемо се християни, на част господу Богу нашему. Зато, достојна тројице света, једини у битности божаства господе Боже наш, ком се моле сви свети људи а и ми се молимо, подај твоју помоћ својим христијанима против проклети' погана' и ругатеља имена сина твојега. Амин.

Глава I. О пореклу турски' царева', и овог поганског народа.

Први почетак Турака долази од Татара, који љета господња 755-ог изиђоше из северни' земаља', из гора' које се зову Кавказ; дођоше к Аланима, Колхима и Јерменима; и у време Пипина краља француског, доспели су кроз Понт и Кападокију чак до Персије, и ту са Сараценима дотле су војевали, док им Сарацени мораше уступити краљевство персијско, које Сарацени у време цара Ираклија под својим вођом Маомедом разорили беху. Тако су после ти исти Турци Муамедову вјеру примили. После тога године 1300, један војник великог хана цара татарског, због неке распре или кривице, будући човек снажан и отважан, скупи око себе до једно 40 коњаника, и изиђе из Татара у горе и стјене кападокијске, и ту се настани, па околни предјел и људе себи покори, те и један

тврди градић освоји, у ком је живила једна госпођа удовица звана Каравида, коју је онај убио, па сам местом оним завладао. Њему је било име Отман. А од овог Отмана до данашњи' времена цареви зову се Отмани.

Глава II. О различним јазичницима; о вјери муамедовој, и о њеним празницима.

Јазичници који су примили вјеру муамедову различни су, а по имену ови су: прво Персијани, Турци, Татари, Бербери, Арапи и Црни-Арапи, они који знамење од огња у својим образима немају; ти сви читају књиге Мојсејеве, а управљају се по Алкорану, у ком је написао Муамед свој закон, а верују у једног Бога створитеља неба и земље.

Један велики празник имају пре жетве, који се зове Бунек-Бајрам; за овај празник приуготовљавају се постом кроз један месец дана, сваки дан ништа неједу нити пију до звезде, али ноћу једу месо и пију воду колико год пута хоће, до зоре; а кад настане нов месец, то јест онај њиов велики празник, онда три дана особито светкују и часте се, но зато опет вино непију, и никакав пир немају, него милостињу раздају, неким невољним робовима године робства скраћују, а оне који се добро владаху у слободу одпуштају; а особито велика господа жртве чине од шкопаца и од јараца и од камила', кољу ји, па месо и леб, свеће и новце, сваком који год дође био поганик или хришћанин, у милостињу раздају; код гробова преноћују, клањају, лојане свеће код гробова и у сво-

јим богомољама сваки дан пале, и каде са кадијоницама за душе мртвим. А кад сам запитао: „зашто горете лојане свеће, зар неби било боље воштане свеће палити за душе мртви код гробова или у храмовима“?.а они ми одговорише, „да господу Богуваља жртвовати стоку, а не муве“; и рекоше ми још; „како ти се чини, је ли то добро или зло?“ а ја сам им одговорио, ако је Муамед једно добро наредио, онда је и друго тако наређено.

Други њиов празник бива у јесен, који се зове Кучук-бајрам, као да се каже нашим језиком: мали празник; за овај се доброво̂љно пости, али се исто тако светкује, милостиња се раздаје, као што је горе речено. У седмици светкују петак, тако као што чивути суботу а християни недељу држе, и то зато, јер веле да је Бог човека у петак створио. Обрезују се. Свињеће месо нejеду; у ти' пет ствари слажу се са чивутима али у другим не; и по свом владању називају себе сами Буфроманима [1]), и оће да су бољи него християни и него чивути, јер Буфроман је толико рећи њиовим језиком, као изредни људи по вери. Они држе нас християне за људе лажног учења, зато што ми славимо и исповедамо свету тројицу, говорећи да нема три бога, него да је само један Бог. А Буфромани прозвали су християне ђаурима, као да рекнем, лажни или сметени људи. А християни опет изденули су Буфроманима име поганици, не

---

[1]) Тако стоји у изворном тексту, зар у место Бусурмани, које ће бити изопачено од Мусулмани; а тако зову Пољаци и Руси Муамедовце.

зато што верују у једног Бога, него због њиови' неваљали' дјела, о којима нисам хтео ни писати; а поганик толико оће да рекне у нашем језику, као говече или као нечисто псето, јер што је нечисто то је погано, зато поганици и оће да су они најбољи. А што да рекнемо ми на то, јер они као што верују тако и говоре; али могао би неко рећи, да они зато греше што немају добре наставнике, који би њима управљали и њи научили, но такав наставник много би боље и кориснији могао у продерану врећу нешто сипати, него са овим људима управљати.

Глава III. О пореклу Муамеда турског пророка, и његовом роду; и о Алији његовом помоћнику.

Муамед био је родом из Арапске, други веле из Персије, имао је оца поганика идолопоклоника, а његова мати била је рода измаиљског или чивутског. После смрти своји родитеља био је заробљен, и продат неком знатном човеку Исмаиљтјану који се звао Абдемонапол, код ког је одрањен. После га је овај и над својом трговином начинио настојником, јер бијаше момак разуман хитар и на зло досетљив. У то време бивао је код истог тог човека и неки монах именом Сергије, који се од праве вјере християнске одпадио, а био је на странпутицу заблудивши одцепљеник који је научио християнску вјеру по јереси несторијанској. — Овај Нестор био је константинопољски епископ, који је измеђ остали заблуђења и то говорио, да је Исус Христос само прави човек а не и Бог. Од

овог дакле Сергија монаха научио је Муамед лажну вјеру, коју је после својом досетљивошћу и својим врачаријама неизказано умножио, јер кад је Абдемонапол његов господар умро, он је његову жену а своју госпођу узео за себе, а с њом је много благо и велико господарство задобио, тако да је у арапској земљи завладао, коју је отео испод римског господарства. — Надвладао је римског цара Ираклија, који је пре тога разбио персиског краља Кодра[1]). Тако је Муамед ту своју вјеру најпре разширио у арапској земљи. Муамед је имао једну сестру, која се звала Изатина[2]) ту једао био за жену Алији свом помоћнику. У то време кад је Мухамед своју вјеру распрострањавао, тако је учио и проповедао као што је своју вјеру наумио саставити а христијанску хулити. Он је своју вјеру састављао према свету, јер је видио да је сваки човек више склоњен на зло, него на благочестије, а све оне који су за њим сљедовали и држали се тог његовог учења, те је Муамед хвалио и за добре људе држао, а оне који су му се противили, те је његов помоћник Алија најнемилостивијим начином казнио. Овог Алију поганици држе за пророка као и Муамеда, и врло га славе и хвале, како је био човек снажан и честит. Овај Алија имао је једну сабљу, која се звала Делфикари, од дивне оштроће и тврдоће, тако да као што они причају, што је год њом ударио,

---

[1]) Погрешно у место: Хосроја.

[2]) Погрешно у место: Фатима, ћерка Муамедова.

било гвожђе или челик, све је пресекао, као нежну паучину. — Неки поганици говоре, да је његова жена Фатима била нека врачарица, и да је она начинила тој сабљи, с којом је њен муж војевао, такову тврдоћу и бриткост.

Муамед трајао је у својој пакости кроз тридесет и пет година', једнако ширећи своју вјеру. При последњем часу на самртној постељи лежећи, позвао је к себи сав свој збор и оваку им је дао заповест: „Ваше гробље нека буде покрај путова', да будете готови поред мене, кад ја устанем од мртви; држите тврдо моје заповеди, недајте се одвраћати, јер сам вас ја научио праву вјеру, будите дакле изабраници божији, нов Израиљ. Мени погреб приуготовите у граду Медини; мог Алију слушајте. А кад ја устанем у дан страшног суда, одвешћу вас где ћемо се сви радовати. Будите и међ собом љубавни, и један другом чините правду. Невољним робовима године одређујте, зато што ви нисте богови, да цео њиов век до њиове смрти за себе саме употребите; тако ћете се све већма подизати, а и они видећи вашу правичност, сви се вас придржавати и држаће се вашег учења."

После смрти Муамедове отишао је Алија његов зет са великом жалошћу у гору међу кршеве, и хтео је ту сломити и уништити своју сабљу, због превелике туге; ударио је дакле сабљом у стјену тако, да је сва у стјену ушла и ту се сакрила. И видећи такова чудо од своје сабље, за које пре није ни сам знао, проговори, сабљо делфикари престани војевати да то небуде против

Бога. — По том је још живио иза Муамеда девет година. А после ти година на самртној постељи лежећи, скупио је око себе сав збор погански, опоменуо га да држи тврдо заповеди Муамедове, јер је вељаше Муамедова вјера боља од свију други' вјера'. Зато мучите Християне, гдегод можете, да не би они вас мучили, потражите ви њи у њиовим кућама, боље ће за вас бити, него да ји чекате у своје куће. После тога знајући да долази час смрти, заповедио је да ону сабљу узму и да јубаце у дубљину мора. Тако приповедају поганици, да је море на оном месту, где је ова сабља у дубљину бачена, кроз три дана непрестано врило и узбурено било, што је сабља она жалила за својим господаром Алијом; зато поганици имају неке мале књиге, које држе за свете, и зову их замали, што значи свето читање; и ове у време рата увек носе испод назува, а на овим је одоздо и та сабља делфикари насликана, за коју веле да им у боју врло помаже; ако ли се ком закуну на ову књигу одржаће без сваке сумње реч. — Но имају још и друге књиге онима подобне али лажне, од турског сапуна начињене, које су на оне прве сасвим налик, и ком се на ове закуну, ни једном ништа неодрже.

Глава IV. О верозакону поганском, и о њиовим богомољама.

Турске богомоље велике или мале, имају до себе округле куле а под кровом ходник, на који ходник турски свештеник излази за дан и ноћ седам пута, и обилазећи по њему, метне један па-

лац у једно уво, а други палац у друго уво, па силним гласом, штогод више може виче на свом језику ове речи: „ла илаха ил алла, махмет ресулах дуенне, ла илаха ил алла“; које значи: „Бог Богова јест, Муамед је божи посланик, услиши ме Боже Богова.“ После тога сваки поганик како чује ово викање, одма умије све своје удове у накрст, па иде у богомољу да клања.

Први час после по ноћи зове се: Тефиер намаги; други пред свитање зоре зове се: Сабатнамаги; трећи час на дан: Куслугнамаги; четврти у подне: Ојленамаги; пети о ужинама: Икиндинамаги; Шести о заоду сунца: Ашемнамаги; седми час у три сата ноћи зове се: Јацејнамаги; а ови седам часова' непропушта нико и никад да се неумије, било у богомољи или дома; па ако је и на путу, кад време види, иде к води и пошто се умијо, стане на путу па клања као што је одређено, и у који час како ваља клањати. Аколи ко хоће да чини веће клањање, то је његова добра воља, јер то њиово умивање је као неко свето крштење. А о ком би се посведочило, да нерадо иде у богомољу, тога узму, вежу га на лествицу пред богомољом, куда највише иду људи у њу и из ње, и онда сваки пријђе к њему, те га покара речма, па пошто се ту на лествици доста настајао, пусте га, и тај мора после добар Турчин бити, па да ге ђаво у њему. Никакве женске главе у богомољу неиду, нити и оне пију вино, нити праве веселе части или пировања; а на коју би се таково што посведочило, та се броји међ слободне женскиње, и она неби

избегла стра' да ће изгубити главу. — Тако исто ни један прави Турчин непије вино, а на ког би се посведочило, тај би морао страовати од казни. Дворски људи и слуге и велика господа, неки пију а неки не; исто тако неки иду у богомољу а неки никако; а особито кад би ишли или јашили на војну, никад вина непију ма да су који, јер је Муамедова заповед, ко би пио вино, па би у том стању убијен био, тај да ће сваки у вечитом паклу остати. Но Христијани који с Турцима путују, ти слободно носе са собом вино и пију га без сваке препоне, па ји поганици још у том помажу ако је нуждно, да свагда вино имати могу. — Они имају такав обичај, да кадкод иду у богомољу да клањају, свагда имају на себи чисте аљине, аколи би на оделу била каква нечистоћа, онда неиду у богомољу и неће клањати. Тако и неулазе у богомољу у оној обући с којом газе земљу, него кад дођу оставе обућу на одређено место, па тек онда улазе у богомољу, јер је у њој подина покривена са чистим покровцима. Ту сваки стане на свом месту, један до другога и клања. Богомоље су изнутра беле као снег и у њима нема никакви свећа, осим према истоку сунца, где стоје две велике свеће од лоја, између који подигнути су десет ступања у вис, и ту има много горећи' кандила', у сред који је нека столица, као нека катедра, на коју пењу се младићи па читају у глас муамедов Алкуран, а сви остали седећи на покровцима пажљиво слушају, нити у својим богомољама поју. После тога изиђе њиов свештеник, који се зове

Магдин, има у руци сабљу и попне се највише на трећи ступањ, па даје благослов говорећи; „Муамедова вјера је од свију вјера најбоља, молите се за све душе и за оне које војују против Христијана, а кад их видите опет враћајуће се из рата, чините им почаст и клањајте им се, љубећи им ноге и руке, тако ћете сви постати участници те војне; чините Муамедову вољу, јер нам је Бог дао сабљу, да се бранимо и да Христијане мучимо." — После ови' речи' погледају сви горе на небо, погладе се по брадама, и излазе из богомоље, хвалећи Бога; нити у храму ни пред овим нема просјачења, нити икакова новчана давања. — У највећој богомољи три су свештеника, којима је служба прописана од оног, који је исту основао, јер је код њи тај обичај, да општина ни једна нема никаква посла са богомољом, него онај који је основао, побрине се и за њено издржавање. Богомоље подижу цареви, велика господа и богати трговци. У тим храмовима су три свештеника, један који држи сабљу, други који на кули у место звона служи, као што је о том напред казано, а трећи свештеник богомољом управља и њу са својим помоћницима одржава. Тако је у главној њиовој богомољи, која се зове Џомамези, у којој се сва општина скупља, особито у петак на подне, и та богомоља је код њи то од прилике, што је наша парохија.

Глава V. О другој богомољи, коју они зову Симра, као да речеш задушна, и о тесфири то јест проповеди њиовој.

Друга богомоља њиова зове се Симра, које значи задушна, и у тој дају сиротињи милостињу, па и јелом је ране; а сваког петка у подне проповедају у таковој богомољи; зато ја нисам пропуштао те њиове проповеди поодити, да би сазнао о чему проповедају, и чега се придржавају; али нисам могао друго дознати, него да сами против себе говоре, и да немогу или да неће да разуму, а може бити да им и Господ Бог неда да икад разуму, зато приписују Христову доброту свом Муамеду, а своје неваљалство пришивају Христијанима. Проповед зове се њиовим језиком тесфир, а проповедник тесфирди. — Како се тесфирди попео на своју столицу, најпре је почео своје слово на њиовом језику овако: „Аи доном алах о вере хеспифиден тохаста ферла. Амин. Амин." Које нашим језиком гласи овако: „Боже помози, а за тим сви реците, одричемо се свега злога. Амин. Амин." После тога говорио је о господу нашем Исусу Христу, и после овог слова почео је говорити о Муамеду, њиовим језиком овако: „Јессе ресулах махмет ресулах" као да речеш нашим језиком: „Исус је од духа божијег, а Муамед је божи посланик, а што је воља Муамедова, то је и воља Исусова"; Мојсеј пророк је старији брат пророка Муамеда, пред Мојсејем разтворило се море, а пророк Исус васкреснуо је мртве из гроба, а над Муамедом пророком подизале су се стјене тамо где се клањао

Богу, јер је Муамед последњи пророк. и њега неможе нико надвисити пред Богом. Исус узнео се на небо зато, што су га Христијани Богом називали, а Чивути су га хтели мучити и разпети, због његове велике светости, и због његови' велики' чудеса' која је чинио на земљи; јер су се Чивути бојали, да људи не пођу за њим, као што су Христијани за њим и пошли, називајући га Богом; зато су Чивути ишли да га увате, муче и разпну; Исус ишао је пред њима у једну кућу, а после је тај пророк Исус познавајући добро чивутску лукавост, отишао из те куће на небо, а чивути нашли су у тој кући једног човека на њега налечећег, тог су узели, па су га мучили и разпели, а поред њега и два злочинца. И тако сад Христијани говоре, да су Исуса мучили и разпели, но то ви неверујте, јер Исус био је тако свет, да управ нико није могао дотакнути се њега, да га увати или да његову светост мучи. А кад се већ Исус узнео на небо, приступили су к њему анђели и поздравили су га, па су га узели међ себе и водили га по највишем небу показујући му славу божију; а кад се Исус наодао по небу, ишао је опет с анђелима к небесним вратима, као да ће се опет на земљу доле сићи, но предомислио се говорећи анђелима, заборавио сам на једном месту у небу хаљину, и тако вратио се Исус по хаљину, па је остао на небеси и биће тамо до дана страшног суда.

А кад дође дан страшног суда, онда ће се Исус сићи на земљу, и говориће Христијанима овако: „ви сте ме називали Богом“, а Чивутима рећиће овако:

„ви сте ме хтели разпети, зато идите обоји у вечни пакао и останите тамо на веки.“ И то је био крај ове поганске проповеди.

Глава VI. О другој проповеди о Исусу и Муамеду; и о дану страшног суда.

Чули сте прошлог петка, како је Исус отишао на небеса', и остао је у небу зато, што није хтео бити нити међ Христијанима нити међ Чивутима; узроци тога напред су вам' речени. И Муамед је сваке године трипут бивао на небу, Буракабуњк, као да речеш, Муамед сео је на неки вијор; али због нас није хтео остати у небу, јер нам је обећао да ће остати с нама на земљи, а као што је обећао тако је и учинио по својој доброти, да је с нама овде остао, а кад дође време кад ће устати мртви, и он ће с нама устати из мртви' и узеће нас собом, па ће нас повести у рај са собом; зато будите у том усталци, да испуњавате његову заповед. Буфромани строго се чувајте од тог, да нечините зависти међ собом, као што чине Христијани, који један другом ништа добро нежеле, него брат од брата и пријатељ од пријатеља краду, и један другог издају, мислећи да их је у том бог помогао; продају за новце своје ближње, пију вино и једу леб, а весели су при том, и купе за те новце неког леба или вина, ждеру своје собствено месо, и пију своју собствену крв, па се још хвале да јим је срећно испало за руком. — А вама је то добро познато, који бивате у војни против њи, да се после тога њиово весеље промењује на жа-

лост и на тугу. — Мили Буфромани! Исус пророк иђаше у Јерусалим, па кад је био међ виноградима, зажелио је пити; уђе дакле у један виноград тражећи воде, и ту смотри једну ступу стојећу покривену, или неку ћупу земљану пуну воде; коју узме и напије се; вода та била је чиста али при пићу као пелен горка; и рече Исус тој ћупи, реци ми како је то, да имаш у себи воду чисту а за пиће тако рђаву, кажи ми одкуд је то; а ћупа му одговори, једна украдена игла била је продата за један новчић, а тај новчић помешао се међ оне друге новце за које сам ја купљена. Зато погледајте на то, мили Буфромани, како је и најмања крађа велики грех. А кад је то светом пророку постало јавно, како би то пред Богом могло остати тајно. Зато будите један према другом љубезни, нечините један другом криво нити крађу; аколи ко што нађе, враћајте и незадржавајте, него дајте свуда извикати једанпут, двапут па и трећи пут; аколи се онај ненађе, чија је ствар, раздајте бога ради сиротињи, а за себе никако незадржите. У христијанске баште неулазите, јер је то народ окорелог срца, па ако му што узмете у башти, оће да вас проклиње без престанка, а Бог неће му дозволити да повиче на освету; зато немојте чинити криво покореним Христијанима. Аколи би ко узео нешто у башти Буфроманској, ма да се зато љуте баштовани, ви опет праштајте да и вама Бог опрости; несрдите се дуго један на другог, као камиле. Тако и невољним робовима године одређујте, и робињама према њиовом веку; аколи би когод хтео

роба дуго држати неозначивши му године, ви сусједи немојте га прикривати, јер он није Бог, да цео век тог роба за себе употреби; него их помагајте, кад постану слободни, да би имали што за почетак свог уживлења, зато да се разпрострањава вјера Буфроманска. Муамед је остао нас ради на земљи, а кад дође дан страшног суда, сви људи имају умрети а тако исто и анђели; јер Муамед има највиша четири краја; а кад дође оно време, тада ће Бог заповедити четирма анђелима, да сваки држи снажно за свој крај; а како анђели сваки за свој крај увате, умреће као да су заспали, али одма за један тренутак оживиће опет и хвалиће Бога на веки. Тада ће анђел Михаил затрубити у трубу, и сви људи устаће из мртви', па и Муамед, као да се од сна пробудио устаће и отресће земљу из своје браде, па ће рећи њиовим језиком овако: „Елхемду лилахи и рабал, амин", које значи: „благодарим ти створитељу мојему. амин.„ Одатле ће Муамед доћи са свима Буфроманима пред Бога, и ту стојећи рећиће силним гласом: „велика слава буди теби свемогући Боже на вјеке вјекова амин." Тада ће рећи Бог Муамеду: „Ти си ми испунио вољу са свима твојима, зато иди са свима твојима у вековечни рај, и ту радујте се на вјеке вјекова, амин."

А кад је проповедник свршио своју проповед поганску, рекао је још свима људма ово: „молите се сваки за душу отца свог и за оне, који ратују против Християна, и хвалите Бога"; и тада сви устадоше и управише очи своје горе, па гладећи

оба двема рукама браде своје изиђоше из богомоље. Тако се свршила проповед турска тесфир.

Турски оченаш.

„Наставниче ми се теби молимо, буди теби част у висини од свега створења и поколења. Тебе наставниче мислимо, који таму правиш и осветљаваш; теби буди слава и част у висини. Ми, поколење из Сарсина, исповедамо те Боже живи, пред тобом свако поколење клечи, у теби наставниче полажемо ми једину живу вјеру, јер си ти Боже све ствари створио, пакао, таму и светлост. Зато господи уведи нас снажно у твоју светлост. Амин.“

Глава VII. О зборовима учитеља или доктора и законозналаца; и о њиовој вјери.

Збор или школа зове се њиовим језиком Бахр, као да рекнеш: препирка. Њиови наставници и законозналци имају тај обичај међу собом, да уговарају рокове за јавно препирање, пред највећим господаром после цара; тако су у оно време, кад сам ја био међу Турцима, уговорили рок пред Махомет пашом, јер мора бити међ њима један као изабрани судија са влашћу, и један највиши знатељ закона, који се зове Салих; овај започиње говор изпрва овако: „Муамеде притеци у помоћ и осветли разум твојим ученицима, који теби посљедују.“ После тога се препиру, један другом противсловећи; а највише говоре о пророцима; једни признају и нашег господа Исуса за пророка; други веле да је он још над пророцима; трећи пак кажу да је

он највиши пророк до Бога створитеља неба и земље; и да је господ Бог од оног времена, од ког се започела християнска вјера, одредио осам стотина камила, које су као неки необични духови, и ти иду сваку ноћ, па избирају рђаве Буфромане из нашег гробља, па их носе у християнско гробље; па опет избирају добре Християне из њиови' гробова' и преносе их у наше гробље. Тако ће дакле добри Християни стајати са нашим збором Буфроманским, а зли Буфромани стајаће са християнским збором пред Богом на страшном суду. Јер тако веле они на свом језику: „Каури дини вардур, и мани јактур“ које значи: Християни имају вјеру, али немају дјела. Зато ће Буфромане повести Муамед у рај, а Исус заповедиће Християнима да иду у пакао; Мојсеј пак тужиће се на Чивуте, да га нису слушали.“ — А горе именовани Салих је међ тима наставницима као неки особито побожан човек, ког они држе у великој части. Он је још овако говорио: „Илија и Енох оба двојица су са тјелом и с душом у рају, и тек пред последњим судом имаће умрети. Али Исус кои је с тјелом и с душом у небу, јесте тај једини који неће умрети смрћу, него ће живити у вјеке вјекова. И Муамед је с тјелом и с душом у небу бивао, али зато није у небу остао, него је с нама на земљи.“ — После тога почели су се ти наставници препирати, један овако други онако говорећи, много је речи било међ њима, толико да су један преко другог викали и да су почели један на другог претећи књиге подизати, тако да сам ја

држао, да ће се потући. Али Махомет паша заповеди им да ћуте, и да се окану препирања, па је после заповедио да им се донесе јело. После тога како су се најели, захвалили су Богу, и молили су се за душе живи' и мртви', а и за оне кои ратују против христијана. Али ради краткости ја овде нисам описао ни десети део од они многи речи, које су ту при овом препирању говорене биле.

Глава VIII. О неким славним именама и речима турским: и о закону Муамедовом.

Светог духа зову: росулах, као да кажеш: дух Божи; душу зову: диан; анђеле: сериФтелер; архангела Михајла: Микахел диан аледеј, које значи: Мијајло узимајући душе; а Гаврила зову Ђебраел. РаФајла = РаФалели. Рај = диент. Пакао = ис силхавати. Муке = шенкајде. Страшан суд = киамат гуни. Пророка = пехамбар. Соломона = Сулејман пехамбар. Господа Исуса Христа зову: Јесce пеамбар. Ђавола = Сајтан. Муамеда зову: росолах, које значи: Божи посланик, јер се он сам називао божијим послаником, кад је Арапе и Персијанце на своју вјеру обраћао; он је стари завјет, то јест Мојсејеве и пророчке речи припознавао. О дјеви Марији говорио је да је дјевица. Нови завјет то јест јеванђелије говорио је да није истинито и верно написано. Последователима својима заповедио је, да непрестано војују и ратују, и зато им је обећао, да ће владати над целим светом. Вино пити забранио је; жена' држати највише четири је допустио, али наложница' колико је год ко у стању

издржавати дозволио је. Господа Исуса држао је за великог пророка. Свој закон је за прави прогласио и онима који му верују обећавао је рај, онима пак који неверују претио је с паклом. — Забранио је под самртном каштигом да се непрепиру о његовој вери са Христијанима, него је заповедио да је место препирања са сабљом бране. Припознао је са Христијанима крштење и заповедио је монаху Сергији званом, да га покрсти. Како се од Чивута који Суботу славе, и од Христијана који Недељу светкују, одделио, то је у свом закону заповедио светковати Петак. Књигу у којој је своју веру написао,именује Алкоран, у њој има доста басни и којекакви лажни речи. Каже да је само један Бог; свету тројицу неисповеда; и верује да је дух свети створење.

Овај Муамед помагао је са Сараценима (кои су први примили његову веру) римском цару Ираклију против персијског краља; а кад га цар Ираклије није за то довољно наградио, тада су они са Муамедом град Дамаск и Сиријску земљу освојили. Исто тако узели су и Персијску земљу, пошто су разбили војводе и војске Ираклијеве, па су и над Персијанцима победу одржали и земљу њиову заузели. — И Ећипет и град Александрију освојили су, и ту су сви житељи примили веру Муамедову. После тога узели су Сарацени знамените градове Антиохију и Јерусалим. А кад се већ била та Муамедова вера тако силно разпространила, тада је умрео Муамед и сарањен је као светитељ у гвозденом сандуку у персијском граду Мосфи.

Глава IX. О праведности турској и поганској, као и о њиовом неверству и лукавости.

Истина је да је међу овим поганицима велика праведност, они су праведни према себи и међу собом, па и спрам своји подчињени, били ови Християни или Чивути, спрам свима својим поданицима, јер цар сам строго на то гледи, као што ће ниже обширније о том говорено бити. — Има и такови покорени који њима дају данак, али при том сами владају у својим земљама, као што су војводе влашки и један и други; и овим се чини правда али са свакојаким тегобама, а цар се чини невешт, и све једнако им се помало штета чини. А кад дође тужба, да им је учињена штета, кажу им нека траже свуда по местима могу ли што наћи, па да им се то опет врати; и тако пошто се намуче доста тражећи, узму сиромаси своју жалост па се врате кући. Тако исто и њиова писма сигурности или пасоши ником неће помоћи; они имају обичај, кад оће кога да погубе даду му пасош, а кад буде већ погубљен па неко што проговори за њега, одговоре му: дао сам му писмо сигурности стојећем, али седећем нисам дао, и тако се изговарају да би у свом неваљалству ипак свагда као прави остали. Аколи се коме закуну на оне књиге од сапуна, о којима смо напред говорили, то ником неће одржати реч. — А имају и друге особите заклетве за друге послове, но свагда невиног учине кривим, како ће само своју пакост испунити. Они дају и дарове, али не из љу-

бави, него ради краљевског достојанства; јер несме се никакав посланик показати без дарова' од велике господе дошавши к цару, осим ако би какав особити тајни посао био. Јер турски цар оће, да се оно што се њему допада и другим свима допадне; а ти дарови који бивају измеђ Христијана и поганика, не дају се из љубави, него само из охолости и ради хвале. А ако се цар с неким и помири или учини примирије, како се смири одма опет гледи то покварити и оног преварити. А и кад се с једним помири, одма с другим опет почне ратовати, ако га побједи, онда га уједно и окриви; и у том свагда тако лукаво поступа као у неком кругу, како би само свагда Христијани били мучени, као што ће ниже обширније речено бити, јер који су год с њима икад чорбу јели, морали су им за ову месом плаћати.

Глава X. О Отману, од ког се започело турско владање, и о другим предцима турског царства.

Турски цареви зову се Отмановићи, јер је Отманово господарство било први почетак. Отман пак био је сељак, а син неког човека именем Зиха; незнатног рода поганик али изредан газда, који је имао тридесет плугова по њиовом обичају ораће дедовине; а уз то многе раденике сејуће и крчеће шуму, камиле, коње, биволе и сваког рода стоку; а преко тога још шатор од ваљкане длаке начињен, који се зове отак и који је зими топал а лети ладовит. Тај свој чадор, дао је подићи на свом пољу међ раденицима, ту је имао и своју

кујину по татарском обичају, а кад је било време да је јело зготовљено било, имао је велик црвен барјак, па је овај дао истурити на поље; а кад су раденици видили тај барјак, ишли су на ручак и то и његови и туђи, сваком било је слободно приступити. Онај предјео звао се Алијаши, а одатле не далеко је други предјел Зрне зван; у овом је један градић, у ком је седила једна госпођа именем Каравида, која је била удовица. Једанпут науми горе именовани Отман забаве ради отићи у тај предјел са једним само другом, и тај градић огледати, а кад је дошао у место под оним градом, људи су га радо видили, чувши за његово велико газдинство. Тако је и госпођи у градићу донешено, да је Отман дошао забаве ради. Отман ходао је ради шетње око оног градића, а кад га је она госпођа из градића смотрила, да он такав човек у грубом сељачком кожуву тумара око њеног градића, заповедила је да узму помије, па да га с њима полију. Отман тако поливен са помијама, ишао је жалостан у варош, а људи кои су ту били и њега видили, сажаљевали су га што му је таква поруга учињена. Отман захвалио им је и отишао својој кући, па је заповедио да му приуготове сто и двадесет коња и камила, да на тој стоци понесе жито на продају у онај предјел, у ком му је она поруга била нанешена; уједно је заповедио да узму педесет буџа растови и да их туре у вреће међ жито, јер је чуо био да никог непуштају са оружијем у град. Тако је дошао к оном месту и станио се на пољу са својом рааном као некакав тр-

говац ,а то је донешено и госпођи Каравиди у градић, да је дошао Отман са житом желећи га продати; те она заповеди да се купи и у градић донесе. — Што су год Отману за раану давали он је радо примио, и заповедио је својим педесет момцима, које је већ за тај посао научио, да сваки узме врећу своју на раме и да ју носи у град. Како им би заповеђено да учине, тако и учинише; Отман ишао је напред а они за њим. Кад је већ био у граду, госпоја она Каравида видећи Отмана, назове га као да му се подсмева малим Отманчићем; али кад су већ ушли били момци са врећама у град, Отман увиди да је његово време ту, заповеди им да проспу жито из врећа, а буџе да узму у руке, па да на све стране бију и туку, ко им се год успротиви, и тако добије Отман онај град у своје руле, па заповеди госпођу Каравиду бацити доле са највише куле. Ту је Отман најпре почео владати, а по оној речи којом му је Каравида изденула име Отманчић, назвао је тајг рад Отманчић а одтуд је имало почетак владање турски' царева', у време папе Бенедикта, лета господња[1]) а 18-те године цара Ираклија, а трајаће до воље Божије.

Глава XI. О владању сина Отмановог Мустафе.

Затим Отман умре а после његове смрти остаде у том господарству његов син Мустафа; овај узео је био ћерку једног великог господина из Натолије, а овај оставио му још за свог живота и здравља сву земљу Натолију, зато јер сам није имао сина,

[1]) Број године нема у рукопису.

осим оне једине ћерке. Те тако онај исти Мустафа добије сву земљу Натолију са својом женом, а осим тога освојо је и неколико предјела и земаља од близки своји погански' сусједа. Ово је био други цар.

Глава XII. О Халадијану сину Мустафе.

После Мустафе остао је син његов Халадијан, овај је први завео дворске пешаке, зване Земкихаја, које значи: нови заступници; и заповелио је да носе на главама беле капе, какве нико други међу поганицима носити није смео, као што ни до данас несме осим придворника; али плату није имао ни један од њи, нити им је што давао осим неке помоћи; ни они никоме ништа нису плаћали као слободни људи; само кад им је заповеђено свагда су били готови доћи као пешаци к двору. — И у градове је њи намештао, и онда им је добру помоћ давао да се могу издржавати; било их је онда као и данас, две хиљаде, и они још и за ови' царева' трају. Али сад у наше време мало вреде, и сви своје потребе носе са собом на магарцима. Тај исти Халадијан освоијо је неколико места и предјела; имао је сина Мурата званог кои је владао после Халадијана свог отца, а овај био је трећи цар.

Глава XIII. О Мурату сину Халадијановом.

Мурат син Халадијанов освоијо је једно место које се зове Брусса и све земље Натолске, а тако исто и Персију; овај је завео друге пешаке, јер како је ко већи господар више му и људи треба.

Ови пешаци зову се Азапи, као наши драбанти (пандури); њи она места из који су опремају на војну а цар им даје у пољу плату, свакому за десет дана једну златицу, старијима на пет дана једну златицу; а господару над њима на сваки дан по једну златицу. А кад му је потреба, цар заповеди свуда по свима местима, које место колико ће имати оправити у војску ти Азапа или драбанта. После Мурата остао је његов син Султан; а он био је четврти цар.

Глава XIV. О Султану сину Муратовом.

Султан син Муратов освојо је у грчкој земљи неколико вароши и предјела, а особито славни град Никене. Овај је Султан почео христијанску децу узимати и одрањивати, а цео свој двор и све градове своје њима попуњавати. Ти исти питомци зову се Јеничари, као да рекнеш: нова војска. После ћемо о двору царском опширније говорити. После Султана остао је његов син, други Мурат; а он био је пети цар.[1])

Глава XV. О грчком цару.

Грчки цар лежећи на самртној постељи, препоручио је свог сина, мало дете, Катакузину да да га он одрани док дође до година; а тако исто предао му је и целу грчку земљу, да се о њој стара, док дете дође до зреде памети. А кад је млади цар доспео до своји година, Грци су хтели

---

[1]) Ред и родословље турски царева погрешно је у овој историји, до Бајазита.

њега за господара, али Катакузину то није било по вољи, јер је он сам хтео владати; но кад је видио да се неможе одржати, позвао је себи у помоћ турског цара Мурата, и допустио му да се превезе преко мора на другу страну у грчке земље, да му помаже против његовог господара. Цар Мурат син Султанов превезо се преко мора код града Галипоља без икоје препреке, помоћу злочестог Катакузина; а кад се превезо преко мора освоијо је најпре једну тврдињу, која се зове Харманија; но кад су Галипољци дознали, да су се Турци на ову страну превезли, одма су били спремни и пошли су против њи, све што је год било живо полетило је, како је кои могао; али незнајући шта је у ствари, него мислећи да ће Турци одма побећи пред њима. Али Турци знајући какав је код њи непоредак, и да није ништа приуготовљено као што ваља, дочекали су их на стрменитој страни, и сударили су се с њима, а како су предње одма узбили, задњи су били такође изгубљени; те тако побегну Галипољци испред Турака а Турци терајући их уђу у варош и заузму и ову; тако буде овај град Галиполи од Турака освојен. После тога цар Мурат учини са грчким царем примирије, и пође на бугарског цара. Грци пак разјарени на Катакузина убили су га камењем. Цар Мурат пре него што је стигао у бугарску земљу освоијо је две тврдиње, једна се звала Соганлик а друга Димотик; а пошто је у те тврдиње које је освоијо метуо посадку од своји људи, врати се опет преко мора у Натолију.

Глава XVI. О Божијем допуштењу због наши грјехова, које се догодило у краљевству србском или рашком.

Србски краљ који се звао Милутин, од лозе првог краља србског Уроша, дао је био ослепити свог сина именом Стефана. Овај исти Стефан после смрти свог отца владао је и опет је по божијем произволењу видио. Он је скупио војску, и ишао је у бугарску земљу против цара бугарског именом Димитрија, и кад је дошао до једне рјеке у бугарској земљи, која се зове Искра, утаборио се с ове стране те воде са целом својом војском; дошао је исто тако и бугарски цар са целом својом силом, а била су оба два побожна. Онда је бугарски цар био почео с оне стране воде зидати цркву у име Спаситељево, врло сјајно. А с ове стране воде почео је исто тако и краљ Стефан с великим трошком подизати цркву матере Божије. Уставши у цркву мирно су се међу собом договарали без проливања крви; које оба две цркве још и данас стоје. Тада син србског краља скупи војску без знања свог отца, пређе на ону другу страну преко воде, и удари на бугарског цара, разбије његову војску, па и њега самог зароби и доведе га к свом отцу Стефану краљу србском или рашком. Видећи краљ ово неблагородно дјело свога сина, врло је био жалостан, и лепо и честито је дочекао бугарског цара. А кад је било време ручка, дао је краљ цару место више себе при ручку, као што припада цару; тада дође син његов пред њега,

држећи у руци својој буздован, и рекне свом отцу: „није пристојно да свог непријатеља посадите више себе“, и после ови речи одма удари цара буздованом и на месту га убије, што је његовог отца краља врло ожалостило. Он даде однети мртваца да се частно погребе у један град, који се зове Трнов; а одатле се одма опет врати жалостан у своју србску земљу, и није хтео бугарско царство за себе узети, због оног неблагородног дјела, које је учинио његов син. После тога дошла су к њему бугарска господа, молећи краља да их прими и да буде њиов милостиви господар. Краљ то учини; али син његов бојећи се свог отца, отишао је био у Албанијску земљу, но опет зато отац његов није ништа зло мислио о њему. После је краљ отишао у један град који се звао Звечај, а и син дошао је тајно у земљу, да ни отац ни ико други није дознао за њега, и ушао је крадом ноћу у ложницу свог отца, и ту је краља отца свог удавио. Отац његов проговорио је и рекао: „чује небо вануши, да ме је отац ослепио, а син удавио“[1]). Тело његово однели су затим да га погребу у један манастир, који се зове Дечани, и ту су га саранили као што се пристоји краљу. А син његов Стефан био је краљ србски и цар бугарски; али је зато опет владао са великом тугом, јер је добро знао, какво је дјело учинио. Зато је послао к патријарху и к митрополиту, па и к монасима у Свету гору, који су реда светог Василија, и молио их је

[1]) Ово ће вероватно бити прича о смрти краља Стефана Дечанског по турском казивању.

Бога ради, да се моле Богу за њега, и да га саветују да би могао некакво покајање учинити. А они му одговорише: „неможемо ти никакав савет дати, нити да градиш задужбине манастире, нити да даш служити литургије, нити да раздајеш милостињу, него једино да се обратиш к господу Богу па да се кајеш за своје грјехе, а што тако учинио будеш сам од себе неочајавајући, то је за твоју душу много кориснија, него наше заповести и наредбе; јер је Бог милостив". Кад је цар те речи чуо од духовни лица, одма је отишао са великом жалосћу и са многим плачем к манастиру у ком је његов отац сарањен лежао, и кад је стигао до манастира за једну дуж орања, заповедио је да се ту крај пута подигне један врло леп крст, па је отуд на голим кољенама отишао до манастира у ком је његов отац лежао, непрестано плачући и вапијући: „опрости ми мили отче". Кад су велика господа видила ту његову велику жалост, узели су га отуд и нису му после више дали да иде онамо. Зато је он после позидао тридесет манастира велики и мали, и живио је у великој побожности, давајући једнако милостињу. Отац пак његов, после девет година буде дигнут и проглашен за светог, који је после многа чудеса чинио, а чини још и до данашњега дана. И сами поганици видећи та његова чудеса, морали су тај његов манастир оставити на миру. А син његов умро је после неколико година; а после њега остао је његов син, који се звао Урош Стефан; овај је са својим царством неуредно владао, јер му је Бог због грјеха његовог

отца одузео памет, тако да је остављајући заслужне служитеље и верне људе своје, обдарио незаслужне и неверне, и зато су га прозвали лудим Урошем. Овај је дао био двама браћама да управљају са бугарским царством, а у овим земљама био је такав обичај, да никоји човек осим цара, краља или кнеза, црвене обуће на ногама није носио; а оној браћи цар дао је слободу да носе црвену обућу, које кад су они видили, узму земљу бугарску за себе а њему се успротиве; цар им је поручио и заповедио да дођу к њему, али они одговорише му овако: „Царе, ти си нам дао црвену обућу, али нећеш нам је тако лако опет и одузети“. А и бугарска земља била је њима наклоњена, вбог оног дјела његовог отца. — У то време дошао је и турски цар Мурат и обсео је Дренопоље, и дођу новине у рашку земљу к цару Урошу, да је турски цар Мурат обколио Дренопоље. Тада се цар Урош одма спремао, да с великом силом пође против Тиурака у помоћ Дренопољу, а кад је дошао с војском у једну земљу Константинову, утаборио се на једном пољу званом Зегликов [1]). Ту је видио у сну, да је анђео дошао к њему, узео је сабљу из његове руке, и предао је исту Турцима; а он видећи то чудо остао је тај дан на том пољу, и сам је одјашио у гору к једном пустињику, и овом је испричао то своје виђење а уједно исповеди му се, говорећи: „бојим се грјеха отца мога“. На које одговори му пустињик „грјех твог

---

[1]) Правије Жеглигово.

отца биће паказан на четвртом кољену;“ јер није тхео њега самог ожалостити, и тако отиде отуд цар да избавља Дренопоље. Кад је био само још четири миље далеко од Дренопоља, онда су она два брата, који су заузели били бугарску земљу, против свог господара устала, и прешла су к турском цару и покорила су му се. Цар Урош имајући велику силу, премда му је Бог одузео разум, није ништа марио за цара, него се уздао у своју велику моћ; и тако турски цар знајући добро за тај неред у војсци, отишао је од града и пошао је са целом својом силом против њега, и пошто је предње страже разбио, ступао је напред до саме војске и затекао је цара Уроша у чадору; који ту буде и убијен, и многи други око њега буду потучени, па и сва војска његова буде до ноге разбијена, те се то место још и данас зове Србско или Рашко разбијење. После су та два брата који су били противници свог господара, и који су се подчинили Мурату цару турском, од овог цара према њиовом пристојном заслужењу даривана била, дао им је то јест оба двама главе одсећи. [1]) После тога освоијо је турски цар Дренопоље, и заузео је за себе без сваке препоне целу бугарску земљу, али је опет зато остао у њој један кнез.

---

[1]) Ова казивања Мијајлова о цару Стефану, и о смрти цара Уроша, биће по турским изворима, како је то чуо млади Мијајло још као Јаничар од Турака; зато је и помешао ратове и смрти царева Уроша и Вукашина једне с другима сасвим погрешно.

Глава XVII. Како је Мурат убио кнеза Лазара, па је и сам са својим старијим сином убијен био; а други син његов дао је посећи кнеза Лазара.

Србско краљевство спало је после краља Уроша на кнежество; а избрали су себи за господара кнеза Лазара, који је имао жену сестричину краља Уроша именом Милицу. Кнезу Лазару били су једни пријатељи а други су му били противни, као што по нашим гресима бива не само међу мирским, него и међу духовним људма, а гдегод нема јединства и слоге, ту не може ни за живу главу никако добро бити, кавгод што је и вјера без дјела мртва. Кад је цар Мурат чуо, да је кнез Лазар дошао на место свог господара у србском краљевству, скупио је силну војску и пошао је у србску земљу на Косово поље; а и кнез Лазар није оклевао него је скупио војску и изишао је на Косово поље, па се утаборио спрам цара на другој страни на Смогову, поред једне воде која се зове Лаб; а било је то у среду на дан светога Вида, кад се започео силни бој, а трајао је све једнако до петка. Господа која су била оддана кнезу Лазару, ти су се поред њега вјерно и истинито јуначки борили, а други гледали су кроз прсте; и због те невере, зависти и неслоге неваљали и неверни људи буде изгубљена та битка у петак око подне. Ту је онда Милош Кобица[1]) убио цара Мурата, а тог истог дана убијен је и његов син Мустафа, а други син именом Алдрин[2])

---

[1]) Погрешно у место: Кобиљић или правније: Обилић.
[2]) погрешно у место: Илдирим Бајазит.

Бајазит остао је на царском престолу. Истог дана заробљен је и кнез Лазар, близу једне цркве именом Матере Божије, на ком месту подигнут је један високи стуб од мермера за знак да је ту уваћен кнез Лазар, а до њега уваћен је и Крајмир војвода топлички. а многи други велможи убијени су на том месту; неверници пак, који су се тога нагледали, остали су као издајице, као што ни један од њи није добро прошао ни свршио. Јер цар после неког времена мало по мало покупио је њи све и дао их је посећи, говорећи им, „ви сте вашег господара неправедно и неверно издали, могли би сте у мојој нужди и мени тако исто учинити.“ — Тада су довели кнеза Лазара и војводу Крајмира пред цара Бајазита. Цар Мурат његов отац а и браћа његова обадва, лежали су већ на носилама; и онда рече цар Бајазит кнезу Лазару: „Сад видиш лежеће на носилама отца мог и браћу моју, како си смео покушати, успротивити се отцу мом?“ Кнез Лазар ћутао је, али војвода Крајмир проговори: „Мили кнеже, одговарај цару, није глава врбово стабло, да и двапут нарасте“; и рече кнез Лазар цару: „Веће је чудо то, како је твој отац смео на србско краљевство ударити“, па продужи даље „да сам то знао што сад очима гледам сад би ти морао лежати на четвртим носилама, али зар господ Бог није тако хтео, због наши велики прегрешења, нека буде данас воља божија!“ — Тада заповеди цар да му се одсече глава, а Крајмир измолио је код цара, па је држао зделу под главу кнеза Лазара, да не би ова на земљу пала;

па је онда и војвода Крајмир сагнуо главу своју к кнезу Лазару, и рекао је: „Заклео сам се данас господу Богу, где буде глава кнеза Лазара ту да буде и моја“; и обадве главе падоше на земљу. — У то доба донесе један јеничар и главу Милоша Кобице, и бацио је цару пред ноге к оним двема главама, говорећи: „Цару ево две главе најжешћи твоји непријателя.“ Потом су Срби или Раци, који су били ту код цара Бајазита, измолили тјело кнеза Лазара, и однели га у један манастир именом Раваница, и ту буде погребен а после и за светог проглашен. Цар Бајазит кад је одржао побједу, остао је на пољу косовом, на том истом бојишту, и подигао је знамење тамо где је отац његов убијен био; начинили су свод оловом покривен на четири стуба стојећи, који још и данас тамо стоји. После тога метуо је отца свог а и браћу своју у сандуке, па их је послао у једно место, које се зове Бруеса, где је био њиов погреб. — И тако се свршио тај несрећни бој; због неверства зли људи за кратко време морала су два господара, то јест цар Уурош и кнез Лазар, из србског краљевства од погански руку са овог света отићи, верно војујући за свету веру христијанску.

Глава XVIII. О владању цара Бајазита, који бијаше шести цар; и о том како је владао Стефан син кнеза Лазара, први деспот рашки.

Цар Бајазит владао је после отца свог Мурата, и освоијо је предјеле србске или рашке. Кнез Лазар славног спомена, имао је сина именом Стефана,

и две ћерке, једној је име Деспина а другој Мара; цар пак узео је сестру Стефанову Деспину себи за жену, а Стефану дао је земље с ове стране Мораве све до Дунава. Овај био је први деспот србског краљевства, а господару Вуку дао је цар Бајазит једну земљу, која се зове Ситница, јер је овај имао другу сестру деспотову именом Мару, с којом је родио сина именом Ђурђа, који бијаше сестрић деспота Стефана. — После је цар Бајазит скупио војску и пошао са деспотом преко реке Саве у Угарску, и тамо је попленио, попалио, поубијао што је год могао, па се опет вратио и превезао се ту где је сад Београд, који онда још није био сазидан. То је било прво нападање и улазење Турака у Угарску под царем Жигмундом, или мало пре њега. После тога цар Бајазит, кад се превезо преко реке Дунава, рекао је свом шураку деспоту: „Деспоте остани ти овде, и сазидај за себе тврдињу на овом месту, нећу ти у том сметати, к томе дајем ти још ту опомену, да имаш много непријатеља код нашег двора, зато ако ћу те позивати, недолази к мени, јер ја оћу да те на том оставим, и да ти твој живот сачувам.“ — Деспот захвалио му је и остао је ту, па је почео градити град који се зове Београд још и данас. — Тада је цар Бајазит скупио војску против Марка, бугарског кнеза, сећајући се смрти свог отца, јер је тај кнез био у помоћи у рату кнезу Лазару; дошао је дакле на оно поље, где је отац његов Мурат био убијен. Ту је Бајазит бугарског кнеза са свом војском бугарском и србском разбио и убио.

Потом лета господња 1376[1]) дошао је кроз босанску земљу у Угарску па у Албанску земљу и у Влашку, и скупио је много пљена, а и људи које је отерао у Турску. После тога одма је опет ударао на грчку земљу и освајао је ову, па је обколио и Константинопољ. Цар константинопољски немогући узпротивити му се, прибегао је француском краљу Карлу седмом, који му посла брата свог, одважног младића Јована, сина бугарског кнеза [2]) с војском и с многим другим благородницима француским, а особито са пешацима. Први био је Гвидо господар тремолски; други гроф Артески; трећи господин Јован Вијенски; четврти гроф од Куси; пети гроф од Дин. Ови су тада дошли у Угарску са угарским краљем Жигмундом, који је после био цар, скупили су се па заједно с њим пошли су кроз србске земље против Турака. Деспот србски дозволио им је, да могу проћи кроз његову земљу. На путу су неколико пута Турке у мањем броју поразили, па су дошли до Никопоља, и на овај град су нешто почели нападати. Тада је цар Бајазит скупио за то повећу војску, и пошао је од Константинопоља против њи. Никопоље су Турци врло јуначки бранили. После су Французи пошли против Турака, али неуредно. Краљ Жигмунд их је опомињао, да се неупуштају у борбу без војске угарске, и без Срба и Немаца; али они су мислили да им краљ завиди побједу, и тако не-

[1]) Погрешно, зар у место 1396-тог.

[2]) Погрешно а треба бургундског.

чекајући краља, сви су господара Вијенског, који је у то доба био војвода, на то навели да се судари с Турцима; те тако јуначки ударе на Турке, и многе су разбили, тако да су већ мислили да ће их све разбити, и већ су се почели радовати. Тада сам цар Бајазит окрене против њи шестдесет хиљада коњаника, гомилу страшно велику, која је као рогати месец уређена била и рогове њима окренула. Причали су они, који су из тог боја избегли, или који су од Турака били заробљени па доцније одпуштени, да је та војска турска или та гомила, била као млад месец, који је доваћао крајевима својима на седам талијански миља далеко, јер је веле тада ту било турске војске триста хиљада. А Христијана једва је било осамдесет хиљада, а међу овима било је двадесет хиљада коњаника. Тада је почела та гомила обуваћати војску француску, и христијани су се јуначки били с Турцима и многе су потукли, али најпосле буду од множине непријатеља обкољени. Ту су Турци господара од Вијенне убили, а многе друге горе именоване великаше поватали су, а други знатнији француски кавањера заробили су три стотине ради одкупа. Краљ Жигмунд и кнез Рашки [1]) видећи да су разбијени, и да није ништа од војске утекло, једва су и сами на лађи Дунавом побегли. Цар Бајазит сачувао је Јована брата краља француског заједно са већом господом, а остале је све дао посећи; па се онда он сам вратио к освојавању Константинопоља, и био би га освојо,

[1]) Погрешно у место влашки.

али му је тада стигла вест из Натолије, да је велики хан именом Тамерлан, велики господар татарски, дошао са грдном силом у земљу персијску. Кад је цар Бајазит чуо ову вест, пошао је против њега, и узео је са собом Ђурђа сестрића деспотовог и своју жену Деспину; прешао је преко мора и ишао је кроз земљу Натолију у персијску земљу под једну гору која се зове Звезда; а и велики хан је к њему дошао, и ту су се тукли четири дана, док није велики хан разбио Бајазита коначио, па је и њега самог заробио, а Ђурађ његов пријатељ избегао је рањен. — Тада су цара Бајазита довели пред великог хана, и овај заповедио му је да седне подаље спрам њега, а исто тако заповедио је да и жену његову Деспину пред њега доведу, да стоји пред њим, и да њему великом хану подаје пиће: које је зато учинио велики хан Бајазиту, да га тим казни и да унапредак неводи жену са собом у војну; но није намеравао ништа зло учинити Бајазиту, него је мислио пустити га опет у његову земљу, са свима његовим људима. Али кад је Бајазит видио своју жену, да служи великог хана татарског, од превелике жалости отровао се сам својим прстеном; јер је имао такав камен у прстену, да који га на прсту носи или у руци држи, том неможе ништа шкодити, тако је велику моћ имао за многе добре ствари; аколи је кога хтео без бола отровати тим каменом, морао га је на то натерати или навести, да је отров из себе изпустио кад је он хтео; узео је дакле Бајазит тај прстен и метуо га себи у

уста, и пошто га је кроз кратко време држао, умре. Кад је велики хан видио то зло сљедство, да се он сам отровао, рекао је: „Жао ми је што је тај дивљи човек сам себе тако ружно живота лишио, мислио сам послати га опет частно кући.“ Потом је велики хан све његове људе одпустио, а и жену његову Деспину поштено је оправио и дао је одвести опет у Бруссу у њену земљу. И тако се свршио рат турски са Татарима.

Глава XIX. О великом хану, о његовом поганству и његовом господарству; потом и о римским царевима.

Тада је имао Тамерлан пешака шест стотина хиљада људи, а коњаника четири стотине хиљада. Овај велики хан татарски, (којега столица је у једном месту, које се зове Хитај или Чахатај, а лежи према северу и истоку сунца) велики је господар и слободан од стари времена, који је у ратно време некад освоијо много земаља према западу сунца; као што се и данас још налазе знамења где је год он бивао, велике унке или могиле на пољама, за спомен његовог војевања. Цареви римски такође владали су над целим светом од истока до запада сунца, док је дошла влада до цара Константина великог; а овај Константин уступио је Рим светом отцу папи Силвестру, а сам је отишао у албанску земљу у један град именом Драч, али пошто се ту настанио, није му се допало онде живети, и тако пошао је у Грчку земљу к једном месту, које се звало Византц; ту је осно-

вао велики град, и подигао је сва она знамења, која су била и у Риму, а ту су још и данас; и кренуо је са собом сву римску моћ они седам господара кои су са целим Римом владали у то време, а од који седам господара је један бивао цар, који се зову грчким језиком Палеологи, као да речеш: старославни; а све њиове куће, каква је год која била у Риму, дао им је на исти начин сазидати у Византу, и назвао је Визант Стамбол, које значи: царска столица; а сад га неки именују Константинопољ, а сву земљу македонску назвао је: Романија. У она времена долазили су силни господари у Рим к цару, јер је било јединство у светој цркви, док се није после неколико стотина година то јединство променило, после цара Лава (или Леона). После тога Папа са Римљанима изберу себи за цара Карла из Францније, а после неколико година избрали су себи цара од немачки кнезова', као што га и до данас тако избирају: и тако се христијанско царство почело клатити и преносити, као што вели једно стародревно писмо: „Јао теби Седмоглави, јер знам да ће од тебе све зло произлазити“, а Седмоглав именује се Рим, као што је мало пре речено за седам кућа али седам поглавара. Махомет видећи међу Христијанима такву неслогу, дигао се у Персијску земљу, и саставио је поганицима веру, и тада је подигао у место римског цара Султана, у једном месту које се зове Мисир, као што он и данас још у тим земљама влада и владаће докле буде Божија воља. А нашим језиком тај исти Султан

зове се Золтан. — А горе описаног великог хана столица, или његова моћ у оним земљама зато ипак једнако господује над другима. — Грци тако говоре о цару Константину, као да би он био један пастир и једно стадо по оном писму; јер он је ослободио и узвисио християнство, а уништио поганско идолопоклонство и незнабоштво. Други пак веле, да ће бити тек у дан страшног суда један пастир и једно стадо; а то се добро даје разумети, да тај има бити син божи који ће судити живе и мртве. Али ће бити два стада, једно стадо у царству небесном а пастир овог стада је син Бога живога; а друго стадо биће у паклу а овог пастир биће Луцифер. Како се у ова садашња времена ради, даје се познати да на страшном суду један пастир и једно стадо по несрећи наши грјехова неће бити, осим ако се свет другчије измене. Тада би Грци право имали у оном што је напред речено, јер се поганство јако разпростирањава и различне јерези постају; а християнство се јако губи, зато што нема који би га чували и бранили. Свети отац папа у Риму са својим дуовницима седи с миром немарећи за то ништа, а цар или краљ римски у немачким земљама исто тако чини са својим ритерством. Међу Турцима заиста мало се чује за њиову славу, јер ништа непредузимају против поганика'. Зато свети отац папа, и управитељ све християнске вере најсветлији краљ римски са другом господом, неће зар још дуго гледати ово насилије и проливање християнске крви, а могли би добро са помоћу божијом поганицима то

забранити; јер само од њиови величанства све то зависи, да се дигне христијанство против поганика, и да се освоји столица славног римског царства, а тако исто да се и цело христијанство са помоћу божијом опет ослободи. Столица славног римског царства је Константинопољ, који се зове грчким језиком Стамбол, као што ће се о том обширније говорити, како и одкуд би такова побједа над поганицима с Богом и са његовом помоћу одржати се и доћи могла.

Глава XX. Опет о великом хану и о цару турском Мурату сину Бајазитовом.

Мурат трећи а седми цар турски, морао је великом хану давати данак, зато што је овај побједио његовог отца Бајазита, као што је о том напред говорено. Велики хан зове се њиовим језиком Диенхазан, који значи господар свега света; он је наложио био цару Мурату, да му даје сваке године сто тисућа дуката, али му је то после опростио, зато да би с тим боље могао војевати против Христијана, и заповедио му је да даје хиљаду комада покроваца за зиму и хиљаду комада исти покроваца за лето; и тако се велики хан са турским царем Муратом помирио. Овај пак хан био је родом од Парта врло ратоборан, човек велике силе и ума; и изпочетка био је човек прост, после тога главар међу Партима, и тако је оближње народе као Татаре, Ивере, Албане, Персијане, Мидијане, под своје господарство покорио. Освојио је и Мезопотамију и јерменску земљу. Његова војска

лежала је утаборена под чадорима као у некаквој вароши, у којој било је врло много улица и различни рукодјелаца; а исто тако и врло велико множство ствари за продају. Доцније разбио је оног Бајазита; а Бајазит био је освоијо почевши од татарске реке Танајиса сва места: као Смир, Антиохију, Себасту, Триполи, Дамаск, све је опљенио и попалио до самог Ећипта, до којега због пустиња и баровити места, није могао доћи. Али је ипак Золдана египетског краља разбио, и преко Пелузијума натраг отерао; а кад је варош Капли освојити хтео, послао је напред у ту варош татарске трговце са многим товаром, као са кожама од куна и самура и другим скупоценим поставама, да то све за малу цену продају; које кад су видили људи, да тако јевтино дају, куповали су сви за оно што је ко имао. А кад су трговци донели новце за оне коже, онда је тек обколио онај град; а то је за то учинио да не би људи новце своје закопали, а кад је после ову варош освоијо, добио је и коже опет натраг. Кад је какво место обколио, први дан имао је бео чадор, други дан црвен, а трећи дан црн, а то је за то чинио, јер ако су му се људи или место то првог дана покорили, тада их је оставио при животу и при имању њиовом; ако другог дана, онда је заповедио све посећи или коњма изгазити; ако ли нису му се предали ни трећи дан, онда је дао и само место попалити. Оставио је после себе два сина, који су се међу собом борили и отимали за имање, те се зато и њиово господарство није умножило.

Глава XXI. Како је Мурат преваром и лажним примиријем задобио рашке земље, и како је два сина рашког деспота Ђурђа заробио и ослепио.

Цар Мурат владао је после свог отца Бајазита; начинио је примирије са деспотом Стефаном; а међутим је деспот Стефан сазидао Београд, а пошто га је довршио није више дуго ни живио. Са царем Жигмундом врло су се добро међу собом слагали, јер је деспот одлазио к цару у Будим, кад је год овај послао по њега. А цар Жигмунд дао му је у Будиму кућу, у којој је седио за време краља Матије оштрогонски архиепископ. Кад је деспот Стефан лежао на самртној постељи, препоручио је своју жену [1]) свом сестрићу Ђурђу; а Београд дао је цару Жигмунду, да се њему преда. Умрьо је овај деспот на једном пољу које се зове Глави, а отуд је однешен у један манастир, који се зове Ресава и ту је погребен. После његове смрти постао је деспот Ђурађ Вуковић, његове сестре син. Овај је уступио Београд цару Жигмунду, и тако је Београд добила угарска круна доброволно без сваке неприлике. — После је цар Мурат узео за жену ћерку деспотову именом Мару, и захтевао је од деспота да пошље с њом свог сина Григорија; а кад су били тако у пријатељству, захтевао је деспот од цара, да му допусти зидати манастир без сваке препоне; које му је цар и дозволио и још му је преко тога допустио и то, да може за себе тврдињу градити, која би била поузданија и према његовој

[1]) Биће погрешно у место: „земљу".

потреби утврђена, обећавајући му да му у том неће никако сметати. Уздајући се деспот потпуно у обећања царска, зидао је Смедерево. Које кад је чуо цар Мурат да деспот зида тврдињу, пре него што је била дозидана и пре него што је рааном снабдјевена била, заповедио је тај исти цар, да се деспотов син а његов шурак у заствор стави, и дао га је однети у један град који се зове Димотик, а сам он отишао је с војском да обседне град Смедерево. Кад је то чуо деспот да цар иде против њега, оставио је свог сина Стефана у Смедереву, а сам отишао је у Угарску к краљу Владиславу, брату пољског краља Казимира славног спомена. Цар Мурат како је дошао обсео је град Смедерево, и дотле га је држао стешњена, док није се од глади предати морао; и ту бавећи се уватио је деспотовог сина а свог шурака, и послао га је к брату његовом у затвор у горе речени град; па је после завојевао и освојио све рашке земље са свима градовима и тврдињама. А доцније предао се смедеревски град добровољно радије Турцима него ли Маџарима, као што ћемо о том опширније говорити. Кад је цар дошао у Дринопоље, заповедио је да се обадва сина деспотова Григорије и Стефан одведу у један град преко мора, који се зове Токат, и ту да се затворе; а сестра њиова није им могла ништа помоћи, нити је могла од њега што измолити. Него је тајно послао једног посланика, да жена његова ништа није за то знала, да се обојици избоду очи. Она кад је то дознала, пала је к ногама царевим, молећи га за Бога, да не би се тако про-

тив њи пренаглио, јер су рече „и тако твоји невољни заробљеници, па можеш и после свагда учинити што ти буде воља.“ Тада је цар одма послао опет посланика да им се нечини ништа. Али посланик други, ма да је не губећи нимало време, врло итно ишао на промењиваним коњма, није могао оног првог стигнути, јер су им већ биле избодене очи; због неке пакости то јест похитао је онај погански крвник к њима; а кад је цар дознао да је онај тако врло поитао с тим послом, и да им је већ избо очи, одма је послао по тога поганика, па је и њему дао избости очи.

XXII. Како је угарски краљ Владислав пошао са србским деспотом против турског цара Мурата, и како су поразили његову војску.

Угарски краљ Владислав скупио је војску године од рођења сина божијег 1441-ве, и мужествено је пошао против турског цара Мурата, а са његовим краљевским величанством ишао је и деспот Ђурђ, а тако су се међ собом договорили и обрекли, да се неће никако разићи, док се непобију с њим. И тако ишли су сви заједно кроз сву земљу рашку и бугарску, док су дошли близу једног места, које се зове Пловдин. Турски цар стигао је до гора, и није им дао проћи к Пловдину; а та гора зове се Златица, а други је називају гвозденом капијом. А кад су већ међ оне горе у једну долину ушли, ту их сусретну царски јаничари, недајући им проћи к Пловдину, јер је тамо чиста равница. Краљ Владислав, видећи да неможе проћи

заповедио је опет натраг уступати, јер вознови или кола нису се могла добро кретати, и тако морали су опет из оне горе натраг уступати, јер се неби били могли вратити без штете. — Вративши се крађ дошао је к једном месту које се зове Сефра, а била је већ јесен, па како није могао ту преко зиме остати, попалио је место па је опет отишао у рашке земље. А кад је стигао до оног места, које се зове Пирот, дошле су краљу Владиславу нове вести, да је турски цар Мурат дошао до оног града Сефре, у ком је краљ пре лежао па пошто га је спалио отишао је од њега. Тада краљ Владислав заповеди деспоту, да остане острагу и да са својом војском полако за њим ступа и тако је деспот идући за краљем очекивао бој са Турцима. А кад су дошли до једне горе која се зове Куновица, краљ Владислав ушао је у ту гору са целом својом војском. Тада стигну деспоту поуздане вести, да Турци иду за њим врло журно; и тако окрене се деспот натраг на супрот Турцима и чекао је на њи, а краљу Владиславу дао је на знање да Турци силно хитају за њима, зато вељаше „изволите све пешаке оставити код подвозова, а сам окрените се к нама натраг са свом војском“ И пре него што је краљ Владислав стигао започео се био бој са Турцима, и ту је тако велика битка била, да су Турци до ногу потучени, и да су велика господа турска ту многа поубијана, а други су заробљени, и један царски сродник који је ту био у боју и у војски међу њима у место цара, ту је погинуо; као што се и данас још налази знамење на њего-

вом гробу у једној вароши, која се зове Таманичах. Отуд је краљ Владислав, одржавши толику побједу над поганицима, без сваке даље штете весело ишао даље у рашку земљу, и дошао је на једно поље које се зове Добојиц, хотећи ту у рашкој земљи преко зиме остати, а на лето опет са помоћу божијом против турског цара поћи. Ту му дође посланство од турског цара, да ону господу и заробљенике које је поватао, пусти слободне, а он ће опет зато деспоту повратити Смедерево, и градове и тврдиње са свом рашком земљом. Тако и оба два сина Стефана и Гргура да ће му вратити. Тада био је заробљен и један турски начелник именом Карамбег, за тог платио је цар шест стотина златица. И тако најпре посаветује се краљ са деспотом и са другим великашима, па су примили од њега то његово предлагање, дали су дакле то на знање цару, да ће то учинити што он иште. А кад су већ уговорили тако, тада је цар вратио деспоту Смедерево и Голубац, оне две тврдиње, и његова два слепа сина и уступио му је још неколико христијански градова за оног свог заробљеног зета, а преко тога имао је још плаћати краљу много сребра и злата на сваку годину. А како је уговор тај закључен између краља и цара, цар је први дао јемство за одржање уговора, па је потом опоменуо и краља да и он да јемство. Запитао је дакле краља, кога ћеш ми дати јемца за овај уговор; а краљ му је одговорио, даћу највишег христијанског свештеника то јест папу. Али цар то обећање није хтео примити, него је рекао: „је ли

то онај, што је римско царство прождерао, и који ждере и све вас христијанске краљеве.“ „Краљу Владиславе, имаш и ти вјерног и истинитог Бога, обећај ми пред твојим богом да ћеш држати ово примирје; па ако ми обећавши пред богом то неодржиш, онда ћу ја твог Бога узети у помоћ, па ћу против тебе војевати, и побједићу те, јер твој Бог милује правду.“ И тако краљ Владислав са деспотом и са војводама, и са свом господом стјегоношама[1]) угарским положише ту заклетву на светом еванђелију; и оба две стране биле су веселе поради тог уговора. А цар турски послао је једног Турчина именом Балтаоглу, тај је по заповести турског цара предао Смедерево деспоту и све друге градове; па су довели и оба два његова сина слепца, и тада буду одпуштени заробљеници царски. Деспот Ђурађ заузео је сву своју земљу, па је после лежао утаборен с краљем кроз четири недеље, а сва војска имала је свега што је требала у највећој обилности, без сваке оскудице. — После тога отишао је краљ весео у Угарску, што је одржао побједу над поганицима, и што је учинио с њима примирије на седам година. И тако се окончала ова срећна војна.

После разљутио се папа са своим кардиналима великим гњевом, што је осрамоћен од поганичког цара, и посаветовао се са целим својим збором кардинала и епископа, па је послао карди-

---

[1]) Стјегоноше (Vexiliferi, Zaszlosurak) звали су се они највећи велможи, који су били дужни повести у рат под својим барјаком своју чету.

нала Јулијана к угарском краљу Владиславу, и к свима другим угарским великашима, да краљ тај уговор и то примирије турском цару никако недржи, ако оће да има милост код Бога и код папе, па и код целог християнства; а папа да ће му таку помоћ дати, „а од оне заклетве коју си положио, разрешавам те моћу Божијом и својом, па и моћу свију кардинала архиепископа и епископа, и дајем разрјешење и свима другима, који су с тобом положили ту заклетву.“ А да не учини никако друкчије него да пође против њега што год може пре; а когод пође с краљем у ту војну, и који би у том боју погинуо, тај да ће бити од свију паклени мука ослобођен и спасен.

Тада је краљ Владислав скупио опет војску, што је год могао имати више људи, и опет је пошао против турског цара, и послао му је писмену објаву рата. Коју кад су посланици предали цару, он се томе врло чудио и рекао је; „о млади краљу имаш млад савјет, кад тако мало уважаваш ону заклетву коју си положио свом праведном Богу. Зато реците му тако, да ћу ја његовог праведног Бога позвати себи у помоћ, и да ћу се тако с њим борити, а верујем томе Богу да ће ми помоћи против њега.“ Тако дакле цар скупио је и повео врло силну војску против њега, и буде битка у којој је цар разбио християнску војску, па је погинуо ту и онај папин легат Јулијан, тако да их је само мало утекло из тог боја.

Глава XXIII. О турском цару Мурату, како је после тога прошао.

Турски цар стидио се за то, а и жалио је што није у горе описаном боју или битки[1]) и сам могао бити, зато је од велике туге предао царство и сву земљу свом сину Маомеду, а сам је ступио у редовнине, који се зову Дервишлер, као да су то монаси; а имају међу собом такво правило да иду босоноги, не носе на себи ништа друго осим коже од јелена или од ма какве друге животиње; неки имају сукње од длаке, по њиовом обичају прављене; опасују се ланцима у накрст; иду гологлави; жегу се ватром по рукама, секу се бритвама, у чему ходају у том и лежу; вино не пију; просе себи ручак, а што им остане после ручка, то дају сиромасима; тако исто чине и увече; никад ништа своје немају, него тако тумарају по варошима, као будале. А цар је зато у овај ред ступио, говорећи да није достојан бити цар, јер вели није био у том боју. — Још и сваки дан после ужина играју у наоколо ходајући и један другом руку на раме метнувши, главама тамо и амо климајући а ногама подскакујући; при том једнако вичу: „Лаилах илалах“ кое значи: Бог у Бога и Бог Богом. Па тако жестоко скачу и вичу, да се на далеко чује, један грубим други танким гласом; а ова њиова игра зове се: Сеанах, и држе је за неку светињу и велику побожност; па се у тој игри тако брзо и јако обрћу и напрежу, да вода с њи тече, и да им пена на уста пође као

---

[1]) Разумева се битка код Куновице.

бесним нѐима, најпосле се толико уморе, да један падне тамо а други амо. После кад се пробуде из овог лудог умора сваки отиде у своју брлогу. Дакле и цар био је ступио у тај ред, држећи себе за недостојног цара, што није сам био у том боју. А син његов Маомед, будући млад оставио је Јеничаре код Дренопоља, а сам отишао је у шуме у лов, да гони зверове. А у царском двору такав је обичај, да се свима дворјанима има издавати њиова плата сваке четврти године, без сваке погрешке, а тада им је изостала била већ кроз две четврти године. Дворјани видећи тај недостатак и то занемарење, побуне се и попљене куће највеће господе и царски саветника, тако да није смео остати ни један господин у Дренопољу, али вароши самој нису учинили никакву штету. После тога скупили су се и отидоше онамо, где је био цар у лову, па су ту његове саветнике, који су с њим били, и њиове чадоре све опљачкали са свим, тако да су сви пред њима морали утећи куд је који знао, осим младог цара; тада дође к њима сам тај млади цар жалећи се с великом жалошћу, а незнајући шта је то и зашто се то догодило, питао је њи говорећи: „моји мили јагањци, зашто то бива и шта се догодило с вама.“ Они му одговорише: „Срећни господару, нама је нешто учињено криво од вашег савета, што нам се није никад догодило од ваши предака. Зато да знате, да нећемо да имамо вас за господара, докле је ваш отац у животу.“ А он им је одма обећао да ће послати по отца, и заповедио је да им се одма изплати сва њиова плата, а осим тога

још им је повисио плату, сваки да добије на дан по пола пенеза, те тако сваком долази на једну четврт године по једна златна четврт орту; а осим тога да задрже још и ону стару плату, коју су пре имали, и то сваки да има целог свог века; те се тако утиша та бурја. Потом су послали у гореописани ред по цара Мурата, да без отлагања дође, јер јаничари неће никог да слушају, док сте ви жив. Кад је цар разумео за ту бурју, која се после њега догодила, одма је поручио јаничарима, да ако га имају радо, да му приуготове чист ладник, а он да ће доћи к њима без оклевања; које је цар зато учинио, што се бојао да у том небуде некаква превара, јер никому толико неверује као јаничарима. Кад су јаничари чули што им је поручио цар њиов господар, одма су потрчали у шуме са великом радошћу, а најмили су кола која ће возити зелене гране; и тако јаничари начине чадоре и приуготове чист зелен ладник или мајски стан за свог господара цара. А кад је цар у тај стан дошао, где му је тај ладник приуготовљен био пред градом, ту је дошао к њему његов син Маомед, са свом господом поданицима, и поздравише га и молише, да им то опрости; и рече цар Мурат сину свом по наособ: „мили сине, чувај за себе јаничаре, јер је то твоје највеће добро, а и највеће добро целог твог господарства.“ И тако се свршило оно царско пустиничтво или редовничтво, да је опет морао бити цар и управљати са господарством и са људима.

Глава XXIV. О краљу Владиславу, како је прошло његово величанство после нарушеног примирија са Турцима; и о поганицима.

Краљ Владислав славног спомена имао је уговорено примирије са турским царом на седам година. Али дуовничка господа, као папа римски и кардинали, а и мирска, знајући то да је краљевско величанство у први пут срећно успјело против поганика, наговорили су краља на то, да се ово примирије Турцима неодржи. А и звездари су исто тако учинили, тражећи у звездама срећу, и ласкајући краљу пили су вино, па тако и ритерство, и сам Јанкул, који је био управитељ угарског краљевства, а отац краља Матије славног спомена; јер се сасвим поуздао на то, да ће му добро и срећно за руком поћи рат против поганика. И тако почне се краљ Владислав спремати на Турке, лета господња 1444-ог, и пошље посланике к деспоту да и он буде готов. Деспот Ђурђ кад је чуо ту поруку, врло му буде жао, зато пошље свог пријатеља Димитрија Крајковића, знаменитог господина, к његовој милости краљу Владиславу, говорећи му оваке речи: „Милостиви краљу, ја сам се поуздао на ону прву реч, као што сте ваша милости са мном најпосле на том остали, да без мог савета против поганика ништа почињати нећете; сад незнам како сте за то заборавили, а и то незнам чије савете слушате, кад тако јако хитате против поганика без сваке нужде; али изволите знати то, да ја никако немогу бити готов. Јер је вама то

добро познато, да сам ја опустошену земљу опет примио, и да морам неке градове изнова зидати и храном попунити. Зато вас покорно молим, да се за сад оставите тог рата до другог времена. Јер се ја спремам да вашој милости будем на част и на добро, па да за то време опремим до педесет хиљада људи, па да и моју стару главу поред ваше милости одважим у бој против поганика; а још и то знајте, да што ћу год моћи учинити из моје благајнице у помоћ вашој милости, то ћу бар неколико стотина хиљада до оног времена приуготовити; али за сад немогу за тај посао ништа учинити; а и вашој милости саветујем, оставите се за сад тог рата; ја желим бити вашим отцем, као што сам и пре био, и са помоћу Божијом желим довести ствари до тога, да ћете моћи над поганицима победу одржати.“ Кад је то краљ чуо, он је хтео послушати његов савет, али војвода Јанкул, који је стајао до краљевског величанства окренуо се к посланицима с говором, пре него што му је краљ заповедио, и смејући се рекао им је: господине Димитрије, твој господар је ствар већ на чисто пресудио.“ На то одговори му Димитрије: „господине Јанкуле знај за цело да мој господар вјерно и право саветује, а на тебе то непада, ако краљево величанство не нађе за добро то учинити; буди препоручено Богу, па како он да!“ — Те тако краљ пошље деспоту преко истог Димитрија овај одговор: „ако пођем на ову војну, то ћу се најпре зауставити код вас у Смедереву, али не са многима, и ту ћу се с њим с деспотом сам догово-

рити за све те ствари.“ Тако се свршило ово посланство. Кад је деспот разумео шта му је краљ поручио, почео се спремати за дочек краља, да га може примити, као што се пристоји краљевском величанству. Преправио је чисте и изредне чадоре, а особито један чадор, не велик али изредан и леп, скупоцен, који бијаше изнутра исвиђен ликовима везеним са бисером и са златом; исто тако и лепе коње и друге ствари, које су згодне за дарове. — После тога дошао је краљ Владислав са целом својом силом под Београд, да се ту превезе преко Дунава; а из Београда дошао је к деспоту у Смедерево, и лежао је у табору пред Смедеревом на ветру, а био је ту добре воље и весео, док није се сва војска превезла преко Дунава, па се и ова кренула и утаборила недалеко од Смедерева. Потом је деспот обдарио краља Владислава са горе описаним даровима, а к томе још дао му је 50000 дуката, молећи га жалостиво, да се с тим врати кући и да се остави тог рата. — Али Јанкул који је при том био, рекао је деспоту: „не мислимо у табору лежати, него оћемо да идемо на поганике.“ Краљ је погледао на деспота, а деспот опет на краља жалостно, јер су оба два видила да неможе друкчије бити, него по речима јанкуловим. И тако се опросте и разиђу. Јер је Јанкул више владао него краљ, и више је себи желио краљевство, него икоме другом. За то је завидио јако због тога што је краљ са деспотом био у љубави. Одатле кренуо се краљ Владислав, и ишао је доле поред Дунава к једном месту званом Б'дин (Видин); то је место дао

опљачкати и попалити, па је отуд ишао врло далеко кроз Турску, док није дошао на једно поље, које се зове Верно (Варна) близу Црног мора. И турски цар Мурат дошао је онамо, и кад су се оба две стране састале, започео се бој. Најпре је ударило петнајест хиљада Турака у белом оделу, а били су и у зеленим кафтанима, а на коњима су имали златне и сребрне ланчиће. Ту се имало шта видити, ту је било злата, сребра, бисера, драгог камења доста. Турака било је са прекоморским људима до сто иљада; а хришћанске војске било је око 40000 коњаника, осим пешака из пољске, чешке и моравске земље. Том поражењу била су три узрока у три дана, и то све издајства од сами Хришћана. Први узрок био је, што су грађани генуезки, који су били код мора, тамо где је море мирно и за превожење згодно, превезли Турчину близу 10,000 људи, узимајући од сваког човека по једну златицу. Други узрок је, што Францишко кардинал млетачки, који је имао бранити превоз, није га добро бранио, и кад га није одбранио, није ни у време Хришћане о том известио и опоменуо. Трећи узрок био је, Хришћани кад су чули, да је турска сила тако велика, хтели су се натраг повући, као што је то хтео краљ и кардинал Јулијан, на место згодније за одбрану, али Јанкул одбио их је од тога. Па и кад су већ турски коњаници поражени били, а краљ је после тога на јаничаре ударио, Јанкул није избављао краља, него га је оставио и отишао је од њега. Изпочетка је Хришћанима срећно и добро ишло за руком, па

и други и трећи дан, тако да су сви поганички коњаници разбијени били, и да је већ сам цар са својим јаничарима остао на бојишту. Кад су јаничари видили да је зло, нашли су за себе једно место под горама, међу неким продолима и дубоким јарковима, и међу великим шипражјем, тако да непријатељи нису могли опазити, да су ту пред њима неке јаруге; па остављајући те јаруге, почели су на око измицати, као да хоће да побегну у гору, држећи међу собом цара Мурата, да неби им одбегао; па су се станили ту међу тима јаругама, а дали су те јаркове покрити са прућем и шипрагом. Кад је то видио Јанкул, наговорио је краља Владислава на то, да удари на њи са својима четама, јер су вељаше и тако коњаници већ разбијени, дакле да стече он славу; али је тим својим саветом управо упропастио краља; зато да би сам могао заповедати у краљевству. Тада краљ одма без оклевања пође право против њи; покривши се шлемовима и са копљама у руци дошли су хитно журећи се до њи, и хтели су их са својим коњима погазити и разбити, јер су видили да су то све сами пешаци; и тако навалили су хитно и потисли су једни друге напред, да би што пре стигли; те тако због тог силног наваљивања она јаруга напунила се сва коњаницима, тако да се поравнила. Сад скоче Јаничари на њи и тукли су их и убијали, како су год хтели. И краљ Владислав остао је ту у тој јаруги. А војвода Јанкул, који је имао код себе 10,000 људи, повукао се опет натраг без сваке причине, јер су поганици били сасвим раз-

бијени, и није имао ко да га гони. Турски цар више је био жалостан због ове побједе неголи весео, јер је говорио, да неби рад био по други пут одржати овако побједу. О краљу Владиславу Христијани ништа нису знали, да је он остао у тој јаруги; а осим тога поватали су ту на том месту многу господу и служитеље; и јаничари су опе који су у те јаркове попадали вукли тамо и овамо па су скидали с њи хаљине. Тада је један јаничар по имену Кукриарт, наишао на краља незнајући да је то краљ. Али кад је видио на њему онако лепо оружије, и на шлему перје и лепу оправу, одсекао му је главу, и однео је ову заједно са шлемом и са перјем пред самог цара, и бацио је пред њега говорећи: Срећни господару! ево ти главе неког твог знаменитог непријатеља." Цар послао је одма по заробљене, који су у боју поватани били, да кажу чија је то глава; а ту међ овим заробљенима били су и неки коморници краљеви, па је и њи упитао чија је то глава. Они му одговоре, то је доиста глава краља Владислава нашег господара; а неки слуге кад су угледали краљеву главу, од велике жалости плакали су и јадиковали. Тада цар због велике радости дао је одма на том истом месту свима заробљеним одсећи главе, а краљеву главу извадио је из шлема, па је дао одерати и кожу разним мирисним корењем и зачином и памуком испунити, да се неби укварила, и дао је косу на њој разчешљати и бојом офарбати, да је тако била оправљена као да је жива, па је заповедио да се натакне на копље, и

да се носи по свима његовим варошима, и дао је викати, да му је Бог предао у руке његовог непријатеља; а они који су ту главу носили добијали су дарове од господе и од грађана, толико да је сваком дошло по неколико стотина златица.

Тако се овај несрећни бој свршио. После тога дошао је цар Мурат у Дренопоље, и послао је ону главу Султану, а оног јаничара који је донео ту главу, начинио је знатног војводу и дао му је доста коња и новаца, тако да је постао велики господин; а и многи други били су поред тога обдарени.

Глава XXV. Како је војвода и угарски губернатор Јанкул после три године опет скупио војску и пошао против Турака, па ту од њи поражен био.

Кад је прошло оних седам година, за које су најпре били учинили примирије са турским царем Муратом, онда је војвода Јанкул, лета господња 1448 послао посланике к деспоту, и опомињао је овог да пође с њим против турака. Деспот одговорио је Јанкулу, „знате добро, да смо ми били учинили примирије са турским царем Муратом за седам година, и он нам је обећао да нас неће кроз ти седам година узнемирити, а и ми смо њему то обећали; али ви сте наговорили на то краља Владислава славне успомене, да се неодржи Турцима примирије; и скупили сте војску па сте пошли против њи, одказујућн примирије без мог знања и савета. А ја нисам могао тако брзо бити готов, и морао сам остати а не ићи с краљем. А колико

сте тим задобили, то је свима познато, а мени је то доста жао, особито у ово време. Зато вам господине Јанкуле дајем на знање, да ја без краља нећу да полазим против Турака нити мислим то чинити; него гледајте да добијемо међу себе краља, и онда сам ја готов са свима мојима поред краљевог величанства ићи врло радо и без сваког изговора. Али ако ви и против овог мог савета пођете против Турака, онда памтите да ћете ме спомињати онде, где вам мој савет неће ништа помоћи.“ Кад је губернатор Јанкул чуо ово посланство, смејао му се и рекао је: „Ако мени помогне мили Бог одржати побједу над поганицима, наћи ћу вас у Смедереву.“ На ове његове речи одговорио је деспот: „нека иде с милим Богом, а као што он мисли за нас, тако нека и њему да Бог у његова недра. А као што ми мислимо о њему, тако нека нама даде господ Бог.“ — После тога послао је Јанкул особите посланике к деспоту, да му овај да потребе и слободу за пролазак кроз његову земљу до на Косово поље. А деспот заповедио је по свој својој земљи, да му дају све потребно и да му се свуда са добром вољом изиђе на сусрет, као рече и мени самоме, а то заповедамо под губитком наше милости; и ако се ко жели сачувати од нашега гњева, то да се никако другчије нечини. — После је Јанкул пошао са свом својом силом чак на Косово поље, а и турски цар Мурат дошао је онамо. А кад је Јанкул видуо велику силу и моћ турског цара, писао му је овако: „Царе, ја немам тако велику војску као ти, но и ако имам мање

људи од тебе, знај за цело да су сви храбри и честити". Цар му је одговорио: „Јанкуле! Волим ја пун туљак стрелица, него неколико њи повлађени." — Тако се започне бој у четвртак у јутру, а били су се све до суботе до вечерња. Коњаници турски били су разбијени, али су се опет оправили. Јанкул кад је то видио, окренуо се против царски дворјана, али ту од њи буде до ногу потучен, тарни возови његови били су тако поизврађани, да је Јанкул једва сам — други умакао у Угарску, а остали сви буду побијени. Цар је заповедио да се свима главе секу, и да се на гомиле бацају; и тако пошто је одржао побједу отишао је из Косовог поља. Тако се тај несрећни бој свршио. Јанкул дошао је у један предјел који се звао Загорје, а у том предјелу био је један господин по имену Стефан Штамовић, к њему су довели Јанкула а овај исти деспот обдарио га је, и пустио са чашћу али на своје зло у Угарску, као што се каже: „Злом добро нечини." Деспот морао је трпити од турског цара много беде због тога, што га је пустио из своје земље, а да је цар то знао, да је губернатор био доведен у Смедерево, одма би дао био Смедерево обседнути. Из тог узрока није ни хтео деспот губернатора дуго задржати код себе, да не би дознао за њега цар Мурат. — После две године за тим умрьо је цар Мурат у Дренопољу због великог једа и жалости, што једног кнеза именом Скендербега од Албаније није могао савладати, нити освојити његов град Кроју у земљи Епиру; који се био од њега одметнуо и умео се одбранити. Други опет

говоре, да Мурат није одма умрьо после одпадења Скендербеговог, него да је живио још неколико година, и многе бојеве против њега водио преко својих војвода, па и сам својом главом, све до своје последње старости и смрти. О чему читаћеш обширније у књиги о славним делима тог истог кнеза Ђорђа Скендербега. О овом кнезу говори се ниже у разделу XXXIV, и на крају. Цар Мурат владао је кроз 31 годину, а умрьо је лета господња 1450. После две године постао је цар његов син Махомет, а лако је дошао до царства, јер није имао ни једног брата.

Глава XXVI. О владању цара Махомета сина Муратовог, који је био осми цар; и о његовом лукавству и примирију са деспотом.

Цар Махомет владао је после свог отца срећно, а поред тога био је врло лукав; преварио је помоћу примирија где је год кога могао; и ништа није за то марио што није одржао ком примирије, па ако га је когод због тога карао, одма је дошао у јарост као бесан. Он је послао к деспоту своју маћију а овога ћерку, која је била за царем Муратом именом Мара; оправио је са чашћу к њеном отцу деспоту, и дао јој је две области, једна се звала Топлица а другаГлуботица; а са деспотом уговорио је таково примирије, док је он жив и његов син Лазар, да их не ће никад узнемирити; само је то погодио за себе да му дају за његову потребу 1500 коња за јашење сваке године, и да му плаћају данак годишњи од 15.000 златица. — На све то пристао је деспот, и испуњавао је то

подпуно. Кад су то чули Срби било им је противно, јер су добро знали да турски цар неће верно испуњавати то примирије, и да му га неће одржати. Зато су дали знати деспоту, да не утврђује таково примирије с њим, јер он тим мисли само вас или неког другог преварити; па пошто другог покори онда ће одма доћи на вас. Из тога узрока и учинио је то примирије са деспотом, да би га најпре утишао и да не би за њега бригу имао. Деспот одговорио је својим поданицима Србима овако: „Ја морам то учинити за време, док не би једанпут почео краљ Владислав у Угарској владати; јер Јанкулу неверујем, а краљево величанство такође нема у њему поверење; зато морам тако оставити до воље божије.“ И тако је то примирије из тога узрока остало. Цар Махомет учинио је исто тако примирије и са грчким царем, за петнаест година да се вјерно и право обдржава. Међутим пошао је против једног поганичког кнеза, који се звао Караман, а који је био стародреван и слободан господар, неки говоре да је био од рода краља Дарија; и пошто је од њега отео неколико тврдиња и вароши, заузео их је посадком па се опет вратио у своју земљу. Земља овога кнеза зове се Караманија, то јест: Киликија.

Глава XXVII. Како је цар Махомет преварио грчког цара за време гореописаног примирија.

Цар Махомет скупио је војску, па се претварао као да би хтео поћи против горепоменутог Карамана у његову земљу; а узео је са собом многе

мајсторе зидаре, и велико множство и други различни раденика са свачим, што год к томе принадлежи без иког недостатка, са сикирама, лопатама, мотикама, будацима и другим различним потребама; па је пошао к светом Ђурђу, као да жели ту над Цариградом преко мора превезти се са целом војском. И захтевао је од грчког цара, да му да неке лађе за превозење; а кад је дошао утаборио се на морској обали код залива светог Ђурђа пет талијански миља далеко над Цариградом. Ту је заповедио зидарским мајсторима измерити место, јер је хтео на том месту саградити једну добру тврдињу; па је почео одма и сам носити камење, а други кад су видили цара, да ни он неседи безпослен, свакя је носио камење ко је год жив био, био ко му драго, доносили су са свију страна камење, креч, дрва и све потребе, како је било наређено; и није се мако одтуд никуд кроз читаву годину или кроз два лета, док није довршио ону тврдињу; а никоји човек није знао његову намеру, шта оће да почиње са овом тврдињом. Кад су то Грци видили, почеше се спремати и хтедоше да то забране. Кад то чује турски цар, да се Грци спремају на њега, он пошље своје посланике к њиовом господару, изговарајући се да му небуде противно, што ја вели зидам град за ваше и наше добро, зато што се много жале трговци, да се чини велико разбојничтво од Каталана по црном мору и по белом, зато оћу да обуставим то разбојничтво, како би трговци могли проводити своју трговину. Кад је грчки цар то посла-

ничтво од турског цара саслушао, нису знали шта би ваљало ту добро учинити нити шта предузети, јер су све мислили, да ће се одржати оно напред споменуто примирије; и тако остави грчки цар на том турског цара, да дозида ту тврдињу. Али су при том мислили Грци на то, како цар од те тврдиње отиде, они да одма дођу и исту тврдињу да обседну, па ако је освоје одма да је разоре до основа, или да је они заузму. — Но турски цар је друго мислио. Тако Грци ослањајући се на поганичко примирије нису ништа предузимали; а така је била слобода, да су Турци улазили у град а Грци ишли су међ војску без сваке препоне, па су јели и пили у доброј вољи једни с другима; и то је тако трајало док је цар ону тврдињу довршио, која се још и данас зове Јемазар. У то време турски цар још није имао никаквих лађа тамо на мору код себе; зато је заповедио да се начини тридесет лепи лађа у шуми, која је четири талијанске миље од обале морске удаљена била; а гдекоји који нису ништа знали за те лађе, то су цару врло за зло примали, говорећи међу собом, тако велике и лепе лађе није могуће да би их могао пренети по суву у море без штете, а особито због тога што место није било равно, него бреговито. Тада је турски цар послао к деспоту, да му пошље 1500 коњаника по првом уговору, говорећи да оће пошто је довршио ту тврдињу, да пође у Караманову земљу.

Деспот оправио је једног војводу по имену Јакшу из Брезица, који је био поочим оних Јакша, што су

били у Угарској; а с њим послао је 1500 коња коњице. Јер деспот није знао за цареву намјеру. Кад је пак цар довршио тврдињу, није дао ником опомену, нити својему нити туђему, нити је опозвао примирије, него је на једанпут пустио брзе чаркације к граду цариградском, да убијају и да потуку све и свуда где год кога могу наћи, до сами градски зидова, а било је велико множтво Турака и у вароши који ништа нису знали за то, те сви буду потучени од грађана. Сад турски цар дође са свом својом силом и обседне Константинопољ, који се сад зове Стамбол. Стамбол је толико рећи као да рекнеш царска столица. А они исти људи, које је био оправио деспот у помоћ турском цару, кад су чули на путу да је цар обсео Цариград, хтели су се вратити натраг, али буду опоменути од неки људи да се никако невраћају, јер ће говораху им, бити од Турака дочекани и потучени, зашто је тако већ за вас наређено, зато су морали напред ићи к Цариграду и помагати Турцима освојити га. — Тада је турски цар направио дивне справе са великим трошком за оне исте лађе, тако да се сва војска и сав град томе дивио; војска начинила је јарак на горе и на доле, и оковали су га гредама, које су јако намазали са лојем, па су за сваку лађу за себе особито ложе лепо направили, а и ветрена су платна на лађе горе помећали, као да иду по води, и барјаке, па су их са добовањем и са грувањем топова сви тридесет лађа једну за другом пустили, за које време престао је и бој због дивног чуда ти лађа, које су вукли пе-

шке људи, па и биволи све доле до мора. Кад су Грци видили те лађе тако оправљене, хтели су им бранити да немогу у море ући; али нису им могли учинити ништа; и тако је после Цариград нападан и освојаван био и по суву и по мору. А има један морски залив широк од прилике за две дужи њива, између Цариграда и између Галате или Пере. Преко тог залива дао је турски цар начинити мост на бурадма, који је тако био иаправљен, да су могли и коњаници преко њега јездити. Тако су поганици лежали утаборени кроз осам недеља око града, бијући га из велики топова, и рушећи тако да су зид већ били разрушили у ширини од пола дужи њиве. Константинопољ пак велико је место, зидове има око себе добре, дебеле и високе и почесте куле. Турски цар неби га никад био освоијо са свом својом силом, да није било ту тако непоштене преваре и издајства због величине града. Грчки цар није могао тако на брзо имати толико много људи, да би зидови сви били заузети; јер су на том месту где је зид био разрушен, јуришећи царски јаничари убили грчког начелника, ком је то место било поверено. А кад су изгубили главара, онда су се други уплашили и морали су упустити; јаничари пак оснажени трчали су по зидовима па су убијали; а сва царска војска окренула се у варош; тамо су их убијали по улицама и по кућама и по црквама. Грчки цар имао је још на месту 1000 пешака, али није могао тако брзо стићи до оног места где је зид био срушен, зато што су се Турци већ били превећ оснажили; али су се Грци јуначки

бранили, и давали су одпор поганицима тако дуго, док нису и они савладани били; и ту на месту буде убијен и цар, ком је један јаничар одсекао главу, донео је и бацио пред цара говорећи: „срећни господару, сад имаш главу највећег твог непријатеља.“ Цар је упитао једног заробљеног пријатеља грчког цара, чија је то глава, а овај је одговорио: „то је глава Константина Драгоша нашег господара.“ Цар је тог јаничара обдарио и дао му је агадинско војводство у Натолији.

Тако је Цариград освојен помоћу неправости и невјерства поганичког примирија. — На другој страни оног морског залива једно је место лепо и велико, које се зове Галата или Пера, и тамошњи грађани учинили су били примирије са турским царем, тако да ако освоји Цариград и ми ћемо бити ваши поданици. А кад је већ Цариград освојен био, и кад су сви мушког пола поубијани били, осим жена и деце, који сви бише одведени међу поганике, тада су донели и кључеве од града Галате. Цар их је оставио као што су били, па је отишао к другим тврдињама и варошима; и пошто је све освоијо без велике муке, јер су му се сви предавали са великом тугом, отишао је опет у Дренопоље; а после тога пошао је у рашку земљу против деспота, нити му је најпре одказао примирије које је одпре био закључио с њим.

Глава XXVIII. Како је цар Махомет деспота преварио у примирију.

Турски цар Махомет закључио је са деспотом рашким примирије до његове смрти и до смрти његовог сина Лазара, да га никад узнемиравати

неће, него да ће то примирије верно и истинито одржати; као што је о том већ напред говорено. Ово примирије учинио је он с дестотом зато, да би Цариград с тим лакше освојио, што се после само показало, јер како је Цариград био освојен, одма затим другог лета пошао је са свом својом силом у србске или рашке земље против деспота, а није овом ни одказао примирије. Кад су то Срби чули, дали су то деспоту на знање, да: „турски цар иде против нас са целом својом силом, шта да чинимо; ми смо вам напред изјавили, да ће нас тај турски пас преварити; зато да знате сада, да је наша намера та, пре него што ћемо дати наше жене и нашу децу пред нашим очима отимати и одводити међу поганике, волемо изгубити наше главе, и с њима се бити. Зато дођите нам у помоћ са штогод више можете војске; ми имамо у Ситници једну војску а другу у Глубочици или Кислини. Знајте то и незадржавајте се." На то одговорио им је деспот говорећи: „Не могу тако брзо саставити војску, јер краљ Владислав сад није у Угарској, који би ми хтео у том дати помоћ; зато оставите се за сад свега, па ако се турском цару и предате, ја ћу вас с божијом помоћу опет ослободити." И тако кад је цар дошао у једну земљу Константинову, на поље које се зове Жеглигово, на граници рашке земље, чуо је за људе, који су се скупили у Ситници, а за друге у Глубочици; тако је лежао кроз четири недеље у Кислини и није знао шта да чини и на коју војску пре да удари; тада она војска, која је стајала у Глубо-

чици храбро удари на турску војску, и побила је многе Турке па и знамениту турску господу. После дође сам цар са својом војском, и разбије их крај једне воде која се зове Трепања. Сами Турци тако преповедају, да од како живе није се чуло никад за таку битку од тако мало људи против тако велике силе; — па кажу, да сви они горе споменути људи ту скупа бијаху сједињени, за цело би турски цар од њи до ногу разбијен био; — али овако су они сиромаси разбијени били, неки су побијени а други су се разбегли, а један господин именом Никола Скобалић и са својим стрицем набијени су живи на колац. Одатле је цар ступао напред и обсео је једно место, које се звало Ново-брдо, где је био рудник са majданима злата и сребра. Ово је освајао а најпосле и узео, јер му се оно само предало по уговору; обећао им је да ће их оставити при њиовим добрама на миру, и да неће узети од њи ни млађе женске ни момке. А пошто се то место Ново-брдо већ предало, тада је заповедио цар позатварати све капије, а само једна врата отворити, и кад су Турци ушли у варош, заповедили су свима кућним газдама, да сваки са својом чељади, са мужкима и женскима изиђе кроз она врата из вароши напоље на шанац, а да остави сва своја добра дома. Тако је и било, те су ишли све један за другим; а цар сам стајао је пред оним вратима па је избирао момке на једну страну, а људе на другу страну, па и женске на трећу страну; па оне који су међу мужевима били најотличнији, те је све заповедио посећи, а остале

дао је пустити натраг у варош, а у њиова добра и имања ништа нису дирали. Момке пак 320 на броју, и женске до 700 раздао је међу своје поганике, а младиће узео је себи за јаничаре, и послао их је у Анадол преко мора, онамо где се они одрањују. *И ја, који сам ово списао, био сам у том месту заробљен, заједно са мојом браћом, сам трећи;* па су нас у једној гомили терали они Турци, којима смо били предати. А кад смо год у шуме и у горе дошли, свагда смо мислили, да Турке побијемо, па да међу горама побегнемо, али наша младост није нам то дала учинити. Али сам зато опет ја са још једанајест друга побегао од њи у једно село, а после нас је терала цела она област, и кад су нас стигли везали су нас, тукли и везане за коње вукли, тако да је једва остала у нама душа, после тога подјемчили су се за нас они други и моја два брата, да таково што не ћемо више учинити, и тако су нас водили чак преко мора. Цар пак Махомет узео је од деспота сву рашку земљу све до реке Мораве, и само му је оно оставио од Мораве до Смедерева. После тога дошао је у Дреноноже, и ту је узео осам младића од они исти, који су тамо доведени били, међу своје коморнике. А ови младићи договорили су се, да убију цара на конаку ноћу, говорећи међу собом, ако тога турског пса убијемо биће сво христијанство избављено, ако ли нас урате, тада ћемо бити пред Богом и пред другима људма мученици. Па кад су заноћили били су сви готови, а сваки је имао код себе нож. А кад је цар хтео поћи у своју собу, онда је је-

дан између њи, именом Димитрије Томашић, изишао од њи као непоштен издајица, и рекао је цару шта је имало бити. Цар је заповедио да се поватају и пред њега доведу, и кад је видио код сваког нож, упитао их је: „ко вас је на то наговорио, да сте се усудили на таково што отважити се.“ Они су му одговорили: „нико други царе, него једино велика наша туга за нашим милим родитељима и пријатељима.“ Тада заповеди цар да се донесу кокошија јаја, и да се у врелом пепелу метну и на тврдо препеку што већма бити може, а кад су их извадили из пепела, дао их је онако врела, сваком поједином испод колена привезати, да им се жиле згрче и изгору; после тога дао их је везане одвезти на колима у Персију, нити је дао јаја скинути док нису се сама оладила; а после једне године дао их је опет к себи довести, па кад је видио да нема ед њи више ништа, заповедио је да се посеку. — *А нас неколико узели смо* њиова тела ноћу, и сахранили смо их код једне пусте цркве. Тако су тп младићи прошли код Цариграда. Онога пак истог који је цару све изказао, начинио је великим господином у свом двору; но после је овај добио тако велику болест, да се осушио и то до смрти, које је Господ Бог на њега допустио, због његове невере и његовог неваљалства. После тога није хтео више цар Махомет ни једног србског момка имати у својој ложници. Исто тако узео је био шест дечака, па им је дао одсећи све мужке удове до самог трбуа, тако да је један од тога и умрео, а пет их је остало живи.

Ови се зову њиовим језиком Хадмулар, које значи нашим језиком уштројени; ови чувају царске жене, и служе их као њиови коморници. —

Глава XXIX. Како је прошао деспот од Јанкула угарског губернатора, и шта му је овај учинио за његова доброчинства.

Био је велики помор од куге у Смедереву, и због ове каштиге божије изашао је био деспот из Смедерева на брег на бољи ваздух близу Београда и ту се одмарао разапевши своје чадоре, док би та каштига божија минула; а само је мало своји људи имао са собом, али зато је опет сина свог Лазара имао код себе. А послао је посланике угарском губернатору, и Силоод Михаљу [1]) који је у то време управљао са Београдом, иштући од њи да може тамо слободно одпочинути. Јанкул губернатор угарски, и Силоод Михаљ београдски, обећали су му поручујући му лукаво и издајнички, уверили су га да може тамо бити и дању и ноћу докле год буде хтео: па још више поручили су му, „што год од нас будете желили, ми ћемо радо за вас учинити.“ Деспот ослањајући се на њиова обећања, распустио је све своје придворнике, и ту је лежао сигуран, као да је тако у свом реду, нити се старао о иком. Али после две недеље, изиђе Силоод Михаљ из Београда са неколико стотина коњаника, и ударе на деспота ноћу, и ту му је одсекао два прста од десне руке. Деспота су ту уватили а његов син

---

[1]) Правије: Силађи Михаљу.

Лазар избегао је. Деспота су одвели собом у Београд, и ту су га уценили у 100.000 златица; за коју суму морао им је деспот дати у залогу своју супругу именом Ирину, а сам отишао је у Смедерево да справи ту суму новаца, а обећао је да ће те новце без одлагања предати неком витезу Балвању. Овај исти Балвањ оставио је неколико стотина коњаника у заседи, а сам је са неколико људи дошао у Смедерево по те новце, који буду му одма предати. Али Срби жалећи свог господара, скупише се без знања деспотова и његова сина Лазара, те изиђу горереченом Балвању на пут, па га престигну и ударе прво на његову заседу и разбију ову до ногу, после убију и господина Балвања, узму новце од њега и отиду с њима тако да нико није знао куд су се дели. Кад је пак краљ Владислав разумео за тако непоштено дело учињено од губернатора Јанкула и од његовог шурака Силоод Михаља, а тако исто и кнез циљски, који је имао ћерку деспотову, одма је заповедио краљ Владислав да се деспотова жена без сваке препоне пусти; а Силоод Михаљ како је чуо краљевску заповест одма је пустио. И Срби су молили свог господара деспота, да им опрости што су оне новце узели натраг без његовог знања; али се морао сам краљ и кнез циљски за њи заузети, да им буде опроштено. После тога донели су ону суму новаца и вратили су је деспоту; које новце деспот хтео је послати краљу Владиславу; али краљ није их хтео примити говорећи: „господине деспоте, ми немамо никакво право на те новце“;

али зато је деспот опет послао краљу Владиславу 50.000 златица. А краљ опет дао је деспоту један замак у Угарској. — Због овог дела губернаторовог много се зло починило, и ицљски кнез буде убијен од старијег сина Јанкуловог Владислава; а то је било зато, што га се Јанкул бојао због деспота. — А Смедерево и са другим градовима после смрти деспотове, и после смрти његовог сина Лазара, остали су краљу босанском. Јер босански краљ Тома имао је ћерку Лазарову. Али краљ босански врло је слабо гледао ову ствар, зато што се бојао од турског цара; Срби пак због тог гореописаног губернаторовог дјела, волели су дати Смедерево Турцима него Угрима; а да је у то време било међу њима добре воље и пријатељства, то би од онда Угри могли држати Смедерево и друге градове као и Београд до данашњег дана. Јер сваки ће више за себе задобити честитом добротом, него проклетом пакошћу. Зато узмите пример од краља Маћаша, да ли је много оставио после себе порад своји свирјепи ратова и велики трошкова? Да је само пола оног трошка употребио нротив погани Турака, што га је тамо потрошио, био би поганике протерао опет чак преко мора, и стекао би велико и славно име од истока сунца до запада, па и од господа Бога вечну награду, а од људи част и похвалу, а и сви поганици имали би га у памети.

Зато знајте, да кадгод христијанин с христијанином рат има, да је то противно и скаредно пред Богом и пред светом. Па и то знајте, да су поганици тако снажни не по себи самим, него по

неслоги хришћана. Јер је хришћанска неслога поганичка срећа и радост, а наша ненавист и међусобно непријатељство доносе поганицима побједу.

Глава XXX. Како је цар Махомет освајао Београд, али није ништа успео.

Цар Махомет видио је и познавао оно дело, што је учињено било деспоту од Јанкула, и добро је опазио каква је отуд неслога међу хришћанима. Зато се спремио и дошао је против Београда, и освојавао га је. Наумио је своје пешаке преко реке Саве на ону страну превезти, и поред Дунава утаборити се, ту се тврдо опкопати и топове наместити, како не би пустили Угре до града доћи и у њега ући. Али неки су га од тога одвраћали, говорећи: „Срећни господару то вам не треба чинити." Те тако дођу Угри и утаборе се крај Дунава, па су отуд све више улазили у град и доносили што им је требало. А то је била за цара прва жалост, што су га од тога одвратили. Друга жалост била је за цара, што је највећи господин после цара именом Карадија паша, стојећи у тарасу[1]) поред велики топова, и гледајући; а топџија ударио је из великог топа у зид, од ког се један велики камен одвалио и тако је натраг скочио, да је ударио Карадију пашу у главу, те је овај за тим мало само живио па умро. Трећа жалост била му је та, што је цар хтео још кроз две недеље зидове рушити а Смајил-ага одвратио га је од тог, говорећи да то

[1]) Шарампову или шанцу; тако зову Чеси и Пољаци шарампов.

није нуждно, увдајући се у Јеничаре, јер је он био над овима највиши господар од цара постављен. Цар је послушао његов савет и тако су јуришили, да су већ ушли у варош, и ту јо пописано било рањени јеничара 400 и неколико, а побијени било је неколико стотина. После тога за кратко време видили смо јеничаре, како опет из вароши напоље беже и трче, а Угри за њима трчећи тукли су се с њима, те после тога зидови буду од њи још боље обсађени него пре тога. Четврта жалост била је што се топова тиче, да су вола и ужета и чекрци и све потребе које су нужне око топова, биле на једној гомили, и то све било је под једном стрејом прикривено, па је то неко запалио ноћу, тако да је све на прах изгорело, толико да су топови остали голи. Тада је цар заповедио, да се дигну неки чадори, а сам се кренуо као да оће да се обрати у бегање, зато да би се они у граду на оне чадоре улакомили; као што је и било, јер су из вароши изтрчали на те чадоре, па су их скидали; које кад је видио цар да су се пешаци тако далеко удалили од места, скидајући оне чадоре, налетише коњаници турски живо, па су их ту убијали и клали све до сами бедема. А онај исти који је саветовао цару да неруши више град, да је већ доста, бојећи се да му то цар незанамти, (кад је цар одатле одлазио, пошто је оне пешаке изтрчавше из вароши потукао, остављајући ту топове и све друге потребе), вратио се опет под град, желећи показати цару некакво јуначко дело, како би опет могао доћи у милост, ударио је на пешa-

ке под бедемима, па је и сам ту остао убијен. А то је за Турке била највећа забуна, што им није дао Бог освојити Београд.

Глава XXXI. Како је цар Махомет преварио под примиријем деспота Димитрија морејскога или ахајскога, како је његове земље и градове освајао, па и самог деспота заробио.

Мореја је грчка земља, лепа, сва морем обкољена, осим једног места у ширини од три талијанске миље, где се море није саставило свуд унаоколо. У том месту био је начињен зид код воде, али не доста тврд. Деспот Димитрије био је рођени брат грчког цара славног спомена Константина, презименом Драгуша, који је погинуо у Цариграду. Он је имао примирије са турским царем Махометом на десет година, и имао је овом давати сваке године 20,000 дуката. А кад је цар освоијо рашке земље, а Београд се одбранио од њега, као што је напред речено, тада се одма цар вративши се од Београда, опремио и пошао је на морејског деспота. *А кад смо* били недалеко од Тесалонике, код једног места које се зове Серес, ту су дошли посланици од деспота Димитрија, носећи данак цару; али он није хтео примити од њи данак, нити икакав одговор дати им, него је одтуд оправио Махомет пашу и с њим 20,000 лаки катана, осим његове собствене војске, да доскоче до оног горереченог зида, пре него што би био обсађен, а како до њега дођу одма да јурише, небили га могли освојити и заузети. Пошто је цар

ту војску већ оправио, онда је тек дао одговор посланицима морејским; да кажу свом господару, да од њега неђу да примим данак, него да сад идем сам у његову земљу. Зато кажите му нека се брани колико се буде могао. И тако пође цар напред к Мореји; а пре него што су посланици морејског деспота стигли у Мореју, већ је онај зид био освојен и разорен. После тога дошли су посланици по други пут носећи данак цару Махомету. Цар је примио од њи данак, а одговор дао им је овакав: „идите па кажите вашем господару шта видите, да сам наумио сам с њим говорити.“ И тако цар дође у Мореју и најпре даде порушити онај речени зид до основа. Одтуд недалеко био је један град код једне горе, који се зове Горфо; а како није могао с топовима на ту гору под град доћи, заповедио је да се изнесе бакар у једну цркву, која је храм светог Николе, и ту је салио четири топа за обарање зидова, која кад су била готова, заповедио је да се тај град бије, и освоијо га је, а почем га је освоијо ишао је к Балибатри, где је обитавао свети Андрија. После је ишао к једном граду који се зове Лендар. Ту је морејски деспот дошао к њему, са мало своји људи, јер се није никако надао да ће бити од цара тако преварен; а овај побио му је до ногу 6000 његови лаки коњаника. После је пошао цар Махомет даље и дошао је к Лендару, обсео и освоијо га, и дао је посећи све служеће људе, који су били у њему. Па који је год град освоијо, све у њему бивше људе дао је посећи, метуо је у њега

посадку, па се опет вратио. *А кад смо дошли* у једно место које се зове Ливада недалеко од Нигропонта, дошли су посланици нигропонтски, носећи на дар једно велико коњаничко копље, и поред тога један гвоздени буздован. Показали су те дарове најпре цару, па су му рекли, ако можете с овим копљем и с овим буздованом борити се, онда ћете моћи и Нигропонт освојити. На то се разљути цар па им одговори: „Носите опет то копље и тај буздован, па кажите вашим господарима, да то копље добро чувају, па кад буду у нужди нека се с тим стварима бране.“ Па се потом заклео цар овако: „Ако“ рече, „град Нигропонте освојим, то ћу ако нађем оно копље и онај буздован, заповедити да им се с оним буздованом ноге избребијају.“ Одатле отишао је у Дренопоље к свом престолном месту, и ту је остао преко зиме. А идуће године одма у пролеће пошао је опет у Мореју против деспота Димитрија; и кад је дошао у Мореју освајао је градове, убијао је, ломио људма кости, и друга чуда је чинио, а то све зато да му се народ неби смео противити по градовима. Али зато опет није могао освојити сву земљу тог љета, морао је још и трећи пут у мореју доћи, *па смо опет још имали доста посла, док смо* деспота Димитрија обколили у оном месту које се зове Мисистра. Ту се морао деспот турском цару предати на милост; и тако је деспот Димитрије свладан био и у животу остављен; а цар га је одатле послао с његовом женом и свом чељади у Дренопоље, да га тамо дочека, а он је сам остао

тамо у том месту, и заузео је сву земљу морејску; а пошто је у градове помећао посадке, оставио је тамо једног господина, ког је начинио војводом, именом Балабана. Али ипак једно место никако није могао освојити, које се зове Коринт, којима је свети Павле шиљао своја писма. То место је врло лепо и велико, и врло тврдо на брегу морском. Одатле је после отишао у Дренопоље, и кад је тамо стигао дао је деспоту једну добру област у рашкој земљи крај мора, и једно лепо и плодовито место које се зове Енос. После тога стигле су новине, да је умро рашки деспот Ђурђ, а цар је послао к сину његовом Лазару, да овај заузме земљу, да га он неће узнемиривати до његове смрти. Потом *кад смо ишли против* једног поганичког кнеза именом Смеилбега, прево мора у једно место које се зове Стенимега, пошто је освоијо то место и све његове земље, узео је и овог са собом у Дренопоље, и дао му је област у бугарској земљи и место Станимеке. — Међу тим стигле су новине, да је напред споменути кнез Караман умро, а цар је отишао у његову земљу и заузео је сву. Тада је рекао цар: „сад би ишао да савладам Солдана и да освојим сва његова места, али се бојим Бога, да неби оскврнио света места; зато морам то оставити, јер су тамо она места по којима је ходао господ Исус, а и други пророци, као што су Мојсеј, Давид, Муамед и други; па се одтуд опет вратио у Дренопоље.

Глава XXXII. Како је цар Махомет ишао на трапезунтског цара Давида, и како га је надвладао и заробио.

Трапезунт лежао је као и Синап с оне стране Црнога мора. Трапезунтска земља је бреговита и велика, и свуда у наоколо обкољена је поганицима највише Татарима. Као што су велики хан, па и Узун - Хасан а и Денибег, ти исти татарски господари волели су имати за сусједа трапезунтског цара, него ли турског цара. *А кад смо ишли на Трапезунт, имали смо много посла и невоље* од Татара и од Грка. Јер даље више Трапезунта а поред великог хана има још једна грчка земља, велика и јака са много људи; у тој земљи је један крањ и један кнез, и велика је међу њима слога, тако да им поганици немогу ништа учинити, него их морају оставити на миру. А та иста земља зове се у поганичком језику Горгистан, као да рекнеш многољудна земља или сила, иначе се зове Иверија, која такође принадлежи трапезунтском цару, али има особитог господара. Ишли смо дакле с великим трудом к Трапезунту, не само војска него и сам цар; једно што је далеко, а друго узнемиривани од људи, треће због глади, а четврто због високи гора и велики планина, па к томе још и многи подводни и баровити места. Па су још и кише падале сваки дан, а пут тако је био разкаљан, да је било блато свуда коњима до трбуа. Тако смо дакле с великим послом дошли до једне горе код трапезунтске области, а кад смо се с те

горе спуштали, био је пут свуда покварен и засечен. Цар је сам имао своји сто кола, па кад је видио, да због тога неможе војска никуд напред, јер је било толико блата, да су се сви у њему заглибили, заповедио је да се кола исеку и изгору, а коње је раздао који је год хтео неке узети, а онај товар који је био на колима, сав су на камиле натоварили; јер је цар по вестима које је имао од људи, бојећи се рђави путова, повео 800 камила. И тако је одтуд ишао даље са камилама из гора у горе; а на једном месту догодило се, да се извратила једна камила од они, које су носиле благајницу, и пала је доле с пута преко стрмените стране, заједно са сандуцима, а сандуци разбили су се на комаде, па су се оне кесе, у којима су биле злaтице бројем 70.000, све по оној страни просипаде, а јеничари који су дошли к томе чували су са извађеним сабљама да нико не узима златице, док нестигне господар који влада с тим благом. И тако со због те камиле цела војска зауставила, јер није било никаквог другог пута; а управ тада врло је јако падала киша. У то дође и цар па упита, зашто је стала војска на једном месту, па су му рекли о догађају, а он је допустио да сваки узме злата колико ко може, а војска нек иде напред; тада благо је било оним који су били ту близу при том месту, јер су неки од тог случаја добро прошли. А и ја сам се ту десио али доцкан, јер су златице већ биле где су имале бити, тако да је остала само црна земља, јер су их грабили и с травом и с блатом, како је који

могао, па и један другом из руке, као што при такој прилици бива. — *А докле смо се с те планине долѐ сишли, имали смо доста муке;* земља била је постала некако ж дка, па су и самог цара јеничари морали на рукама носити до доле у равницу. — И камиле са благајницом остале су биле горе у планини, тада замоли цар Махомет јеничаре, да нежалé труда а да доведу те камиле до равнице; и тако морасмо се опет вратити на брег с великом муком па целу ноћ мучити се око ти камила, док смо их дотерали доле у равницу. Тако је дакле цар тај дан ту остао одмарајући се, а јеничарима дао је 1000 златица, да међу собом поделе, а јеничарским сатницима повисио је њиову службу или плату, и што су пре имали на четири дана по златицу, то им је сад дао на два дана по златицу, као што је то без сумње још и данас. Јер што једанпут турски цар у свом двору заведе, то тако остаје без промене. Одтуд је послао цар 2000 брзи коњаника к Трапезонту, који буду разбијени пред Трапезонтом и сви потучени *јер нисмо могли* добити о њима никакве вести, док није сам цар са својом силом дошао к Трапезонту, где смо угледали лежећа мртва тела. После тога обколио је цар Трапезонт. А и лађе турског цара бројем 150 комада, дошле су у помоћ преко Црног мора, са великим топовима. И тако је ту освојавао Трапезонт кроз шест недеља са великим трошком докле га није и освоијо. Трапезонтски цар морао му се предати на милост. А он га је послао у Дренопоље, а сам је заузео сву ону земљу, а како је

имао много војске на мору а и на сувој земљи код себе, хтео је сад ићи против оног краља и оног кнеза у горе описану грчку земљу, али кад је чуо да је међу њима тако велика слога, оставио их је на миру, и ишао је опет к деспоту избирајући младиће. — А како је било са трапезонтским царем, о том ће опширније бити говор ниже. Тако је освојен Трапезонт од поганика, а *кад смо дошли* до једног места које се зове Нипер, стигоше вести од Алик-бега војводе смедеревског, казујуће: „са Божијом помоћу победили смо христијане; и Силоход Михаља смо заробили“; те цар одма поручи, да се чува Силоход Михаљ у Цариграду до његовог доласка; а *кад смо дошли* у Цариград дао му је цар одсећи главу; но и на Алик бега разљутио се због неког узрока, тако да је и овај имао бити посечен, али због те победе над христијанима опет је примљен у милост као што је и пре био.

Глава XXXIII. О Узенхасану, татарском господару како је побегао пред турским царем Махометом; а казују да тамошња вода изтиче из раја.

Узенхасан је силни татарски господар, у којега земљу пошао је са војском турски цар Махомет. Изишао је из једног места које се зове Бруссa, и утаборио се на неком пољу које се зове Подводзалам. А Узунхасан наговорио је једног свог слугу татарина, да може какогод сметати у походу турском цару. Тај исти татарин јавио се Махомет паши највећем господару после цара, па кад *смо се утаборили* на горереченом пољу, онда је увече

изашао био из свог чадора Махомет паша са два служитеља да се прооде, тада је тај исти татарин вребао њега држећи свој лук са стрелама у својим рукама, и како га је дочекао ваљда од страха или што није смео устрелио га је рђаво, згодио је Махомет пашу под самим челом између обрва, тако да је Махомет паша одма пао, а слуге повикаше и одма потрчаху за њим те га увате. Сутра у јутру одма кажу цару што се догодило Махомет паши; цар је дошао сам к њему, тако му га је било жао, и жалио је толико за њим да је плакао; и заповедио је да се тај татарин везан доведе пред њега, и да га метну на земљу са лицем горе, после тога заповедио је да му се донесе велика воштана свећа запаљена, па кад се највише разгорела, стао му је сам цар једном ногом на прси, па је окренуо ону свећу доле да капље кроз пламен на његове очи тако дуго, док му очи нису изишле напоље; после тога дао га је губитељима, да му одеру два комада коже преко леђа до плећа и до рамена; па је тако живио целу недељу дана, а све је друге и друге муке за њега измишљавао, док га нису напоследку тако оставили крај пута, да га изеду пси или вуци. После тога дигао се одатле па је ишао право у Узенхасанову земљу; а Махомета башу морали су пешке носити док се није излечио. А кад је цар дошао у његову земљу, освоијо је неколико његови градова, *док нисмо дошли* до једног врло тврдог града који се звао њиовим језиком Барашар, као да речеш црни град; а одатле пошао је за Узунхасаном, небили се овај где-

год зауставио и у бој упустио, до једне реке која се зове Еуфратес, која вода је велика и широка, као што је Дунав, тече према северу и упада у Црно море као и Дунав.[1]) Кад је цар видио, да се неможе с њим нигде сударити, послао је једног будалу к њему, који је с њим био познат, на тај начин као да је утекао од цара, а сам цар окренуо се да бежи са целом војском, као да оће да утекне. Кад се будала превезо преко оне воде к Узенхасану, он га је радо видио и почео је разпитивати шта ради син Отманов; онај одговорио му и рече: „Срећни господару ништа друго неради, него право од Вас бежи натраг, јер су Христијани ударили на његове земље са великом силом, зато ако хоћете што да предузимате, сад још имате време, док Вам није утекао у планине.“ Узенхасан мислећи да је тако, најпре је оправио свог сина једнооког Мустафу, па је и сам пошао за њим са целом својом силом; а кад је чуо цар да Узенхасан иде за њим, окренуо се против њега, а Узенхасанов син почео се с њим бити. Узенхассан и сам је стигао тамо, и тако су се били кроз два дана док буде Узенхассан надвладан, а син његов Мустафа буде убијен на том пољу. Царски коњаници били су сви до ногу потучени, и да није било јаничара, био би и сам цар или заробљен или убијен. — Узенхассан окренуо се к својој војски и рекао јој: „нисам знао да је турски цар према мојим коњаницима тако слаб, али са

---

[1]) Погрешно, јер Еуфрат тече к југу у персијско море.

пешацима он је мој господар, а особито код брегова.“ И тада окрене се па отиде опет у своју земљу. И турски цар отишао је у своје земље, *па кад смо били* на једном брегу који се зове Каги, ту је цар тај дан остао, а одтуд могла се видити друга једна гора која се зове Бабел, под којом је неко велико место, по имену Вавилон; у том месту је једна велика и висока кула, која се преломила на три комада, један комад стоји, а она два леже према западу сунца. А људи говоре, да та два лежећа комада значе два већ минувша века овога света, а онај трећи комад значи овај остали век. Опа вода горе именована Еуфратес тече с ове стране Вавилона. Одтуд је Махомет ишао к једном острову у црпом мору, именом Синопу; на том острову подвргло му се једно место Мисистра, и он је метуо у њега посадку па је отишао даље, а кад је дошао на неко поље недалеко једне поганске вароши зване Лугури, које је његово собствено место, зауставио се на том пољу, па кад је огледао своје придворне пешаке, који се зову јаничари, врло му се допало како лепо иду у реду, па рече: „да могу имати 10,000 јаничара, врло би сам много зато дао“, а један од они који су ту близу стајали рекне: „Срећни господару! не само десет него и двадесет иљада вредан сте имати.“ Тада цар маши се у своје скуте, где је имао златице, и одма му је за ту реч дао сто златица.

Одатле *ишли смо* у једно место које се зове Бруссa, од Бруссе превезао се код Калипоља преко мора и дошао је у Дренопоље у своју столицу.

Глава XXXIV. О влашком војводи Драгулу, који је држао доњу Молдавију, и о примирију Турчина са краљем Матијашом. Поред тог спомиње се и Скендербег кнез епирски и албански.

Тај исти војвода имао је два сина, које је дао био цару Махомеду у његов двор. После умре њиов отац Драгул. Тада је цар одма обдарио старијег брата новцима, лепим чадорима и коњима, као што се пристоји једном господару, и врло га честито оправио у влашку земљу, да ту влада на место свог отца, али под таковим условима, да сваке године долази к њему и да му се покаже; а и данак свагда да се даје као што је давао његов отац. А другог брата задржао је у свом двору. Тај исти син Драгулов после тога долазио је двапут једно за другим к царском двору, а после тога није више хтео долазити кроз неколико година, док није цар послао по њега једног господина, који се звао Хамзабег. Овај дошао је к њему онамо у једну варош која се зове Ибраил, али он није му се хтео показати, него је заповедио својим слугама, да задрже међ собом царског посланика док он опет дође, па отиде одтуд и скупи војску; а то било је зими па и Дунав био се јако смрзнуо. Тада је млади војвода преко Дунава по леду са свом својом војском ушао у царску земљу, а имено у Никопоље, и ту је пустио своје људе да пљачкају и да убијају буди Турке буди Христијане. Тако је по селима и по варошицама велику штету чинио цару; а свима и живима и мртвима дао је одсећи

носеве, и мушким и женским, па је те носеве послао у Угарску, хвалећи се да је толико Турака побио, колико ту има носева. После тога вратио се и дошао је у варош Ибраил к посланику турског цара, а посланик није знао шта се догодило. А он даде посланика уватити са свима његовим слугама, а било их је свега четрдесет и пет људи, и заповеди да их одведу све к једном граду врло тврдом, водама обкољеном, који се зове Куриста; најпре је царског посланика Ханзабега дао на колац набити, па после око њега све његове слуге. После тога дођоше новине турском цару, шта је учинио Драгул. Тада пошље цар по његовог брата, да дође к њему у царски двор. А кад је овај дошао у двор к цару, онда највећа господа два паше највиши царски саветници, један се звао Махомет паша а други Исаак паша, изиђоше му на сусрет, па су га узели међу се и водили су га пред цара, тамо где је овај седио на својој столици; а цар устаде па га узе за руку и посади га поред себе с десне стране, на другу столицу мало нижу, па заповеди да се донесе плава златоткана аљина, и да се он у њу обуче, к томе дао му је црвен барјак, па и новаца, коња', чадора' као што се пристоји господару, па је оправио с њим четири хиљаде коњаника напред к Никопољу, да га тамо дочека. А и сам цар није дуго оклевао, него је скупио војску па је пошао за њим. А кад смо били код Никопоља на дунавском брегу, а с оне стране Дунава стајао је војвода Драгул са својом војском, да брани превоз војски. Тада цар

Махомет говораше својим јаничарима овако: „моји мили јагањци, што је год моје то је и ваше, а особито моје благо; него саветујте ме јер овде је за вама стало, како би се ја могао превезти на ону страну против мог непријатеља“, а они одговорише цару: „срећни господару, заповедите да се приправе лађе, а ми ћемо наше главе ове ноћи на коцку метути, па прећи на другу страну.“ Тада је цар одма заповедио, да им се даде 80 велики лађа добро опремљени и све друге потребе, џебанэ, топови, пушке велике; па кад је настала ноћ, а *ми смо сели у лађе* па смо се пустили доле низ воду, да се неби чула весла ни људи, па смо се тако превезли на ону другу страну нешто ниже, него што је војводина војска лежала, па смо се ту одма закопали и топове наперили, па смо свуда унаоколо ражњеве позабадали, зато да нам неби коњаници ништа могли шкодити, а после су лађе опет прешле на ону страну док се нису тако сви јаничари к нама превезли. После тога *наредисмо* се, па смо полако пошли против војске а сви са ражњима и са пушкама и топовима; а *кад смо се* већ близу к њима примакли били, онда смо стали па смо наместили топове. А за то време они су нам побили из топова до двеста педесет момака и јаничара, тако да се сам цар морао ражалити, кад је видио на оној страни велики бој, а сам није могао учинити што је требало; а имали су и велики страх јер се цар бојао да ће му сви јаничари ту побијени бити; а и *ми видећи* да нас тако јако нестаје, живо смо се упели, а како смо имали 120

мали топова, то смо почели одма силно из њи тући непријатеље, тако да смо сву војску с места отерали а сами смо се ту сместили и утврдили. — После тога пустио је цар друге пешаке који се зову Азапи, да се и они превозе к нама што брже могу. А Драгул кад је видео да неможе одбранити превоз, отишао је одтуд даље. — После тога превезо се и сам цар са свом силом преко Дунава, *па нам је ту одма* дао 30,000 златица да их међу собом поделимо, осим тога је све јаничаре, који нису били слободни људи, учинио слободнима, тако да могу своје имање после своје смрти дати коме год хоће. — Одтуд ишли смо у влашку земљу за Драгулом, а његов брат пред нама. Зато је био код нас велик страх, ма да је војвода имао малу војску, због тога смо се опет једнако од њега јако чували, и сваку ноћ смо се ражњевима ограђивали, па се опет нисмо могли сачувати, јер су ударали на нас ноћу; па су ту клали и убијали људе, коње и камиле секли, тако да су неколико иљада Турака потукли и цару велику штету починили; а други коњаници турски бежали су од њи к јаничарима. А и јеничари сами су од себе ове одбијали, па и убијали, да неби од њи прегажени били. После тога сутрадан довели су Турци неколико стотина Влаха, које је цар заповедио све попола пресецати. Кад су Власи видели да се зло ради, одустали су од њега, па су прешли к његовом брату, а он сам побегао је у Угарску к краљу Матијашу славне успомене, а краљ дао га је затворити, због његови неваљали дјела. Цар предао

је земљу његовом брату, па је отишао одтуд даље. После су Турци преповедали цару како су у Влашкој била велика поражења, и како је од њи много Турака изгинуло, зато да треба добро промислити тај посао, а цар је рекао овима: „докле год Рудкилије и Белград Власи, а србски Београд Угри буду држали, дотле нећемо моћи над њима победу одржати“. И тако се ова дела свршише. После тога кад је цар дошао у Дренопоље, одма је опет ишао у Калипоље, и ту је сео на ратне лађе које се зову магногаллије бергантине и друге различне лађе, па је узео са собом и топове за рушење, и авантопове бацајуће горе у вис и у места камење бацајуће, па је одма пошао к једном острову које се зове Митилене, где је светог Павла ујела змија. А зато је ишао тако нагло, да би тог господара на Митилени затекао неприправног, пре него што би се овај с људма приправити могао. Како је стигао цар га је обколио и био врло жестоко из топова и авантопова, докле га тако није и освоијо, по уговору али свакојако с преваром и невјерством, јер је дао посећи све војнике који су ту били, па после и самог господара. После тога заузео је сва места и градове, метуо је у њих посадку, па је опет отишао у Дренопоље. Кад је овамо стигао послао је посланике краљу Матијашу у Угарску, још пре него што се крунисао краљ Матијаш, да уговори с њим примирије, јер се одтуда највише бојао, а како је то примирије свршено било, тада је одма пошао против албански кнезова, и ове је једног за другим по-

коравао; а зато их је тако лако побјеђивао, јер су само гледали један другог, како их је он једног по једног покорио; осим једног кнеза, који се одбранио од њега, и који се звао Ђорђе Скендербег иначе Кастриот, син Иванов. Овај био је узет са својом браћом међу јаничаре, још кад је био момчић у време цара Мурата. Ту је све царске послове добро проучио, зато да би опет могао доћи до своје земље. Овај видећи како цар њега воле, јер је једанпут цар рекао: „Скендер-беже заишти од мене које год оћеш војводство, даћу ти га“; а он је одговорио да му да земљу Иванову, али није спомињао да је он син Иванов; а цар му је одма дао. А он отиде па одма заузме ту земљу осим градова; после тога оне јаничаре који су били у тим градовима, некако изведе и као преваром измами, па сам заузме и те градове, те је и ове држао. Потом цар Махомет син Муратов, који му је то био дао, ишао је против њега и хтео га је покорити, али није му могао ништа учинити, него га је морао тако оставити до његове смрти, као што га је оставио и његов отац Мурат. (О овом епирском кнезу Скендербегу имаш више напред у глави XXV. при концу). Зато велим много је лакше одбранити се од Турака за оног који њи познаје, него за оног који незна њиове обичаје. И тако пошто је цар освоијо све албанске земље, осим Епира земље Скендербегове, вратио се опет у Дренопоље. Тада дођоше посланици од босанског краља Томаша, молећи га за примирије.

Ради бољег објасњења оног места, на којем се сад говорило и чинио спомен о оном храбром јунаку Ђорђу Скендербегу нека служи на знање, да је високородни господар и кнез Иван презименом Кастријот, пореклом из земље Ематије, био господар земље или краљевства епирског. Овај како је имао своје седиште недалеко од турског цара Мурата, зато је и често од њега узнемираван бивао, јер је овај много пута улазио у његову земљу епирску (које главно место била је Кроја), с многом војском, кадкад шиљао је своје начелнике или паше, а кадкад је и сам лично на њу нападао. Али му је Иван Кастријот по својој могућности са својим људма свагда јуначки одпор давао, док није најпосле великим и многим трошковима на то чињеним, нешто ослабио а нешто и осиромашио, те му се морао покорити, па је тада био натеран, (ако је хтео имати мира од Турчина) предати му у залогу своја четири сина која је тада имао, па их је морао заједно са својом супругом а њиовом мајком, оплакати и прегорети. Тако је после до своје смрти које како мир имао од Мурата. Али зато је опет и у то време полагао добру и утјешителну надежду у свом најмлађем сину Ђорђу, коју као да му је неко Божије надахнуће улило; да ће то јест, њим ослобођен бити из те своје невоље; у чему није се преварила његова надежда, као што ће се мало ниже показати; али он сам Иван Кастријот то није дочекао, јер кад је она своја четири сина Мурату по закљученом уговору предао, није дуго за тим живио (жалошћу и тугом

поражен), него је смрт животу његовом учинила крај. Она пак четири брата кад су к Мурату доведена била, држани су код њега у самом царском двору, које је цар одма заповедио обрезаги, (ако је и имао са њиовим отцем уговор да им у християнској вјери никакве препреке чинити неће), а после дао им је по свом турском обичају и нова имена. После смрти Ивана Кастријота цар Мурат заузео је одма епирску земљу, говорећи да она по оној сирочади њему припада и принадлежи. После тога предомислио се, да би ова браћа сироте кад доспеду до своји зрели година, могли потраживати ту дедовину и своје насљедство по отцу, и тим би цару некакве неприлике причинити могли; да би се од тог сачувао, лукаво је измислио то, да ту најстарију браћу тројицу преваром отрује и живота лиши, као што се то заиста и збило, и тако је он могао од њи сигуран бити, ал четвртог најмлађег брата Ђорђа о ком се овде говори, а који је тада имао око девет година свог узраста, оставио је при себи живог, и најпре дао га је изучити по турском начину словесним знањама, одредивши му учитеља; а после кад је дошао до зрелијих година и кад је што даље то више успевао у разуму, учио је и упражњавао се свакојаким начином у делима војничким, тако да цар Мурат у то време није имао у свом двору никог од њега отважнијег и храбријег, нити срећнијег у одржању побједе. Што кад је при њему опазио, будући особитом милошћу према њему наклоњен, ради његовог јуначтва, дао му је име Скендербег, као да рекнеш Александер

господар. Осим тога повисио га је на веће достојанство, и начинио га је главаром то јест пашом над војском; који је не једанпут оправљен бивао против непријатеља, кадкад и против Християна са великим множтвом људи, а свагда је побјеђивао, нити је он игда од њи побјеђен био. Али при том је једнако за християне марио и много је размишљавао и разне путове је оштроумно изтраживао, дали би могао и којим начином ослободити се из власти турског тиранства, па после вратити се међу Християне а к свом насљедију. Кад је тако сам у себи тајно о том размишљавао, у неко време цар Мурат будући милостиво разположен према Скендербегу због његови јуначки и славни дјела, о чему је већ напред речено, заповедио му је да га замоли за које год хоће војводство, да ће му се то одма без одговора дати", а то је учинио с том намером, да Скендербег толиком штедрошћу његовом ганут и склоњен, с тим лакше заборави за християнство и за своју отачбину, па да остане код њега и у његовим земљама за свагда. Али Ђорђе Скандербег био је друго наумио, (о чему наравно Мурат није ништа знао), он није одбацио ту милост, која му је тада дата била, него је молио за господарство над епиротском земљом, која је била његова отачбина, које му је одма и дато било. А кад је већ постигао то што је желио, само му је недостајала згодна прилика за то, да одустане од Турака; али и ова му се скоро потом срећно показала по вољи и допуштењу Божијем. Јер кад је од Мурата послат био са још једним пашом и са

20,000 људи, против угарског губернатора Јанкула, иначе Хуњадије, да иде с војском у Угарску; он видећи да је ту време згодно за њега, одма је одступио од Турава к Угрима, и Турци буду поражени. Одтуд је после Скандербег отишао са немалим бројем људи, у епирску земљу, која му је од Мурата пре дата била, а у своју отачбину, и ову је заузео, и кад се изјавио да је он прави наследник, буде доброводно примљен од целе земље за правог и наследног господара, па је у главном месту званом Кроија имао свој двор, где је била и тврдиња још од Турчина јаничарима напуњена; он је заузео и ову тврдињу, а јаничаре је из ње доле истерао; те се тако силно посадио на кнежевску столицу после свог отца Ивана Кастриота, као његов насљедник. Сад је цар Мурат жалио што је овај одустао од њега, више пута шиљао је против њега своје паше, а по имену: Али пашу, Фери пашу, Себелија Балабана и многе друге са великим војскама, које је све Скендербег са Божијом помоћу а са малим бројем своје војске разбијао, одтерао, од чести побио а од чести заробио; тако да су саме те паше са мало људи срамотно к свом цару бегати морале. После тога дошао је Мурат сам кад је већ јако остарио, са свом својом силом под град Кроју; и обколио га је са свију страна па је и јуришио на њега, али ништа није могао свршити, него је морао срамотно од њега отићи, нити се више к њему враћао док није цркао. Тако је и Махомет његов син после њега, многе ратове водио против Скендербега, како преко сво-

јих паша а тако и сам собом, али ништа неуспевши морао га је оставити на миру. Али и он Ђорђе Кастријот иначе Скендербег после неког времена умро је, остављајући после себе само јединог сина још младог. — (О овим и о другим његовим многим и различним стварима, ко би хтео обширније знати, тај може читати књигу о славним и храбрим дјелима његовим, издату на немачком језику, и то што је овде стављено само укратко ради објасненьа, тамо може наћи у обширности без недостатака [1]).

Глава XXXV. Како је босански краљ Томаш послао к цару Махомету за примирије, и како је од овог преварен, уваћен и посечен био; а после како је краљ Матијаш опет освоијо од Турчина два града.

У то време и босански краљ Томаш молио је од цара Махомета примирије на петнајест година. А цар одма је послао по војску да буде готова и да иде к Дренопољу, али нико није знао куда оће да се окрене с овом војском, а посланици босанског краља морали су чекати на одговор. *А и ја незнајући зашто се сва та војска скупила, тада сам се* случајно нашао у једном подруму у царском двору, у ком су били дворски новци и благо, и то тим поводом што је мом млађем брату била препоручена благајница, да он одтуд нигуд неиде. Како је дакле он сам био буде му тескобно, зато пошље по мене да дођем к њему и да ту с њим поседим.

---

[1]) Ово је стара примјетба чешког издаватеља ове кронике од год. 1565.

Ја неоклевајући отишао сам к њему; али одма за мном дођоше у исту комору највиши царски саветници Махомет паша и Изаак паша само њи два. Кад је то мој брат опазио рече ми то, а ја како нисам више могао из оне коморе изићи а да ме неопазе, сакријем се иза сандука, а кад су они дошли мој брат простpео им је ћилим, а они седоше један до другог и почеше се саветовати, што се босанског краља тиче. Тада рече Махомет паша: „како нам ваља учинити, шта ћемо одговорити босанском краљу?“ Изаак паша одговори му: „а како друкчије, даћемо му примирије за петнајест година, па ћемо одма негубећи времена поћи за њима, јер ако друкчије учинимо нећемо моћи никако задобити босанску земљу, јер је то земља брдовита; а к томе имаће и угарског краља у помоћ па и Хрвате и другу господу; па ћеду се тако приуготовити, да им после нећемо ништа моћи учинити. Зато дајте им примирије, да они могу отићи одавде у суботу а ми ћемо за њима поћи усреду, па ћемо доћи до Стинце[1]) близу Босне, а одтуд још нико неће знати куда се цар мисли окренути.“ И тако тај савет закључише па изађоше напоље из тог подрума и одоше цару. — После тога у четвртак у јутру обрекао им је примирије на петнајест година тако као што су искали, и то да се право и верно обдржава. А ја сутра дан у јутру отидем к њима у њиов конак и рекао сам им: „мила моја господо! имате ли примирије са царем или немате?“ — а они одго-

[1]) Ваљда: Ситнице? на Косову.

ворише ми овако; „хвала господу Богу све смо угодили онако, као што смо желили.“ А ја им реко: „на моју вјеру, немате ви никаквог примирија.“ Старији од ти посланика хтео је од мене још више да испита, али млађи није му дао, држећи да ја себи од њи само шалу правим. После тога питао сам их: „кога ће те дана ви одавде одлазити“; а они одговорише у суботу; а ја им реко: „а ми ћемо за вама поћи у среду и то све до Босне, ја вам истину кажем памтите то.“ Али они су се томе смејали, и тако ја после тога отидем опет од њи. — А у том савету тако је било закључено, како цар из Дренопоља изиђе, одма да се посече цар трапезонтски, па је тако и било; *ми смо изишли у среду* а трапезонтски цар славног спомена буде посечен за тим у петак. — Тако смо дакле ишли све до Босне, а дошли смо у земљу једног босанског кнеза који се звао *Ковачовић*, који исто тако није знао за цара да ће овај доћи и зато му се предао, али зато опет дао му је цар одсећи главу. Одатле *ушли смо* у краљевску земљу и ту је најпре обсео град, који се зове Боховиц [1]), а како није имао топова са собом, дао их је ту под тим градом салити и освоијо је тај град, бијући га из тих топова. Оне исте посланике који су били ишли у Дренопоље ради примирија, и који су тамо са мном говорили нашли смо ту у том граду, и опет су говорили самном, опомињући се мојих пређашњих речи, али је већ било поздно за њи сиромаке! — Пошто

[1]) Биће право: Бобовац.

је цар у тај град метуо посадку, ишао је к Јајцу, а већ је напред био послао Махомет пашу хитно са 20000 лаки коњаника, небили могли краља Томаша негде изненада затећи у неком замку, јер су дознали и дочули да нема никакве службене људе своје код себе. Он пак знајући добро за Турке радио је и дању и ноћу о том, да би могао хитно скупити некакву војску, и тако дошао је у један замак који се зове Кључ, хотећи ту кроз кратко време у подне одморити се. Али у то стигоше одма Турци и јашили су око града незнајући ништа за краља, док један нитков изтрчи из града и изкаже за колач Турцима, да је краљ ту у том замку. Које кад је чуо Махомет паша одма је замак обколио, а сутрадан наговорио је краља да се сиђе доле из замка, заклињући се и обећавајући, да му животу ништа бити неће. У то стигао је и цар Махомет под Јајце, а краља Томаша доведоше само са још једним другом његовим пријатељем пред цара; слуге пак његове оне што су били у том замку, видећи да је њиов господар заробљени сужањ и они се предадоше. А цар заузевши замак заповедио је, да се краљ заједно са његовим другом посече. После тога заузео је сву ту земљу, и пошто је метуо у градове посадке, отишао је опет натраг у своју земљу. *Мене пак* оставио је ту у једном замку који се зове Звечај недалеко од Јајца, и даде ми педесет јаничара као посадку за тај замак, и на пола године плату за сваког јаничара поособ; осим тога имао сам још други Турака тридесет људи к онима у помоћ. А кад је цар већ изишао био ван из те зе-

мље, тада је краљ Матијаш без одлагања одма под јесен дошао у Босну и обсео Јајце и замак Звечај, у ком сам ја био. А кад је тако лежао под градом, они Бошњаци што су се били предали Турцима, и што су са Турцима били у граду и у вароши заузму силом једну кулу, на којој је турски барјак био подигнут, и освојивши ту кулу бацили су барјак доле и почели су тући Турке, а Угри видећи то одма су живо долетели, и храбро су из те куле почели продирати у варош док су варош и освојили. Турци побегоше у град и ту се затворише. Краљ је после ту лежао кроз осам недеља једнако нападајући на њи. А другу војску послао је са топовима к замку Звечају, да и овај освоји. У том замку био је зид рђав, јер су га јако са топовима порушили, тако да смо ми једнако морали радити да опет затворимо проваљено, и тако смо се дотле држали док није град Јајце пре узет био, него Звечај. Кад је краљ Матијаш Јајце освоијо по уговору, дошао је одма к Угрима под Звечај, и тако морасмо се и ми предати; а што је год било Турака у Јајцу и у Звечају, мало се који од њи вратио у Турску, јер је краљ Матијаш хтео њи повести са собом; *а ја хвалио сам господа Бога, што сам се тако с поштењем вратио натраг међ Христијане!* Тако је краљ Матијаш освоијо Јајце и Звечај. А у то време управљао је с Босном, неки војвода по имену Махомет Миматовић, а у место њега био је његов слуга у Јајцу, ком је било име Јусуф харамбаша, а овај је остао после код краља Матијаша и са другим Турцима.

Глава XXXVI. Како је цар Махомет после једне године опет дошао у Босну да освоји замак Јајце, али га није освоијо.

Цар Махомет после године вративши се опет у Босну, утаборио се код Јајца под замком; ту је дао ливати топове и из њи је био замак, док није и зид оборио. После тога дао је јуришати на замак и већ је царски барјак био на бедему, тада се један драбант из замка увати са оним јаничаром отимајући се за барјак, а како су се тако хрвали, падоше обадва заједно са замка доле, и ту се убише. Цар видећи њиово јуначтво буде му жао а видећи и то да му се замак са вароши одбранио, и да им неможе ништа наудити, дао је довући топове к води, која се зове Врбас, близу вароши, и даде их бацити у ту воду тамо где река преко камења пада; а то је учинио зато, да их нико неможе извадити; а сам је отишао одатле, нити је више покушавао освојити то место; а одлазећи заробио је једног босанског кнеза. И краљ Матијаш пошао је у помоћ у Босну желећи одбранити Јајце, а кад је чуо да цар одатле одлази у своју земљу, и он се опет врати, а Јајце остало је неосвојено. После тога отишао је турски цар Махомет к Негропонту и кад га је освоијо, питао је за онај гвоздени буздован, па кад га је нашао, дао је њиме изпребијати њиове ноге, да би тако испунио своју злу заклетву, коју за цело неби био одржао да је за добру ствар била, јер је био невера и врло је мало марио за заклетву или за веру.

Глава XXXVII. Како је цар Махомет заповедио једном великашу, по имену Титрек-Синаму, да прорачуна сву царску благајницу.

Неко време пре него што је цар Махомет освоијо Босну, заповедио је Титрек-Синаму да прорачуна целу његову благајницу, и да му каже, колико иљада људи и за колико година могао би издржавати из готовог блага и готови своји новаца, ма да неби имао никакви доходака од свију своји земаља. Титрек-Синам по царској заповести прорачунао је све, и одговорио је цару, рекши: „Срећни господару, можеш хранити кроз десет година, 400.000 људи; па им платити и подковице и клинце,“ чим је хтео рећи, свима службу па и штету. Титрек-Синам је рекао 400.000, али цар није тако разумео него је мислио, да би могао обдржавати сваке године само 40.000 људи кроз десет година, које би чинило кроз десет година 400,000. Цар је на то рекао: „Још давле нисам господар“; јер те христијанске земље које је држао, све су биле туђе и силом отете од Христијана, што су год биле с ове стране мора. А у то време говорило се да папа са свима Христијанима иде против Турака; а цар бојећи се, да ће све христијанске земље, које је освоијо, устати против њега, позвао је сву најстарију поганичку господу из свију своји земаља, да дођу к њему; а кад су дошли саветовао се с њима, и рече им: „Чујемо да Христијани иду на нас врло силно, шта ви на то велите, дајте саветујте ме, јер ја имам и могу кроз десет година

издржавати 400,000 људи.“ Они му одговорише: „Срећни господару, толико имајући уђите у њиове земље, то је за цело боље, него да их дочекате у својим кућама.“ Тада је заповедио цар да се донесе велики ћилим и да се простре пред њима, а у средину на овај дао је метути јабуку, и задао им је загонетку, рекши: „Који од вас може узети ту јабуку а да нестане на покровац?“ А они договарали су се међ собом размишљавајући о том, како би то могло бити?, а ни један није имао толико досетљивости, док сам цар пријђе к ћилиму и узме га оба двема рукама, па га почне замотавати, те тако узме ону јабуку, замотавши најпре покровац уједно, а после метне га опет као што је пре био, па рекне господи: „боље је Христијане полако побјеђивати, него у њиове земље наједанпут упасти, јер ми смо у опасности, ако тамо неби нам испало за руком, да се тад против нас окрену и побуне све наше земље које смо освојили од Христијана“. — Тада рече један господин именом Есебек-Хавранович: „Срећни господару, од давна већ говоре о том римском попу, да има против нас доћи са целим христијанством; а да је на свињи јездио, давно би већ овде био. Зато, као што сте наумили тако и учините, за христијанске новости ништа не хајте“; те тако сви похвалише његове речи и царски пример. Тада цар дозове једног христијанина Грка, ког је радо имао, именом Тому и рече му: „како ви мислите о вашем римском попу.“ Овај одговори: „Срећни господару, тако судимо да су до неког папе, ком

је име Формозус, сви папе били свети, али после њега ни један више.“ И рече цар: „Сви сте ви заблуђеници, зато ти Томо пријми муамедову веру, јер је правија од ваше“ а Тома на то умукне. То се догодило у Дренопољу у царском двору. Цар је обдарио ону господу, па их је одпустио својим кућама. Зато треба да знате за цело, да је турски цар у великој опасности, и да се Турци врло боје тога да се недигне христијанство и да неудари отважно на њиове земље. Јер како би за то дознали Христијани који су под њима, сви би се побунили, и сви би пристали уз христијанство. То сам ја много пута слушао од њи сами, и зато подјармљени Христијани моле Бога свагда, да се то догоди. После тога пошто је све те горе описане ствари починио умре цар Махомет, а гроб његов је у Цариграду. По њему остала су два његова сина, од који један звао се Диел-султан[1]), а други Бајазит.

Глава XXXVIII. Како су та два брата, синови Махометови, после смрти свог отца поступали један с другим.

Синови Махометови Диел-султан и Бајазит војевали су један против другог за царство кроз неколико година, док није Диел-султан изтеран био из земље а Бајазит остао је цар. А овај цар није ништа таково предузимао, јер није имао против кога; почем је његов отац покорио под своју моћ сво Христијанство у оним предјелима, осим угарског и пољског крањевства. Али је зато опет овај

[1]) Погрешно, у место Џем-Султан.

Султан освоијо Каффу на црном мору, а с ове стране у Влашкој земљи Килију и Београд у Угарској осим србског Београда. А у Турској такав је обичај, кад после турског цара остану два брата, па ови међ собом имају војну, који између њи први добегне у двор међу јаничаре, тај задобије царство па и сво царско благо, које је над Константинополом пет талијански миља далеко крај мора, у једном замку који се зове Јенихиссар, као да рекнеш: Нови двор или град; тај је замак врло тврд и јак, њега је сазидао Махомет, кад је освајао Константинопољ, као што о том имаш горе у глави XXVII речено. А да ма који од оне браће дође, желећи узети нешто од оног блага, недаду ни једном. Јер је тај замак тврдо затворен и свима потребама снабдевен, тако као и пред непријатељем. А даду му такав одговор „Срећни господару, докле вас двојица војну један против другог имате, дотле ни једном од вас неће се ништа дати, док један од вас неседне снажно на царски престол, без препреке од другог.“ Тада онај ком је тај замак поверен, узме кључеве од града и од свију блага па их донесе цару, и покори се њему, и преда му их; а цар га обдари па му опет повери кључеве да тако управља, као што је и пре бивало од стари времена.

Глава XXXIX. О свима турским земљама и уредбама.

Најпре ваља знати, да турски цар све градове по свима својим земљама сам на своју руку силно држи заузете посадкама јаничара или своји пито-

маца; а ни једном господару неда никакав замак, па ако је које место ограђено и утврђено, или је у месту тврдиња, то је сам цар држи заувету својом војском. А оне јаничаре који су у замку цар издржава, тако да имају све потребе ако би били обседнути, и сваки прима за своју службу док је год жив из царског двора плату, и то сваке четврти године напред даје им се подпуно без сваке погрешке, а и одело даје им се једанпут на годину. У замку таква је уредба: један је који над свима влада а зове се диздар, као што је код нас порколаб [1]); други после њега зове се кехаја, као маршал; после су буљукбаше као наши десетари. У неким градовима који су већи, има више и дворски војника, а немају никакве друге доходке осим своје плате. Диздари имају на сваки дан пола златице, кехаја на четири дана златицу, од десетари пола толико, дакле на осам дана златицу; тога морају живети, а царске магазе немају дирати осим ако би били обседнути; сами морају прилежно чувати ноћне страже, а код капије свагда морају бити два оружана човека; капија сама мора бити затворена, осим мали врата; а ко би горе и доле ишао никог непропуштају без одговора. Ако би каква нуждна потреба била да би војводе морале ићи у град, да ту некакав недостатак уреде, ни ти се немају пуштати са многима, него сам са пет или највише са шест људи. Тако се царски градови чувају, а сва господа од највишег до

[1]) Изопачено од Бурграф.

најнижег буди ко му драго богат или сирома, мора сваки гледати цару бити на руку, а цар их плаћа сваког према његовог достојанства и према заслуги. — Исто тако нико ништа нема своје насљедствено, таким начином да би могао своје уживлење од тог свог господства имати; него само нека велика господа имају нешто своје насљедствено али не много, и то за то, да ако би им цар одузео службу, да би имали куд склонити своју чељад, и ту је могли држати, до даље царске наредбе. Јер цар једном одузме а другом даје; а онај ком је одузео иде у царски двор и ту код двора буде годину или две, а цар опет узме од ког другог па да њему; а такових људи од који одузимају а другим дају, бива у двору свагда око две стотине, а зову се маузели, али опет зато цар им даје неку новчану помоћ. А такав је међ њима обичај, да се зато нимало небрину, него веле: „ако Бог да здравље даће ми друго што и боље“, а узроци што једним одузима а другим даје јесу ови: што цар никог дуго нетрпи, који од сиротиње отима и чини јој неправду, него од таковог узме па да другом, друго ко царску службу занемари, јер је свакоме наложено како има служити и чим. А и то је обичај код Турака, да ко има синове кад ови дођу до година, он их узме са собом на војну, па их пријави у царском двору, тада цар да и сину исто толико а кадкад и више колико и оцу, свакому поособ и ниједном неодузме без особитог узрока. А и то је царска наредба, да сваке године шиље четири господина из свог двора на четири стране своје земље, да

виде и размотре дали се нечини где каква неправда сиротињи од њене господе, ови имају таку власт да могу казнити и смрћу и одузимањем имања, како ко заслужи а зову се њиовим језиком Харшориди. А кад дођу у те предјеле, дају по варошима извикати да сваки дође к њима, ком је каква кривица учињена, па кад тако сврше ту ствар враћају се у царски двор и добију дарове. И то је обичај код Турака, да кад би царски дворски слуга ишао или јездио некуд по својој потреби, на би се догодило да буде убијен, онда тај који га је убио ако се увати без милости изгуби главу, а онај цео предјел у ком се то догодило, мора с места платити 20000 златица у царску хазну, зато што га нису чували; па кад би и најгори царски дворски слуга неком нешто заповедио, то се без сумње мора учинити, јер се свак боји царског гњева, па им свуда чине част по селима и по варошима, и то свагда заједнички дају им све што потребују.

Глава XL. О уређењу царског двора.

Прво ваља знати да је у царском двору такав ред, да је царски савет највиша власт над свима царским властима, и што овај учини или саветује то је учињено; зову се њиовим језиком Вазерлер иначе башалар; ови бивају само два, а то зато чини цар да му многи саветници непробијају главу, а да незна чији би савет пре послушати имао и на чему остати. У оно време *кад сам ја био код Турака и у двору цара Махомета*, били су Махомет паша и Изак паша. У његовом двору био је такав обичај,

да нико од чиновника незаводи нове ствари да неби се двор колебао, него како је пре уређено било од стародревни времена, тако се држи и при том остају. И царски савет несаветује се код цара, него у другим собама њи само два, ако ли су у пољу, тада је разапет за њи особити чадор; а има други велики чадор, у ком се цар показује кад је у пољу, и тамо дозива своје људе у тај чадор па сваког понаособ пита, шта се где ради; а кад све саслушају, попишу све што је ко казивао пред њима. После тога њи двојица сами међ собом размишљавају, па што би најбоље и највредније било то изнесу пред цара; после сам цар још то размисли и пошто се заједно посаветују на чему би имали остати, савет коначно закључе, одлазе од цара и наређују нуждне ствари, а сам цар води о том старање. — Кудгод Турци улегну у непријатељску земљу и заробе људство, царски писар иде свуда одма за њима, и што се год ту нађе момчади те све узме за јаничаре, а за сваког да пет златица, па их пошље преко мора.Ових свагда бива бројем до 2000; а ако их недобија довољно од непријатељски људи, а он узима од оних Христијана који су у његовој земљи а имају дечаке, из сваког села колико које село може дати, да тај број буде свагда подпун. А ти дечаци које узима у својој земљи зову се цилик, ови могу после своје смрти своје имање оставити ком год хоће; а они које узима од непријатеља зову се пендик, и ови после смрти немогу оставити ником ништа него све припада цару, осим ако би се који тако владао, да

би добио слободу, тај после може коме шта хоће оставити по својој смрти. На ове дечаке који су за морем цар нетроши, него они којима су поверени морају их издржавати и одевати, па кад цар заповеди опремити; тада се навезу на лађе они који су за то, па ту морају учити борити се и вечбати за војну. Сад их цар већ снабдева и даје им плату, па између њи избира за свој двор оне који су већ изучени, и повиси им плату. Млађи морају да служе старије, а кад дођу до година и до мужког узраста, он их намешта по градовима да их чувају. У двору бива јаничара око 4000; а међ овима такав је ред, да имају над собом поглавара који се зове ага, велики је господин а има на сваки дан 10 златица, његов наместник има на дан једну златицу, сатник сваки на два дана златицу, а сатников помоћник на четири дана златицу. Десетари имају на осам дана златицу, а прости на десет дана једну златицу. Њиови синови сви имају плату од цара, како израсту из детинства; а ни један дворски слуга ако што скриви небива кажњен у плати, него одма смрћу. Несме се никоји дворски човек јавно погубити, него свагда крадом, због остали дворски слугу, јер би се ови бунили, — а никоји јаничар несме јашити на коњу осим једнога аге и његовог помоћника. Међу њима је одређено, да су неки стрелци који стрељају из лука, други из пушака, трећи из лучишта, а кад дође дан, морају се сви показати са својом стрељбом пред својим главаром. Исто тако има турски цар у свом двору свагда 600 Татара коњаника, над којима

су два начелника, који се зову Калиплар Шабасулар, плате има сваки по две златице на дан, а нижи имају по једну златицу и по орту; сваки од њи има по 300 Татара под собом, а ови се зову Курипигистлер, као да рекнеш: сироте. А осим ових сирота непримају никакве друге Татаре у царски двор, него су сви остали од они царски питомаца, о којима смо напред говорили; од њи изберу шестдесет коњаника избирани момака и састављају их у једну чету, који се зову Шалаги; њиов начелник зове се Селакбаши, његова је плата златица на дан, а њиов је посао да иду пред царем са лучиштима. Друга дворска чета јесу две стотине вратара, два начелника што су над овима зову се Капици баше, а сваки има под собом стотину момака, који јаше на коњима; плата њиови начелника је на дан две златице, а простима на десет дана златица. Трећа чета дворска нижег реда, избирана од они исти царски питомаца, који исто тако јаше на коњима а има их шест стотина, са два начелника, који се зову Улаффади баше, а има сваки под собом триста момака; плата иде сваком на дан две и по златице, а осталим иде на четири дана једна златица, а зове се та чета улаффадиш. Четврта чета је још нижа, која се зове Солухтар а има их триста, њиов начелник зове се Солухтарбаша, он има плате на дан три златице, а остали имају како који, по једну по једну и по до две златице, њиов је посао да воде коња под царем, кад се покаже потреба, а на неког дође ред да води у години или у две године је-

даншут. Пета чета највиша зове се Шпатиглани, као да рекнеш: господски синови, ови језде на коњима као господа, има их бројем 400, њиов начелник зове се Шпатиоглар-баша; његова је плата пет златица на сваки дан, а остали имају по две до две и по златице, како се који влада. Ови имају тај посао и ту дужност да носе за царем сабљу лучиште и стреле, а облаче се кад се покаже потреба; па и на ове дође ред на једног да носи једанпут у години или у две године; а сви ови су коњаници па имају и тај посао, да морају ноћу стражарити око цара, и обилазе као страже на пољу под голим небом, била киша или снег, зима или мећава или какво му драго време, сваки мора остати на свом месту; а сваку ноћ чувају стражу њи педесет, а кад се покаже потреба и стотина. Ни један од ови нетреба да се стара за никакво оружије, све јим даје цар, што год ком припада према његовом достојанству. Они што носе јела, зову се Чеснегерлер, а има их осамдесет; њиов начелник зове се Чеснегирбаша, његова плата чини две златице на дан. Коморника има педесет, они се зову Утисегландар, начелник њиов зове се Киптербаша, његова је плата на дан две златице, а коморника на дан по пола златице, уз то имају подпуну раану за себе и за коња. Има цар свагда 1000 коња преправни од године до године под своје седло, а од овиx раздаје, како се покаже потреба са седлом и са свом потребном оправом, особито кад је велика војна. Коњушника има 200, који гледају те коње, а сваки има на осам дана

златицу; њиов највиши господар зове се Михтербаша, а има три златице на дан. Камила' има 60, које носе царско благо, свака камила носи 60,000 златица у сандуцима; а осим тога има особити камила 40, које носе кухину и комору од јестива; а други опет толико које носе царске чадоре и друге потребе; исто тако носе камиле и чадоре трубача и све њиове ствари, и четири велика бубња, једна камила два а друга опет два, а ти бубњеви зову се њиовим језиком Кос, и на те се недобује никад осим кад је велик бој; а иначе имају много великих и малих добоша. А што носе оружије, има 300 камила'; јер они немају никакве возове, да неби се око њи морали бавити, кад иду на војну. Пушкара има 60, који оправљају и чисте оружије, а сви јаше; њиов господар зове се Ђебадибаша, а има на сваки дан једну златицу, његови људи имају на осам дана по једну златицу. Оних који разапињу царске чадоре има 60 а зову се Мехтербер, и они су коњаници, њиов старешина зове се Мехтербаша, а има на дан пола златице, остали имају на осам дана златицу. Осим тога има дванајст мазги или самара, које носе кревет и приручне новце цареве, а то је као особито његово благо. И тако свију мазги и камила које носе те ствари, има до 400, а поред ових још нешто и празних, за случај, ако би се неким што догодило, да има одма на то место других. Само коњаника има свега бројем 2450, а дворских јаничара пешака има 3500, и тако број пешака и коњаника царски дворски људи износи око 6000.

Глава XLI. О главном боју или битки, и о постројењу поганичке војске, и савет како се има постројити против тога христијанска војска.

Најглавнија бојна управа за главну битку код Турака је ова; прво треба знати, да царски барјака има четири, који принадлеже к двору; први барјак је бео а златим словима изписан, овај је над свима осталима, јер означава сву силу царску, а зове се Аласанђак, као да рекнеш барјак све силе; други барјак је црвен, а то је дворских коњаника; трећи блрјак је зелен и црвен; а четврти жут и црвен, ова два су пешака јаничара а где су ова четири барјака развијена, тамо је сам цар међу својим дворским људма. Војска царског двора овако се постројава; дворски коњаници су поред њега, пред њим јаничари, а за њим камиле; око њих свуда изкопа се јендек, а земља изкопана насута је из нутра; у ту земљу насипану забодени су дрвени ражњеви, и копља једно до другог, тако исто и сабље врло оштре и удешене, и друго војничко оружије скупоцено израђено; па су остављене стрелнице за топове, да се може пуцати из топова, а из пушава пуцају наслањајући их на копља, имају и многе ђиде, које су често намештене, а исто тако и друго свакојако оружије, које је потребно ту стоји често, па и стреливо за лучишта. А осим свог двора има цар сам још друге две војске, једну анатолску с оне стране мора, а другу романијску; а поред оног обкопа царског на десној руци су други пешаци који

се зову Азапи, који се исто тако обкопају и напере ражњеве као и први, али немају такове припреме, а има их до 20,000, иза њи су камиле и коњи на којима они носе своје потребе; а ови Азапи су с оне стране мора и купе се у Натолији. А има натолски господар који се зове турским језиком Анатолибеглербег, као да рекнеш анатолски господар над господарима. Под овим има 20 војвода, од који сваки има свој барјак дат му од цара. До њега су сви анатолски коњаници, а поред њи има 50 субаша, а сваки од ови стоји до свог војводе, колико од њи принадлежи ком војводству. А они коњаника бива до 60,000; сваки војвода има своју одељену чету, а баше исто тако; сваки је са својом четом особито за себе, али близу један до другог. — А на левој страни, је један господин с ове стране мора, који има свој барјак и своју чету, а зове се Уруменлибеглербег, који је највећи после цара, а до њега има 18 војвода, а сваки одових са својом четом за себе стоји и има свој барјак; па исто тако, као и при пређашњем постројењу, поред њих опет су субаше до 40, а сваки овај стоји поред свог господара или војводе, колико к ком принадлежи, а ови коњаника има до 70,000, са Сарохори о којима ће бити ниже речено. Поред цара опет на левој страни стоје и други пешаци Азапи, а има их до 20,000 ови су с ове стране мора, то јест из Романије су скупљени. — А кад цар заповеди некојим коњаницима да пођу у бој, онда без задржавања иду и бију се са великом виком и добовањем. Па и

царски бубњеви добују, тако да се толика вика и хука учини међ њима, као да се земља тресе и гром да бије. Тада цар шиље своје дворске људе на искићеним коњима, да пазе ко се како јуначки влада и како иде у бој, а сваки тај дворјан има буздован у руци или палицу, и нуди људе у бој. Ови се зову чауши, а где су год они, као да је сам цар ту тако се сви боје од њи, јер кога они похвале пред царем, тај ће сваки добро проћи, а кога окаљају ономе бива зло и наопако. Њиов начелник зове се Чаушбаша. У главним бојевима такво је постројење поганичко, да цар сам никуд не језди, него је свагда међ јаничарима, док се несврши бој. — Против оваке поганичке моћи, кад пође хришћанска сила, нека се тако влада као што је чинио краљ Владислав, који кад је дошао к Варни, тако се против Турака построијо, да се унаоколо обколио возовима, а међу возове сместио је сву пешачку војску; на десној и на левој страни имао је све коњанике. Зато су хришћански коњаници свагда надбијали турске коњанике, док нису се после сами упропастили, наглећи против царске дворске војске без смотрености. Исто тако је и војвода Јанкул на Косовом пољу, пошто је разбио једне коњанике, пренагло похитао на царске дворске људе. Зато знајте коначно, да ко би год хтео са турским царем главни бој бити, тај би морао имати друго постројење, него што су ти први имали, па би га тако с божијом помоћу могао разбити до ногу, јер и међ њима има један недостатак, за који они сами не-

знају, али ја га добро знам, јер сам за то много марио, а тај је да њ: ови пешаци немогу дуго издржати и трајати у пољу; мислећи да ће им свагда тако срећно за руком поћи, као што им је испрва срећно испадало. А кад би царски јаничари само једанпутп оражени били и на бојном пољу остали, онда се турски цар никако више неби могао оправити против християна, да би се могао овим гдегод супрот ставити; јер би се побуниле и узпротивиле све християнске земље, које је он под своју власт покорио, тако да би могао бити одтеран чак за море. А и јесте велики страх међ њима кадгод чују да хрисијани с великом силом иду против њи, јер се боје да неизгубе, почем сами то добро знају, да кад би једанпут само изгубили и поражени били, као што је горе речено, никако се неби више опоравити могли, као што је то и сам турски цар рекао, говорећи о тој опасности, а то види у глави XXXII.

Глава XLII. Поучење и савет списатеља, витеза и негда бившег турског јаничара, о постројењу оног који би хтео војевати против Турака, каквим начином имао би своје ствари удесити или постројити; а то је друга сила.

Како смотреност и добар поредак превазилазе сваку снагу, а ако је то истина у другим стварима, то је највећма у војни, зато прво ваља вам то знати, кад би сте се спремали за рат против Турака, да се чувате од теретног оружија [1]), од тешких ко-

[1]) Овде се разумева нарочито челично оклопничко оружије, панцири и шлемови.

њаничких копаља, од великих топова и тешких пушака, такове да неспремате него да те ствари за војну и главне битке тако преправљате, да можете с њима без тегобе владати и радити; јер Турци у том послу утекли су много напред, а то због тога да ако га гониш он ће ти побећи, ако ли он тебе гони онда му нећеш утећи. Турци и њиови коњи зато што су лаки свагда су бодри, а ви са вашим коњима због превеликог терета у оружију свагда сте троми. Јер ако имаш много на глави, имаш кратко дијање, па и нечујеш и невидиш тако добро; неможеш да владаш са својим рукама па ни са самим собом тако добро, зато што ти је оружије претежко; него тако се опремаш на војну, као да те има ко с ножем нападати, стојећи на једном месту. — Човек треба да војује јуначки са добрим смјелим срцем, а не са гломазним и тешким оружијем; јер је боље да когод започне бој па да с поштењем опет и уступи, па оставши здрав може опет започети што за добро нађе, него одма на једном месту погинути па ту и остати; због тога што није могао собом владати, као троми волови. А то је познато, да се и Татари исто тако за бој строје као и Турци, и недаду се Турцима у наоколо обићи нити са стране напасти, него се ови морају с њима чело према челу тући, и лице к лицу приступати и отважити, како ће на свакога доћи једнако битке; а Татари су исто тако брзи на својим коњима као год и Турци. А Турцима је тај њиов строј врло противан, зато су Татари неколико пута побједили Турке, а Христијани никада

а особито не у главној великој битки. Јер се они даду од Турака у около обиħи и са стране нападасти. А Турци кад виде оклопом оружане људе и њиово постројење, имају заповест од цара да гледају коње а не људе, како би ударајуħи с оба две стране од бокова, са сабљама и копљама и с другим различним оружијем могли бити и изранити њиове коње. Зато свак треба да се боји и чува од теретног оружија да би могао челом према челу приступити у борбу, па и на то мислити кад се сиђеш доле ма којим поводом, да можеш опет сам и попети се и узјашити без помоħи другог, јер у таковој битки тешко кад господар бива заједно са својим слугама. Ко би хтео главну војну са турским царем предузети, морао би оставити сво овдашње устројење, а оног се држати што је напред речено, своје људе имао би учити, и придржавати к томе, а тим начином уздајуħи се у господа Бога могао би над турским царем одржати побједу. И то је ствар важна и врло нуждна, да пешачка војска буде сва наоружана са бодацима, јер је то оружије врло добро и много боље од мача. К томе потребно је имати људе способне и извештене као што имају Турци, па на тај начин са божијом помоħу могао би задобити побједу над турским царем. Али то све зависи од краљевског величанства, а његово име са помоħу божијом војује против непријатеља; зато краљ ваља да је смотрен војник, и да држи и самог себе и сву своју војску спремну и преправну, а особито је нуждно да се придржава овог устројења, у главним бојевима против поганика. Пристојно

је и то за краљевско величанство, да буде међу пешацима имајући око себе неколико стотина изабрани људи коњаника, па одатле да неизлази сам својим животом никуд, осим кад би била нека права и велика потреба. Краљ треба да се држи важно и врло да се чува прилике да се рани где год је то могуће, јер мала рана и немоћ краљева бива на велику смутњу и жалост свој војсци, као год што цео живот бива слаб кад је глава болестна. — Такав је био онај Александер велики краљ македонски, који кад је видио једног војника, већ у годинама а прозеблог, устаде и посади га на топлом месту где је он сам седио, да се згреје. А тим је к себи наклонио велику љубав свега војинства. Њему подобан био је први Јулије Цезар римски, који је својом љубазношћу и штедротом задобио господарство над целом римском државом. Зато су и била ова два над свима другима најсрећнији и најмоћнији, којих живот и дела турски цар Махомет дао је себи изложити на свом језику, и често их је читао, с њима се забављао и њиова је дела сљедовао. И тако, ако и нетреба да краљ сам собом покушава борити се, зато је опет ствар врло нуждна, да он сам пред почетак боја или и у друго време пре тога сву војску ослови и да јој проговори, и да обећавајући сваком известне дарове, све од најмањег до највишег милостиво опомиње и ободрава. Тим начином и тако ће он по целој војски велику смјелост и храброст, па и наклоност и љубав према себи пробудити и размножити толико, да нико неће жалити отважити своје здравље за свог

господара. Јер као што сунце осветљава, греје, множи и снажи све ствари на свету, тако и сваки краљ својом управом има свима уливати смјелост и храброст. Зато сва господа и сви племићи треба да се старају, да избирају не толико силног, колико више мудрог и способног краља, и кад таковог имају, да га тако чувају као зеницу свог ока, и да му недаду самом својом руком борити се без крајње нужде. Исто тако нуждно је да краљ има код себе неколико одабрани људи на добро опремљеним коњима, који би јездили од њега по војски, показујући се међ четама, да нуде и храбре војинство к јуначкој борби у име краљево, као да је он сам ту, а ти тако све једни да одлазе а други долазе, зато да би краљ знао о свем шта се где у војски сбива. Као што и турски цар има при себи своје чауше, о којима је напред речено, — па тако да буду спремљени да се познају. А кад непријатељи виде такову оправу, мислиће неки да је ту сам заповедајући краљ. — А будући да разум и добра вештина надјачава сваку силу, ако игде и у свим стварима, то преко свега у ратним делима, затоваља знати да је сва сила и снага турска у јаничарима. Зато су многи краљеви разбијали турске војске, али јаничаре нису могли разбити, него су после и сами бивали поражени од ови. Зато турски цар задржава јаничаре назад за крајњу потребу, а он сам стоји међ њима. Нетреба се пуштати у рат против Турака с мало људи као што су чинили многи од господе, па су поражени били од Турака; па је и турски цар Мурат такав одговор дао Јанкулу да

он воле имати тул пун стрела свакојаких, него шест или седам позлаћених; јер ма да је војска најбоља а мала, она зато опет свагда бива поражена од множине људи. А и то је ствар сасвим известна, да кад би једанпут јаничари били до ногу потучени и кад би они остали на месту поубијани, турски цар неби могао опоравити се никад више, да би се гдегод смео против Христијана супротставити, јер кад би ту војску изгубио, тада би се побуниле против њега све христијанске земље које је освоијо, и он би морао бити отеран за море. Нуждно је против Турака још и ову пажњу употребити, ако би Христијани њиове коњанике разбили, онда нетреба полетети хитно на чело јаничара, него треба са огњеним стрелама стрељати натраг на њиове камиле, које кад се од ватре поплаше, налетиле би на њиову војску и ову би погазиле; а у исто време с друге стране треба их туђи из топова и силну ватру на њи просипати. А међ њима је велики страх, кад чују да Христијани иду са великом силом, јер они сами то добро знају, да кад би једанпут изгубили и поражени били, као што сам пре рекао, неби се више никако оправити могли, као што је то и сам цар говорио напред. И то треба да знате, да турски цар неможе тако велику војску имати за главни бој, као што људи казују о великој његовој сили, да их има без броја, али то је немогућна ствар да се војска може скупити небројена, јер сваки господар оће да зна број своје војске, и да има ову уредно постројену; а тако је већ напред казано колико је свега у цар-

ском двору војске, па и у целом турском господарству.

Глава XLIII. О гонцима или о турским козацима и о њиовом устројству.

Гонци турски зову се њиовим језиком Алкандије; као да рекнеш текући; а и јесу као бурне кише, које пљуште из облака, тако да из тих облака долазе велике поплаве, и потоци излазе из својих корита и разливају се, а штогод довати та вода све то узима и носи собом, а к томе још и поквари тако да се на неким местима брзо неоправи; но такове нагле бурје нетрају дуго; тако и гонци или текући коњаници турски као кишне бурје небаве се дуго, али докле допру све попале, опљачкају, потуку и упропасте, тако да кроз много година тамо неће пропевати петао. Ти турски гонци су добровољци, долазе из своје добре воље у коњанике, а и на своју корист; а ти Турци зову се Гогмари, као да рекнеш овчари; јер иначе живу од стоке, а коње држе тога ради, па ране чекајући, да их позову ма куд у коњанике, свагда су готови а није нуждно заповедати им нити какву плату давати нити штету накнађивати. Аколи који од њи неће сам да иде у коњицу, а он да своје коње другима у зајам за половину користи, ако што добију и донесу то прими као довољно, аколи недонесу ништа, онда рекне: „ако и немамо користи, а ми имамо велику задужбину, као и сви ти који с нама раде и војују против християна, што се узајамно помажемо.“ А штогод заробе и

задобију, било мужког или женског пола осим дечака, све то продају за новце; а и сам цар плати им за дечаке, као што је већ напред речено. Гонци ови имају међ собом своје капетане, који се зову Дандиалар. А осим тога свуда су војводе од цара намештене по крајинама против Христијана, као што су војвода смедеревски и његов помоћник војвода крушевачки. Против Угарске и Влашке је војвода никопољски и његов помоћник војвода видински. Против Хрвата и Горутанаца војвода босански и његов помоћник војвода ситински[1]), и тако даље по крајинама свуда је обсађено царство. На мору против Каталона и Талијана је војвода галипољски, а његов је помоћник војвода морејски. Ови исти војводе чувају све крајине и тако знаду свуда, шта се ради у ком краљевству. А који измеђ њи улучи згодно време, да може заробити људе, тада пошље посланика к цару молећи да може улетити у христијанске земље. Цар им ту молбу уважи и одпусти посланика натраг, а посланици кад имају дозволење одма без дангубе у сваком месту даду извикати, именујући војводу и крајину и хвалећи тај поход, па говоре бићете одведени у горње предјеле, а тамо ћете задобити доста мужког и женског пола и другог сваког блага. А гонци кад чују тако хвалити тај поход, радују се и усликујући опреме се без отлагања, па иду на опредјељено место, онамо где је сам тај војвода; и тако војвода дочека их, и даде им лађе

---

[1]) Биће зар цетински у Босни.

и друге све потребе које к томе принадлеже, па пошто све ствари разпореди, заповеди им који ће шта имати чинити; после се почну превозити преко воде, па пошто се превезу пођу у реду у христијанске земље, и он их води к оном месту куд је наумио; пошто стигну заповеди им да седну на друге брже коње, јер сваки од њи има два коња, једног води а на другом јаши; а сад они коњи на којима су пре јашили остану ту, јер су други Турци за то да гледају те коње, док се они опет врате. Сад их војвода одведе мало даље, па им заповеди да се више ништа незадржавају, и одреди им дан докле ће их чекати; тад ударе у бубањ и тиме их одпусти. Сад се роди толика хука и вика од њи и тако певање и усклицање међу њима, док се сви тлаче напред један пред другога, хотећи сваки бити први, да неки и с коњима попадају и изпребијају се па ту и остану; и тако се онда разлете куд који зна и види, палећи, убијајући, пленећи и пљачкајући и сва зла чинећи. Војвода пак заповеди на оном месту рочишта мали чадор разапети, а има са собом неколико стотина избирани људи на добрим коњима, па их ту на том месту очекује; а гонци доводе жене и плен са свију страна, а војвода причекавши их по датој речи, прво оправи плен напред, па ко се после задоцни тај тамо и остане. А и сам војвода остаје последњи као задња чета, кад уреди чету а он иде полако напред изчекујући за собом непријатеља, а ако би га гонећи непријатељи стигли, онда се он окрене натраг и бије се с њима;

ако пак види да неможе одржати битку, онда заповеди да се заробљени људи поубијају и стари и млади, па се за тим окрену бегати као ветар, а неможе им учинити нико ништа, осим ако негде код каквих непроходни гора или при великим водама, или на каквом баровитом месту, те би их ту могао поразити. За то би добро било да буду људи готови одма ићи к том месту, где они нале и пљачкају у мањем броју људи; ти би им велику штету учинили, јер се они онда разлете и разиђу, и онда се највише боје и страх велики иде на њи, што знају да су разсејани; зато би их онда могла разбити и потући мала војска, све до оног места где војвода утаборен лежи. А сам војвода неби се смео противити, јер би мислио, да ће то бити велика сила. На тај начин спремају се гонци или текући коњаници за походе у христијанске земље.

Глава XLIV. О Сарохорима, који су плаћени турски солдати.

Има код Турака још војника који се зову Сарохори, као да рекнеш солдати или слуге, а ови се узимају од добровољних гонаца; јер цар кад чује да иде на њега велика христијанска сила, или ма каква велика војска, заповеди да се виче по варошима ко оће да пријми службу да ће му се дати. Тада они горе описани гонци или текући иду добровољно к цару, и ту им се даје плата на четири дана златица, и после се незову више гонци добровољци него се зову Сарохори, а примају плату на месец, али ова њиова плата нетраје дуго.

Њиово оружије јесу сабља, копља, бодаци, а неки имају и пушке, неки пак и панцире. Цар их задржава у својој служби док их треба, а после их исплати па их одпусти. Бива их око 20,000, и у главним биткама стоје код једног господара који је с оне стране мора, и то на левој страни јаничара, као што је горе описано постројење турске војске.

Глава XLV. О Марталузима и о војницима.

Марталузи иначе турски војници, јесу Христијани а наоде се особито по крајинама. Ови имају плату ако су на коњу на осам дана једну златицу; а плата им се издаје на месец као и Сарохорима, овима траје служба дуже, јер код Турака незадоцњавају се са плаћањем службе, докле год који сам оће да служи; а имају оружије као и Сарохори. Има још и неки Христијана, који су слободни и који неплаћају ником ништа, а и њима неплаћа се ништа за њиову службу; ови се зову војници и ови послужују цара и воде празне царске коње, кад се где покаже потреба. Марталуза и војника има неколико стотина.

Глава XLVI. О постројењу турског јуриша, кад с великом виком освајају вароши и градове.

Турски цар врло скупо и са великим трошковима осваја места и градове, да само неби морао дуго код њи с војском лежати; пре него што ће обсести које место преправи се од свију нужди ствари довољна множина. И топове невозе свагда

са собом, особито рушеће, због тежине и незгодног возења, него понесу собом доста бакра на камилама, па кад дођу под које место, које оће да освоје, а они ту салију велике топове. Пушчаног праха имају изобилно. Најпре из топова разбијају градске зидове док им се чини да је доста, а кад мисле да је време пустити људе на главни јуриш, онда најпре заповеди цар извикати по свој војски, да дотерају све коње, камиле и сваку стоку са паше у војску, а то зато чине, да неби док се они око јуриша баве непријатељи отели њиове коње; а почем то учине, онда заповеди по други пут по свој војсци извикати дан јуриша, а најволу избрати за тај посао петак; па тако извикујући објаве и награде на тај начин, да ће онај који барјак изнесе на зид добити војводство, који за њим уђе, тај субаштво или старешинство и подвојводство; а трећему обећају да ће добити герибаштво; другима награде у новцима именујући суму; а што се год ту обећа и именује то се и изпуни без сваке сумње, било да се место или град освоји или не. После тога вичу у вече по свој војсци да сутра дан сви посте, — па пошто тако посте цео дан, кад дође вечер онда по целој војски позадевају често лојане свеће, да се тако види као да врло честе звезде светле на небу. То је знамење првог јуриша. А ту ноћ и у јутру тај дан готове себи свуда част, па пошто се добро наједу и напију, онда се међ собом изљубе и изгрле, праштајући се као да се више никад неће видити, и тако то пировање траје до ве-

чера. А ноћу приступају ћутећи к месту са свију страна, изненада долазе до јендека носећи пред собом тарабе оплетене од прућа, и лествице јако начињене, да би могли пењати се с оба две стране тих лествица и горе и одоздол. А јаничари на тај начин ударају на варош тамо где је зид порушен, дођу к порушеном месту, па чекају док се почне показивати дан. Тада прво топџије пуцају из свију топова а кад избаце топове онда јаничари брзо истрче на зид, јер онда християни уступају од топова, који како виде да су јаничари на зидовима, одма се врате па се почну јуначки тући с обе стране. Тада јаничари једни друге храбре и пењу се к онима, и стрељање из лучишта иде врло често, јер им једнако доносе и додају стреле. К томе долази велика хука од бубњева и вика од људи, и тако траје та борба кроз један час или најдаље кроз два. Ако за то време Християни надвладају поганике, онда ови помало ослабе и попуштају, напротив Християни ојачају. И тако тај јуриш траје до подне, а даље трајати неможе јер се истроши стрељиво, људи једни буду поубијани, други израњени а неки уморни. Цар видећи да неможе одржати побједу, заповеди им да одступе од места, да топове и друге справе од зидова одвуку и натоваре на возове, и да пошљу све рањене напред. Сам он остане на том месту до ноћи, па тек ноћу са свом војском отиде, да неби на њи из вароши или из града викали; али зато свагда остави после себе залогу, да ако би неки људи из града изишли и пошли против њега да га гоне,

или да узимају оно што је после њи остало, да се бар у нечем овим осветити може. Зато људи који су по градовима треба да се владају смотрено, да неби се без доброг чувања тврдиње силазили, нити удаљавали. Јер су управо на тај начин Турци освојили Галиполи, гонећи грађане натраг у варош, заједно су с овима утрчали унутра. Аколи се које место или град од њи једанпут одбрани, онда поганици кроз дуже време неће покушавати освојити га. А који се ту ране и остану сакати у рукама или у ногама, ти сви бивају од цара издржавани уживлењем до своје смрти. И рањсне све даје излечити, а уз то свима који су се јуначки показали и који су што заслужили, то свавом буде дато; и тако се свршује главни јуриш турски.

Глава XLVII. О Христијанима, који су под турским царем, и о великом множтву његови доходака; као и о правичности и трезвености Турака.

Христијани који се зову Ђаури, сви су цареви поданици, и цар зна добро колико их има у свакој земљи или крајини; ови дају цару телос или данак на сваку годину од сваке главе по 40 аспри, а то се зове њиовим језиком Алца, а 40 таквих иде у једну златицу; одтуд долазе цару многе стотине хиљада; а когод може зарадити новац тај сваки даје на годину по две златице, осим деце и женског пола. А осим других доходака долази цару много хиљада у његову комору по мору и по суву; а тако исто од сребрних рудника прима

доходке. Поред тога ти исти Христијани дају још и својој господи којих су поданици, а који се зову Тимерлер, и то од сваке главе половину царског данка, и десетак од свега жита и кулук. Али ванредне порезе недају никад ни цару ни својој господи. Кад пак царева војска пролази, несме нико ићи кроз усеве, нити какву штету чинити, нити од кога што против његове воље узети. А ако би ко од неког што узео без његове воље, то друга поганичка господа неби му пропустили, нити би опростили један другом, јер они нежеле штету сиротиње. Па да ко само једну кокош узме силом изгубио би главу. Јер цар то никако неће да се чини криво сиротињи. Кад цар заповеди Христијанима, ови морају много хиљада самара или коња за њим послати, који носе храану; па ће продавати где им буде заповеђено, сваки на своју руку, пошто се оцене ствари правично без њиове штете. А турски цар оће да буде оваки поредак, као што је био за првих царева, тако да се ради без промене. Тако се догодило за цара Мурата да је једна баба тужила једног азапа, да јој је путем отео млеко и попио, тада цар Мурат заповеди да се увати и да му се разпори трбу да се види да ли има млека у желудцу, и нађоше да има и ако је он то одрицао; а да се није нашло било би се с бабом то исто догодило; те тако остаде сирома војник без главе а баба без млека; а то се догодило код Пловдина идући к Чрномену.

Глава XLVIII. О умножавању турске силе.

Турско или поганичко растење подобно је мору, које истина никако небива више нити се умањава, али је таког својства да нема никад мира, него се све једнако таласа колеба и миче; па ако се у једном предјелу стиша у другом у своје брегове удара и лупа. Морска вода је сурова и слана тако да у неким предјелима од ње праве со, али ако се недода неки део сладке воде у морску, неможе се начинити со. А све воде што теку по свету и тамо амо се укрштају, јесу сладке и добре воде и за све ствари употребљиве, али како у море упадну и помешају се с морском водом, одма сва њиова сладост и доброта нестане и оне буду грубе и слане као што је и морска вода. Тако исто својство имају и Турци, немају никад мира као море, једнако воде рат и од године до године ударају из једне земље у другу. Па ако и учине где примирије ради своје користи, онда одма у другим предјелима чине зла, робе људе а који немогу ићи оне поубијају. То бива често сваке године, да доведу и донесу неколико хиљада добри христијана међу поганике, па ту измешавше се покваре се и ови као што смо напред рекли о морској води, забораве за своју добру христијанску веру, примају поганичку веру па је још и хвале, и такови бивају много гори него што су прави поганици.

А умножавање Турака овако бива, да су се једни већ изслужили, други се изслужују, трећи

су тек ново доведени, а по четврте иду и раде да их никад недостаје и небуде мање, сходно речима Мухамедовим; а колико се њи сваке године осим тога још и добровољно потурчи и у поганике претвори, и то је немала количина. Као што се догодило код једне вароши која се зове Галата или Пера, у оно време кад сам ја био међу Турцима, да је један знаменити редовник од реда светог Бернардина својим неваљалством лишио здравља и живота једног честитог човека, да су га поганици дали спалити без икакве његове кривице, а његова жена остаде удовица. После тога је тај исти редовник примио Муамедову веру а Христову погазио, и онда је ту исту жену измолио од поганика да су му је дали против њене воље. Затим је више од 40 морнара и Каталонаца примило поганичку веру, а погазило веру християнску, али ни сами поганици нису похвалили том редовнику то његово дјело.

Тако се умножава поганичтво као што је напред речено о мору. То можете и сами знати да Турци гледе да заробе људе а не да одведу стоку; а ко јим то може забранити? Они како их поватају одма хитно с њима опет одлазе, а док се Християни спреме и буду готови, дотле су они већ тамо где имају бити. А да Християни оће да држе свагда у готовости преправне људе за ту одбрану, онда би трошак и штета ваљда још већа била, него вредност онога што би им било узето; зато знајте, докле се год змији глава неразбије, дотле она бива све гора. Тако и Турци ма да и буду кадкад на

походима поражени, зато ће они опет исто таку штету чинити као и пре, и то дотле док им се неразбије глава и док небуду до основа поражени, тако да немогу више никако устати; а пре неће бити томе никад крај, јер њи на место погинувши иљаду пута више долази.

Глава XLIX. На који начин и како се показује турски цар дворјанима у свом двору.

Турски цар има ус вом двору такав обичај, да се својим дворјанима показује двапут у недељу дана, а ту сви морају бити, стојећи из далека; ту се показује и посланицима ма одкуд долазили доносећи њему дарове. Па пошто се покаже више не излази на двор, осим ако би се показала каква особита потреба, па чекају ту на његов одговор. А цар мора се зато показати, јер кад неби се показао дворјани би имали којекакве мисли и питали би све више за цара, како је и шта је с њим и бојали би се да му се недогоди какав несрећан случај, па да неби когод пре дошао до престола него његов син; па ма да је и болестан опет зато дворјани оће да знају и за његову немоћ.

Глава L. О сједињењу њиових величаства два најсветлија и високородна краља, то јест пољског и угарског.

Краљ угарски и краљ пољски, јесу два рођена брата лежавша под једним срдцем, происходећа из једне крви, и имајућа тако велику моћ, то би дакле била особита божија каштига, и велико а

непристојно чудо, кад неби они покушали побједити турског цара, и осветити толику људску пагубу и толико проливање хистријанске крви, а особито својих предака, као што је био славног спомена угарски краљ Владислав први, који је погинуо од Турака код Варне. А то је добро познато, да докле је год Стефан војвода молдавски и влашки држао Килију и Белград у својој власти, дотле је пољско краљевство седило на миру, као иза штита. Исто тако докле је угарски краљ држао Србски Београд у својој власти, Угарска зеземља добро је стајала, јер Дунав, Сава, Драва и Тиса, те четири реке јесу као браве а Београд је кључ угарског краљевства. Зато је требало Београд врло приљежно чувати и старати се за њега, због тога што поганичтво неспава. А за доброг краља се пристоји да он води бригу о свима својим поданицима, како би сви били на миру и имали свој покој; а не лежати једнако на једном месту, него свуда обилазити и као добар пастир чувати их свагда и бранити; а на никога се неослањати него тамо највише бавити се и становати, где је највећа опасност од непријатеља. А к томе има добар пут, да би они могли с божијом помоћу сами заштитити своју земљу, па кад би били сједињени и цело хришћанство ослободити. А и нема к томе другог пута него само заједничком погодбом, сједињењем и љубављу између свију Христијана, као што је тако и код Турака. Тако би смо били ослобођени из поганички руку с помоћу божијом. А не тако као што је учинио славног спо-

мена краљ Матијаш, који је оставио поганике па је водио рат против Христијана, а по несрећи били суваљда томе узрок свети отац Павле римски папа, од ког је ретко што добро произишло, и римски цар Фридрих, оба два већ славног спомена, кад су они обојица краља Матијаша на то наговорили да води рат против Чеха, које су прогласили за јеретике. А после кад ове није могао надвладати и под своју власт покорити, окренуо се у аустријеку земљу против римског цара. Тим начином били су Христијани мучени, док се међутим поганичтво свуда снажило и ширило. Зато је и спомен краља Матијаша преминуо као звук звона. Тако је међу Христијанима владајућа разпра и неслога била причина многог зла, међу тим су се поганци оснажили као што су о том други доста написали. Јер често под покривалом и под претварањем праве вере и истиног верозакона, лакомост и сујетна честољубивост наводи Христијане на многе зле ствари. А обично свако проклето зло дјело има са собом некакво покривало доброте, што ће сваки побожан уважавајући и разсуђујући у себи ствари морати познати.

Писао сам овде доста обширно са божијом помоћу о многим и различним стварима; а још би желио с божијом помоћу краљевском величанству дати ваљану и добру науку, да би могао над турским царем одржати побједу, а одтуд имао би од господа Бога свемогућег вечиту награду а од целог христијанства част и похвалу, и од истока до запада сунца велико и славно име. Тада би се ре-

кло, да су ови краљеви произишли из милости самог Бога и да су обдарени великим именом, над име самог великог Александра. Уједно преобратила би се и христијанска туга и жалост у радост и у весеље, а поганичка охолост и усклицање преокренуло би се у жалост и у тугу.

Сљедује поговор издатеља, чешког штампара од године 1536.

Немој се мили читаоче ништа збунити нити чудити што у овој историји није све стављено о свима турским царевима и о посљедујућем наслеђивању њиовом редом до овог последњег, јер то није била за сад намера, све догађаје обичаје и уредбе тог поганског народа сабрати уједно и описати, што је готово било и немогуће; него је само оно овде скупљено и издато, што је онај добар човек који је ову турску историју написао, живећи међу Турцима кроз неколико година добро дознао, изпитао и видио, до оног времена кад је с божијом помоћу опет дошао натраг међ Христијане, кад му се показала добра и срећна прилика, о чем он и сам у овој историји јасно преповеда. А од оног времена који су цареви код њи владали и какви су догађаји међу њима били, до овог нашег времена, ко то све може истинито знати кад о том никакви поуздани списања немамо при руци; а ако би когод имао такова, тај ово непрезирући и некудећи може даље читати. К томе још и нека се нико нечуди ако ће овде имена некојих ти царева

и тирјана другчије читати нето што се они у другим списима именују, јер може бити да је неки од њи и два имена имао, једно право име а друго придевено као што то често бива. Доста буди на том да се само зна о ком је лицу говор. Па да и можемо знати колико је од тог времена било ти погански царева, шта нам то вреди кад би ми нашим неваљалством то праведно заслужили, (као што по грјеху доста ваљано и заслужујемо!) да нас Бог тим крволочним народом казни, као што је негда онај свој избрани народ израиљски грешећи против њега, преко вавилонског краља Навуходоносора и других као неком метлом, казнио заточењем, убијством, глади и разним невољама, о чему јављају нам пророчки списи на многим местима примерно. Зато ми обратимо се радије свесрдно к светом покајању, оставимо грјехе и неправде чињене против Бога и његових заповеди, и служимо му у правој христијанској вери, која је по истинитом правилу слова божијег. А он ће за цело сам за нас борити се против Турака наши непријатеља. Тебе дакле, о Боже свемогући отче наш понизним срдцем молимо, ради заслуга Исуса Христа твог најмилијег сина а нашег господа, да учиниш крај бар гњеву своjему, јер тај безбожни народ руга се и подсмева и грди твојега сина, па оће да га свргне са престола славе. Имамо добру надежду да ћеш томе скоро учинити крај и окончање, ради обећања које си негда Аврааму предсказао, да нема више од дванајст кнезова бити ро-

ђено од Измаиља сина Хагариног. (Које читамо у првој мојсејевој књизи у ѕачелу 18.)

Овде слѣдује знатно турско пророчанство о том, да ће њиово царство пасти од христијанског мача, чега се и мужки и женски пол меѣ њима врло јако боји и страши, а које пророчанство говори о том, како ће после освојења златне јабуке, то јест престолнице негдашњег римског царства, а после многих беда нанешених Христијанима од Турака поштоватеља Муамедови, христијански мач далеко и широко по њновом царству војеним начином ходати.

Од Вартоломеја Георгијевича, који је од Турака заробљен био у боју и који је добро изучио турски језик и све њиове обичаје, из турског језика на латински преведено, а које овако гласи турски:

Патиша хомоз гелур, џјаверум мемлекети алве;
Цар наш доћиће, поганско краљевство узеће; црве-
кеуцул алмај алур, бапџејлер једи иладег ђаур
ну јабуку узеће, покориће до седам година, погански
белеку ксикмаси он иђи иладег он ларум бе-
мач ако неустане до дванајст година, над њима вла-
глигедер, цуви јапар баги дикер бахчај ба-
даће, дом ће градити, виноград садити баште огра-
глар огли кеци олур, он иђи илденс сора Хри-
дити сина ћерку имаће, после дванајст година хри-
стијанон келеки чикар ол Турки гересине тускуре.
стијански мач настаће, који ће Турке натраг отерати.

МЕТЕОРСКИ МАНАСТИРИ

У ТЕСАЛИЈИ.

ПО ЈЕДНОМ ГРЧКОМ РУКОПИСУ.

ПРЕВЕО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ.

У Revue archéologique (књ. III. 1864.) који излази у Паризу, наоди се опис метеорски манастира у Тесалији од г. Леона Хизеја (Léon Heuzey). Па како се ту помињу нека дела побожности старих Срба, што у једно показује, докле је на тај крај допирала, у своје срећне дане, србска држава и какав је утицај оставила: ја сам држао да неће бити без занимљивости да се опис овај у преводу саобшти и србском свету. Уз превод се прилажу и верно снимљени подписи: Цара Душана, његовог брата Симеуна и Марије деспотице удовице србског војводе Томе.

М. Ђ. Милићевић.

МЕТЕОРСКИ МАНАСТИРИ

У ТЕСАЛИЈИ.

ПО ЈЕДНОМ ГРЧКОМ РУКОПИСУ.

У обште се зна за име *Метеора,* манастира који су подигнути по врховима клисура, кроз које Пенеја просеца венац од Пинда. У том удаљеном углу Тесалије има једно чудно и дивно место, које се може узети у ред дивота на истоку. То ти је као читава планина од страшно големих игличастих стена, од коих су неке као дворезни мачеви, неке као високи четвороугољни стубови, неке као нагнуте куле или као зграде, коима је изподриван темељ. Овде онде на овим шиљастим врховима виде се, као круне, манастири са своим ћелијама, од коих су дрвени доксати наднети свуда у наоколо преко ивице стенах. Кад их човек погледа како су понамештани овако као у ваздуху и неотице би, сагласно с легендом помислио, да је Бог навалице начинио ове природне стубове за монахе, без сумње зато, да распространи једну од најчуднијих форми источнога аскетизма и да да свету видети обштине ступникаx (stylites).

Но путници слабо походе Метеоре. Ваља и то казати да они, овако удаљени, у пределу данас готово опустелу, ни издалека необећавају радозналости и изучавању онаква богатства као цветајућа монашка република, која покрива оваким установама полуострв горе Атонске = Свете Горе. Ако по неки странац кад и кад и дође да се надиви чудним литицама, да уз пут, баш и срисује њихове необичне слике, опет је мало њих кои би се, да виде из ближе добре духовнике, усудили узнети се на конопцу неколико стотина стопа у ваздух.

У Августу године 1858., проматрајући ову страну Пинда, ја мишљах да немарност мојих предходника може мени дати прилику да што занимљиво пронађем. Узнесем се дакле к главним манастирима и постарам се нарочито да прегледам гомиле књига печатаних и рукописних, које монаси називљу својим библиотекама. У овом истраживању, које је морало бити доста хитно, ја ненађох ништа што би засецало у класичку старину; али сам зато имао срећу наићи на двајестину византијски рукописа: златних царски повеља или од узурпатора који су овим пределом овлађивали, пресуда од владика или од патриараха, актова местне власти, за које ми се учини да садрже више историјски објасњења него што се обично наоди у артијама од ове врсте. И доиста, сви ови пергаменти тичу се једне исте области: Горње Тесалије, или трикалскога окружија; сви припадају у једно доба: у четрнајсти век, век немира и распада, кад се и сами ка-

луђери нађоше, по нужди, умешани у покрете спољне политике. Они представљају право јединство; показују нам у овом делу Румелије, житељство у коме има Грка, Срба, Бугара, Арнаута и Влаха (Цинцара), које је претиснуто големим теретима робства. Робство ово ми искључно сматрамо на западу, као плод феудалнога притиска, а на истоку, као последицу турскога тиранства. Но оно овде још истиче из лаганога и неизбежног распада старе римске управе. Ово су, као што се може о том мислити, драгоцени податци за изучавање стања једне византијске области на сто година пре упада османскога.

Рукопис, који ми је част саобштити данас академији од различитог је интереса. Он је као скраћена историја метеорски манастира. Ја му нисам нашао оригинал, него препис на артији од 1776., који нити има одређенога датума нити подписа изворнога акта. Те тако тек кад се помњиво проучи текст може се познати доба прве редакције и проценити историјска важност сведочанства.

Метеорских манастира данас је свега само седам: четири мала, *Света Тројица, Сретење, Агија-Мони* (света обитељ) и *св. Никола Кофински;* а три су велика, *Свети Стеван, Варлаам* и онај што се нарочито зове: *Метеор.* Некада је њи било више: по причању било их је двадесет и четири, а по једном писаном сведочанству, њи четрнајст. Подигнут сваки на оделитој засебној стени, они су својом заједницом образовали оно што се онда звало: *σκῆτις*, реч, која означава предео напуштен

испосницима и калуђерима, што ја мислим да могу превести овако: *пустиња* или *тиваида*. Предео о коме говорим, звао се онда управо: *Стажка Тиваида, ἡ σκῆτις Σταγῶν. Стаги* је реч византијска и име је варошици Калабачку, у којој и данас има владика, и која се наоди недалеко од Метеора на јужној страни стена. Што се тиче имена Метеора, у томе ваља брижљиво разликовати обште назвање, које означава скуп стена и манастира, *τὰ Μετέωρα, οἱ Μετέωρα λιθοι,* од оделите речи *τὸ Μετέωρον,* којом се означује само најзнатнији и најјачи од ових манастира, озидан на стени који својом висином надмаша све друге. И доиста главна намера рукопису, који ја оћу да преведем, та је, да докаже како је *Метеор* неправедно приграбио превагу над другим *Метеорима,* и да потврди да је обшта среда и колевка свим овим манастирима била једна црква, која зависи од епископије стажске.

Морам још напред казат да у рукопису овом није учињена никаква деоба по предметима које он садржи; али ипак одношаји, који се у њему излажу, природно се разлажу на три дела а пред свима је нешто као предговор. Рад веће јасности, ја ћу у мојему преводу, разставити ове делове, и и узећу слободу ставити између њих нека објасњења, која ми се виде необходна.

ПРЕДГОВОР.

„Под председничством наше смирености и препоштованих наши свештеника, препоштовани монаси и јеромонаси наше Тиваиде, изговорише једну од обште важности беседу овако:

„По науци божанскога писма, које нам каже: „Запитај отца и он ће ти одговорити; питај своје старе и они ће те научити“, и ми оћемо такође да се обавестимо о ствари наше Тиваиде, да сазнамо њезин постанак, њезину историју, уређења која су у њој бивала, као и несреће које су је постизале и које су је испуниле развалинама сваке врсте. Развивши дакле млоге и важне повеље, које смо добили од царева, од собора, од владика, разгледавши и оно што је забележено по нашим књигама, по црквама или иконама, као и имајући на уму устмено причање веродостојних стараца, ми смо у свему томе, нашли јасно изражене доказе, које смо тражили.“

Природа и важност овог документа види се из првих врста. То је извештај о неком извиђању, које је чинио неки достојанственик црквени, кога је лако познати да је био епископ или архиепископ. И доиста у јерархији источне цркве титулу *„моја смиреност“* *ἡ ἐμὴ Ταπεινότης* (јер је то права титула) употребљавају нарочито ови првосвештеници кад о својој личности говоре; патриарси, у овакој прилици говоре: моја *смерност*, *ἡ ἐμὴ Μετριότης*. Уз гред запазимо овај чудни црквени етикет, основан на више или мање христијанске скромности. Доцније ћемо видети да та иста лич-

13*

ност прима титулу и *Свесвети*,[1]) ἡ Παναγιότης σου што је такође епископска титула. Ваља приметити да се он овде представља као окружен својим клиром и да се говорећи о Метеорима, изражава „наша Тиваида“. Очевидно је, да је то који стажки епископ [2]), коме су духовници поднели неки извештај, коме се он још напред придружује, као што се види из предговора, мало пре прочитаног. И доиста нико други него ови епископи, у чијим епархијама наоди се сав простор, који заузимају манастири, није имао интереса предузимати извиђење, којим би се потврђивало да је Тиваида у почетку зависела од њихове епископије. Прве речи у првој поли овога састава, одма ће потврдити ово предполагање. Из њих ће се видети и да се скуп тај држао или у стажкој епископској цркви или у самом двору владичином.

ПРВИ ДЕО.

„Пресвета ова наша епископија имала је од старине и од почетка сузеренство над Тиваидом, као што потврђују акта, која се тога тичу. Црква пречисте Бого-

---

[1]) Г. писатељ неће бити овде погодио, јер титулу *Παναγιοτης* = свесвети = има само цариградски патријарх, а други патријарси: јерусалимски, александријски и антиохијски имају само титулу „*Μακαριότης*“ = *блаженство*. Но, по неком старинском обичају једини митрополит солунски има титулу „*свесвети*“ али то само у своме кругу и од својих подчињених епископа а са стране му се она недаје. М. Ђ. М.

[2]) По ономе што је у предходећој приметби казано за титулу солунског митрополита, да небуде овде који солунски митрополит а не стажки епископ? М. Ђ. М.

родице, прозвана Дупљанска, почитована је у почетку, као главно место стажке Тиваиде и од ње су зависели метоси околни, који су начињени били за уточиште и одбрану. И доиста она се наоди под самим стенама метеорским. А доцније нађе се човек угодан Богу, који подиже у околним пећинама четири цркве, за своју собствену одбрану и безбедност и за одбрану и безбедност целе Тиваиде, по ономе што је написано: „Брат, коме брат помаже, јак је као град тврд.“ А и био је онда голем страх од ајдука. Кад је подигао и довршио ове цркве, ставио је он овај запис на месту где се обично записује кад је икона молована: „Сазидано од дна до врха и украшено живописом трудом и помоћу преподобног јеромонаха, господ. Нила, игумна поштованог и светог манастира пречисте Богоматере Дупљанске и првог у стажкој Тиваиди, у време кад владаше у Трики наш благочастиви и пресрећни господар *Симеон Палеолог Урош*, и кад наш богољубљени архијереј, господин Висарион, бијаше стажки епископ, године 6875.“ (Од Христа 1367.)

„Кад Нил светитељски умре дође му за наследника неки господин Неофит, кога име наодимо у свим писмима и актима синодским манастира велики Врата:[1]) „Неофит јеромонах и Катигуман дупљански, први у Стажкој Тиваиди.“ Ту налазимо такође и име Метеора, и доказ да он у то време још није имао одличје игуманства, него да се оделито, као прост метох, овако подписивао: „Макарије јеромонах, Отац Метеора.“ Тако се исто Метеор помиње и у другим актима а никако другојачије.

„Кад Неофит умре у господу', дође на његово место неки Нифон; и тако по реду наслеђивања прота Дупљан-

---

[1]) Манастир, који није припадао међу Метеоре, и кога црква види се на другом брегу Пинеје код села *Свесветих Врата*, на улазку у један од велики теснаца од Пинда, од туда је и име *Μεγαλη Πόρτα*, и у повељама: „*Παναγια Μεγάλων Πολῶν*.“

ских, наследије ово пређе на поштоване старце, наше савременике, пречастног ђакона господина Кипријана и пречастног јеромонаха, господина Акакија, игумана манастира Сведржитеља, озиданога на Дупљанској стени близу старе цркве, која се овим именом звала. Овај отац бијаше по праву и по имену први у Стажкој Тиваиди. Он је са својом пастирском штаком, обилазио све метохе, метох Метеор као и све друге, њима је управљао и владао без икакве противности ма од кога; већ напротив сви су га слушали и покоравали му се по старом обичају.

„Окром тога налази се једна св. икона с овим записом: „Молитва слуге господњег, монаха Серапиона, архитекта и Катигумана манастира Христа Сведржитеља, који је доиста Бог наш, године 6934“ (по Хр. 1426). Није без узрока што се овај монах зове игуман, него је то по реду, који је уведен местним обичајем, и који се одржао чак до госп. Акакија, кога смо ми лично познавали. У то исто време живео је господ. Јоасаф,[1]) јеромонах, који је за седамнајест година, такође по старом обичају, називао се само: отац из Метеора.

„Но госп. Дионисије, лариски митрополит, одликова доцније овог Јоасафа достоинством игуманским у Метеору, и још доцније постави га за епископа Фанариског. Од тога доба до данас прође четрдесет година и пет игумана се измените један за другим. А вредно је видети како се могло за ови четрест година изменити пет игумана, кад за пређашњи сто година нико није носио титулу игумана ни у Метеору нити и у ком манастиру. И то је зато, што осим проте тиваидског, који је обитавао у Дупљану, нико се други није звао игуманом у свима метеорским манастирима, јер је обичај био да тиваидски први носи у исто време и титулу игумна. А нађе се међутим неки Галактеон који ово новцем ово помоћу световних старешина приграби за себе

---

[1]) Други а не Јоасаф Палеолог, о коме ће доцније бити реч.

име игумна и упропасти по својој ћуди све што беше у манастиру Метеору.

„И једва с тешком муком два архијепископа, свети лариски митрополит, гос. Дионисије [1]), и свети Нимфон, доцније патријарх а тада солунски митрополит, могоше га истерати бацивши на њега неразрешно одлучење, због којег он се може још видети у Кораконисији, код Арте, са напрегнутом кожом као да је на бубњу; страовито позорје.“ [2])

Рукопис овај казује нам какав је био почетак метеора. И као што се види то су изнајпре били сами пустињици, који су по врховима стена или у њиховим пећинама подизали мале манастириће, имајући за обшту среду, на подножју стена, манастир Дупљански, кога до сада није заборављено ни место ни име. Ту је седео обшти старешина (*ὁ Πρῶτος τῆς Σκήτεως*), који једини имао је право звати се игуман или боље катигуман. Монаси који су управљали задругама испосника, разсејанима по стенама, звали су се просто отци њихових малих обштиница. Ово се подпунце доказује повељама и дипломама из XIV. века, које сам ја преписао. [3]) Од ових докумената два су дата управо ономе Нилу, који је подигао прве црквице на стенама; ту

---

[1]) Други а не онај лариски митрополит који је поменут мало пре.

[2]) Неразрешно одлучење (*αλυτος ἀφορισμός*) зове се оно, које повлачи вечну казнигу. Народ држи да се и по смрти може да види ова казнига; јер се тело неће да распада него се осуши и кожа се разапне око костију. Ја мислим да наш рукопис оће да представи ово ужасно стање изразном речју *τυμπανιατος*.

[3]) Штета је што и то све није штампано. М. Ђ. М.

се он зове: старешина стажког скита, а у једном оделитом чланку одређује се да њему припада дупљанска црквица (*μονήδριον*). Такође сам нашао и синодски акт манастира велики врата с подписом Неофита, онако како је стављен у извијењу. Права оделитих обитељи обуваћена су у општим актима Тиваиде; једно само решење има особито на корист манастира Метеора, кога старешина, горепоменути Макарије, назива се само: духовник *πνευματικος πάτηρ*. Ово доказивање дакле почива на поузданим и неоспорним доказима.

Друге претензије оснивају се само на усменом причању. Може се, на прилику, сумњати о прелазку права дупљанских прота на игумане манастира сведржитеља; а тако исто може се оспаравати степен зависности тиваиде од епископа. На ову последњу точку, има стара једна краљевска повеља, која наређује, да монаси имају само да плаћају пресветој епископији стажкој годишњи данак, који је у обичају (*ετέλειν δὲ καὶ μόνον τῇ αγιωτάτῃ Ἐπισκοπῇ τὸ κατὰ συνηθεῖαν ἐτήσιον τέλος*), што владике грчке наплаћују сваке године од свију манастира, који се наоде у њиховој епархији па и од оних, у које се немогу мешати, по краљевским или патријаршким актима.

Нема сумње да је свеза која је у почетку сједињавала ове обитељи пустињика, распала се како је нестало старе простоте у животу испостничком. Мало по мало ове обитељи претворише се у велике манастире па њине старешине тежише да буде сваки независан и да има игуманска одличија.

У почетку епископи сузбијаше ове претензије, али доцније уступише да зло расти и осветише оно што су предци њихови светчано анатемисали.

Уз ове податке налазимо и неке бележке летописне, које нам допуштају да их поређамо. Тако година од створења света 6875, која по рачуну Грка, одговара години 1367. после Исуса Христа, показује нам најсрећније доба Тиваиде, кад је у њој Нил био старешина. У то доба Тесалију, под именом Влахије, бијаше одтргао од византискога царства заједно са свима суседним јој областима србски краљ Стефан Душан, који се у своим повељама назива: цар и самодржац Србије и Романије: *Στεφανος εν Χριστῷ τῶ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς και αυτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρωμανίας*. После душанове смрти, брат његов Симеон Урош, задржао је један део области отетих од византињана и тамо је наместио своју столицу у тврдом месту Трикали, неколико сати од Метеора, и њега то монаси називају Симеон Урош Палеолог. У једној златопечатној повељи, он узима доиста, после титуле цара римског србског и свију албанеза, и само име царске породице у Цариграду, с којом је био род само по женској страни; он се подписује кичицом, умоченом у цинобер овако; *Συμεῶν εν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλευς καὶ ἀυτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ Σερβῶν καὶ παντὸς Αλβάνου Ούρεσις ὁ Παλαιόλογος*. У сред грађанског рата, који је букнуо међу Србима; у сред честих нападања арнаутски и напредовања Турака, који су већ од 1362. господарили у Једренету, очевидно је да

је свеобшти страх намложио више него икад житеље у неприступним тврдињама метеорским.

Биће на сто година од прилике после овога доба, то јест, у другој поли XV. века, кад су ларисни архијепископи почели нарушавати старе уредбе у Тиваиди уступивши манастиру Метеору игуманску власт. Уведење овог злоупотребљења пада у једно време са немиром, који је обузео Христијане од коначног утемељења турскога господарства. Од тога доба монаси рачунају једно четрдесет година до дана, у који су у скупу, пред стажким епископом протестовали против овог новоуведења, једним аутентичним актом. Може се узети дакле, да је рукопис што нас занима, састављен у првој половини XVI. века кад је турска власт већ подпуна била. Доцније ћемо гледати да ово време још точније означимо.

ДРУГИ ДЕО.

Изпричавши тако постанак и старинско уређење Тиваиде, писци протеста излажу такође и оделиту историју манастира, који је мало по мало приграбио себи надмоћије над другима на супрот свима преданијама:

„Сад да изложимо, ако нам је допушћено, како је било у почетку с манастиром Метеором. Господин Григорије Цариграђанин, поштован старац и духовник, имајући ученика госп. Атанасија, боравио је у светој гори атонској. Тамо нападну морски разбојници, а они оставе то место да пређу у вирску тиваиду али чувши за подвиге монаха у стажкој тиваиди, за њиов добродетељан живот и у једно и за лепоту метеорских стена, они се ту и доселе.

„Дошавши у стажку тиваиду они се с почетка настане на стени која се зове Стилос (стуб). Но госп. Григорије немогавши поднети ову климу, врати се у Цариград а госп. Атанасије остане сам у стажким пештерама. Млого доцније он замоли стажког епископа и тиваидског проту да му допусте да се узнесе на чуку, која се зове Широка Стена, и пошто по реду добије нуждну повластицу за то, узпење се тамо и сазида малу црквицу Богоматери. Он је ту тако побожно живео да се млого испосника прикупило к њему и кад он умре њи оста равно девет ту.

„Међу последњима, који се ту удружише с њим, беше неки господин Јоасаф Палеолог, који је побегао из свете горе Атонске. Помоћу своје сестре госпође Анђелије, Јањинске деспотице, он распространи цркву на Широкој Стени, која се нарочито прозове Метеор; Анђелија му учини још и друге млоге прилоге које од манастира Јањине, које од њезиног мужа деспота Томе, и међу осталим, да му овце и биволе. По традицији, и сам Јоасаф звао се само отац из Метеора а никако игуман. Овај Јоасаф замоли се стажком епископу и тиваидском проти да му уступе дупљанску кулу која се налази на стени Претечи, и добије је као милостињу за свеће, и од тога доба метеорцима је она била амбар све док није госп. Дионисије дошао на лариску епархију.

„Овога госпо. Дионисија склоне они на своју страну и он им да велику помоћ те озидају другу житницу и трпезарију, и још им уступи један комад земље од великог Николе Анапауског, као што се види из њихових и тиваидских старих писмена. Из тога се може извести да они нису имали ни једне стопе земље испод пећине Дракоспилеје.[1]) Јер да су они имали манастир сведржитеља као метох, како они сада казују, не би искали под именом милостиње за свеће, један мајушан комадић земље, нити би ишли да саде виноград далеко на

---

[1]) Пећина на подножју Варлаамске стене.

земљи купљеној. Ни мало с већим правом недрже они и манастир св. Николе Кофинског, а тако исто су непоштеним продометањем заузели му и винограде. Оно што је с оне стране Дракоспилеје, саставан је део Варлаамове стене. И доиста господин Варлаам живео је у једно време са госп. Атанасијем, и бранио је баш с праћком пећину овог светитеља, кад једном нападоше на њу ајдуци. А земља, која се пружа с оне стране Дракоспилеје, и која се зове Скафидакија, дата им је до самог вршка планине. До душе ја незнам како да назовем и овај дар. Свакојако стоји то, да она није обуватала стену Варлаамску . . . . . . ако је баш и дар био прави . . . . али да пређемо ово с ћутањем.“

Овде се свршује друга пола рукописа, у којој се казују оделити почетци обитељи Метеора. Ја сам у овом манастиру, нашао рукописан живот св. Атанасија, који се први успео на Широку Стену. Појединости у животопису слажу се с казивањем, које мало пре завршисмо. У том животопису прича се да је св. Атанасије предсказао смрт Цезару Преалимбију, војводи цара Душана, а то показује да је он боравио у стажким стенама око 1356. Он је цветао за краља Симеуна, кад је Нил био старешина у Тиваиди. По истој легенди ваљало би ставити његову смрт око 1372., кад оно први пут Турци узеше Солун, који догађај он је прорекао на три године пре: „Видим, рекао је он, све варошке капије затворене, а само је једна она од обале полуотворена.“ Ја ћу да испишем само један чланчић из правила које је он поставио и које је записано у његову тестаменту, да покажем до какве је крајности дошао био византијски аскетизам: „Жене, пише он, да не пређу преко границе

обележене, и да им се неда ништа од ране монаха баш и кад би морале умрети од глади.“ На једном зиду измолован је он 1484. године и његово се одело увелике разликује од одела које сад носе грчки монаси; он је обучен у дугу белу аљињу, по врх које има другу црнкасту, а опасан је узицом, која се провлачи кроз једну гвоздену брњицу.

Но Атанасије је имао једног ученика, који је више него учитељ му, прославио тек поставшу обитељ. У пределу где су ови чудновати манастири нико о њима и неговори а да одма непомене најславнијег житеља ових ваздушних обитељи, краља — пустињика Јоасафа. Из повеља дознао сам млого које шта занимљиво о овој необичној личности. Јоасаф Палеолог био је син Симеуна Уроша, који је као што смо видели, с војском србском заузео град Трикалу и начинио себи од Тесалије краљевство. Синовац Стефана Душана, није имао нимало оне ратоборне нарави својих предака, србских краљева, него се ода на монашки живот и постане Ступник (Stylite) на метеорској стени. Такав је био чудноват крај овој династији славенски освојитеља, који су обећавали покореним земљама, низ вођа способних да задрже победоносно напредовање султанах. Управа послова спадне тада на неког Алексу Анђела, који се назива цесар Влакије и подписује се плавим мастилом. Међутим Јоасаф се није баш сасвим окануо делах, него је с висине своје стене, водио још неко краљевско надгледање над својим старим областима. У повељама он се именује:

„пресвети краљ Јоасаф, одвећ поштовани међу монасима:“ *ὁ ἁγιοώτατος βασιλεύς ὁ ἐν μοναχοῖς ὑπέρσεμνος Ἰωάσαφ,* а подписује се: Јован Урош Палеолог, прозван по божијем и анђелском чину, Јоасаф монах.“ *Ἰωάννης Οὐρέσης ὁ Παλαιολόγος ὁ διὰ τοῦ Θείου καί α'γγελικοῦ σχήματος ὀνομασθεὶς Ιωάσαφ μοναχος.* Године 1335.[1]) он лично оде у Јањину да саветима својим помогне сестри својој, удовици војводе Томе, коме је Симеон био предао управу над Епиром.

Напоменућу овде да је име Анђелина, под којим је забележена ова кнегиња у нашем рукопису и у неким другим летописима, право породично презиме царске династије Анђела. У једном дародавном писму, које сам ја преписао, и које она пише управо своме брату Јоасафу, назива га она: Јован Дука, а сама се подписује овако: „краљица Марија, Анђелина дукина Палеологиња: *Μαρία Βασίλισσα Α'γγελίνα Δούκινα ἡ Παλαιολόγινα.* Тек после свог повратка с пута из Епира Јоасаф је сазидао на Метеорској стени црквицу, где су доцније монаси подигли велику цркву. У једном запису на прозору помиње се и данас његово име и година света 6896. а то је Христова 1388. *Ἔτει ϛωης ἀνοικοβομήθη ὁ πανσεπτος ναος οὗτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦχριστοῦ διὰ συνδρομῆς τοῦ τιμιωτάτου εν μοναχοις Ἰωάσαφ.* Године 1388., дакле, подигнута је ова побожна задужбина; а друге године одма за тим, 1389., северни Срби, под својим краљем (он

[1]) Биће погрешка у овом броју година. Да небуде 1385? М. Ђ М.

га тако зове) Лазаром, јуначки умираху на пољу Косову за одбрану Христијанства. Па да је син Симеунов заједно с њима пао за веру својих поданика, би ли се више прочуо и прославио у овим крајевима него чудном својом монашком службом?

Име Јоасафово и светост његовог учитеља Атанасија подпомогоше више него ишта друго брзи напредак манастира Метеора, који је у осталом, и подигнут био на пространијем месту него икоји други манастир и то му је допустило да се рашири и увећа. Због свега тога људи се лако одма навикну сматрати га као праву религиозну среду Тиваиде. Из тога изиђе превага, која раскиде стару равнотежу сајуза и која доведе преотимања и нереде, које нам монаси сада тако жалостно описују.

ТРЕЋИ ДЕО.

„Вратимо се сада Туваиди. Наша беседа показала је асним сведочанствима какво је било њезино правило и уређење, и како је сваки стекао у њој засебна имања, а у почетку то је било све општинско имање, као што је то благословено и увек извршивано правило у другим Тиваидама. Кад у Тиваиди умре њен први пастир онда се све поремети и упропасти. Дела сама сведоче да су они, што данас живе у овим светим манастирима, нашли их пусте и већином у рукама световних људи, који су њима судили, да се нерекне рушили их и цепали.

„Манастир Сретенија био је четрест година под влашћу неког Мијаила Муктура, који је имао двоје деце, а пре тога се управљао по правилама за безженство и по монашком уставу, као што сведоче поред осталог, његова звона од трпезарије и његови бакарни судови, што се све сад наоди у Метеору, а служило је било за потребу

монаха. У манастиру Сведржитеља, тако исто, живео је неки Тодор Луди, само с једном женом, коју је тајно узео к себи, па му то није сметало да доцније узме и другу с капом (?)[1]). Он је приграбио к себи два манастирска винограда и нико му се није смео противити ни за жене ни за винограде. Тако је исто у последње време стажки владика, господин Висарион, имао прилику да анатемише једнога што је незаконо заузео манастир Русан, и који је ту као мирјанин умрьо, пошто су монаси оставили ову свету обитељ.

У манастиру Калистрату седели су Цигани[2]). А у св. Тројици тај је исти неред био. А одкако је духовник госп. Антим, подигао овај манастир и довео га у добро стање, ко може напричати све немире, које су подизали Метеорци[3]). И не само да се немогу испричати него се ни на писмено изложити недаду. Та то су била непрекидна одлучивања (excommunications), затворања по сваки дан у извањске[4]) тамнице: јер они исти који су неправду радили у исто време били су ти који затворају и опадају. Они су чинили неки цигански рат, пун гунгуле и вике. Узнемиравали су од сваке руке и самог отца Антима.

„Међу то, у сред тих беда, пресвети отци, г. Нектарије и г. Теофан, који су живели на Варлаамовој стени, хтедоше да имају нешто баште у шуми, да би ту могли одпочинути. Пуне три године они су то местанце крчили, обделавали, засађивали, калемили; и управо највише сикирама метеораца они искрчише жиле и пањеве. Али пошто га они сасвим окрчише, очистише и заградише, онда уста завист противу њих. Метеорци недадоше сна својима очима докле непокварише ову башту, што им на

1) *Μεγὰ καπην.*

2) *Κατξίβελοι.* Популарни израз, који ми тако објаснише.

3) Калуђери оделитог Метеора манастира.

4) *Εἰς 'Εξωτερικὰ.*

скоро и изиђе за руком. И доиста целе велике недеље скупљали су се злосретници сваки дан да се договоре како да изврше ово дело пакости. Па изабраше баш велики понедеоник [1]), кад Христијани славећи васкрс, певаху радостно: „рцемъ братїе и ненавидящимъ насъ: простимъ вся̀ воскресенїемъ“; ето у тај дан они изгубише своје душе. Са једно четрдесет момчади са секирама, предвођених игуманом, засукавши своје мантије као да иду на бој, они упадоше у башту и исекоше гњевно све што је било тамо.

„Да напоменемо сада нешто мало од зала, која су учинили манастиру Сведржитељу, и то само од новијих а да прећутимо стара. Монаси овога манастира имали су још одавна, не далеко од Метеора, једно воденичко место; али бојећи се од свађе нису хтели никако приближавати се на ову страну; нађу дакле подалеко друго једно место на једном потоку и ту начине воденицу да би могли себи умлети брашна. Кад метеорски калуђери дознаду за то стану их опадати од сваке руке и натерају их те је уступе ман. св. Троице. Оставши овим опадањем без воденице, науме монаси да начине другу у своме пољу на потоку, који им служи за заливање; но тек што су је начинили кад завидљивци допадоше, с ножевима и батинама, да их вуку пред судије изванске и да им одузму њино поље помоћу лажних сведочанства. Манастир је имао још једну другу воденицу, с пољем уз њу, у месту Мармарону; они му узму и њу с тапијом, помоћу једног дара од пет стотина сребрника; а у исто време притискоше и винограде калуђерске. Ко ће исказати колико је богат био манастир Ипсилотера у земљама, овцама и у другом које чему, па су му већину од тога појели ти људи! А за колико су година уживали вино-

[1]) Франц. преводник каже Lundi-Saint=велики, страстни понедеоник, но ја мислим, према ономе што за тим иде, да ће то пре бити *светли* понедеоник, други дан васкрса. М. Ђ. М.

граде св. Николе Кофинског! Једва, с тешком муком која је трајала четрдесет година, ми их истерасмо одатле.

„Од свију наших манастира ми смо само четири поменули. И радо се ту устављамо, јер нам је то мучно говорити као год и слушати. Кад би смо хтели казивати све што су наши четрнајест манастира претрпели, за свега нашега века неби то могли испричати и оплакати. Сам Бог који све види, зна то све, а после Бога само знају они који су све то видели и све трпели. Али ми, ма шта да кажемо неслушамо се нити нам се верује по ономе што пише у св. писму: „проговори богат и сви се уђуташе и подигоше глас до небеса; проговори сиромах и нико га не послуша.“ И истина је, како ће нас чути, кад немамо ни музара оваца, ни биволица, немећемо у уста старешинама ни кајмака, ни мекога сира; не можемо да понудимо судијама ни мазги, ни ждребади, нити стада биволица, што све чине наши непријатељи и тиме они помрчавају правду. Против свега тога ми имамо само истину, божију помоћ и ништа друго. Нека Бог, цар мира, дарује ти здравље и дуг живот и нека нам допусти умрети праведно молитвама твоје свесветости. Амин.“

Ова беседа монаха беше у почетку прост историјски излог догађаја, а после пређе у жесток говор, који се оснива само на страстним споменима оних, који говоре. Међутим ова усмена излагања интересираних сведока обухватају тако млого карактеристичних ствари, да се неможе сумњати о истини целога.

Узалуд су побожни испосници стажке тиваиде, хотећи за свагда одвојити се од света, побегли у ваздух и узпузали се на стене, које се држе да су недоступне: људске страсти и неслога и тамо су се за њима попеле. Те тако су они на скоро

свађали се око какве пештере, или уског врха које стене или око ког угла пољица међу безданима онако жестоко као око каквих најбогатијих добара. Остављајући се овог рата међу калуђерима, ја ћу се само постарати да боље ооределим доба, када је писан овај оригинал.

На једном месту помињу се два монаха из манастира Варлаамова, Нектарије и Теофан, које писци овог протеста називљу својим савременицима. А у том истом манастиру, у зиду има овај запис: „Нектарије и Теофан из Јањине, од породице Апсарове, јеромонаси, основатељи, године 7050: *Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης ἱερομόναχοι καὶ κτίτορες ἐξ Ἰωαννίνων οἱ Αψαράδες ἔτους ͵ξν.* Година 7050. од створења јесте 1542. по Христу, те тако рукопис, који сам ја нашао, неможе бити него неколико тек године ранији или познији од овога доба. У то доба пак била је подпуна турска власт. На престолу султанах сјајно је седео великолепни Солиман, ког влада не само да је била доба величине за Турке, него такође и доба спокојства и преређања за хришћанске народе, благодарећи јемачно, утицају великог везира славног Ибраима. Тесалија је осетила ово доброчинство боље него икоја друга област. Она имађаше за првог пастира једног од својих рођених синова, светог Висариона, који је седео на столици лариског митрополита од 1520 до 1541, кога живот ја сам нашао написан у протоколима монашким. На знак који он даде, цркве и манастири дигоше се из својих развалина, и злоупотребљења, која је први век робства пустио да

се увуку почеше се требити. У овом побожном и родољубивом раду преображавања, у сред самога робства, он је имао за помоћника свог рођеног синовца, Игњата стажког епископа, који га и замени 1541. на лариској [1]) митрополији. Ја би рекао да је пред овим Игњатом, или најдаље пред његовим непосредним наследником, било ово свечано извијање о Метеорима. Примећено је јемачно, како монаси нигде непомињу јавно Турке; али је се лако досетити да се они разумевају под оним световним старешинама и судијама, на чијему суду богати метеорски игумани лакше налазе правицу него на суду епископском, и који су увек готови да освете њиова безаконо присвојена имања.

Мени ће се надам се, опростити што сам се оволико пустио у ствари, које неиду у општу историју. Но овај нацрт величине и опадања једног манастирског сајуза неће бити без занимљивости за оне, који милују да кроз дуге сувопарне византинске летописе и кроз ћутање турски хроника, прате судбину христијански народа на истоку.

[1]) Свети Висарион, пре него што је постао архијепископ лариски био је епископ еласонски; али није немогуће да је он такође био и стажки, и да га ваља сматрати у ономе Висариону, који је одлучно отимача манастира Сретенија.

ШАФРАН

НАПИСАО

ДР. Ј. ПАНЧИЋ.

Ко је путовао по доњој Аустрији између Клостернајбурга, Тулна и Ст. Пелтена, често је пролазио поред поља испресецаних на већа или мања платна ограђена ниским кољем или врзином, а према времену у ком је путовао налазио је та платна кад гола и као угарена, други пут покривена мноштвом љубичастог цвећа или најпосле застрта густим зеленилом, каково се само на бујној луки видити може. Ово су башче засађене шафраном, с којим се народ у том крају врло живо забавља, те не само изредну робу производи, већ и у толикој количини да се тим намирује добар део оне потребе коју царевина у шафрану има. Путник се томе тим више чуди што је много земље морао проћи док је што о шафрану чуо, и што зна да је шафран јужна биљка која у Азији и гдешто у приморској Европи расте, која се дакле морала на горњем Дунаву одавна одомаћити, кад тако добро одолева хладнијој клими и кад је тако јако народу омиљела. Да је гаење шафрана у Аустрији заиста давнашње, том је најбољи доказ, што вам нико тамо неуме казати, кад и одкуд је та биљка у Аустрију донешена, јер кад је учен свет на концу прошлог века почео да пажњу на ту ствар обраћа, и да о томе разбира, шафран се у Аустрији од памтивека и у велико већ обделавао.

Ово јако распрострањење шафрана у доњој Аустрији показује да народ од те радње лепу корист имати мора, а да је ова корист заиста така потврђује до сада добивено у Аустрији искуство из ког се зна; да шафран у свима околностима најмање двојином толико доноси колико најбоље жито, пшенице, осим тога што је његово обделавање много лакше.

Све ово уаевши у рачун тешко се даје разумети зашто се та радња није осим доње Аустрије и неких крајева у Француској јаче по Европи распрострапила, а томе ће бити по моме мишљењу једино узрок тај: што није било ревнитеља који би свет били у томе поучили.

Ја сам одавна већ замишљао да тој недоскудици у нас доскочим и да нашему свету о томе штогод кажем, али сам држао да ми се ваља самоме о томе боље, а нарочито практички поучити и дознати, да ли та биљка може заиста и код нас добро да успева. Тога ради добавио сам год. 1856 у Бечу једну стотину шафранових чена, која од тога времена садим и умножавам, трудећи се да све оно што ми је о радњи око шафрана из теорије познато, сравним са резултатима којих ево девет година у својој башти прибирам.

Пошто сам на тај начин испитао све оно што је важно знати о шафрану и о његовом обделавању, саставио сам све то у ову расправу, коју сам на двоје поделио; у I. разделу стоји опис шафрана, његова употреба и друго што је важно о шафрану знати; у II. разделу разложио сам радњу

оно шафранове биљве и друго што је народу у горњој Аустрији и Француској из дугог искуства познато.

I.

Шафран — Crocus sativus L. — је биљка која спада у племе Иридеја — Irideae Juss. — уједно са другим неким познатијим родовима сабљичицом, перуником и др.

Корен[1]) му је на прилику црног лука и мрезовца задебљао, и као у овим и овима подобних биљака назваћу га *ченом*. Израсло шавраново чено има величину осредњег ораха, изнутра је састављено из белог причврстог меса умотана у повише комурица, од којих су спољашње смеђе, обично искошене и мрежасто испреплетене. Облик је чену јајаст, оздо се шири у плитицу (lecus) с обода те плитице силазе у земљу жилице а на горњој његовој страни насађено је кратко подземно стабло омотано поширокими рукавцима од старог и младог лишћа, или оно што се у обичном животу лукова главица каже.

Лишће које уједно са цвећем избија, али тек касније у приличну дужину израшћује јест линеарно т. ј. готово свуд подједнако широко, угасито зелено са белом пругом дуж лица, а поширском жиоком дуж наличја; на две стране од те жиоке стоје две бразде обложене редовима од ситних длака које служе биљки на усисавање влаге из

[1]) Корен у простом смислу, јер у ботаника то је пупољак на врх подземног стабла.

атмосфере и које се тим јаче развијају чим је атмосфера сувља. Лишће је при основи бело, сочно, пошироко и омотава тим ширим крајем једро од чена; пошто је пак при концу пролећа лишће горњим делом сатрулело, основе од листова се сасуше и искосе.

Са среде чена избија један цвет или повише њих а сваки је умотан доњим крајем у два тјенаста прозразна рукавца. Цвет је доњим крајем у подугачку цев истанчан а у горњој трећини се дели у 6 дугуљастих љубичастих режања. Над половином цветне цеви утврђена су три прашника са доњим кончастим делом дужим од прашнице која је линеарна при основи спречаста. Осовину од цвета заузима тучак, који је у доњем крају задебљао у плодник а при врху од цветне цеви дели се у три кончаста к врху постепено дебљајућа и на самом врху исецкана наранчо-жута жига — stigmata. По цветању се доњи део плодника продужава у подугачку петељку, која носи на врху троугласту чауру од величине једријег пшеничног зрна, изнутра подељену у 3 тина са повише округластих семака у сваком тину.

Ред којим се мало час изложени делови развијају јест следујући:

Пошто се чено савршено развило, које тек друге године бива у пролеће, оно дуже времена, од Константина и Јелене до велике госпоје, спава, пак и ако се у земљи остави ни тера жила ни лишћа и само тим показује да је жива ствар што не труне. По великој Госпоји чено почиње да тера са пли-

тичиног обода на све стране жиле косо у земљу, а кад су ове довољно дугачке те се њима биљка може хранити, од прилике око Миоља дне, кад раније кад касније, чено почиње да тера од озгор са стране а кадшто и одоздо беле пупољку подобне клице које се у жућкасте цеви продужавају и за 3 — 4 недеље дана на површину земље као цвет избију. Управо на оном месту где се те жућкасте цеви утврђују, виде се неке мање квржице које представљају млада чена што се истом сад почињу да развијају. Оваких квржица има на чену повише, но врло их се мало развија, већ се већина из недостатка хране смежура оставивши на чену мрку пегу, неколицина пак — кадшто само једно а у доброј земљи и у пријатној години до пет — се развије и то о трошку старога чена, које најпосле тако испије, да од њега ништа не остаје до неке смежуране тврде масе, на једној страни од које се види плитица са остатцима од сасушених жилица, и трагови од растурених кожурица, које су старо чено омотавале. Кад су се млада чена савршено развила — око конца пролећа — она већ никакве свезе немају са старим ченом, које као што рекох развитку послужи, ни пак имају својих жила и могу се слободно из земље извадити и до под јесен чувати.

У време кад шафран цвета, он истерује и лишће али ово лишће расте преко целе зиме и почиње истом при концу пролећа да вене. По броју листова се може дознати на ком степену развитка се находе чена, и колико ће одприлике цветова бити;

мања чена, која имају мање од пет листова, која се дакле нису могла због хрђаве или одвише збивене земље, због превелике суше у јесен или ране зиме савршено развити неће прве године цветати, већ ће под јесен спустити с једне стране у земљу вретенаст, проврачан корен, доста налик на ротквицу а с друге ће се стране заметнуто ново чено, које ће, ако буду околности повољне, сад истом довољно нарасти, да може цветати. Из овога следује, да свако чено прве године не цвета — многа не цветају ни друге — већ многа чена потребују у хрђавим приликама и више година, док развијајући се у нова чена толико снаге приберу, да могу доћи до главне цели, ка којој свака биљка тежи т. ј. до цветања и произвођења плода.

Постојбина шафрану и разна његова имена. Шафран расте дивљи у Кашмиру, Персији, Анадолу и Грчкој — ја имам неколико комада из околине Пиреја близу Атине. Расте по гдешто и у осталој Европи али само на местима где се обично сади, ту је из башта побегао у поље, а где га има дивљега а свет га у тој околини не сади, то је знак да је негда на том месту сађен био. Гдешто се чита да га има у јужној Русији, Бугарској и Далмацији, али то је друга сродна фела — Croc. Pallasii M B — за коју писац флоре далматинске [1]) каже да даје финији шафран но азијатска биљка, али да кад се гаји све бива више налик на обични источни шафран.

---

[1]) Prof. Rob. a Visiani, Flora Dalmatica. Lipsiae I. pag. 120.

Име шафрана, којим се у Европи народи већином служе, долази од арапског Заафран а ово као да стоји у некој свези са речи асфер која означава жуто.

За грчку реч *κροκον* и латинску Crocus мисли се да долази од јеврејског карком. Старим Индијанцима ова је биљка била позната под именом касмирајама, које показује да је она била из Кашмира у Индију донешена[1]).

Употреба шафрана. Од шафранове биљке употребљују се само они кончасти жиги наранчо-жуте боје који се у сред цвета развијају и који садрже у себи повише бојеће материје назване *полихроит* и стеричне масти јаког али доста пријатног задаја.

У трговини су по Европи позната три шафрана: аустријски који је најбољи и најскупљи (лот 24 гроша), за њим иде француски (лот 15 гр.) а најлошији је источни шафран (лот 4 гр.), јер је јако помешан са шафраником, цветним листићима од невена и др. За шафран што расте у Персији и око Кавказа кажу да је бољи од аустријског, али не долази до нас, већ се тамо троши и односи се у Хину и Индију.

Мало час наведена прастара имена показују јасно да је шафран већ одавно људском роду познат. Стари су Тири њим бојили превесе за младе; Египћани и Јевреји кропили су са шафраном у води раствореним собе, цркве и школе, а осим тога су

[1]) Alphonse De Candolle, Géographie botanique raisonée. Genève 1855 pag. 858.

га млого употребљавали у медецини и парафифији. Римљани су шафран називали биљним златом држали су га за неки општи лек (панакеју), и лечили њиме све болести, које довођаху од изнурености и од старости, а ово велико цењење шафрана се од њих чак до средњег века распрострло, у ком је славни Берхаве врло јако хвалио шафран као најкрепче средство за разведравање људског ума [1]).

Нови изналасци у јестаственици а поглавито у хемији побили су млогоме важност што се у старо доба хвалило, али шафран је остао све до данас на доброј цени и употребљује се као и пређе у медецини, на бојење и у јела. У медецини га више нико недржи за панакеју као што су то стари чинили, али га доста употребљују у свакојаке тинктуре, еликсире и у мелеме. За бојење пређе или грубијих ткања шафран је одвише скуп и зато га наше бојаџије неупотребљују; на западу га гдешто узимају на бојење свиле, али највише га троше на истоку, где њиме боје пређу за ћилиме и друга скупоценија ткања. У јела га употребљује и наш свет, но само по варошима, ређе га траже сељаци, али у опште опажа се, да се који дан све више по земљи његова употреба распростире, а и брже би се распростирала, да би се свет наш познао са добром робом и да му се неби продавало којешта што на шафран слабо и личи.

---

[1]) „Moderato usu verum exhibet exhilarans“ Diderot et d'Alembert Encyclopedie. Genève 1779. T. XXIX. арт. Crocus.

У Београд [1]) се доноси из Аустрије мало што више од 30 ℔ и то 2—3 ℔ аустријскога шафрана, што се само у апотекама троши, оно друго све је француски шафран, који се плаћа кад је најскупљи по 20 тал. ℔, а који наши Београђани крчме по 56 т. на ℔. Ово је дакако скупо, пак зато траже наши паланчани и сељаци јевтинији шафран а наши услужни трговци, који држе да им ваља задовољити све редове својих купаца продају им, истина доста јевтино, невеново цветно лишће обојено у Бечу шафрановом водом, дакле робу, која име шафрана незаслужује. Колико се источног шафрана у Србију уноси нисам мого дознати јер као што ми казаше то бива кришом.

Својства добра шафрана; како се шафран квари и чим се прзни [2]). Добар је шафран састављен из подугачких с једне стране тањих и отвореније бојених, једрих конаца, боја му је једнака наранчо-жута, под прстима се опажа мек, мириса је јаког али пријатног, куса нагркогт, боји пљувачку жуто, не

---

[1]) Од 15 наших бакалница троши свака до 2 ℔ шафрана на годину и доноси га из Трста; што се у ситничарским трговинама продаје, то се колико сам мого дознати, све купује у већим бакалницама. Незнам од куд је г. Ђ. Поповић дознао (Познавање робе. Београд 1852 стр. 256) да се године 1850 ушело у Србију из Турске 330 ока и 100 ℔ из Аустрије, почем ме начелник статистичног одељења при мин. финансије г. Вл. Јакшић уверава да шафран међу увозним артиклима не находи, и од туд закључава да се тог еспапа у нас мало трощи.

[2]) M. A. Chevallier, Dictionnaire des alterations et falsifications des Substances alimentaires T. II. стр. 306—309.

масти хартију у којој се неко време држи; прах од шафрана јест скрлето-црвен, слабо се раствара у хладној, много боље у топлој води, добро у уљу обичном и етеричком а никако у Етеру. Сумпорна киселина претвара жуту шафранову маст у плаветну, после у љубичасту, а цитрична киселина у зелену, ако се пак концентровани раствори ових киселина водом разблаже, тих боја нестаје: ово је узрок те је бојеће вештаство од шафрана добило име полихроита.

Многи шафран што је у трговини, покварен је одма у почетку сушењем а неки се поквари од хрђавог чувања. На сунцу сушен шафран задржи свакад нешто мало влаге и радо се убуђа; онај што је на ватри пренагло сушен обично је црнкаст, слабо мирише и врло је крт. Овако се квари шафран из незнања, но често то бива и у злој намери да се хрђаво сушен или чувањем покварен шафран на очи дотера, да му се већа вага да, или да се којешта друго што мало нешто на шафран личи, поред њега или у место њега неукоме свету прода.

Тако нам долази, обично са истока, уљем омашћен шафран; овакав шафран масти хартију у којој се неко време храни и врло лахко се ужеже, пак добије непријатан мирис. Други кроне шафран кад хоће да га продају, водом или га држе на каквом влажном месту; овај се шафран лахко убуђа и мирише накисело. Гдешто изваде из шафрана бојећу матеру — полихроит — пак га после продају; овака је роба бледа има врло слаб мирис и врло

слабо боји воду. Други мешају шафран са цветним лишћем од шафранике или невена, са песком или са осушеним влакнима од меса. Оваке преваре није тешко одкрити за вештака. Цветно лишће од шафранике и невена под увелучавајућем је стаклу плосно, а не једро као у шафрана; песком помешан шафран опажа се под прстима оштар, и песак пропада ако се шафран на како сито метне, те се може и очима видити; месо се најлакше познаје ако се шафран ватри примакне, влакна се од меса на врућини мичу и савијају а шафранова влакна остају на миру. Осим тога сваки је мешан шафран неједнаке боје, а не једнак се опажа и под прстима, слабо одпушта боју и у опште не показује она својства, која добар шафран имати мора.

Сађење шафрана. Дали су стари народи шафран дивљи брали или су га садили, то нам је непознато, као што и то нисам мого дознати дали данас у Анадолу у Персији и око Кавказа шафран саде и како, јер је литература о шафрану до данас у опште врло оскудна. Вероватно је, да су га у старо доба задуго онде брали где су га налазили, које је тим лакше могуће што је шафран дружевна биљка, која се на сходном месту у великом броју налази и врло се брзо не само ченима већ и семењем умножава. Где дивљега шафрана није било, а свет се већ био упознао са његовом употребом; ту су људи по свој прилици покушавали да га запате, а да ли су засијавали дивља места или су шафранова чена по башчама размложавали, о томе нигде спомена нема.

За време Римљана, као да се шафран већ у велико садио по Италији, јер се чита да је тада на много већој цени био шафран из Сицилије него из остале Италије. Из Италије се распространио шафран у оближње земље Француску и Шпанију и у тим земљама се и данашњи дан сади, премда је то сађење остало због непознатих узрока свуд ограничено на мање просторе. Некада су много шафрана садили у Енглеској и хваљен је био особито Кембрицки шафран, но као да му задуго није пријала клима, јер се у новије време ништа нечује о енглеском шафрану. У аустријском се царству шафран, као што је речено, највише сади у оној окуци коју чини Дунав између Клостернајбурга и Ст. Пелтена, и ту је како сађење тако и сва остала радња око шафрана најбоља и најкориснија. Нешто се мало шафрана сади у јужној Тиролској и у Велису, некада су га покушавали садити у неким крајевима горње Мађарске а Волни [1]) га је био запатио око Карловаца, но као да нису ни у Срему ни у Угарској први ти почетци трага оставили.

Шафран у Србији. Један овдашњи трговац приповедао ми је да је неки пријатељ његова отца пре

---

[1]) Андрија Волни † 1829 познати у своје доба ботаник, био је неко време директор карловачке гимназије и оставио је том заводу богату збирку врло многих европских биљака и целу сремску флору са врло многим његовим белешкама. Али на жалост ова знаменита у Србству најстарија ботаничка збирка није после Волнија имала за чувара вештака који би ју био допуњавао или бар преметао, те ће најпосле од црва и пропасти, ако већ није пропала.

20 година у својој башти шафран садио и да је његов отац тај шафран у свом дућану продавао. Ово би био први шафран, који се у Србији садио. Ја сам ову биљку донео као што је пре речено, 1856. у Београд и од тога времена ју пресађујем и умножавам те сам већ многе стотине шафранових чена раздао својим пријатељима. По досада добивеном искуству ја сам се уверио да шафран може код нас онако исто добро напредовати као и у Аустрији, и то могу тим више потврдити, што сам ја све досада шафран садио у доста мршаву и тешку земљу коју нисам ни ја, ни ко други пре мене ђубрио и која је већином имала још и ту незгоду, коју све наше баште имају т. ј. била је одвише засењена. При свему је том био шафран који сам добивао изредан и попотврђењу зналаца ни најмање се није разликовао од аустријског шафрана. Зато могу световати свакога, који има земље а и вољу к том раду, да сади шафран било то на какој лејици у башти, било пак у пољу: у првом ће случају имати колико му треба за домаћи потрошак, у другоме ћо створити понајпре за себе а по томе и за своје отачаство нови приход у новцу, који се за сада мора из земље износити.

Ко би хтео шафран у пољу да сади, тај би се морао побринути за ону количину шафранових чена која треба за засађивање каког комада земље. Према начину како се шафран сади т. ј. 6 или 3 прста раздалеко, треба за један дан орања — а узевши дан орања као што је у суседној Аустрији узакоњено у 1600 □ хв. —, 230400 или 460400 чена које према

пијаци [1]) износи најмање трошак од 172 или 345 талира; ово је за почетак доста знатан издатак, али се тај издатак тим накнађује што се за десет година број чена у најнеповољнијим околностима у 20 пута умножи, те се могу или 20 нових дана орања засадити или сувишна чена другима продати. Ако би се когод на такав трошак одважио, нека најпре добро проучи оно што је у II. делу овог чланка речено, нека не пожали труда да земљу што је могуће боље дотера, а поглавито нека добро и пажљиво поступи при збирању, сушењу и храњењу шафрана, јер управо одтуд зависи његова каквоћа и одтуд су дошле све разлике, које постају између источног, француског и аустријског шафрана.

Да би шафран осим Београда и у осталој Србији добро успевао о томе не треба ни најмање сумњати, што више за удаљеније крајеве, који немају добре путове за саобраштај, произвођење би шафрана било тим користније, што је превозни трошак за тај лахки производ готово никакав, што би дакле Ужичани и Алексинчани и др. могли свој шафран на београдску пијацу готово бадава доносити, које за жито и друге земаљске производе због тешкоће њихове не важи. Крајеви где би се шафран мого у Србији садити јесу сва хумовита места у смедеревској, пожаревачкој, крагујевачкој, јагодинској, алексиначкој и шабачкој, која имају са околином

---

[1]) Ових последњих година се могло добити у Бечу 1000 чена по 1 fl 50, 2 fl: и 2 fl 50 према величини истих чена. У Француској кошта 1 хектолитр (мало нешто више од бечкога мерова) 10 франака.

београдском на близу једнаку земљу; али и нижа места у јужној Србији, ваљевска, подринска, ужичка, чачанска и врушевачка, нису без изгледа да би се та радња плаћала, јер и ако је земља у тим крајевима у опште нешто постнија и плића то ће с друге стране већа влага, која је у тим крајевима накнадити земљи снагу што јој по саставу недостаје.

Да ће на једини мој глас саћење шафрана у Србији моћи скорим последоватеље наћи, то немислим, јер ми је врло добро познато да се нова предузећа у опште врло тешко особито међу земљоделцима утемељују. Зато позивам и друге да о томе што пораде, да саде шафран по својим баштама, и да о тој радњи прибирају себи знања, како би то и другима могли приобштити: а кад будемо по Београду имали повећу количину шафранових чена, зар ће се користна ова биљка и код нас почети по њивама садити.

Кога би ова ствар више интересовала и ко би ктео у башти са овом биљком опште да чини, тај нека ми се пријави сваке године од конца Маја до почетка Аугуста т. ј. у време кад су шафранова чена ван земље: ја ћу, док их буде, свакога с неком мањом количином радо послужити и у опште свако ћу му могуће упутство по овом послу дати.

II. [1])

За обделавање шафрана добра је свака земља у коју се може сејати жито. Најбољи су шафрањаци од иловаче покривене за једну стопу црном

[1]) Dr. Carl Hammerschmidt, Allgemeine Österreichische

рудином [1]). Они шафрањаци којих је земљиште састављено из лакше и мршаве земље, или из смолнице и крупног шљунка нису тако добри; но могу се побољшати ако се ваљано обделавају. Само свакому саветовати треба, да свакад најбоље земљиште за шафран одреди; јер ће само тако сигурно три пута више хасне имати него од најбољег жита.

Што се тиче положаја, шафрањак несме бити близу шуме, да неби шафран превише био у хладовини; нити ваља да је на брду где би сваком ветру изложен био, ни на јаком нагибу, где би киша земљу односити могла, треба да је довољно на светлости и сунцу, ни сувише висок ни одвише влажан.

Шафран напредује најбоље тамо, где чокот сазрева, но поред свега тога успева и у хладнијим пределима, јербо може без квара већу хладноћу поднети него лоза.

Чено од шафрана издура свуда прeко зиме, премда је само са шест палаца дробне земље покривено; шта више при — 10—15° Р. на којој се земља не само у наоколо, но и 4—6 палаца испод чена смрзне, оно никакве штете не претрпи. Само кад је зима изванредна, која је дрвима, како малим тако и великим, од штете, кад земља није покривена снегом, тада може и шафран да страда.

Zeitschrift für Landwirthe etc. Der Safranbau in Österreich von A, Seunoner 1847. № 47. 48. 49. 50.

[1]) Оваковиx земаља има доста у нашем Поморављу, но да како само би се оне могле узети у шафрањаке, којих и највећа вода не плави, јер шафраново чено нипошто не трпи влагу.

Шафран довршује своје цветање последње недеље месеца Септембра и прве недеље месеца Октобра; најдаље његово време је од 15. Септембра до почетка Новембра, како је кад време више или мање поспешно. Отуда можемо казати да је у погледу на време сваки онај предео за обделавање шафрана згодан, који није до половине Октобра снегом покривен. Шафран мора се чувати од северних ветрова, или га бар треба садити у поље, које је југу обрнуто.

Најбољи предео и као отачаство шафрана као да је тамо, где су почешће маглушине н. пр. у дугачким, умерено широким долинама, којих просецају реке и потоци; — у магловитим годинама кад је иначе све остало подједнако, шафран најбујније цвета. Іош ваља у овом обзиру то приметити, да је најбоље садити онде шафран где нема винограда, или да тај рад предузму они који немају винограда, јер берба пада у једно време са цветањем шафрана, пак се зато може догодити да се један посао пренебрегне.

Приуготовљење земљишта за шафран налик је приуготовљену баштених леја и постизава се на три начина.

а.) Одређени се комад земље у јесен прекопа ашовом, и то од 9—10 палаца дубоко. У пролеће извезе се на ту земљу ђубре — ако се то зими није учинило, — оно се у колико је могуће подједнако по њој разастре, па онда се укопа т. ј. мотиком се 4—5 палаца дубоко са земљом измеша. Мотика се може узети она иста којом се и вино-

град прекопава, али најбоље је ако је троугална са заоштреним врхом.

Рецимо да је *А Б В Г* комад земље одређен за шафран.

А *Б*
д *е*
в *г*
а *б*
В *Г*

Кад се у јесен од *В* ка *Г* прекопавати стане остаје у том правцу напослетку бразда. Копач почеће сад код *а*, окренуће се лицем ка *а* и удараће мотиком у земљу, која ће му заједно са разастртим ђубретом на мотици остати; ову ће земљу преручивати у бразду *В Г*, и тако копајући и изручујући земљу помицаће се натрашке ка *б*. Увиђавно је, да ће ђубре које је одозго лежало, преручивањем доћи доле, или да ће се бар са земљом измешати, и да ће се од *а* до *б* непрестаним, једнако дубоким копањем добити нова бразда. — Кад је копач дошао ка *б* отићи ће к *в*, окренуће се лицем ка *в* па онда ће помичући се натрашке према *г* зеваћену земљу преручивати у бразду *а б*. Ново поставшу бразду *в г* пуниће тим истим начином од *д* до *е* и тако ће продужити све до краја. Како се свака начињена бразда опет на ново испуњава са земљом, то ћемо добити равну земљу осим последње бразде код *А Б*, коју ћемо оставити. — Пошто се ђубре укопало, не дира се више земља до половине Јунија т. ј. до Видова ил Петровадана; тада се изнова прекопава, то да се очисти од корова и травуљина, то више да се земља раздроби. Но сада се почиње копати од *е* ка *д* и тим се испуњава она бразда *А Б* коју смо при првом копању оставили.

На три до четир дана пре но што ћемо чена од шафрана да полажемо, т. ј. између велике и мале госпоје или у време кад се зимница сеје, — чисти се земља т. ј. играбуља се сва и поравна тако да изгледа као леја у башти.

б.) У јесен се земља мало дубље и уже но обично узоре; у пролеће уоре се ђубре, што се зими на орање изнело, но мало плиће; између Петрова и Илина дана преоре се земља још једанпут па онда се дрљачом превуче. Но ако је дуго суша и ако се бојати од великих грумења, а оно шафрањак не треба последњи пут орати, већ га ваља прекопати ашовом и све грудве ситно изразбијати. На три до четир дана пре полагања (чена) све се пречисти т. ј. грабљама се све, као при првом начину, иситни и поравна.

в.) Трећи начин којим се земљиште за шафран припрема и уређује састоји се у следећем: Како се место за шафран одређено од жита, било пшенице, ражи ил овса, ослободило, таки се заједно са стрњиком испреврће плугом, за којим иде по један надничар те дрвеним маљем разбија грудве. После орања повлачи се, ђубре се тек при полагању додаје, на три дана пре но што се шафран сади, пречишћава се и те исте јесени мећу се чена.

По првоме начину раде већином они, који шафран сами обделавају; другим се служе они, који имају повеће комаде за обделавање и своје сопствене коње; пошљедни пак начин захтева најбоље земљиште и најбоље ситно ђубре, н. пр. торину од оваца. Овим се последњим начином уштеђује млоги

трошак а долази читаву годину дана пре до шафрана.

Пре но што се чена у земљу положе, ваља их од сваке нечистоће, као: прашине, земље, старих кожица, колутца и т. д. очистити. Чена, која су бубе нагризле, која су трула, која су гола или својих кожица до самог белог меса лишена, одбацују се као непотребна. Ово треблење чена може се буди кад радити, најбоље онда кад другог посла нема и то понајвише од деце. — Чистити чена у протаку неваља јер се многа израњаве. Што су чена боље очишћена и уређена тим се више надати богатој берби и тим се мање бојати болести. — Чена ваља држати на сувом и промаји изложеном месту наслагана највише у дебљину од једне судланице.

У време кад се обично озимица сије износе се чена у врећама на њиву. За полагање потребна је мотика и решето или осредњи зембил.

Копачу се ваља наместити код *а* тако, да му страна њиве *В Г* на лево остане; па онда удара мотиком 8 палаца дубоко у земљу коју ће с лева у бразду која је од последњег копања заостала бацати. Како је мотика горе широка, а доле шиљаста то ће копањем постати јама у којој ће се доле две стране једна другој нагибати. Да се неби земља нарочито с леве стране одроњавала, нека је копач спољашном плосном од мотике, чим је земљу изручио, мало потапка, и тиме као поравна. Идући натрашке удараће он тако исто у правој линији мотиком у земљу и други, трећи, четврти пут и т. д.

незаборављајући да свакад потапка особито по левој страни земљу. Овако радећи добиће се права бразда *а б* са косо нагнутим странама.

Чим је копач мало поодмакао доћиће полагач са зембилом пуним чена, па ће их понарећати по левој страни од бразде једно за другим тако, да дођу 6 палаца дубоко у земљу а да буду 3 палца једно од другог далеко — или 6 палаца ко хоће да шафран дуже на једном месту остане —; затим ће их палцем притиснути мало у земљу тако, да се мало што од чена из земље види. — Како је бразда подједнако дубока а странеод бразде подједнако високе, то се чена врло лако у правој линији у страну од бразде притиснути могу. А будући да се чена само 6 палаца дубоко мећу — а бразда је 8 палаца бубока — остаће свакад још два палца дробне земље испод чена, која ће на то служити, да чена своје танке жилице тим лакше разтурати могу. Још ваља при полагању и на то пазити, да горњи крај од чена право у вис обрнут буде, да му се бик неби морао при клијању повијати.

Кад се сврши прва бразда почеће се на ново копати, но не као пре код *в*, већ код *г* али тако да је лице копача окренуто ка *в*. Копач ће онако исто дубоко мотиком ударати, или боље рећи захваћа ће мотиком с десне стране од бразде земљу, коју ће бацати на леву страну (где су чена поређана) незаборављајући, да у исто време, као год и мало пре, набацану земљу мотиком потапка и у коси положај доведе. Оваквим начином загрћу

се чена, која се на левој страни од бразде налазе а добија се нова бразда *г в*, у коју ће се чена на ново полагати. Тиме што се чена земљом загрћу она се непомичу с места, јер су при полагању утерана у земљу; и будући да копач са десне стране земљу само у ширину од једне судланице — или један чеперак по другом начину — одузима, да је на чена тамо налазећа се меће, то су и чена у другој бразди само 3 палца — или 6 — од суседних удаљена. — Овако ће исто понарећати полагач чена у другој трећој четвртој и т. д. бразди; — и тако ће бити чена како по дужини тако и по ширини 3 палца — или 6 — једна од других удаљена, покривена за 6 палаца земљом а лежећа на подлози од дробне земље с два палца дубоке.

У хитњи није свакад могуће скинути с десне стране управо толико земље, колико би требало, да се испуне бразде *а б в г* и т. д.; по гдешто биће је превише а другда мало, па стога постају узвишења или углубљена, која копачу таки мотиком изравнати ваља, да не би касније нужно било превлачити грабљама; јер пошто су чена положена, несме се више на земљу за шафран коракнути.

Чена несмеју више од 3 палца једна од других лежати, како би се на извесном комаду земље што више њих посадити могло; но несмеју ни ближе стајати како би имали довољног простора за своје умножавање; а кад мислимо чена 3 или више година у земљи остављати морају се још раздаље садити. Чена треба да сва подједнако дубоко леже,

да се при прекопавању земље не би испресецала или вређала.

Ако има више копача, за сваким ће ићи по један особити полагач. Други копач почеће копати другу бразду одма чим је први полагач толико удаљен да један другом не смета, његов полагач ићи ће за њиме, трећи копач и његов полагач гледаће за трећом браздом — и кад први до краја дође нека узме четврту бразду, други пету и т. д. На овај начин ићи ће посао точно и брзо од руке.

Кад се земља за шафран приуготовљава по трећем начину, тада се ђубре пре полагања по њиви растури. Ако је оно доста зрело и ситно, лахко ће се при копању са земљом помешати, тако, да не дође непосредно до чена, које ваља избегавати. Млоги имају обичај, да у сваку бразду, пошто су чена већ положена, ђубрета мећу, па тек онда земљом покрију; но овај начин није добар, јер се дознало да свако чено које се дотакне ђубрета, врло лахко у трулеж прелази.

Овако уређена њива оставља се на миру док се цветови од шафрана не укажу. — Около њиве ископа се мали јендек, који ће одводити сувишну кишницу, и мишеве, кртине и слепо куче од шафрањака удаљавати.

Да не би стока, која се у јесен по стрњикама пушта, шафрањаке газила и рила, треба их обградити плотом, који ће и на то служити, да се зими одбијају зечеви, који су врло лакоми на лишће од шафрана.

За ограђивање употребљује се обично старо чокоће; где тога има или буди како за друго што

неупотребљиве крљад; а да би се ово боље и јаче утврдило, удара се на сваки хват даљине у земљу по један појачи, 5—6 стопа високи колац. Крље се забадају у земљу 2—3 прста раздалеко, а да би се боље скопчале и да би јаче држале, привежу се рогозним или сламним ужетом за две летве, које се горе и доле додену.

Подизати и правити тарабу невреди ништа; јер би врло млого коштала, будући да се сваке 3—4 године квари и на друго место преноси. А осим тога то не одговара цели већ ни стога, што тараба задржава сунчане зраке и ваздушну промају.

Неко време пошто су чена у земљу положена, обично по првим јесењим кишама, она почиње своју живу радњу т. ј. терају иа ниже жиле, а на више цвеће и лишће, а поред тога замећу још и нова чена. Ако су сва чена добро развијена, она истерују повише цветова, чим су пак због буди каких неповољних околности мање нарасла тим ће бити мање и цветова. А како је сваки шафрањак засађен са мешовитим већим и мањим а кадшто и врло малим ченама, то се из изкуства дознало: 1-во да ће прва берба од шафрана, кад је обично тек свако треће чено савршено развито има испасти незнатна и слаба и да се више надати од друге бербе; 2-го да су чена средње величине, у обзиру на прву бербу, најизреднија и најбоља; 3-ће да велика чена у погледу на умножење заслужују првенство. Но при свем том не треба презирати ни мала чена; јер она могу у другом роду толико исто цветова донети, као и она друга.

Што берба од првог рода не испада свакад најбоље, томе је може бити и то узрок што ново положена чена неимајући још својих финих жилица морају све оно, што је лишћу и цветовима нужно да издају из самих себе, дакле да своју унутрашњост троше. — Првој берби помаже само необично згодно време т. ј. часте кише наизменце са топлим сунцем.

Цвеће од шафрана пре израсте него лишће. Да би се оно лахко и брзо убрати могло а да се не би при томе ченима без невоље досађивало потребна је при скидању цветова нека мала мајсторија, ево кака: палцем, кажипутом и средњим прстом ухвати се шафранов бик испод цвета, па онда, место да се штипа и трза, притисне се (палцем) право к земљи, и на тај начин бик се преломи а цвет остаје међу прстима.

Најбоље је брати цветове рано из јутра кад су још затворени и кад као неки мали клисци између зеленог лишћа у вис стрше. У то време бик је крт и цветови се даду лакше одломити, а шафран заштићен од сунца цветним листићима свешији је, маснији и далеко лепше боје; ако остане за неко време у отвореном цвету изложен зрацима сунчаним, то ипак није зато хрђав, само је нешто мање сочан.

Скупљени се цветови носе кући у зембилима или повећим котарицама и разастру се у прохладним одајама на чаршаве или асуре, док се не добије времена да се жизи скидају.

Брати ваља сваки дан неизузимајући ни недељу ни светац. Цветање траје 2—3 недеље а кадшто само 4—5 дана — како је кад време поснешно или не.

Кидати шафран значи одвајати од стубића, што стоји у сред цвета, три кончаста жута жига т. ј. оно што је у трговини под именом шафрана познато. Онај што тај посао ради мора пазити, да су сва три кончаста жига при основи састављена али да не остане много од стубића на шафрану. Овако ће шафран кад се осуши бити коврчаст мекан и једар; имаће већу цену.

И при овом послу потребна је нека мала мајсторија; шафранов цвет ваља држати левом руком за доњи крај, са палцем и кажипутом десне руке ухвате за крај три жига и вуку се на страну, како би сви заједно из цвета изашли; у овом се положају најбоље види место, где жизи у стубић прелазе, ту ваља левом руком, којом се држи цвет, одкинути стубић, а шафран ће остати у десној руци.

Цветове из јутра скупљене ваља — ако је могуће — још истога дана кидати. Но понекад то није могуће и због тога се може догодити да се многи цветови особито ако су на влази брани покваре; ако су пак цветови суви кући донешени и на каквом хладном и отвореном месту потанко разастрти, могу се за невољу 3—4 дана одржати.

У Аустрији сазивају на ту цел мобе и то оваке: газдарица скупи из комшилука и старо и младо, изнесе један део цветова и изручи на астал,

сваком раднику да по један тањир, шољу или д. у што ће одвојени шафран мећати, а она идући у наоколо од једног до другог, скупља тај шафран у мало повећи суд ил чинију; пак пошто је то склонила у какву суху комору износи друге цветове. — Кад се све сврши газдарица изнесе бела хлеба, ораха, воћа, вина или шире и т. д. и почасти своје комшије а то им је сва плаћа.

Обично има цвет само три жига, но кадшто срасту по два цвета у један и тада се налази 4—5 а и 6 жига који су тад обично пошироки.

Сутра дан биће газдаричин посао, да снимљен и искупљен шафран осуши; јер би се иначе кроз неколико дана покварио. — Где му драго на огњишту мете се мало и то слабе жеравице — и ставивши около исте три цигље попреко тако да праве троуг, метне се на њих понаопачке т. ј. са дном на више окренутим, сито од коњске длаке, пак макар и обично наше сито. Дебљина је цигља 3, а висина обруча од сита 6 палаца; и тако дно обрнутог сита стоји 9 палаца изнад жеравице.

На овако смештено сито шафрана стави се толико, да је ситу дно шафраном когваља гушчијим пером свуд подједнако раширити свуд покривено. Кад се дољни шафран мало осушио, скупи се у гомилу и пошто се прстима превргнуо опет се на ново пажљиво растури по ситу. Ово се повторава 2—3 пута док се шафран са свим не осуши. — За то време док се суши, подиже се неки мали дим, на који није вредно пазити; но ако је врло јак онда треба жеравицу умалити. — Што се спо-

рије и већма из тија суши, тим ће лепша бити боја у шафрана, напротив кад се нагло или на жеравици суши која издаје дим, постаје црн и мање или више кваран.

Чим се шафран осуши, мећe се у кутију и добро се покрије да му мирис неизветри. Но ни пошто се несме одма по сушењу јако притискивати јер се тада лахко ломи и мрви. — После неколико сахата кад маст која је у њему сакривена избије, постане мек и печљив — и тада тек, ако смо ради да га оставимо, можемо га без икакве штете кол'ко нам је воља притиснути.

Кад хоћемо да шафран дуже време сачувамо ваља нам се постарати за сух и добро затворен суд. За овај посао најзгоднији су глеђеисани лонци, који се одозго вежу сувом свињећом бешиком, или поклопе заклопцем који је такође глеђеисан, а спојне пљоште залепе се тестом од брашна; добре су и кутије од калаја или дрва снабдевене згодним заклопцем ил меуром. — За одржање шафрана на дуже време нема згоднијега места до каквог отвореног тавана ил амбара, и ту је најбоље ако се шафран држи у ражи а још боље у пшеници.

Пошто се сав посао прве године довршио ваља нам јоште знати, како ће се сада поступати са шафрањаком, који на неким местима остаје две, а другда и 3 до 4 године на једном истом месту. Пошто су се цветови скупили шафранова се биљка оставља преко целе јесени, зиме и пролећа на миру, да истера лишће и да чена развије. — Покривати шафрањак сламом, грањем и т. д. као што су

то неки покушавали није пробитачно, јер се под таким покривачем закоте мишеви и друге животиње које могу шафрану досадити.

Први је посао у новој години, да се лишће чим венути стане, т. ј. кад су му врхови за једно три палца отворено-жућкасти, покоси и као храна која особито млечним кравама прија, употреби; ово бива кадшто око Ђурђевадне и другда чак око Костантина и Јелене. О Ивану дне шафрањак је пун којекаквих травуљина, које ваља потаманити а уједно и земљу раздробити, т. ј. прекопати је, но само до оне дубљине у којој чена леже, при чему здраво пазити ваља да се она не повреде — и ово се сматра као други посао, узевши да је први био кошење. Ако би случајно травуљина при сувише влажном времену око Крстова дне т. ј. кад већ цветове изчекујемо, преко мере мах отела, ваља је чупати рукама, да се неби повредили цветови који су већ пошли да ничу.

Ако се чена у земљи остављају, што друге године већином и бива, она наскоро пуштају своје сопствене жилице у земљу. Ако је дакле све добро за руком ишло, имаћемо сада у истој башти сасвим нових, добро развијених, кореном снабдевених чена — и то 2 до 3 пута више но прошле године —, од којих сваки је у стању произвести 2—3 цвета.

Из овога се лахко даје појмити разлика између прве и друге бербе. — Да је прве године само једна трећина положених чена цвета имала, била би друга берба при истом том броју чена,

од којих сваки по један цвет доноси, већ три пута већа. Но ево имамо три пута више чена а свако чено доноси 2—3 цвета — није се дакле чудити, кад се на истом комаду земље место неколико драма при првом роду, при другоме по кадшто литра шафрана и више добија.

Ко је рад оставити чена да три пут цветају — што многи и чине — тај треће године ништа друго нетреба да чини до оно што је о његовању шафрањака после првог рода речено. Но ваља знати да се ништа недобија, јер нема онога нараштаја у цвећу и у новим ченима који се указао при другом роду или тај нараштај није знатан. — Узрок је томе по свој прилици тај што се при полагању ченима не оставља више простора, да би се како ваља ширити могла; но кад би се тако нарећали, да је одстојање једнога од другог не 3 већ 6 палаца, нарасла би чена на сваки начин већа, услед чега би доносила и младих чена више а више и цветова.

Неки држе да би се чена, ако би после другог рода или цвета и даље у земљи остављала, лахко ужећи и посмрзавати могла; но није тако. Искуство је показало да су чена, која 5—6 а и 8 година недирнута у земљи остају и сваке године цветају, тако добро била сачувана, као и друга што неколико само година у земљи бораве.

Пошто су шафранова чена кроз 2, 3 ил 4 године једно за другим на истом месту род доносила, ваља их ископати. Овоме је време о духовима, или кад се лишће свенуло, и кад су се жиле што чена у земљу спуштају осушиле. Ово се пак

израђује овако: први посленик одгрће мотиком земљу до оног места где леже чена, други захваћа мотиком само толико испод чена, да их неби повредио, издигне их заједно са земљом и спушти их скоро на исто то место на земљу. Падањем овим земља, што се за чена беше наватала, раздруска се а чена излазе на видик, а ако то неби било, трудва се мотиком дотле тура док се она не укажу. Сад се мотиком што је даље могуће гурну и одкотрљају, да би се од земље очистила и боље видела и да би њихово скупљање мање труда и времена стало.

Деца скупљају чена на мале хрпице или у тестије, а затим се таки у великим решетима од повећег ђубрета чисте, у вреће пуне и остављају на каком отвореном месту, а после, кад је томе време, на тенани требе.

Како ће се шафрањаци распоредити, то зависи од воље онога чија је земља, а и од тога, да ли ће се чена на истом месту оставити да два или више пута цветају. Ако се остављају да само два пут цватају онда ваља имати два оделења; а ако би ко желео да три пут цветају мора имати три оделења и т. д.

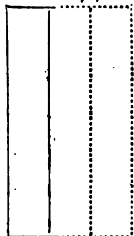

Према количини чена која се могу набавити, засади се комад земље *АБВГ* рецимо једна десетина од дана орања (или 160 □ хвата) са шафрановим ченима. Друге године засеје се одма до њега исто тако велики комад *БГДЂ*. имаћемо дакле два једнако велика комада земље *АВДЂ*. Треће године иско-

па се *А Б В Г* и пренесе се на комад *Д Е Ђ Ж*. који са пређашњим граничи; сад смо опет добили два комада *Б Г Е Ж* од којих један свакад за прво а други за друго цветање. — Ограду код *А В* покварићемо и заградићемо њоме *Д Ђ* и тако ћемо помицати шафрањак с једног места на друго на томе ланцу земље. Кад смо после 10 година дошли на крај њиве, почећемо опет изнова код *А Б В Г* или још боље на другом ланцу земље. Она земља из које смо о Духовима чена ископали, може се под јесен засејати озимицом, која ће ту добро напредовати.

Најбоље је ако шафрањак има лик дугуљастог четвороугла (паралелограма) тако да ширина бар 5 пута у дужину иде. Ова форма је зато најбоља, што се зими снег између два плота која су на близу лакше нахвата и на шафрањаку задржи.

Величину оваковој башти треба одредити према броју људи, који су нам за чупање шафрановог цвета нужни. Што више људи можемо добити за чупање, то можемо више шафрана садити. Но ипак се покадшто догоди, да се број чупача несме управљати према величини шафрањака; јер по некад на мањем комаду земље толико цветова израсте да их 24 човека нису у стању за један дан почупати; другда је напротив за много већи шафрањак довољна домаћа чељад, а то је кад цветање држи 3—4 недеље дана.

Трошкове и добит ваља рачунати по различности начина у обделавању. Трошкови, које ћемо при обдељавању једне десетине од дана орања за три

године имати, састоје се у куповању шафранових чена, ђубрета, у плаћању за орање копање и вожење, у ограђивању и т. д. а по различности у начину обделавања мање се или више увећавају. Приход за ове три године који долази од продатог шафрана и расплођених чена, прелази свакад у половину трошкове, и из овога даје се увидети, да ћемо од сађења шафрана свакад имати више хасне но од сејања жита.

Непријатељи шафрана јесу овце, козе, јелени, срне и зечеви, који сви радо једу лишће, свиње пак јако тамањују чена, а овима досађују и мишеви јер им изгризу месо, а од кожурица радо праве своја гњизда. Кртине истина не једу чена али их испремећу, и затрпају им изривеном земљом лишће усљед чега иструну. Ово важи за Аустрију и Француску. У нас има још један и то главни и од свију других жешћи непријатељ шафрана, а то је слепо куче — Spalax typhlus Pak — животиња која само на истоку станује, гдекоја се још у Банату виђа, с ону пак страну Алпа сасма је непозната. Она живи под земљом, прави ту у дубини од једног педа, кадшто мало дубље, дугачке лагуме и тамани сочно корење[1]) што јој се на путу деси.

---

[1]) У мојој малој ботаничкој башти су од јесенас од како се у њој слепо куче појавило, пропале ове биљке: све умбелате, многе цихорацеје, неке ранункулацеје, неке кампанулацеје, неке Еуфорбије, Salvia pratensis, Verbascum chaixii, Lathyrus heterophyllus, Arum italicum и Saponaria glutinosa. Неке биљке и ако имају сочно корење као да су

Од домаће стоке и од којекаке крупније дивљачи се шафран може доста лахко сачувати оградом, какова се за шафрањаке препоручује, али за ситнију животињу мишеве и слепо куче ова ограда непомаже. Мишеви се кадшто у крајевима где се шафран сади тако јако намноже, да су људи приморани да батале за неко време ову радњу. Најбоље средство противу мишева јесте по Гаспарену ово: поширока цев од лима напуни се овлаженом сламом задене се једним крајем у раскопан мишевњи лагум пак се онда слама запали, а каким мехом или чибуком натерује се дим у лагум; мишеви нагну да бегају али немогавши од цеви изаћи листом се погуше [1]).

Да ли ово средство од мишева заиста помаже, то нисам кушао, али да дим слепом кучету ни најмање не шкоди о томе сам се уверио, зато треба о каком другом средству промишљавати, којим би се овој ненаситој животињици доскочило. Наши Београђани којима много досађује особито по врачарским баштама дознали су да слепо куче никако не трпи да му стоји лагум отворен, већ како то спази, одма нагура земље и затвора рупу; ово знајући они га вребају са мотиком, трнокопом или пушком, и многима пође за руком те се курталишу немилога госта. Ова особитост слепог кучета, што

противне слепом кучету; тако поред горе наведених појединих остале су не додирнуте неке феле рода Ornithogalum, Muscari, и све перунике, за које последње особито се чудим што их има много и што имају врло сочан и издашан корен.

[1]) Le Cte Gasparin, Cours d'agriculture. Tome IV. ст. 214.

на бели дан неизлази и што не трпи свеж ваздух, даје нам доста просто, а ја држим и доста сигурно средство, да шафранове леје и шафрањаке од њега сачувамо, а ово јест: *да се око леје ископа макар како узани јарак од најмање два чеперка дубине:* Слепо куче које дубље у земљу не силази ако би се случајно и упутило к шафрану промениће правац чим до јарка дође.

Шафранове болести. До сада познате су нам три болести од којих шафраново чено пати:

а.) Прва се састоји у *трулежу,* који се на спољној кожици не може приметити, но се завукао у само месо од чена, које по томе мало по мало са свим иструне. — Ова је болест у Аустрији врло ретка, и највише се налази на ченима, која су у црвенкастој — гвожђовитој — земљи посађена. — При чишћењу приметићемо лахко ову болест: чим је које чено под прстима мекше, оно је болесно и ваља га онај час бацити. — Кад трулеж још није дубоко унутра продрео, можемо очистити чено и излечити, ако га исцедимо.

б.) Нека *гука* израсте понајвише одоздо на подобије репе; она потроши сву храну од чена, тако, да најпосле и њега самог утамани. — И ова је болест у Аустрији ретка, а може се при треблењу чена лахко приметити и уклонити. У Француској незнају за ову болест.

в.) *Шафранова куга.* Повод овој болести јест нека квргава гљива Rhyzoctonia crocorum D C — од величине љешника, налик на трифлу већ и тиме што на површину земну никад неизбија. Она пу-

шта из своје површине танке конце љубичасте боје који иду од једне гуке ка другој а кад доспу до шафранова чена протурају се кроз његове љусте до меса те најпосле чено уморе. Из овако умотана чена, као из средсреде и седишта куге, шири се ова болест све у кругу, и брзо прелази на около лежећа чена која једно за другим поквари. Оваково једно чено, ил само једна мотика земље са болесног земљишта може у здравом шафрану таку исту несрећу починити.

Ова се болест може познати, кад се у шафрањаку виде по нека гола, округла места а у наоколо се још шафраново лишће зелени. На ченима се виде неке црне јамице, као да су чена чађи посута, а кад је цело чено нападнуто чини се као да је изгорело. Гљива која шафран тамани, напада и друге биљке са сочним корењем као црни и бели лук, цвеће што се ченима расплођава, шпарглу и др., биљке напротив са сушним жилицама а на име жита од ове су болести сигурна.

Средства, која се употребљују да се овој болести на пут стане различита су. Једни направе около болесних чена јарак у једну стопу дубок, а ископану земљу побацају на заражено место. — Ово је начин Дихамела који се највише око испитивања ове болести трудио и који ју је први точно описао. — Други опет ископају здрава чена која около болесних леже, да би гљива не налазећи у близости чена за која би се могла припити и из њега храну сисати, на свом лежају угинула. Најпосле неки су покушавали да у земљу

улажу којешта што су мислили да може пречити да се болест не развије: као креч, гипс, пепео и др., али се није могло дознати, дали је која од ових ствари од користи била.

Ко жели да свој шафрањак сачува од болести или да предупреди већу штету, ако се болест указала вала да пази на ово: 1-во. Да при требљењу шафранова чена добро очисти од сваког ђубрета, и да она чена која су повређена или су од кожурица оголићена и имају на површини најмању мрљу или каку гуку, одбаци. 2-го. Да се земљиште у ком се шафранова чума указала за duже време или ако је могуће за свакад напусти и шафран у поудаљени комад земље посади: ако пак није доспело време премештању шафрањака т. ј. ако је лишће још зелено, онда се може оно употребити што је горе речено, т. ј. да се болесно место од здравих чена јарком растави.

У Француској као да не раде тако брижљиво око шафрана као у Аустрији, а ово ће бити по свој прилици и узрок, што је поред пријатније за ту биљку климе, француски шафран ипак мање цењен него аустријски. Ево шта о томе Гаспарен каже [1]). Мало пре но што ће настати жетва, припрема се земља за шафран, а у исто доба се шафран и сади овако: направи се мотиком или плугом бразда, а по раденику што копа или оре иде

[1]) У мало час споменутом делу Т. IV. стр. 210.

одма полагач и полаже у ту бразду шафранова чена 5—6 см. раздалеко; копач или орач повуче потоме другу бразду и том приликом покрије положена у првој бразди шафранова чена са 10 см земље; ова друга бразда има бити 22 см. од прве удаљена; у њу сменгта полагач као и први пут чена тако да овај други ред буде од првога са 44 см растављен, и тако даље док није шафрањак засађен. Шафранова чена се остављају на једном месту 2 ређе три године.

Убран шафран се суши на два начина или на сунцу или на жеравици, други начин се сматра да је бољи.

О НАРОДНОЈ ПЕСМИ

„СТРАХИНИЋ БАН“

НАПИСАО

ЂОРЂЕ МАЛЕТИЋ.

О НАРОДНОЈ ПЕСМИ:

„СТРАХИНИЋ БАН."

Народне песме у свију народа уплетене су више или мање као невен цвеће у венац безсмртности, којим је народни дух увенчан. Од најстарији времена огледају се у њима народи са свима својим мислима и осећајима. Њиов је говор, говор безазлене деце, која се с природом као с мајком поверљиво разговарају, те слушаоце кадшто до суза трону, а кадшто ји необичном истином у удивљење доводе.

То су оне врлине, којима се данашња углађеност уобште диви и клања и у натеч венце хвале и славе плете. И носиоци новије европске образованости поклонише јим своју пажњу и кушаше снагу своје речитости да би ји по заслуги оценили. Такве су по преимућству *наше* народне песме, јер свачија су, тако рећи, уста пуна њиове хвале.

Уважавајући труд, који су учени људи и нашег и туђег народа при испитивању наши народни песама положили, мислим, да се на поштовању према таквим људма нећу огрешити, ако и *ја* један цве-

так у тај венац хвале уплетем, с том намером, да читаоцима бар на *једној* народној песми јасније представим оне црте, које, и посебице и у целом сматране оно пријатно чувство у нама производе.

Остављајући на страну наше лирске народне песме због њиове мање важне садржине, прећи ћу на озбиљнију и важнију епоску поезију, која нам је наше јунаке у онако лепом спомену сачувала.

Грк се праведно поноси својом Илијадом, Шпањолац својим Сидом, Немац својим Нибелунгеном. Све је то једно исто, шарено и миришљаво цвеће, које је мати природа по народима просула, да се у њему огледа и слави. Онакве епопеје наша народна поезија нема, што јој историјски догађаји нису наклоњени били, што јој Геније времена не допусти, да сав онај ситан бисер и драго камење које је по народу растурила, у *један целоставан* венац скупи. Да се после оне народне несреће на Косову повратила прврашња слава, ми би можда имали нашу епопеју; али се србском народу после оне ноћи за 400 година несвану. У томе мишљењу утврђује ме особита вештина гдекоји наши народни певаца, која ме је ево побудила, да је објасњујућим цртама читајућем свету представим.

Многе су наше јуначке песме, као н. пр. женитба душанова, Урош и Мрљавчевићи, смрт Марка Краљевића, болан Дојчин, женитба Максима Црнојевића и т. д.; судећи не само по поетском слогу, него и по склопљеном плану тако лепе и дивне, да човек незна, коју би пре пригрлио. По овоме

мислим, да би не малу услугу нашој књижевности учинио онај, који би све одличније јуначке песме не само с историјске стране, као што је покушао г. Вајунов у седмици од године 1857. него и с естетичке достојно оценио. Не бирајући дакле дуго, узеђу у претрес песму о Страхинићу бану, остављајући онај много тежи задатак другоме, који и више празна времена и издржљиве снаге има.

I.

У песми о Страхинићу бану све је тако дивно смишљено и дивно изведено, да је можемо сваком народу на углед изнети, а јунак Страхиња улива нам поштовање и љубав као Скандинавцем Осијаном обезсмрћени Фингал.

Наше јуначке песме ретко почињу одма с предметом приповедке, као што је добро приметио г. Ф. Миклошић[1]), већ се понајвише служе каквим образом из природе, каквом околности, или као неким видом задавања и решавања загонетке. Песма о Страхинићу бану почиње, подобно најдужој јуначкој песми „Женитба Максима Црнојевића“, са свим просто, прелазом одма на сам предмет:

„Нетко беше Страхинићу бане,
Беше бане у маленој Бањској,
У маленој Бањској крај Косова.
Да такога неима сокола“;

Али код све простоте овога почетка опет се види вештина певца, што нам је тако рећи *једном* цр-

[1]) Види Видов дан од год. 1863. страну 120.

том сву величину јунака описао, а тиме и љубопитство пробудио, казавши нам, да *таквога нема сад сокола*, као што је био Страхинић бан.

Оваква вештина не упада у очи, подобно простој лепоти, али је због тога зналцу у толико пријатнија. Кад би ми не само озбиљност предмета него и избор читалаца допустио, да *контрасте* у празним речма с оваквом вештином узпоредим, много би јасније просијнула вештина певца, подобно каквом Рафаиловом лику према Орацијевој накази: humano capiti. О Страхинићу говори ће *дела;* певац дакле, рекао би, не мора ништа напред у његову хвалу говорити.

Савладан порукама да га тасбина жељно очекује, бан се спрема на пут, обуче се, седне на коња и оде.

Облачење његово нити бива на наше очи, као н. пр. облачење Милоша Војновића у песми: женитба Душанова у II. књ. на стр. 138. подобно у Омировој Илијади, нити је описано залудним живописним цртама, као што је н. пр. одело војводе Каице у истој књизи на стр. 483. Певац нам само каже, да му је одело *скупоцено* било, и да се *србски соко окитио*, а какво је то одело било, оставља нам, да сами себи као најлепше представимо:

Опреми се Страхинићу бане,
Удри на се дибу и кадифу
Поноситу чоху сајалију,
Што од воде чоха црвенија,
Што од сунца чоха руменија;
Окити се један србски соко —

као да је знао, да нам га и најдужим и најживљим описивањем неби могао точно као живописац представити.

То је она мудрост у избегавању живописног цртања, коју је Лесинг у Омировим спевовима онако лепо описао.

Док би какав невешт певац, ову прилику жељно употребио, те описао: куда је Страхинић у путовању свом пролазио, дотле нас наш певац, имајући у својој ризници већи драгоцености, води одма у Крушевац:

Одмах пође у тазбину дође,
У тазбину у бела Крушевца,
Ђе од скоро царство постануло, —

те да нам покаже уз гостољубље и обичаје онога времена, како се пријатељи и сродници дочекују:

А виђе га старац Југ-Богдане,
И виђе га девет милих шура,
Соколова девет Југовића,
Мила зета једва дочекаше,
У наруче зета загрлише,
Вјерне слуге коња приватише,
Зета воде на френђију кулу,
Код готове совре засједоше,
Те господску ријеч бесјеђају;
Навалише слуге и слушкиње,
Неко двори неко вино служи,
Што бијаше ришћанске господе,
Посједаше, те пијаху вино:
У врх совре стари Југ-Богдане,
С десне стране уза рамо своје

Сједе зета Страхинића бана,
И ту сједе девет Југовића,
Низа совру остала господа;
Ко л' је млађи, двори господара.

Ком се не чини, као да гледа пред собом ту совру, окиђену господом, за којом *домаћин* у *прочељу* седећи, прво место до себе уступа свом госту; за којом нема *ни једне жене?!*

У свима нашим народним песмама показује се човек као господар, а жена као млађа, која двори свога господара, која му на сусрет излази и коња му привата. Тако и у овој песми жене дворе и служе око астала, а не ручају заједно са својим господарима:

Но бијаше то девет шурњаја,
Но шурњаје дворе у поредо,
Дворе свекра силна Југ-Богдана,
И двораху своје господаре,
А највише зета поносита.

Осим ови обичаја, који су се и до данас у народу сачували, наводи нам певац и то: како *један* по обичају средњега века, *све наоколо* за асталом вином служи. Сви су дакле из *једне* чаше пили:

А слуга им једна вино служи,
Служи вино једном купом златном,
Златна купа девет бере литар.

Најпосле није пропуштена ни она лепа црта веселости и гостољубља србског, да домаћин свом госту за љубав све своје познанике на гостбу сазивље, и да ови опет, таквом домаћину за љубав, његовог госта редом госте, указујући му тиме своје поштовање:

Госпоштине што је у Крушевцу
Досадише јутром и вечером
Молећи се силну Југ-Богдану:
Господару силан Југ-Богдане!
Љубимо ти свиленога скута
И десницу твоју бјелу руку,
Ну потруди чудо и господство,
И поведи мила зета твога,
Ну доведи Страхинића бана
У дворове и у куће наше,
Да ми неку пошту учинимо.
Свакоме Јуже хатар навршује.
Доке тако изредили били —

Овако описана гостба имала би своје цене и сама по себи, без обзира на осталу садржину спева; али кад јошт себи представимо, у каквој је лепој свези с целом песмом, онда се истом показује сва врлина њена. У њој песма лепше одсјаује као какав живопис у златном облогу.

Бана очекују велики јади, а да би ови и бану и нама теже на срце пали, требало је, да дође после највећег весеља, требало је да дође *из ненада*, као гром из ведра неба.

Ето, нашто нам је гостба описана:

Но да видиш јада изненада!
Једно јутро кад огрија сунце,
Мезил стиже и бијела књига
Баш од Бањске од малена града,
Од његове остарјеле мајке,
Бану књига на кољено паде,
Кад разгледа и проучи књигу,

Ал' му књига доста грдно каже,
Књига каже, ђе га куне мајка:
Ђе си, сине, Страхинићу бане?
Зло ти било у Крушевцу вино!
Зло ти вино, несретна тазбина!
Виђи књигу нечувених јада!
Из убаха једна паде сила,
Турски сине, од Једрене царе,
А цар паде у поље Косово,
А цар паде, доведе везире,
А везире несрећне већиле.
Што је земље те облада царе,
Сву је турску силу подигао,
У Косово поље искупио,
Притискао све поље Косово,
Уватио воде обадвије.

Да би нам јасније пред очи ставио величину турске војске, раставио је цело на делове побројавањем главни одељења њени, и означио нам је међама цео војском заузет простор Косова поља:

Кажу, сине, и причају људи:
Од мрамора до сува јавора,
Од јавора, сине, до Сазлије,
До Сазлије на ћемер ћуприје,
Од ћуприје, сине, до Звечана,
Од Звечана кажу до Чечана,
Од Чечана врху до планине
Турска сила притисла Косово.
Под број, сине, на тефтере кажу
Но у цара сто хиљада војске
Некаквога царева спахије,

Што имају по земљи тимаре
И што јашу коње од мегдана,
Што не носе по много оружја,
До по једну о појасу сабљу;
У Турчина у турскога цара
Кажу, сине, *другу војску* силну
Огњевите турке Јаничаре,
Што Једрене држе кућу билу,
Јањичара кажу сто хиљада;
Кажу, сине, и говоре људи
У Турчина *трећу војску* силну
Некаквога Туку и Манџуку
А што хуче, а што грдно туче.
У Турчина војске свакојаке.

На први поглед рекао би човек, да је певац могао бити без овако дугог описивања, а нарочито без побројавања, него да је одма могао прећи на силна вла'а Алију, као главно лице и виновника целе несреће; али и мала пазљивост уверава нас, да се то неби слагало с лепим планом, у ком је све по потреби и нужди своје место заузело.

Бановићу предстоји борба са Алијом; а какав је то јунак? То је у цара *четврта* сила, много претежнија и страшнија, него све до сад побројане. Па кад су она одељена турске војске онако страшна, а да какав мора бити онај јунак, који све те друге јунаке гледа као *мраве по земљици?*

У Турчина једну кажу силу
Самовољна Турчин-влах-Алију,
Те неслуша цара честитога,
За везире никад и немисли,

За цареву сву осталу војску
А колико мраве по земљици;
Таку силу у Турчина кажу.

С таквом халом предстоји бану борба. Но и осим плана слаже се ово побројавање војске и с историјом онога времена. Турци су заиста онда имали тројаку војску [1]), једну властеоску, коју су доводили они, који су имали већа или мања добра *(тимаре* и *сијамете),* другу стајаћу војску, састављену од христијанске потурчене деце, *јаничаре* (јеничери = млада или нова чета) и трећу коњаничку војску.

Предмети необични, било по величини, било по снаги, пробуђују у нама, ако смо им изложени, стра, што се таквој снаги неможемо одупрети; ако смо пак таквој снаги не домашни, и ако она *другоме* опасношћу грози, онда постаје у нама сажаљење према страдајућој особи, помешано са зебњом и страовањем. Таква је снага према Страхинићу, кога још *неиознајемо,* Турчин Алија, па с тога и страујемо, да ће бан таквој сили *подлећи.* Осим тога одкрило нам је такво приповедање сву болну душу банове мајке. Мати с клетвом почиње, и тиме се одужује првом афекту своје боље, а после у приповедању догађаја тражи олакшице своме болном срдцу, подобно оној, која после сарањеног јединца, враћајући се с гробља, својим другарицама и пријатељицама приповеда боловање свог јединца, његове речи пред смрт, па и саму смрт, *јер болно срдце у самој бољи налази уславе.*

[1]) Види Шлосерову историју средњега века.

Он беза зла, сине, проћи не шће,
Не шће с царем, сине, на Косово,
Окренуо друмом лијевијем,
Те на нашу Бањску ударио,
Те ти Бањску, сине, ојадио
И живијем огњем попалио
И најдоњи камен разтурио,
Вјерне твоје слуге разагнао,
Стару мајку твоју ојадио,
Са коњем јој кости изломио,
Вјерну твоју љубу заробио,
Одвео је у поље Косово,
Љуби твоју љубу под чадором,
А ја, сине, кукам на гаришту,
А ти вино пијеш у Крушевцу!
Зло ти вино на покоње било!

Каква лепа постепеност у приповедању од простога певца, ради распаљивања освете у Страхинићу! Најпре се помиње како су му *двори* попаљени и слуге разагнане, а после, како му је *мати коњем* прегажена, јер је мати од дворова претежнија, а најпосле долази највећа срамота, што му Турчин под чадором љуби љубу. Па да би све ово јошт веће снаге имало, завршује мати *клетвом.*

Кога неби овако приповедање на освету распалило?

Такву срамоту неможе јунак отрпети; он се дакле одважава: или осветити се, и тим спрати нанесену љагу, или погинути и оставити после себе славан спомен. Али, да нам се такав поступак банов неби учинио неприродан, према ополикој по-

казаној сили, каже нам певац, да се бан у почетку није уздао само у *своју снагу*, већ у помоћ девет Југовића, које мисли од таста измолити, да га, преобучени у јаничарско одело, прате у Косово.

Ја кад бане књигу проучио,
Мука му је и жао је било,
У образ је сјетно невесело,
Мрке брке ниско објесио,
Мрки брци пали на рамена,
У образ се љуто намрдио,
Готове му сузе ударити . . . .
Каже јаде тасту на уранку,
Како су му двори похарани,
Како су му слуге разагнате,
Како ли је мајка прегажена,
Како ли је љуба заробљена [1])
Но мој тасте, стари Југ-Богдане!
И ако је моја данас љуба,
Љуба моја, ал' је шћера твоја:
Срамота је и мене и тебе;
Но мој тасте старац Југ-Богдане!
Мислиш ли ме мртва пожалити,

---

[1]) Немогу пропустити, да овом приликом неспоменем неку особитост, која се редко у другим нашим народним песмама налази. У свима готово нашим песмама певци понављају какво приповедање даном приликом *оним истим редом од слова до слова*, као што смо напред већ чули, ако ће та приповедка незнам како дуга бити, те тако нам постају досадни у оном степену, да често прескакањем у читању морамо тражити прави наставак у песми. Наш је певац и то избегао, те нам не приповеда на ново оно, што смо већ чули, шта му је мати писала, већ нас *само опомиње.*

Пожали ме док сам у животу.
Молим ти се и љубим ти руку,
Да даш мене ђеце деветоро,
Ђецу твоју, а шуреве моје,
Да ја, тасте, у Косово пођем,
Да потражим душманина мога,
Који ми је робље заробио;
А немој се, тасте, препанути,
Ни за твоју ђецу убринути;
Ја ћу ђеци мојим шуревима,
Хоћу њима рухо промјенити,
А у турско рухо облачити
Око главе бијеле кауке,
А на плећи зелене доламе,
А на ноге меневиш чакшире,
О појасу сабље пламените —
Учиниђу ђецу јањичаре. —

Без познавања опасности нема одважности, а одважност без икаква страовања за свој живот није природна. То је народни певац знао.

Но видећи бан, да му таст неда синове, да ји кољу Турци, пође љутит сам у Косово:

Плану бане како огањ живи,
У иједу и тој муци љутој
Не шће викнут ни призвати слугу,
За сеиза ни хабера нема,
Но сам оде к ђогу у ахаре;
Ја како га бане оседлао!
Како ли га тврдо опасао!
Па заузда ђемом од челика,
Пред дворе га води у авлију

К бињекташу бијелу камену,
Па се ђогу фати на рамена.

Али опет, надајући се, да ће се шуре као јунаци, стидом савладани, а и због љубави према њему склонити, погледа ји редом:

Погледује девет својих шура,
А шуреви у земљицу црну.
Бан погледну пашенога свога,
Некакога млада Немањића,
А Немањић гледа у земљицу.
Кад пијаху вино и ракију,
Сви се фале за добре јунаке,
Фале с' зету и Богом се куну:
Волемо те Страхинићу бане,
Но сву земљу нашу царевину;
Ал да видиш јада на невољи!
Бану јутрос нема пријатеља.
Није ласно у Косово поћи.
Виђе бане, ђе му друга нема,
Сам отиде пољем крушевачким.

Још једнако траје у срдцу зебња од предстојеће опасности, још једнако траје нада у шуреве, да га неће у невољи оставити, те с тога се и *обзире ка Крушевцу*. Велика опасност, па и велика зебња; али опет јачина духа све то савлађује.

Ја кад био низ широко поље,
Обзире се ка Крушевцу бјелу,
Не ће ли се шуре присјетити
Не ће ли се њима ражалити.

Колико нам се сада чини већа и страшнија опасност, у коју мисли бан угазити, кад видимо, да

у њу нико несме, те бана и *они* остављају, који су га волели него сву царевину.

Оваквог јунака мора сваки сажаљевати. —

У таквој невољи сети се јединог свог верног друга, свог 'рта Карамана, кога воли него добра ђога:

А кад виђе јутрос на невољи,
Ђе му нема главна пријатеља,
Паде на ум, па се досјетио,
За његова хрта Карамана,
Кога воли него добра ђога,
Те привикну из бијела грла,
Остало је хрче у ахару,
Зачу гласа, хитро потрчало,
Док у пољу пристиже ђогина.

Ко се неће за тренутак успокојити и обрадовати, кад види, да оваквом од свију остављеном јунаку опет неко, ако и безсловесно, животно, у помоћ притиче, да с њим опасност дели? Јер свако зло лакше се подноси, као што нам је и у добру много слађе, кад га имамо с ким поделити. И бану се дакле у души разведрило, видећи, како му 'рче поред коња подскакује.

Покрај ђога хрче подскакује
А златан му литар позвекује.
Мило било, разговори с' бане!

Каква краткост, а опет каква пуноћа у овом стиху! Ово неби могао ни један певац живље, лепше и краће описати.

Сада долази епизода о бекрији дервишу, која је онако вешто у спев уплетена.

Епизоде имају своје место и важност у спеву, (као што је познато), само онда, ако нам објасњавају оно, што нам је у спеву до'нда непознато било, или ако у нама производе страовање о будућој судбини јунака. У нашој је епизоди певац постигао и једно и друго. Јер осим познате црте јуначке, незнамо више ништа о Страхинићу. Сад истом чујемо од дервиша да је бан *побожан*, да је *пун поштења јуначког*, какво је у средњем веку, у веку витежтва (ритерства), историја запамтила.

Дервиша су некад банови пандури уватили, те га бан у тамницу бацио, али га после, разжаливши се на њега, на *веру* пустио, да одкуп састави:

Знаш ли бане? Знаш ли Страхинићу?
Кад запита и мене упита:
Робче моје, змијо од Турака!
Ђе пропаде у тамници мојој!
Мож' ли с' робе, јунак одкупити?
Ти ме питаш, ја право казујем;
Могао би живот одкупити!
Тек да ми се двора доватити,
Очевине и пак постојбине . . . .
Могао би одкуп саставити;
Ал' ми, бане вјеровати нећеш,
Да ме пустиш двору бијеломе:
Тврда ћу ти јамца оставити,
Тврда јамца, *Бога истинога,*
Другог јамца Божу вјеру тврду,
Како ћу ти одкуп донијети.
И ти, бане, повјерова мене."

Осим ови лепи црта у бановом характеру дознајемо од дервиша, да је бан и *милостива срдца,* јер га је често из тамнице пуштао добро ранио и појио:

„И ако сам био у тамници,
Доста си ме вином напојио,
Бијелијем љебом наранио,
А често се сунца огријао.“ [1])

---

[1]) У многим јуначким песмама спомиње се сужањство у духу старог ритерства, и ако закони ништа о томе не наређују. У Душановом законику само се спомињу сужњи, а какви су то, да ли зликовци, или уваћени у двобоју, као што песме певају, о томе нема спомена. Ево шта вели о томе чланак § 98. Душановог законика: „Кои чловѣкь оутече изь сужьньства, сь чимь прїидеть на дворь царевь, или есть чловѣкь царевь или црькевни или властельскы, сь тем зи да е свободнь. А що есть штвѣгль оу тога и чловѣка, комоу есть оутекль, то зи (того) да есть, комоу есть оутекль.

§. 99. Кои се соужнь држить вь дворѣ црковнимь, та (те) оутече оу царевоу полатоу, да еста свободнь. (види: „Pamatky drevniho pismenictvi jihoslovanův,“ од Павла Ј. Шафарика на стр. 38.)

Ове речи немогу нам објаснити смисао сужња у нашим јуначким песмама. У песми: „Марко Краљевић и Вуча Ђенерал“ поручује Милош из тамнице Марку:

„Избави ме побратиме Марко
Јал' за благо, јали на јунаштво,“

а Марку, пошто је под Варадином у боју уватио и ђенерала и његовог сина, те ји у своју тамницу бацио, поручује ђенераловица:

„Богом брате Краљевићу Марко,
Не губи ми Вуче ђенерала
И мојега сина Велимира;
Ишти Марко што је теби драго.

Ђемо Брђанин у двобоју савладана Марка води од места до места, да га обеси, и опет га даље одводи, пошто му господа рищћанска *по три то-*

Како нас је певац престравио, што је Турчин бана познао! Онај бан, који се при угледу турске силе мало *препао*, и ако је као Турчин био преобучен; који је најпре поменуо *Бога истинога*, па онда истом у ордију турску угазио; онај бан, који се касније мало ослободио, видећи, да га у војсци нико непознаје, па који је и *нас* ослободио, који

вара блага за Марка плаћају, јер, веле, неће им ништа родити, ако Марка ту обеси. (О овој песми биће касније говора што се тиче митуса, који се у њој налази.) У песми: „Марко Краљевић у Азачкој тамници" вели краљ својој кћери:

„Кад допадне таке муке Марко,
Ја ћу пустит сужња без динара.

Из ови и други подобни песама даје се извести то закључење: да је некад у србском народу био обичај, да је јачи слабијега, у двобоју побеђена, могао одвести и заточити, па или га задржати, или одкупљена пустити. Тако је и у овој песми с дервишем, бановим заточником. Да ли се на овакве људе односи онај чланак у Душановом законику (179.) „Тѣкожє шбразомь кто дрьжи тьмьницоу оу царєвои зємльи, да нєприма ничиєга чловѣка вєз книгє повєлѣніа царєва", нека други пресуде.

Да је бан покрај оно лики сјајни црта у карактеру могао човека права здрава заточити и од њега одкуп искати, томе се нетреба чудити, јер то је карактер средњега века, у којем су највећи контрасти један поред другог обстати могли, као што вели Шлосер у VII. делу своје обште историје на стр. 360 „Im Mittelalter war das Leben selbst poetisch, und grausiges Morden und Brennen wechselte mit Processionen, Festen, Turnieren, Volksbelustigungen aller Art ab, und derselbe Feudaltyrann, der dem Landmane die Freiheit raubte und den Bürger ausplünderte, opferte großmüthig sein Leben, um der unterdrückten Unschuld beizustehen, und übte Demuth, Großmuth, Milde mit wahrhaft christlichem und barmherzigen Sinne. Певац је дакле по самом срдцу своме погодно карактер онога времена.

га духом пратимо — тај наједанпут пада у несрећу, из које га никакво јунаштво неможе спасти. Дервиш га је познао! Да има *крила* и *она* га неби изнела из средине турске војске, ако га дервиш прокаже. Његову опасност и *ми* делимо, његов стра и *нашу* косу на глави подиже. Па јошт *ко* је тај Турчин, што је бана познао? Онај, кога је бан девет година у тамници као роба држао, и који га је пустио да одкуп донесе. —

Нису ли то све горе и горе околности, није ли то све већи узрок страовању за бана?

У таквом страовању каква нам се племенита душа јавља у Турчину, те нам око срдца лакше постаје! —

На молбу банову, да га војсци непрокаже, почем нетражи од њега одкуп, већ тражи Алију, свога душманина, дервиш му се куне:

Ти соколе, Страхинићу бане!
Тврђа ми је вјера од камена,
Да ћеш саде сабљу повадити,
Да ћеш пола војске погубити,
Невјере ти учинити нећу,
Ни твојега љеба погазити.
Од мене се немој побојати.

Певац се с нашим срдцем, рекао би, игра: час га замути, а час га избистри; опасност се за часак привучи, па је опет нестане. У оваквом колебању срдца нашег, чисто смо заборавили на прву опасност, на страшну јуначину Алију, због много веће опасности у турској војсци. Али нам певац неда данути:

А што питаш и разбираш, бане,
За Турчина, силна Влах-Алију,
Он је бијел чадор разапео
На Голечу високој планини;
Тек ти хоћу, бане, проговорит:
Јаши ђога, бјежи из Косова,
Ел ћеш, бане, погинути лудо.
У себе се поуздати немој,
Ни у руку ни у бритку сабљу
Ни у своје коње отровано,
Турчину ћеш на планину доћи,
Хоћеш доћи, ал ћеш грдно проћи:
Код оружа и код коња твога.
Жива ће те у руке фатити,
Хоће твоје саломити руке
Живу ће ти очи извадити.

Кад нам и сам Турчин, као банов пријатељ, који му се онако страшно куне, тако страшна Алију представља, кога врло добро познаје, зар се неће опет оно страовање за бана у срдцу нашем поновити? Ал гле, певац нам опет нове валове у срдцу преврће. Од онакве опасности други би се препао и одустао би од своје намере; али прави јунак, добивши с одклоњеном већом опасности (да га Турци непознаду) подпуно поуздање у себе, смеје се таквој опасности:

Насмеја се Страхинићу бане:
Богом брате, старишу дервишу!
Не жали ме, брате, од једнога,
Тек ме војсци турској не прокажи.

А да би нас подпуно орабрио, морао нам је и *дервиш* бана као добра јунака представити.

На питање баново:

„Појиш коња јутром и вечером
Појиш коња на води Ситници,
Ну увјецбај и право ми кажи,
Ђе су броди на тој води ладној
Да ја мога коња не углибим?“

Дервиш му овако одговара:

Страхин-бане, ти соколе србски!
Твоме богу и твоме јунаштву,
Свуд су броди, бегод добеш води!

Краће и лепше није се могао никад певац изразити у овом смислу!

Бан одлази, да мејдан с Турчином дели. У борби држи нас певац у оном истом запетом стању, као и пре, између страовања и надања: бан је застао неспремна Турчина, те први на њега копље баца. Ова, па и свака удесна прилика за бана, пријатно удешава и наше срдце, које свако покретање с куцањем прати. Али се Турчин неда лако обранити:

Пружи руке силан Влах-Алија,
И руку му копље уватио,
Па ти бану ријеч проговара:
Копилане, Страхинићу бане!
А шта ли си влашче премислило?
Није с' ово бабе шумадијнске,
Да разгониш и да набрекујеш,
Но је ово силан Влах-Алија
Што с' небоји цара ни везира,
Што ј' у цара војске државине,

Чини ми се сва царева војска
Као мрави по зеленој трави;
А ти, море, мегдан да дијелиш!

Тиме је и у нашем срдцу промена наступила. После речи:

То му рече бојно копље пушти —

Кроз свакога, рекао би, жмарци пролазе; али и ту опасност певац вешто уклања, представљајући нам, како је бана коњ од смрти спасао:

Бог поможе Страхинићу бану,
Има ђога коња од мегдана,
Каќо копље на планини звизну,
Соко ђого паде на кољена,
Изнад њега копље прелетило,
Ударило и камен студени,
На троје се копље саломило,
До јабуке и до десне руке.

Пошто су и перне буздоване поломили, настаје у борби са сабљама оно исто колебање срдца нашег; оно замењивање страовања у неизвестности и опасности бановој с радошћу и надом у новом обрту среће:

Турчин ману, а дочека бане,
На сабљу му сабљу дочекао,
По поли му сабљу пресјекао:
Виђе бане па се разрадова,
Љуто сави и одтуд и одтуд,
Еда би му главу одсјекао
Ја л' Турчину руке обранио;
Удари се јунак на јунака,
Неда Турчин главу укинути,

Неда своје руке изштетити,
Но се брани с оном половином:
Половину на врат натураше,
И својега врата заклоњаше,
И банову сабљу оштрбкује,
Све одкида по комат и комат.
Обадвије сабље изсјекоше.
До балчака сабље догонише,
Побацише њине одломчине.

Такво је најпосле и њихово 'рвање, у ком хтеде банова љуба свом мужу главе дођи, те опет бану рањеном поможе 'ртче, што на реч господара љубу дочепало, док најпосле бан, добивши таквом помоћи ново срдце, Турчина тугом савладана, необори и зубма закла.

Пошто је овакву мучну победу одржао, врати се бан опет у тазбину, где му шуре хтедоше љубу ножевима да разтргну, чујући, да је она бана обранила; но бан је одбрани:

Шуре моје девет Југовића!
Што се, брађо, данас обрукасте?
На кога сте ноже потргнули?
Кад сте, брађо, ви таки јунаци,
Камо ножи, камо ваше сабље,
Те не бисте са мном на *Косову*,
Да чините с *Турцима* јунаштво
Десите се мени у невољи?
Не дам вашу сестру похарчити и т. д.

Види се јасно да је певац бана у тазбину само *због тога* повратио, да шуреве посрами, што га као страшљивци нису смели у Косово да прате; но

мени се чини, да би певац много боље погодио, да је бана с Косова одпратио *куħи*, где га је *веħа нужда* и потреба очекивала, т. ј. прегажена мати. Ту су се могли и шуреви наћи, послани од старца Југ-Богдана, да бар јадној бановој мајци у помоћ притрче, кад се већ бану нису више ни могли надати, због очевидне смрти, која га је у турској војсци очекивала. *Том* дакле приликом могао је бан шуре посрамити, а не у њиовој кући.

Исто тако мислим, да се певац и на женској љубави огрешио, што је банову љубу онаквим црним жигом жигосао. Жена, од онакве славне лозе, која има онако славна јунака за мужа, неможе за онако кратко време свог мужа прегорети, и другоме се приволети, па јошт коме? — *Турчину* кога по језику није ни разумевала! Да је то неверство некако с планом у тесној свези, и које како би певцу опростили; ал' овако, кад видимо, да би се догађај подпуно онако развио, и да је није неверну представио, већ просто као робињу, која се сили покорава, ма како да се срдце гнуша — морамо певца мало осудити.

Но ове су мане према другим врлинама одвећ мале и незнатне, тако да ји само размишљање у песми проналази, а не срдце, које у творачкој сили певца подпуне ране налази. Све остало у песми тако је лепо смишљено и лепо изведено, да би се и највећи вештак морао подпуно задовољити.

Кад би навео све, што је у песми особитом вештином изведено, морао би готово сву песму из-

писати, па зато нека ми се допусти, да само јошт описивање пусти дворова изпишем:

У дворове, постојбину моју,
У дворове куга ударила,
Поморила и мушко и женско,
На оџаку нико не остао,
Но ти моји двори пропанули,
Пропанули, па су опанули,
Из дувара зовке проникнуле;
Што су били лави и тимари
Појагмили Турци на миразе.
Кад ја виђех дворе затворене:
Неста блага, неста пријатеља и т. д.

II.

Пропративши овако песму о Страхинићу бану мислима, поставшим из сматрања с естетичке стране, мислим, да неће с горега бити, ако нешто и о старини њеној споменем.

Кад је која од наши стари јуначки песама постала, мучно је одредити. Историја није о томе ништа прибележила (колико је мени познато), а саме песме својим садржајем и језиком немају довољнога јемства за подкрепљење овог или оног мишљења. Јер историјски садржај, сачуван традицијом, могао је тако исто и *после* повод песми бити, а језик је у свима песмама *данашњи,* као да су у *најновије* време спеване. То је метаморфоза традиције, која преданом јој вештаству непрестано одећу мења. Другчије је с писменим језиком, у ком

се мисли и речи као *окамене;* те и најпознијим вековима подпуно о себи сведоче.

Из свега, што се досад о томе писало, даје се извести, да наше најстарије јуначке песме спадају у XIV. век, и да старији, од времена пре Немањића, немамо. Тако Вук С. Караџић вели: „Што се тиче старине наши пјесама, ја би рекао, да имамо старији женски, него јуначки; јер јуначки пјесама мало имамо старији од Косова, а од Немањића нема старије ни једне. Ја мислим, да су Срби и прије Косова имали и јуначки пјесама од старине, но будући да је она промјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили, што је било донде, па само оданде почели наново приповједати и пјевати.“

Тако и *Штур:* [1]) „Србских јуначких песама немамо старијих од 14 столећа; наскоро пред пропаст србскога царства на Косову и неколика столећа после постајаху најзнаменитији створови од те врсте.“

Праиз, некадашњи професор у петроградском свеучилишту, [2]) наводи сасвим нов узрок, *зашто немамо песама од први краљева од Немањине породице.* „Народне поете“, вели он, „већином заустављају се на казивањима о оним догађаима, у коима су Срби умјешани својом главом и своим рукама. *С тога народна пјесма и неговори о крво-*

[1]) Види: „Људевита Штура књига о народним песмама и приповедкама славенским, с чешкога превео Јован Бошковић. У Н. Саду 1857.

[2]) Види: Гласник Д. С. С. књигу VIII. од године 1856.

проливним војнама првих краљева од немањине породице. Народна пјесма ћути такође о дјелима Матије Корвина, штедљива је у казивању о дјелима аустријских војсковођа против Турака: а супрот постаје врло говорљива, кад се поведе рјеч о онима биткама, у коима је сваки у дружини био и вођа и војник. *Велике чете, које су покорне заповјести једнога, нису предмет за народнога појета.*" Истина, јуначка песма не може се другчије ни спевати, ако се све око јунака не концентрише. Укупна је радња у војсци *обшта*, а тим истим није *ничија*. Где нема индивидуалне радње, ту наравно неможе бити ни јуначке песме. Али зар певац у толикој гомили јунака не може избрати најбољег, који се својом индивидуалном радњом у таквој прилици прославио и своје другове надмашио? Зар је стварајући дух вештака тако јако за сам догађај привезан, да су му крила изван њега везана? Таквом је кадшто доста само *повода* наћи у каквој битки; све остало поцрпети ће из себе самог. Зар мало имамо овакви јуначки песама? Зар у Косовској битки нису „*велике чете покорне биле заповјести једнога?*", па певци опет нађоше различна гледишта и у њима поетске стране, те нам оставише толике песме о том боју. Најпосле нетреба узети, да су Срби у времена своји краљева, овако као *данас европски народи* ратовали; овакве безусловне послушности, оваквог одрицања индивидуалности према једном, врховном војводи, Срби, чини ми се, ни пре ни после Душана нису познавали. У целој Европи давала је *властела* вој-

ску, и у томе се по владаоцу управљала. Само *крепка* рука могла је ову властелу у подпуној послушности задржати. Властела србска делила је с краљем власт, као и у другим европским државама [1]) па такву је и у рату задржала. Феудална система онога века била је и у Срба ма' преотела. [2]) Ово је и народним певцима познато било, као што нам н. пр. сведочи јуначка песма: „Бан Милутин и Дука Ерцеговац“, у којој Душан даје Милутину „*Босну у државу* за *живота његова.*“

Ондашњи дакле начин војевања није могао певцима сметати, да не спевају какву битку у време своји краљева.

Г. Јаков Игњатовић, у свом чланку „Србин и његова поезија“ [3]) закључује по тужном карактеру наши јуначки песама, да су од позднијег времена. „Да се овај дух“, вели он, „којим србске јуначке пјесме дишу, од времена падајуће србске славе започео, види се из тога, што се једва по ђекоја пјесма односи на Душаново доба, но од позднијег су времена. У доба Немањино није било узрока,

[1]) У овим вазалима образовао се нов ред људи у држави, који на скоро постаде најсилнији и најважнији, или боље рећи, у ком се поред свештенства сва сила и важност спојила. Бекер ч. 4. стр. 36.

[2]) И најоригиналнији Турци у обзиру на војничко устројство, који су једити у Европи имали онда стајаћу војску и уредну финансију, имали су, поред јаничара и коњаника, нешто од феудалне системе, т. ј. неко ритерство, *тимаре* и *сијамете*, већа или мања добра подељена под условом, да имаоци ови добара у време рата војнике скупе и с њима у бој иду, као што сам у почетку споменуо.

[3]) Види Даницу од године 1860. стр. 118.

да Србин јадикује, јер је напредовао. У то доба без сумње биле су србске пјесме веселије, па кад је жалост настала, и заборављене су, и настадоше жалосне.“

Само један Бођански, усвајајући у осталом Вуково мњење, позива се на *историописца*, који говори о старим србским јуначким песмама. [1]) Тај је историописац Никифор Грегорас, који је год. 1326. као посланик у Србију путовао; али на жалост овај неприповеда оно, што Бођански из тога причања изводи, да су неки од слугу, нарочито *„Славени“* певали јуначке песме. Ову реч „Славени“ Никифор Грегорас у свом путовању не спомиње — њу је Бођански сам уметнуо. Историк нам приповеда само, да су неки од слугу њиови у пратњи опевали старе јунаке, којих је славу он само слушао, али јим дела није видео. Од куд нађе Бођански, да су то били Славени, а опевани јунаци да су били Срби, ја незнам, кад исти Грегорас вели, да су само *неки* од те пратње језик предела око Струмице и србске крајне *нешто само* разумевали. [2])

---

[1]) Види његову књигу „о народной поезiи славянскихъ племенъ.“

[2]) Ради уверења мојих читалаца исписаћу њиме наведене речи у латинском преводу (види: Никифора Грегораса у volumen I. Bonnae, impensis ed. Weberi 1829. pag. 377.): At in famulitio, quod pone sequebatur, nonnulli praesentia pericula parum metuentes vociferabantur et tragicis cantibus celebrabant laudes veterum heroum, quorum famam solam audivimus, res autem gestas non vidimus.“ Где је ту спомен, да су у тој пратњи били Славени? Где су ту србске јуначке песме?

Из свега дакле досад наведеног види се, да су нам писци о старини наши песама само своја умовања дали; но почем ова умовања налазе основа у нашој историји: то је вредно кратким прегледом преко ње прећи.

Штур у споменутој књизи својој овако говори на страни 104 о народној поезији: „За времена устроенихъ уреднихъ обштина и државa не може се рећи, да прияю простонародной поезіи; у таковимъ обштинама све е едно према другоме одређено у наредбама и законима, делови држе тврдо съ целимъ, држава е крозъ ньихъ обезбеђена, и одъ наглихъ опасностій заклонѣна, доброй вольи дакле поединихъ людій, ньиховой одважности и сили, ньиховоме суду и готовости мало е што оставлѣно; напротивъ простонароднимъ песмама годе онака времена, у коима се самосталанъ народъ силно труди, да би се и унутрашнѣ и споляшнѣ уединіо, где іошъ ние изражена и утврђена една воля, следствено где е сила, воля, одважность, готовость, умъ поединихъ людій, кои иду за свеобштом целю народа, сасвим још на своме месту.

Како су неки у тој пратњи језик око Струмице разумевали, ево шта Никифор вели, кад су јим неки људи на сусрет изишли: „Ac principio quidem fieri non poterat, quin nobis et intempesta nocte et ignotis in locis terrorem incuterent: *praesertim cum nostra lingua haud uterentur.*“ А мало даље: „Cum eos simili modo resalutassemus *(erant enim nonnulli e nostris sermonis eorum non plane rudes)*, и т. д. Како су дакле могли ови пратиоци славити у песми дела србски јунака, кад су тај језик једва нешто разумевали?

Такова времена всу времена Србіе и после пада нѣнога. Србске землѣ іошъ пре пада своега немаху твердога споевня и распоредка, а после пада, кодъ ратоборнога духа народногъ, *беяше сила поедини́хъ людій сама одъ себе раздражена къ непрестаноме бою за браћу, кою гази нога окрутничка.*“

Цео простор времена до Немање од како су се Срби у овај крај доселили, представља нам само време борбе. Срби, обкољени са свију страна непријатељским народима, морали су бити у непрекидној борби. Осим тога поцепани међу собом због властољубља жупана, морали су се и међу собом трти, те тако нам се цело то време представља као врење стихија, које су се истом под Немањом сталожиле.

Од Немање до Душана и ако је постепено расла власт краљева, опет се није могла никад утврдити она јака и стална свеза, која на другом месту све чланове у држави за једнога тесно привезује. Међусобне борбе у династији, које касније на себи носе знаке властеоског заузимања за народност противу продирања византијског уплива, подржавале су лабавост оне свезе, која је и онако властелу слабо обуватала. Само неколико година у душановој влади чине изузетак, кад се вољи *једнога* и најдаљи крајеви царевине на миг покоравали, кад је властела сву своју власт у цареве руке положила и из ти руку само *милост* изгледала. Али је то време врло кратко било, и наскоро се опет поврати стари неред. Међусобне борбе и трвења наново наступише, док најпосле недовукоше ону страшну катастрофу.

Штур дакле има право да србске земље и пре пада својега нису имале тврда спојења; а кад му и друге мисли усвојимо, да су таква времена успешна за народну поезију: онда морамо предпоставити, да су Срби и у време своји краљева *имали јуначки песама,* нарочито од времена Милутинова, пошто се србско оружје прославило. Но ове песме прецветаше са славом србском. Србију постиже самртни ударац, те тако и првенци народне поезије морадоше и по самој слабости својој као рано цвеће од мраза свенути. Јер страшнијега злотвора Србија до'нда није имала од Турчина. Према оваквом злотвору морали су сви стари у присенак пасти, па и у песми прослављени јунаци, те тако је с новим притиском и нова појезија почела, вијући се на Косову, као мати на гробу своје деце. Стари јунаци, потиснути новим, у борби с Турцима прослављеним јунацима, наскоро падну у заборавност. Јер што у устма народа не живи, мора на скоро и из памети изчезнути.

Г. Вајунов [1]), незадовољан с оваквим мислима, сравнио је наше јуначке песме с индијским сказкама, и нашавши им тамо *„талог"*, мисли, да су неке од њи из *времена пре Немањића.*.

Истина је, што на једном месту вели, да су гдекоје песме по свом *„суштном садржају"* врло старе, старије од историјски лица, која се у њој спомињу, нарочито у брлићевој сбирци песма о Краљевићу Марку и Мији Цидовини, и песма о же-

[1]) Види Седмицу од год. 1857.: „Прилогъ къ испитиваню србскихъ юначкихъ песама."

нитби Сибињанин Јанка; [1]) али тај суштни садржај, који се у *јуначкој сказки* задржао, пренесен је много касније на историјска лица, која се у песми славе, и по томе сама песма много је *млађа* од сказке. То је и он сам потврдио овим речма: „Тай

[1]) Да би се и они читаоци, који можда споменуту Седмицу неби при руци имали, са садржајем ови песама упознали, исписаћу ји онако, као што ји је г. Вајунов навео. Прва песма почиње овако:

„Пораниo Краљевићу Марко
У недељу на *преображење*,
Па он иде у гору зелену,
У горици *црни облачина*,
Облачина стари Цидовина."

„Марко тргне буздован, те стане бити старца „Старца бије, ал' се старац смије, он га бије до по бела дана"; онда почне Цидовина Марка ударати, а „Марко паде у траву на главу"; Цид га веже, те пође с њим кроз гору. Марко се домишљао, како да га превари, те га упути крчмарици Мари, која опије Цида те Марка одреши, који старца напоље изведе „те га сече на четири стране"

„И ова песма", вели даље Вајунов, „као год и она о Муси, оснива се на прастаром митусу; разлика се пак међу једном и другом песмом у том састоји, што се у првој сунчани јунак са демоном зиме у друго доба године бори, у јесен, о *преображењу*", а не у пролеће. Старац Цидовина је демон од облака (зиме), који с јесени сав живот у природи угушује; сунчани је јунак везан — ал не на свагда: пролеће се приближује, јужни ветрови топе ланце јунаку сунчаном — крчмарица Мара опија старца, те ослобађа Марка. Онда се сунце на високо дигне, те растера зимне облаке „на све четир стране."

У другој песми „Зове Јанко у сватове: старца *Цидовину* „од сунац' исхода", Мусу „од по бела дана", и Краљ. *Марка* „од сунац' Захода." Први му одгова, да му у сватове доћи неможе, „јер је с Марком у завади" и т. д.

преносъ старе юначке сказке ніе могао одъ *сувечнихъ* певаца, већъ доцніе, кадъ се споменъ хисторичкихъ особа губити почео, учинѣнъ бити.“

Нека су наше јуначке песме и више налик на индијске сказке, него што нам је г. Вајунов показао, зар се тиме и сама старина наши јуначки *песама* доказује? „Песма“, вели он по Шафарику, „не може бити млађа од догађая, кои се у ньима опева.“ Песма не може бити *старија* од догађаја, а млађа може. Јер колико песама постаје и данас по старој традицији или по историјском догађају пре толико стотина година? „Краљ Дечански“ од Јована Суботића и „Лазарица“ од Јоксима Новића — зар и ове песме *нису млађе* од догађаја, који се у њима опева?

Но да ми се неби можда приметило, зашто с *народним* певцима мешам тако назване *учене* певце, који у овом питању не могу ништа на мерилу претегнути; доста ће бити да наведем једну народну песму: „Обретеније главе кнеза Лазара“ (види књ. II. Вук. песама стр. 324). У њој се спомиње време *одма после битке Косовске*, како су кириџије нашле главу лазареву у кладенцу, која се после сама телу на Косову припојила, и како су многи свештеници са 12 велики владика и 4 стара патријара читали велике молитве, те да виде, куд ће светац поћи

Да којој ће Лаза задужбини:
Ил' Опову, или Крушедолу,
Ил' ће Јаску, или Бешеновој,
Ил' Раковцу, или Шишатовцу,

Ил' ће Бешеши, или Кувеждину,
Да или ће у Маћедонију;
Не ће светац задужбини туђој,
Већ он оће својој задужбини,
А у своју красну Раваницу
Под високом под Кучај-планином."

Зар су у време Лазарево били сви ови сремски манастири? Није ли по овоме јасно, да је ова песма *много млађа од догађаја, који се у њој опева?*

Да је гдекојој јуначкој песми ма какав историјски догађај повода к постанку њеном дао, као што П. Шафарик вели, о томе нема сумње; али из тога јошт неследује, да је таква јуначка песма са самим догађајем у *једном* времену постала. Стари боговски „талог" могао се у *скаски* и у *традицији* сачувати, а опет да не постане од туд *јуначка песма.*

У овакву је погрешку пао и г. Миклошић (види Видов дан од год. 1863. број 119.) кад је рекао, да су наше песме „постале онда, кад и догађаји, о којима се прича, јер то им је прави корен њиов: тако су на прилику *песме, што узносе Краљевића Марка, постале у XIV. веку.*"

Ако би се ма о каквој другој јуначкој песми, судећи по опеваном *јунаку*, могло рећи да је у XIV. веку постала, то се, мислим, не може рећи о песмама, посвећеним лепом Марковом спомену. Јер његови савременици, као што сад знамо, нису га могли у песмама славити, као човека, који је у *турској војсци* служио, и који је, као што троношки летописац вели (види гласник од године 1853),

подбадао Мурата, да на Лазара завојшти, који је с турском војском заузео Прилип и „друге стране своје некадашње владе“, дакле, који је много принео, те је србско царство пропало. Његово име морало је ући у песме касније, пошто се та велика несрећа почела у народу из ублажавајуће даљине сматрати.

Ово сведоче и саме *песме* о Марку.

У песми: „Марко Краљевић и Филип Маџарин“ Марку је побратим Змај-Деспот-Вук. Зар је Краљевић био једновременик са Змај-Деспотом Вуком? У песми „Краљевић Марко и Вуча Џенерал“ спомиње се, како пуцају на граду *топови*, на тврдоме граду *Варадину*. Зар су и у Марково време били Србима познати *џенерали* и *топови?* У песми: „женидба Ђурђа Смедеревца“ девер је *Краљевић Марко*, барјактар *Топлица Милан*, а војвода *Милош Обилић*. Како састави певац Ђурђа Смедеревца с Милошем Обилићем, с Марком и другима, који су давно изгинули?

Зар су и ове песме постале у XIV. веку? Овакви груби погрешака неможе једновременик учинити. Најновија песма о устанку Срба противу Дахија и друге новије како наше тако и црногорске песме, које су у *једном* времену с догађајем постале, немају ови погрешака. Неће ли пре бити истина у овоме: да су ове песме *касније* спеване, да певцима није било познато време, које у песмама спомињу, и да су, од времена онога доста удаљени, само имена из неподпуне традиције запамтили? [1])

[1]) Пространије о овоме види Седмице број 23.

Осим ови доказа војују, рекао би, против г. Миклошића и оне његове речи: „Ја с тога незнам, да ли да тражимо постанак српских епских песама у редовима друштва, што сад народ кажу, или у племићским и властеоским круговима. Јер ни дан данашњи нема ни сномена у српском народу о племићским и властеоским редовима, за тако што као да сви словенски народи ништа и не знају.“ Јер по томе самом, што се у нашим песмама не спомињу племићски и властеоски редови, даје се заључити, не као што г. Миклошић мисли, да ови није било, јер о томе нема сумње, где закони и рукописи онога времена јасно сведоче, већ да су *многе песме касније певане*, а многе, прелазом од уста до уста кроз толике године, поправљане и према тадашњем појму дотериване, дакле у оном времену, кад је цео народ био једнак, поворен, под туђим господарем, кад му се дакле племићски и властеоски ред из памети изгладио, те се само своји *јунака* тужно сећао, и тиме је своје јунаштво подрањивао.

Кад се прибере у разсуду осим онога, што је досад, с погледом на нашу историју, речено, јошт и *језик*, мислим, да се може суд изрећи, да наше јуначке песме, које су се до данас сачувале, и ако неке носе на себи знаке много веће старине, нису старије од XIV. века. Јер кад разсудимо

1.) да су многе турске речи у стих ушле, које се *другим србским* речма због самога ритма и стиха не могу заменити, и које, судећи по *плану* пе-

сама, нису могле *касније* у стару песму с новим дометнутим стиховима ући;

2.) да те турске речи налазимо у *песмама*, а у други суседни нам народа сачувале се старе србске речи, које у србским рукописима од XIII и XIV века налазимо. Тако н. пр. у влашком језику задржала се стара реч „стагъ“ = „стѣгъ“, а у свима нашим песмама налази се *„барјак“*; и *барјактар*, место *„стѣгоноша“*, док се и у дубровачки писаца онога времена налази *стѣг;* „полта“ = кошара, коњушара, а у нашим песмама налази се турска „ахар“ и т. д. онда морамо закључити, да су те песме јошт првобитно *тим* језиком спеване биле, а тај, с турским речма измешан србски језик, једва ако је био у XIV. него у XV. веку и даље.

Но ово је све само због песме о Страхинићу бану наведено. Г. Вајунов мисли, да је и *она* једна од најстарији песама, дакле пре Немање, по томе, што се у њој спомиње *Влах Алија*, који се подудара са *Валасом* т. ј. облаком у индијској сказки; што се у њој спомиње рт *Караман*, који се слаже са старом кучком *„Сарамом“*, т. ј. ветром у наведеној сказки, и по томе да је стари *„Индра“* у скаски само пренесен на Страхинића бана, и да овај није ништа друго, већ сунчани јунак, који валаса побеђује, те се опет светлост повраћа.

Ја поштујем велики труд госп. Вајунова око прибирања материјала, док је онај прилог написао, и по овоме одобрићу, да индиска сказка доста на-

личи на нашу песму; али ме то опет неможе склонити, да јој и онакву старину припишем, и ако нам г. Вајунов за *невољу* и оно „у сугласѣ съ индискомъ скаскомъ доводи", што Бановићу Влах Алија одводи *жену,* а не *краве* као у сказки, јер вели, „по представлѣню едномъ ведискомъ о бури сматраю се воде облака, првобитно жене богова, кое е змай помрчине (Валас, Ахи) заробио, кое да би ослободио Индра громом змая убия."

Шта се неда за невољу из наши песама извести! Да би се читаоци уверили, какву чудотворну силу имају овакве учене дедукције, нека ми се допусти, да наведем оно, што је Колар о Краљевићу Марку рекао, и које и сам г. Вајунов није могао одобрити. „Почемъ е Коларъ", вели г. Вајунов, „неку сродность међу сказкомъ о италскомъ Евандру и песмомъ о рускомъ Добрињи нашао, мисли онъ, *„да се кодъ Срба тай Евандеръ — Добриня — Улисесъ — Язонъ, подъ именомъ Марка Кралѣвића указув (!)* Име Ев-андеръ по нѣму долази одъ *Χυδρος*, Добр-иня одъ унъ юнакъ (un-jonak): тако и име Марко од mas maris, мужъ; Евандеръ био е синъ аркадскогъ краля Паланта; Добриня е одъ кнежевскогъ Владимировогъ рода; Улисъ синъ Лаерта краля одъ Итаке; тако и Марко био е Кралѣвићъ, т. е. синъ краля Вукашина; Евандѐръ е убио Херила, кои е *три душе* имао (Virg. Aen 8.) тако е и Марко погубио Мусу одъ *три* срца".

Ето, колико нас могу завести којекакве подобности. Да би се и овакво јело могло сварити, мислим да би *нојев* желудац нуждан био.

Песма о Страхинићу бану чист је умотвор србског народног певца, па била та песма налик на хинезку или камчадалску сказку. Лудост би била, тражити ма у ком народу такву оригиналност у песмама, да ове ни у чем не наличе ни каквој песми у целом свету; јер такве оригиналности нема нигде. Од кад је света, људи нису могли другчије ни мислити ни осећати, него као људи; подобности дакле мора бити и у смишљању, а нарочито народном, нити ћемо због те подобности овом или оном народу одрећи оригиналност. Све песме извиру из једног извора.

Старину дакле наше песме о Страхинићу немерамо силом изводити. Њена цена остаје она иста и без те старине. Доста нам је то, кад знамо, да она не само по својој садржини, већ и по лепоти спада међу наше *старије* јуначке песме. Јер наше новије јуначке песме, сравњене са старима, не могу се ни издалека у лепоти с њима мерити. Судећи дакле по лепоти ове јуначке песме, морамо је међу старије причислити, а судећи по историјском догађају, који је основа овој песми, и који се по незнатности својој, неби могао дуго у традицији сачувати, да га није песма пригрлила; мислим, да је морала у XV веку постати, док је догађај јошт у памети народа био. По троношком летопису, цар „Амурат“, станивши се „на пољах косовских“, порушио је „двор Страини на Топлици“, које је и г. Вајунов у броју 9. Седмице споменуо. Овакви догађаји, без сваке свезе с каквим јуначким делом, или с каквом великом и знатном

променом, не могу имати дуга живота у народу, и оно мало спомена, што после њега остане, вије се само око развалина, без даљега, тако рећи, таласања у народу. Тако пише исти летопис, да је Амурат том приликом порушио и дворове немањине на реци *„породимлы“* и двор „кнѧза Милоша су Косовꙋ су Липлѧнѣ“ и двор „кнѧза Юга Богданова во Лѥсковцѣ“; но почем тај догађај онога времена певци не уплетоше у песму: то је на скоро у народу и умрљо.

Осим тога утврђују ме у таквом мишљењу оне многе турске речи, које, судећи по ритму и стиху, као што сам мало пре рекао, нису могле касније у песму ући, а раније опет нису познате биле.

Најпосле имам приметити, да је ова песма ерцеговачким говором спевана, и ако су неке речи из западног говора узете, као н. пр. „у *била* Крушевца“, место у бијела и т. д. јер Ерцеговац, кад реч ове врсте скраћену употреби, увек ће прибећи к' западном говору. Њу је Вук С. Караџић, као што је у предговору четврте књиге народни песама од године 1833 на страни XIII прибележио, од некога старца Милије из Ерцеговине од Колашина преписао.

СВЕТИ ВЕЛИКОМУЧЕНИК ДИМИТРИЈЕ

СОЛУНСКИ

И

СОЛУНСКИ СЛАВЕНИ.

НАПИСАО

ФИЛАРЕТ ЕП. РИЖСКИ.

НАШТАМПАНО У ЖУРНАЛУ „ОБЩЕСТВА ИСТОРІЕ И ДРЕВНОСТЕЙ РОССІЙСКИХЪ" У МОСКВИ.

ПРЕВЕО

ПАНТА СРЕЋКОВИЋ.

У овој се књизи очигледно доказује 1), да су се Славени населили на балканском полуострву много пређе, него-ли што се обично говори, 2), разјашњава се почетак наше историје и 3) разјашњава се покрштење јужних Славена, а у том броју и Срба.

П. Срећковић.

СВ. ВЕЛИКОМУЧЕНИК ДИМИТРИЈЕ СОЛУНСКИ

И

СОЛУНСКИ СЛАВЕНИ.

У свом хришћанском свијету само по себи знатно је име Димитрија солунскога, као страдалника за име Христово и великога чудотворца. За славене име св. Димитрија солунског још је знатно с тога, што се многа његова чудеса тичу живљења старих славена и историја његових чудеса много нам објашњава мало познату историју славена у стара времена. Грчка казивања о чудесиме св. Димитрија, која се тичу и славена, још су за историју од веће важности, јер су то писали неколико сувременици, неколико људи који су мало доцније живљели, а та дата готово досада нијесу позната онима који пишу о славенским стварма. [1])

---

[1]) Ни Круг (Krit. Versuch. d. Bysant. Chronologie. Peter. 1810), ни Карамзин (ист. рос. гос.), нити Булгарин, нити Савељев нијесу знали за записке о чудесима св. Димитрија. Чак Фалмерајер (Gesch. d. halbinsel Morea, Tübin. 1830), који је много лакше могао знати за те записке бар из књиг. Боландиста (Acta Ss. ad. VIII. Oct. T. IV. Bruxellis

Најприје да опишемо земаљски живот св. Димитрија.[1]) Св. Димитрије родио се у Солуну: „Мученик“, писао је мирни солунски епископ Јован: васпитао се код нас, који смо тако мало налик на њега; у оном смо истом мјесту се и ми васпитали, али се није показао једнаки род воспитања.“[2]) Мученик велики код бога био је врло знатан човјек и међ људма. Његови разговори доказују да је био врло изображен човјек, узвишене грађанске поча-

1780) није се њима користио. Хазе их видјео у рукопису и казао да има таки рукопис и хтио их је издати с новом рецензијом, али није извршио своје обећање (Ad bonem Diacon. p. 506.511 ed. Bonn.). Само се Тафел користио тијем рукописом у описивању града Солуна (De Thessalonica ejusque agro. Prologomena. historia thessalonicae. Berolini. 1839); али само ради историје Солуна, а не ради историје Славена.

[1]) Основе, гдје се налазе извјестија о св Димитрију: а.) Кратки опис његовог живота преведен с грчког на латински библиотекаром Анастасијем 875. г. а оно је од све прилике написано у VI. в. б.) Опис страдања великомученика, за који се мисли да га је написао Јован еп. солунски (види Acta Sanct. 83. Octom. p. 52. и 53). в.) Опис страдања великомученика, који је читао Фотије (Bibl. cod. 255); г.) Метафрастово описање страдања великомученика; д.) Похвална бесједа Јована еп. солунског. Три описа страдања великомученика наштампаних in Actis Sanctorum ad 8 d. Octob. T. 4 Bruxellis 1780. Још се налазе њеке црте о животу великомученика: два од 7 и једно из 8 вјека. „Волынскій лѣтописац“ вели о кнезу Владимиру: „У Володимери же списа святаго Дмитреа всего.“ (Соб. лѣт. II. 222).

[2]) У похвалној бесједи. Acta Sanct. p. 38. сл. p. 58. њеки други списатељ говорећи о одбрани Солуна св. Димитријем назива га φιλοπατριν, σωσοπαριν. lib. 2. C. 1, 2, 4. и прим. 7.

сти, које је задобио још у својој младости, показују, да су му родитељи били знатног порекла. У старинском описању његовог живота вели се, да је водио порекло од сенаторске фамилије, а Метафраст казује, да је његова фамилија била од старинских маћедонских фамилија. [1])

Димитрије се одликовао у војничкој служби и био војнички секретар. Максимијан га постави за конзула у грчкој и окити га конзулским знацима (*και ὑπάτου ὡρατιονα ἔλαβεν*). [2]) У конзулским хаљинама [3]) и у војничким јавља се [4]) великомуче-

[1]) Passio S. Demetrii auct. anonymo §. 2. Acta p. 90, 96.

[2]) Passio auct. anon. §. 2. p. 90. Метафраст p. 96. Martyrologium romanum: Thessalonicae S. Demetrii proconsulis quod cum plurimos ad fidem perduceret, Maximiani imperatoris jussu lanceis confossus, martyrium consummavit. Савременик ратовања Кубара и Мавра са Солуном вели, да му је послао император *ὡρατιονα ὕπατον και βαντον* „конзулске знаке и штаку.“ Act. S. Demetrii §. 199.

[3]) *Ἑωρα τὸν Αριον χλαμύδα ημφιεσμένον*, Mirac lib. I. §. 36. (Acta p. 16.) Непознати Ват. животописалац вели, да је префект Леонтије „први начинио цркву над моштима св. Димитрија, враћајући се у Империју узео је дио моштију и хламиду §. 16. p. 94. Он и Метафраст говоре о императорском пријестолу Димитрија. Прим. 21.

[4]) *Ἑώρα καὶ ἴδου ἀνηρ ἐνδεδυμένοσ, πανοπλίαν στρατηγικήν, ἐφιππος ξηφιφορος, νέος ἅμα καὶ Χριέσατος., . . γνωρισει τουτου καὶ ὄνομα καὶ πατριδα καὶ ἀξιομα, ὅτυ τε Δημίτρυς καλεῖται καὶ Θεσσαλονική τοῦτω πατρὸς και σρατιώτις τυγχάνει λαμπρὸν τε καὶ ἀξιωμα περικέιμενος*, т. ј. „Гледам, и ево видим човјек, обучен у потпуно војничко оружије, на коњу с мачем, млађан и има врло пријатан изглед . . . . Он му казује (Стевану, Архијепископу, кога су били заробили славени) своје име,

ник послије своје смрти; тако су га обично малали у најстарије вријеме на икони. [1])

Али је свети Димитрије особито био велики по својим душевним врлинама. „Блажени Димитрије", вели се у старинском описању његовог живота: „од младости чинио је добра дјела и учио друге; он је учио како је божија премудрост дошла с неба на земљу, да својом крвљу оживи човјека умртвљеног гријехом." [2]) „Овај христов мученик Димитрије", вели се у другом старинском описању његовог живота: „проповједник и учитељ благочашћа угледао се на велика дјела апостола; он је извео солунце из мрака сујевјерства и довео их христу; његов је живот онако исто знатан, као и његова наука." [3]) Великомученик је радио та знатна дјела при свршетку 3-ћег и у почетку 4-тог стољ. или за владе Диоклицијана. Негледећи на то, што су се солунци били већ покрстили још за вријеме апостола, као што сведоче оне двије апостолске посланице писане солунцима, али се доцније од страха за вријеме гоњења, поврате у вјеру многобошку и заштита старе вјере многобошком

и отачанство, а на име, да је он Димитрије из Солуна, да је он војник, који има знатан чин." (Acta p. 187.), Miracul. lib. 2. c. 6. §. 209.

[1]) „Одма како је ушао у цркву (ослобођени владика) и видјео на икони мученика, са мачем и на коњу, почне доказивати, да је то онај који му се јавио." Miracul. lib. 2. c. 6. §. 210, (Act. p. 187).

[2]) Passini Prima lat. versa ab Anastasio (Act. p. 88). Исто тако животоопис. 7. ст. ibid, p. 30.

[3]) Фотије Cod. 255.

влашћу намножи многобожнике у Солуну. С тога је проконзул солунски опет морао се латити службе апостолске. По старинским казивањима он се није борио само с многобошцима већ и с јудејима. Да су пак јудеји живљели у Солуну има много доказа, а види се и из „радње апостола.“ Владика солунски пише: „Коме има да благодари стадо христово послије апостола, ако не учитељу града, што је искоријењена јудејска и свака друга богу мрзка ерес? У вријеме мученика, грађани притешњени најгоре и наступе највећа прогонства вјере; али богом постављени овдје пастир, заштитник Солуна, саученик и учитељ, напомјенуо је грађанима истинску науку и умирио оне, који друкчије мисле .... Као од сна он је пробудио, као из бездане пропасти он је ослободио душе, које су биле у смрдљивом и трулом блату многобоштва и улио им у срца небески мирис христа истинског бога нашега.“ [1]) Да је врло много урадио проповједник и проконзул солунцима, видимо из овог: јер послије његове самрти 325. г. солунског

---

[1]) Фотије Bibl. Cod. 255. — Martyrologium Romanum вид пр. 5. Метафраст §. 4, 5, и његов предходник Anonim. Тако исто *Јоани Камениат*, ђакон солунски у описивању како су сарацинци отели Солун 904. г. вели, да је први св. Павле учио солунце вјери Христовој, а други Димитрије. „Солун је знатан тиме, што је у њему најприје учио људе науци христовој сам Павле .... а послије њега велики међ мученицима, достојни чуђења међ „подвижницима“, *Димитрије Мироточиви*, који је много поднио ради вјере. Јер, сврх других каквоћа одликовао се он вјеровањем у догме; о чему се свуда разчуло по свијету.“

епископа особито поштује васионски сабор,[1]) а прије св. Димитрија солунци су били познати, као најбољи многобошци и људи који воле забаве у цирку. Добра дјела св. Димитрија на корист свете вјере прославе његово име; али то нијесу могли подносити многобошци, да се хришћанска вјера шири и рјеше осветити се св. Димитрију.

На радост многобошцима, а на жалост хришћанима 305. г. Максимин Галерије буде објављен за другог управитеља римске државе. Он одпочне да влада над дунавским земљама, дакле и над Солуном. Он је био занешени бранилац рушећег се многобоштва и најревноснији гонитељ хришћанлука. Солунци — многобошци нијесу могли дочекати бољега земана. И није могуће ни за кога казати, да је био већи мучитељ св. Димитрија, о чему се говори у старинским књигама, већ је то био насилник Галерије.[2])

---

[1]) У потпису васионског сабора. „Александер солунски (шиље рјешења собора) преко подвлатних му цркава прве и друге у Маћедонији са Еладом, цијеле Европе, Скитије и свима у Илирику, Тесалији и Ахаји.“ Mansi Concil. T. 2. p. 881. У 335. г. „Маћедонци, вели Евсевије (Vita Constant. 4, 43) послали су на троносање јерусалимске цркве свога митрополита“ т. ј. тога истог Александра.

[2]) Симеун Метафраст и непознати његов предходник веле, да је био мучитељ св. Димитрија Максимиан Херкулије, а други — просто Максимиан. Како су често у рукописима писали Максимиан на мјесто Максимин и Галерија звали Максимиан: никако нема право Метафраст што мучитеља димитријева назив-вље Херулије. Старинска извјестија показују да то није био Херулије већ Галерије. а) Максимиан Хе-

При крају 305. г. Галерије срећно је ратовао са готима и сарматима; када сврши то ратовање он оде у Солун и настану тужна времена за солунце — хришћане. „Кад је император Максимин живљео у граду Солуну, тада је тај сујевјеран човјек гонио почитатеље праве вјере и убијао их. Међ тијем мученицима био је св. Димитрије, који ништа небојећи се, показао је шта је био. [1]) Блажени мученик излагао је своју науку и говор потврђивао дјелима вјере; одтален многи многобожци ишли су њему и искупљали се на западној страни градске велике пијаце, на мјесту, које се зове мједна пијаца, гдје су у подземским оделењима јавне илице, обично бивали скупови. Када се разгласа о св. Димитрију по цијелом граду и околним мјестима, императорски војници, заједно с ликторима (пандурима), којима је било заповјеђено да проналазе хришћане, ухвате Димитрија (он се није хтио крити, већ заједно са осталима свршавао је обичну богомољу) и доведу га пред непријатеља божијег Максимина, као највећу пљачку; они су се надали, да ће врло мило бити императору, како се они

рулије није гонио хришћане, већ је страшан гонитељ хришћана био Галерије, који је наговорио 303. г. Диоклицијана да изда заповјест против хришћана, послије које су још биле издане три друге. Евсев. 8, 2, 6, 8. 10 de Martiribus c. 3; б) Максимиан Херулије није ратовао с готима и сарматима, већ Галерије и победио их 305. г. Oros. hist. 7, 25. Марцелин и Зонара у Тилемона hist. imperat. T. 4. p. 89. в) М. Херулије управљао је Талијом и Африком, а Галерије над дунавским областима.

[1]) Anonymus Anastasii §. 1. Acta p. 88.

брину да се ни један хришћанин није могао од њих сакрити и доводе му и оне, који су знатни званичници [1]) и насилник је гнао на театор гладиаторски, а свезани мученик, као хришћанин по науци и живљењу, био је одведен многобошким слугама у близу бивши цирк. Максимин, хитајући у амфитеатор, заповједио је, да га чувају у јавној илици, бившој близу цирка (*σαδιον*) у једном оделењу илице." [2])

Гледећи на то, каква је била дужност проконзула, а проконзулом је био и св. Димитрије, вољео је своју отачбину и потомсе, може се мислити, да је усрдно ратовао у сретном ратовању са дунавским непријатељима римске државе. Али за Галерија није ништа имало важности: ни заслуге, ни чин, ни знатно порекло, како се ствар тицала хришћанина.

У очима Галерија св. Димитрије учинио је још нову кривицу. Послије крвавог ратовања, у ком је изгинуло много људи, а мноштво је других остало без очева и мужева, Галерије се радовао и веселио гледајући, како је велики гладиатор Вандал убијао људе, а св. Димитрије отео му је забаву. Ствар је била овако: „Један гладиатор *Лијеј*, био је највећи љубимац Галеријев, јер се најбоље умјео борити. Онај, који је изишао тога дана Лију

---

[1]) Anonymus Vaticanus § 3. Acta. p. 30 даљ. Anonymus Anastasii § 1. Acta p. 88.

[2]) Фотије Bibl. Cod. 255. О јавној илици, о цирку и пијаци у Солуну вид. Tafel de Thessalonica ejus agro p. 163—168.

на мегдан, био је млађан човјек, простог порекла, а име му је било *Нестор*. Мучитељ, прем да је дијао убијством, желећи поштедити младога Нестора и држећи да се он због користи бори с таким страшним противником, обећа дати Нестору новаца, само да одустане од своје намере.“ [1]) За Галерија није било ништа велико и добро, што није зависило од његових богова; љубимац и велики Лије, по његовом мишлењу био је такав човјек, коме су богови особито наклоњени, с тога изазивање Нестора учини му се, да је занешеност младости. Али Нестор није излазио на мегдан Вандалу за новце, нити да се прочује: он је ишао Лију на мегдан са онаким осећањима, с каким је Давид у борбу с Голиатом — да прослави Христа, чије је вјерне гонио Галерије. Нестор је био од оних људи, који су бивали код Димитрија у затвору; свесрдно је усвојио науку димитријеву и бесједе великог страдалца распале у њему огањ да пострада за Христа. „Робе божиј Димитрије! ја ћу да се борим с Лијем, моли Бога да ми буде у помоћи“, говорио је младић Нестор. „Светитељ му мете знак крста на челу и грудима и одпуштајући га рекне: и побједићеш Лија и пострадаћеш за Христа. [2]) Лије буде самртно рањен и одма умре; Галерије буде тиме осрамоћен и увређен. [3])

[1]) Фотије Cod. 255.

[2]) Anonymus Vaticanus §. 7.

[3]) Anonymus Vatic. §. 10. Тропар св. Димитрију: „На подвигъ сотворилъ еси дерзновенна Нестора.“ Менол. Имп. Василија укратко описује муч. дјел. Несторова. Vol. I. d. 145.

Великаши, достојни свога господара, одма му спомену о Димитрију, као и то, да је Нестор у љубави с Димитријем. Тиранин је био сујевјеран, како је само могуће помислити: мислио је да је Димитрије мађијаш и да је дружба његова с Димитријем узрок онаке судбине његовог љубимца. И тако је судбина димитријева била одма рјешена; издана је била заповјест, да се Димитрије убије мачем у оном истом мјесту под земљом, гдје су га чували. [1])

Тако је преминуо мученик и проповједник христов св. Димитрије, „Луп, слуга светог (бивши код њега) узме шал вратни (ὀράριον, у Метафраста ἐπώμιν) светитељев, скупи у њ крв светитељеву, скине императорски прстен, који је он носио на руци и умочи га у крв; њиме је доцније чинио много чудеса. Када зато дозна император, позна и оне, који су били излечени, одма заповједи те Лупа и њеке друге хришћане убију пред њиме у варошком суду.“ [2]) Мучениково тијело баце убилци, али хришћани га крадом саране на ономе мјесту, гдје је био посјечен. [3]) Скоро се разчује и пронесе глас о чудесима св. Димитрија по свој Маћедонији и Тесалији. У петом стољећу префект империје Леонтије, оздравивши код моштију св.

---

[1]) Anonymus Vatic. §. 13. То исто.

[2]) Anonym. Vatic. §. 12, 13. То исто Метафраст § 21. Менолог Имп Василија ad 26 Octob.

[3]) Тај исти Anonymus. Такође анастасијев животооп. §. 9. и Фотијев Cod. 255, сл. пис. солун. епископа Евсевија имп. Маврикију (Acta p. 121, III. 134) и Евстатија Солун. Opusc. p. 296.

Димитрија, начини, на мјесто пређашњег, врло малог, [1]) велики храм, на мјесту, гдје је пострадао св. Димитрије; али св. „мироточиве“ мошти мученика, у гробу, остану под темељом, јер да се покажу нити је била воља божија, нити благоизволење мученика. [2])

На грчком језику имају три књиге написане још прије 9 ст. о чудесима св. Димитрија.

У старинским казивањима о чудесима св. великомученика Димитрија благочастиво истраживање Славена највише се занима оним чудесима, гдје се

---

[1]) Прва црква узка и ниска била је у оној пештери, гдје је преминуо мученик (Anonym. Vatic. p. 89. Метафраст. p. 104, непознати писац чудеса 7 b. §. 15. 16. Ову је цркву начинио савременик Константина им. (Ипођакон Дамаскин Студит p. 506.) Ср. Tafel Thessalonica, p. 107—135. — Спомен светог Димитрија осим грка и славена источне вјере светкују Копти и Сирijци 26. Ок. а латини 8. Ок. — Маџарска је црква као и сремска светковала дан св. Димитрија 26. Ок. Није случајно, што грчка црква држи тога свеца 26. Ок.; јер опис чудеса 7. ст. показује да га треба тада и светковати (Acta p. 138).

[2]) Сва четири описа и описања чудеса p. III. 133, 134. за владе Маврикија хтјели су извадити мошти мучениковe изпод темеља, али за лижућим пламеном зачује се глас: „Недирајге!“ Евсев. Солун. архијеп. in ep. ad imp. Mauritium). По некад је из сандука, у ком је тијело мученика, текло св. миро (Acta, p. 121, 122, 14). У 12 ст. дивљи норманци одкину од моштију један дио ноге св. мученика (Евсев. Солун. Opusc. p. 296); ти дрзки људи, ако су и били хришћани мање су поштовали светитеља, него-ли доцније муамедовци 1430. г. (Nicetas in Vita Andronici Comn. 1, 9. Joannes anagn. narrat. de expugn. Thessal. Turcica, c. 16.)

ствар тиче Славенâ. Да прегледамо казивање о чудним дјелима св. Димитрија што се тиче Славена.

Први рат Славена са Солунцима.

„26. д. Окт.“ вели се у старинском казивању, „сва је земља, по обичају, светковала празник доброг и волећег град (Солун) Димитрија; сви су душевно били весели . . . . . . мир се широко ширио (*πλατος*), ни једног гласа варварског није се тада чуло (*Βαρβαρικῆς ομφῆσμηδόλως μηδαμιοῦ τηνικαῦτα κατακονομενης*, тако је у *Хаза*, а и у актима *κατιχουμενης*). Други дан послије светковине, у полак ноћи, сребрна рака побједоносца била је спаљена огњем.“ Одма се разчује по граду о томе пожару; сви су трчали у цркву и сви су се старали да угасе ватру, да не би изгорјела црква. Вукли су и ломили све, шта је ко дохватио. У цркви се тако смрачи, да није могуће било изаћи на врата. Требало је протјерати светину из цркве, али се никако није могло. Начелнику дунавске војске падне на ум чудновата мисао; он викне: „Суграђани! варвари су опколили град — похитајте с оружијем на одбрану отачбине!“ Сви полете на поље, узму оружије и похитају, да бране град. И шта? У зору доиста „увидјеше непријатеље на пољани цркве св. мученика Христофора; није их било много (бројали су до 5000), али су били моћни: то су били људи одабрани и вјешти у војничким пословима.“ Солунци се опреме, изађу им на сусрет, непријате-

љи су „са обичном звјерском дрзошћу већ дошли до цркве св. мученице Хионије, Јерине и Агапије, а то је близу код бедема. Солунци су на њих нападали, али уступали са губитком, јер је на страни непријатеља био одабрани цвијет свега славенскога народа.“ [1])

Измеђ овога рата и онога, о коме даље казује списатељ, много солунци пострадају од глади и болести; [2]) казујући како је свети великомученик помагао људма у вријеме те бољезање, пише, да то није било на „много година прије овога, и сваки, како мислим, слушао је о томе; и многи су у помагању мученика и сами увидјели милост божију.“ [3]) Бољезања је та престала јулија 597. г. [4]) Дакле је први славенски рат био прије 587 год. Други знаци времена ратовања; „мир се широко ширио“ и незадававши људма стр'а од нападања варвара, јавио је солунцима варваре. „Ако се старјешина дунавске војске (кохорте) надао, да глас, близу су варвари, приморао солунце да се одма лате оружија да бране отачбину од варвара, то показује, да су варвари били познати солунцима својим нападањима. Сам списатељ вели, да у оно

---

[1]) Непознати описивач чудеса у половини 7. стол. Acta sanct, T. 4. p. 137—141. Hase ad. leonem diaconum p. 506—110. ed. Bonn.

[2]) Ibid. p. 144, 145. §. 111, 116.

[3]) Ibid. §. 30. *Ἐγκαίως γεγεννημενον Δαυματουγημον*, недавње чудотворство. §. 21. p. 115. *Ιδετε την προ τινος ολιγισου χρονου Δεηλατον επελδουσαν τη πολει οργιν* „знате гњев божиј, послани на народ у врло недавње вријеме.“

[4]) Ibid. §. 116, 111, p. 145. 144.

вријеме које он описује, није се ништа чуло за варваре, па даје на знање, да су прије о њима много знали. Из других списатеља зна се, да су славени познати били грцима то под именом Венета и Анта, то под именом Срба, од почетка 6. стољећа готово су сваке године упадали преко Дунава у империју. 551 г. први су пут нападали на Солун. Прешавши Дунаво, они освоје Ниш (Naissus); али њеки од јунака допадну ропства и морали су казати о намјери да су хтјели напасти на Солун; многа грчка војска била је преправна да иде из Сардеса у Талију, одма буде кренута у помоћ солунцима и околним градовима; кад то дознаду славени, они ударе на империју и опусте Далмацију. 581. г. около 100.000 славена појаве се у Тракији и *размождивши*, како вели Менандр, *грчку*, оставили су послије 588 г. своје насељенике у Пелопонезу.[1]) Из тога се види, да нападање славена на Солун ни у каком случају, није било доцније од 581 г. када су славени навели ужас на све грке. Друкчије „дубоки мир“ солунског историјца неможе се изјаснити, а тим још више, што су славени од 581. г. више десетака година непрестано арали и разоравали грке, понекад сами, по некад с аварима. Врло је вјероватно, да је она од 5000 људи славенска војска, одпочела нападање на гр-

[1]) Procopius de bello Gothico 3, 40, 4, 35. Historia arcana cap. 23. Iornandus, de Gothorum origine et reb. gestis. Menander de legation. c. 12. p. 304, c. 30. p. 332, p. 425. „Славени у Панонији и Далмацији зимују као код куће, ништа се небојећи“, вели Прокопије у извјештају о 550. г.

ке, који су се онако препанули од нападања и дакле нападање на Солун било је у почетку 581. г. [1]) А како су опустили грчку 581. г. славени из јадранског приморја, то су они први и напали на Солун.

Други рат Славена са Солунцима.

По казивању биографа, послије првог лаког нападења славена на Солун, било је страшно ратовање славена и авара са солунцима. [2])

Каган аварски пошље императору Маврикију (582—602) посланике с њеким захтјевањима. Император нехтједне да испуни та захтјевања. Озлојеђени Каган смисли да се освети Маврикију војујући са Солуном, богатим трговачким градом, а тим још прије, што је глад и бољезања умањила број заштитника града. Он скупи около 100.000 ратника и заповједи да брзо иду ка Солуну, да би могли достићи до солунских бедема један дан прије, него-ли што се прочује о томе ратовању са

---

[1]) Хазе (ad leonem diaconum, p. 510. ed. Bonnae) казује да је то нападење било 584. г. Он се оснива на томе, што је друго ратовање било мало доцније послије првог. Ово је најзадње истина, али опет послије 581. г. није могло бити прво ратовање.

[2]) Ово друго ратовање описује очевидац: „Ја ћу да приповједим оно“, вели он: „што сам видјео мојим очима.“ Cap. 132, p. 123. *Πειραδεντες εναργως λεγομεν*, јасно образумљени опитом говоримо“ (Cap. 124, p. 149). *Ιδοντες, ἁ ἔιδον, ως ὕσερον ἔγνωμεν* „Кад су увидјели, што су видјели (непријатељи), како смо доцније ми дознали.“ Cap. 144.

солунцима. Сва му је војска готово била скупљена од славена. Аварски Каган, као заповједник славена, „призивао је жестоки народ, славене подајнике (Σκλαβινων δρησκειαν) и, прикупивши у ту војску варваре од других народа заповједио је отети оружијем град Солун, кога бог чува.“ Сам Каган није био у рату. [1])

Такве страшне војске солунци још никада нијесу видјели код свога града; из све Тесалије и Илирије није се могло накупити онолико војске, колико је послао Каган на солунце. Премда Солун није био обезоружан; имп. Маврикије пошље у Солун војску, забринут, као што се може вјеровати, због оног незадовољства, које су изказали пред њиме каганови посланици, [2]) али је Солун био изтрошен и упропашћен болештином; многи су жилци оставили били град, унеколико због болести, а у неколико били су одазвани у престолницу због свађе са управитељем. Осим тога, то је било у вријеме кад се прикупља рана и плодови. То су још мале ствари: „У недељу, 22 септемврија“ дознали су шта намјерава Каган и држећи, да се неће непријатељи појавити пред Солуном прије четири пет дана били су солунци безбрижни; а у ствари другог дана, пошто се дознало о намјерама

[1]) Acta sanctor. ad 6 Oct. §. 109—111, 115.

[2]) Да је послао војску император неспомиње се у запискама, које су исдали Боландисти, али о томе говори солунски ипођакон, Дамаскин Студит (hom. 35. p. 511. ed. 1603. Vent.), од све прилике имао је у рукама списак много опширнији.

Кагана појаве се непријатељи пред Солуном. Чинило се да је Солун морао погинути. [1])

Али је у Солуну био војвода св. Димитрије. На 8 или 10 дана солунском архијепископу Евсевију већ је дано било на знање, да се граду приближава страшна опасност и он се непрестано молио. [2])

Како се непријатељи појаве раније, него-ли како су мислили солунци и тја су могли слободно ноћу ући у град, кад су солунци безбрижно спавали, то је срећа била за Солунце, што су непријатељи читаву ноћ провели далеко од града; они су држали, бивши изван града манастир, да је то град Солун и простојавши ноћу около њега, кад се одјутри, увиде погрјешку и похитају граду с машинама. Али се тада догоди друго чудо „већ не душевно предказање, а очигледно се појави на бедему (мученик) у лику наоружаног ратника; првог, који је хтио успужати се на бедем и већ је спреман био да на њ стане ногом, пробурази копљем иза зубаца стијене и баци мртвог на стијену: гурнут, котрљао се по басамацима, па повуче собом стојавше на мердевинама, кропећи крвљу простор мећ зубцима.“ [3])

Славени ратују у томе ратовању, не као несвијесна гомила светине, која незна за згоде, којима се отима град. Све згоде, за које се онда знало у војничкој науци, славени су употребили против

[1]) Acta §. 115—118.

[2]) Ib. §. 120, 121. Сл. 112, 123.

[3]) Ibid. §. 112.

Солуна. „Другог дана“, вели очевидац: „они припреме машине за освајање града, и гвоздене тучкове (баран), грдна оруђа, којима се баца камење и тако зване корњаче, покривши их сувим кожама; затим, измјенивши намјеру, да им не би шкодила врућа смола, употребе коже од недавно убијених волова и камила, прикивајући их на машине јексерима. Припремивши близу бедема све што им је потребно, трећег дана почну бацати и бити камењем; њихни су стријелци бацали стријеле налик на зимње облаке, те с тога они, који су стајали на бедемима нијесу смјели без опасности помолити се иза зида и погледати шта се ради код непријатеља. Примакнувши корњаче ближе до бедема потресали су из темеља зидове роговима и српавима.“ [1]) Згоде, којима се бацало камење, биле су четвртасте по средини, дно широко а врхови узки; на тијем врховима били су натакнути дебели цилиндери свршујући се гвозденим шиљцима и древеће је било оковано гвожђем, а унутра су биле згоде, којим се бацало камење налик на брусове; машине покретане одоздо, избацивале су

[1]) Ibid. §. 125, ниже §. 135. „Трећег дана и тја до седам дана (послије тога мученик није попустио да се држи град у обсади) они употребе све што су могли против бедема: опседне машине, тучкове, згоде за бацање камења и кретајуће се по земљи српове, корњаче.“ Приближавајући се, као змије, тежили су српавима, окованим у кости и роговима да оборе из темеља први зид. §. 135. „Корњачама увијеним у коже убијених волова и камила, није могло нашкодити ни камење, тако су биле заштићене, нити огањ а ни смола због дебљине кожа.“

непрекидну кишу великог камења. Ради тога, да би они ратници, који су били унутра, не били рањени стрјелама из града, три су четвртине тијех машина биле покривене даскама."

Двоумећи, да се могу сами одбранити, солунци се почну молити св. Димитрију. И дању и ноћу црква је димитријева била пуна оних који су му се молили. И они су били орабрени надањем, да ће им светитељ помоћи.

„Кад је настао трећи дан ратовања, један племић, врло богат, а још већма човјек чиста срца, — у сну, или други истинитије веле, у виђењу (*ἐκστάσει*) види себе пред црквом славног мученика Димитрија. И ево ми се јављају, говорио је он, два красна по спољашности и јуначна лика. Чинило се, да су то перјаници императора и уђоше у трифил (пред црквом). Један рече: „Гдје је господар тих мјеста?" У цркви је био један од њих светитељ служитељ и одговори: „Шта он вама треба?" Они одговоре: „Владика је нас послао њему, да му кажемо његово назначење." Онај им покаже раку св. Димитрија и рекне: „Тамо је он." Они рекну: Јави да смо ми . . . . . обузет страхом, ја сам пошао за њима у тривил . . . . Служитељ куцне у врата раке и свети, славни мученик христов, одма отвори изнутра и стане, како се учини мени гријешноме, на вратима. Ја нисам могао му гледати у образ, који је наличио на анђелски и клекнем земљи. Сасвим је наличио на старинске његове ликове на оконама, али је сјајност лица сипала луче, као сунце . . . И ево чујем, гдје они зборе:

„Владика је нас послао твојој светињи, да ти објавимо ово: ајде брже одтален к мени, јер ће се град предати непријатељима.“ Чувши то, јако се узмути у мени утроба и у забуни подигнем се неколико на руке и гледајући горе, видох жалост на лицу наклоњеног милостивог и љубећег град мученика. Настане ћутање и доста дуго. По његовим образима текле су сузе .... Зар је доиста, рекне он, мени то Господ објавио? .. Зар је доиста тако угодно божијем милосрђу? Она двоица одговоре: Да му није било то угодно, он нас не би послао богопоштованој твојој души. Тада се светитељ од жалости још више наклони, и машући главом, као у размишљавању, даде одговор с великом жалошћу (јер му се глас прекидао стењањем и уздисањем) .... „Ти Господи, владатељу мој и овога града и свега свијета, који владаш над свима, заповједио си ми да живим овдје с твојим робовима: како их могу оставити у овакој муци и отићи одавлен? .... Ја сам био ш њима душом, када су они били у добру; нека их неостављам и у њихној несрећи. Ти си сам владико положио душу твоју за овце твоје. Знам, добро знам, наши грјехови неће побједити твоје милосрђе .. Остаћу читав, ако су грјехови опасни, или, када њих нестане, нека нестане и мене“ .... Она двоица рекру: Јели, заповједаш да то кажемо Богу? Светитељ одговори: „Управо то је, о чему вас молим.“ Они упитају: зашто ти нећеш да идеш с нама? Пази, да се није нашао увређен онај, ко је нас послао, твојим непокоравањем? Светитељ одговори: „ја знам

да над његовим гњевом преоблађава човјекољубље; добро знајући његову благост, ја сам дао одговор, који одговара тој благости.“ Кад је то рекао, онда пољуби ону двоицу и, затворивши сребрна двукрилна врата (раке), између којих је стајао, остане унутра .... Но ја грјешан одма сам дошао к себи, јер сасвијем нијесам спавао. [1]) То се догодило онога истог дана, кад су непријатељи почели лупати град обсадним машинама. Најприје су ударали у бедеме са сјеверне и западне стране. Баце дрвено платно на море, да би могли ући у пристаниште. Солунци разруше машину. Нападали су на бедеме с источне стране: али и с те стране буду протјерани непријатељи. [2])

Четвртог дана опет нападну на градске зидине од источне стране: бацали су машинама у бедеме грдно велико камење. Три машине буду расквbooрене усијаним стријелама и непријатељи одступе. Идућег дана они опет примакну оне исте војничке справе „изнова их обложивши кожом и примакнувши ближе до зида, бацали су на нас брда (јер како ћеш друкчије назвати оно грдно камење)?“ То је био најстрашнији јуриш. Од јутрење зоре до седмога сахата педесет справа избацивале су

---

[1]) Ibid. §. 125—130, 144—145. То је „виђење“ описано у грч. Минеју 26. Ок. и у Метафраста. У Минеју о ријечи Τριβαλον вели се: „Τριβαλον је почетак улазка у цркву и ублизу са двама великим тесалским стубовима на западној страни.“ А то је западни портик или предцрквиште.

[2]) Ibid. §. 134—135.

грдно камење на град; солунци су бранили зидове штитовима и срећно су чинили излазке.

Седмог дана, а то је била недеља, непријатељи су били спокојни, спремали се да снове ударе. Али осмог сахата, сасвим изненада, непријатељски ратници с виком побјегну у шуме, оставивши шаторе, а неки и своје војничке справе. Изјутра, другог дана, неколико гомила приближи се зидовима, а главна сила још ноћу и без икакве лупе и вике остави околину града. Приближивши се зидовима, те су гомиле показивале, да хоћеју као пријатељи, да уђу у град; жилци нијесу спочетка вјеровали, али их најзад пусте. [1])

Ту су ствар објаснили сами непријатељи. Солун је очувао његов војвода. „У Солуну није било ни оружја, нити блага, вели очевидац, на мјесто свега тога бранила их дјесница божија ... Једнили смо ми то видјели? Да-ли смо ми то тек тако уобразили? Зар нијесу то исто видјели и варвари? Многи од њих, кад су пали у очајање да немогу отети град, прешли су к начелнику града, право казујући: ми смо, од онога доба, од како смо дошли, тако много и таких заштитника града видјели на бедемима, да су они надмашавали нашу војску и бројем и јунаштвом. [2]) Ми смо пребјегли вама, јер би иначе морали погинути од болести. Ми добро знамо, да сте ви до сада крили вашу војску унутра у граду и тек синоћ, у осмоме сахату, кад смо, као што сте и ви видјели, побјегли у гору,

[1]) Ibid. §. 139—144.

[2]) Ibid. §. 123.

послали сте на нас сву вашу војску кроз капије.“ На питање: Ко је предводио ту војску? Одговор је био овакав: „Ми смо видјели пламеног и свјетлог јунака, на бијелом коњу и у бијелом одијелу — ево овакога, и схвативши једног од стојећих, показали су на конзулске хаљине.“ [1])

Тако је текло и свршило се друго ратовање славенско са солунцима. Кад је било то ратовање доста се јасно види из казивања очевидца и историјца тога рата. Казавши, да је ратовање било за владе им. Маврикија (582—602), он овако говори о појаву славена код Солуна. „22 Септемврија, у недељу, чуло се о њима, и када су солунци двоумили, да они могу доћи до Солуна прије 4 дана или прије пет дана, а с тога се нијесу ни побринули о градској стражи, они саме друге ноћи недеље (*αυτῃ νυκτι δευτερα σαββατων,* [2]) без урлања приближе се бедемима.“ [3]) Како је пак између 582 и 602 год. 22 Септемврија могао бити недељни дан само 597 год. то је јасно, да је друго славенско ратовање са солунцима било 597 године. [4])

---

[1]) Ibid. §. 146.

[2]) Ibid. §. 11.

[3]) т. ј. ноћу у понедеоник. У §. 133 речено је, да мученик није допустио, да обсадно стање траје више од седам дана, а непријатељи побјегну у недељу и у понедеоник буду отворене градске капије.

[4]) Стриттер (Memor. pop. T. I. Avaric. c. 117) казује за болест код Авара 599 године. Али то није истина, као што казује солунски очевидац, код кога славени, бивши заједно с аварима код Солуна говоре: „Ми смо прибјегли к њима, да не би изгинули од болештине.“

Шта је „захтјевао“ Каган, што није хтио да уради император Маврикије, солунски списатељ ништа неказује. Из других извора зна се да су авари за новце ратовали против непријатеља империје за владе Јустиниана, а између осталих и против Славена — Анта; за владе Јустина упадну они у Панонију, Чешку и Хорушку, гдје су опљачкали и освојили славенска племена, а затијем се сукобе у Турингији са Франкима и послије недаће учине помирење и врате се у Панонију.[1]) За вријеме царовања Тиверија Каган нападне на императорску војску на Дунаву, надбије је до ока и примора императора да му плаћа сваке године 80.000 златних новаца.[2]) Од све прилике Маврикије се одрекао плаћати тај годишњи данак и навукао на државу љутњу каганову.

Солунски биограф описује, да су славени зависили од аварскога Кагана; он управо говори о славенима: *„ὑπἔικον γαρ ἀυτῷ τηνηκαῦτα τὸ ἔδνος απαν* — подвластан му (Кагану) је био тада сав народ.“ Славени су подпали под владу каганову једни много прије, а други пред самим ратовањем на Солун. Како смо видјели, славени су још 581. г. опустошили Тракију. Император Тиверије, ратујући с персијцима, није био у стању да одбије славене и замоли Кагана, да их умири.

[1]) Менандр. с. 5, р. 290, ed. Bonn. Павле ђакон 2, 10. Григорије Турски 4, 23. О Обрима Венелина у „Чтеніяхъ москов. общ. ист. и др. росс. годъ третій, № 3.

[2]) Menander de legat. c. 8, 110, c. 12, p. 304, c. 30, p. 332, c. 21, p. 425. Paulus Diac. 2, 7.

Каган је већ још много прије био покорио панонске славене, а сада захте да му се покоре и Срби. Они одговоре: „Ко је тај, ко би нас насилу приморао да му се покоравамо? Ми смо се навикли отимати туђе земље, а не своје уступати другима. Тако ће код нас бити доклен гођ узтраје рата.“ Посланик каганов наљути србе дрзким ријечима и они га убију. Каган Бајан крене се из Пановије са 60.000 тешко наоружаних коњаника преплови у Илирик и попали унакрст сву Босну, Хрватску, Србију и Херцеговину. [1]) Обри су жестоко поступали са славенима панонским, а особито с дулебима. Фредегарије, љетописац 7. стољ. пише, да су авари „сваке године долазили на зимовник, узимали њихне жене и кћери на своје спавалиште и славени, осим других мука, плаћали им данак.“ [2]) Нестор додаје опису тог сумрачног изгледа још нове црте. „Обри, вели он, ратујући освоје славене и насиловали су их; ако је било потребно Обру да језди, он није заповједао, да му упрегну коње или волове, већ је заповједао упрегнути у кола три, четири или пет жена и возити Обра; тако су они мучили дулебе.“ [3]) Дулеби или Даламени у инглосаксонском споменику, 900. г. Краља Ељфреда указани су као сусједи горика или хрвата червенских дуж „Мегделандије“ — Мазовије. [4]) Нестор вели, да су они живљели на оба-

[1]) Менандр. р. 406 с. 16. Карамзин 1, 25. Венелин о Обрима.

[2]) Fredegarii Chronicon. стр. 48.

[3]) Лаврен сп.

[4]) Шлецер 1, 117.

лама Буга, у Волињи, у комшилуку са хрватима.[1]) Да су авари жестоко поступали са славенима види се и из описања обсаде Солуна, јер су славени прешли од авара солунцима. Њихна несретна судбина изазове у њима љубав спрам страдајућих солунаца.

Треће и четврто ратовање Славена на Солун.

На шестом васионском собору био је међу осталима и Јован, архијепископ солунски. За вријеме, док је он био владика у Солуну, (био је човјек свети и преминуо 695. г.) догодило се ново нападање Славена на Солун, а прије су тога нападали били на разне предјеле грчке. „За владе, блаженог спомена владике Јована догоди се, да је славенски народ устао у непребројеном броју, као: *Дреговићи, Сагадити, белегезити, Веунити, Березити* и други, који су тада први пут начинили од једноставног древета наоружане лађе; он (славенски народ) опусти сву Тесалију и острве около ње и грчке, читаву Ахајју, Епир и већи дио Илирика и Азије; и у многим градовима неостане живе душе; Он је (слав. нар.) нарочито хтио опљачкати богом чувани наш град.“ Славени опколе Солун од мора и са сува; они су били дошли са својим породицама и кућевним имањем, намјеравајући, пошто освоје град да остану у њему.[2])

[1]) Лавр. сп. под 906. г.

[2]) Ibid. §. 158.

У граду се учини ларма; нијесу имали ни својих нити иностраних лађа да им спрече улазак у пристаниште. Сада се догоди оно исто, што је било и пређашњег ратовања. Солунци су имали времена да дођу к себи и да се спреме. Славени почну опшивати лађе кожама, да им не би могле досадити стријеле. Затим, кад су рјешили да ударе на јуриш, они на мјесто да управо приступе зидовима, некакав их стра примора, да обилазе около града. Солунци се орабре, спрече им улазак у пристаниште синџиром и лађицама, а гдје је најслабији био зид они га заштите ендеком и оруђима. [1])

Трећег дана славени приступе ближе Солуну с мора, а четвртог ударе на јуриш урлајући и вичући; једни су гађали камењем из машина, други су управљали стубе, а трећи су метали облаке стријела и огањ. [2])

У то доба, не само хришћани већ и јевреји солунски јасно су видјели заштитника солунског св. Димитрија; у бијелој хламиди изпрва је ишао по бедемима града, а затим по мору, као по суву; на славене нападне стра и комешање; дувајући вјетар сметао им да управљају лађама, па су се сукобњавале и разбијале једна о другу; све им готово лађе пропадну; славени побјегну. Њихн кнез *Хатцон* (*Χατζων*) упита богове: хоће - ли ући у град, и добије одговор, да уђе и уђе, али онамо нађе смрт. [3]) — „Онај, ко би помислио, да сам

---

[1]) Ibid. §. 158—161.

[2]) Ibid. §. 162—163.

[3]) Ibid. §. 164—167.

написао лажно, — вели списатељ на свршетку описања тога ратовања, — он нека погледа на надпис, објешену код клепала" (*ξυλον* т. ј. пред црквом св. В. Димитрија); онамо је описан сав ток ратовања и одбрана, коју је нама послао побједоносилац. [1])

Двије године послије *трећег* ратовања одпочне се *четврто* ратовање славена са солунцима. [2]) Славени, — неколико се једећи на недаће пошљедњег ратовања, а неколико због заробљеника, које су били заробили пак одбјегли у Солун, — замоле аварског Кагана да ратује заједно ш њима против Солуна. „Нетреба", зборили су њихни посланици, „кад су порушени сви градови и области, — да остане само један овај град (Солун) читав и да прима бјегунце од Дунава, из Пaноније, Дакије, Дарданије и из других области и градова. [3]) Каган радо пристане на предлоге славена, скупи велику војску од авара, славена, бугара и других народа; а издржавати сву ту војску и ранити је морали су *Драговићи.* [4]) Заповједивши коњаницима да хитно иду Солуну, сам Каган поизостане, док буду спремљене војничке справе за отимање града. То је било у вријеме жетве, дакле при крају Августа,

---

[1]) Ibid. §. 167.

[2]) Acta §. 170, 169.

[3]) Ib. §. 169.

[4]) *Ἀυτὸν κελευϑῆναι τὰ παρακέιμενα ἡμῖν τῶν Δραγουυιτων ἔϑνη δαπανάς κατὰ τό ικανον ἀυτοῖς ἐπιχειρῆσαι* — „заповједио, да му живећа около нас племена Драговића достављају довољно издржавање." §. 179.

кад се непријатељски коњаници изненада појавили код Солуна и њеке робили а друге убијали. У Солуну су трептили од стра'; још већу забуну причине у Солуну бјегунци из Ниша и Сардика (бугар. Тријадица а сада Софија), [1]) који су разгласили за грозну непобједну снагу непријатеља. Побожни владика *Јован* укрепљавао је народ, да непада у очајање и обнадеждавао на помоћ божију и св. Димитрија и заједно је са осталима био на градским бедемима. [2]) Кроз неколико дана појави се и Каган код града Солуна. „Тада грађани увиде непребројно мноштво оклопљених у гвожђе (*σειδηρομενον*), справе за метање камења, тако високе, да су надмашавале врхове бедема. Једни су припремали тако назване корњаче од поплета и коре, други су пред капијама градили (тако назване) овнове од великих древета с колима, неки опет дрвене куле, у које су одређивали најхрабрије младе људе, неки су опет правили таконазвана бацајућа копља, а други су опет довлачили стубе на покретним точковима, а други су опет правили запаљујуће машине.“ Гледајући на све то солунци умало што нијесу сасвијем пали у очајање. Владика их је тјешио; али је била потребна особита помоћ. И владика види у сну: свјетоносан човјек говори му: „Немучи се муком, говорим ти; кад сви

---

[1]) Лав ђакону 975 в. „дође Сардику, који скитски је обичај називати *Τραλίτζαν* чит. *Τριαδίτζαν*. 10, 8.

[2]) Acta §. 170, 171, 32. Goari Euchologion Graecorum, p. 694. Молитва, благосиљања винограда Августа мјесеца.

грађани ускликну: Господе помилуј, ви ћете се ослободити од обседе.“ [1])

Одпочне се отимање града и летело је камење као киша. Један грађанин, метач камења, написавши на камену име св. Димитрија баци га на непријатеље са ријечма: „у име Бога и св. Димитрија.“ Тај се камен судари са непријатељским каменом двапут већим и оба убију онога, који је управљао машином, а и њиме и многе друге. Затим се догоди земљотрес. Солунци ускликну: „Господе помилуј!“ Непријатељима се учини, да су зидови градски пали и похитају да уђу у град; али су зидови били читави; непријатељи дођу у забуну: на мјесто јунаштва спопадне их зебња, а солунци постану одушевљенији и тврђи. Солунцима дође помоћ једна за другом: изненада дође префект *Харије* и помоливши се великомученику похита на бедем да уреди одбрану Солуна. Непријатељи су пробали да раде с машинама, али се скоро покаже, да им нијесу ни од какве вајде. Видећи да нијесу кадри ништа учинити, они предложе солунцима, да се одкупе, али они на пречац одбију тај предлог. Каган се на то разјари, па заповједи да се опусте цркве у предградијама угрожавајући, да неће одступити и да ће довести нову војску. Најзад, солунци тридесетог дана од како је одпочета обсада предложе услове мира и буду примљени. „Кад је било свршено помирење, непријатељи, слободно приступајући до бедема.... сами су казивали за чудо догодивше се са зидо-

[1]) Ibid. §. 171—172.

вима у вријеме земљотреса.[1]) Негледајући на све то Каган и опет одведе мноштво заробљеника у Панонију.[2])

Солунски историјац говори, да је треће ратовање славена против Солуна било послије пошто су славени опустили сву Тесалију, тесалске и грчке острве, Ахају, Епир, Илирик и дио Азије; у исто доба казује, да су славени за вријеме тијех јунаштва први пут одпочели нападати с мора на лађама. Сјединивши се са аварима славени од 588. г. постану самостални господари у Пелопонезу, Тесалији, Атици, Елади и сва се просторија земље између Дунава и долина Месеније и Аркадије у 7. столећу звала *„Славенија“* (*Εκλαβινεια*). 659. г. Импер. Константину II. помогне срећа те одржи побједу над славенима и примора их, те му плате данак.[3]) Али је то била слијепа срећа, напредак привремени, послије кога ствари опет дођу у пређашње стање. Турийски грчки хронограф пише, да од 588 г. до пораза славена код Патре 813 г. у Пелопонезу само источни крајеви Лаконије нијесу били приступни славенима (*Τ. Σκλαβινου εθνους*). „Хам — продужава он — освоио је Тесалију, Елладу, Атику, Евбеју и Пелопонез. Искоријенивши

---

[1]) Ibid. §. 172—181.

[2]) Acta §. 195. „Одвео је сав тај народ (из Дардание, Мизије, Превалитанске, Родопа и Тракије) у онај дио Панонийе, код р. Дунава, гдје је *Срем* био некада главни град читаве области. Онамо Каган насели све заробљенике, као своје подајнике.“ То је речено у казивању о трећем и четвртом славенском ратовању на Солун. Вид. нап. 104.

[3]) Теофан Chronogr. p. 288. Кедрин hist. p. 435.

онамошња племена сами се населили у онијем мјестима; они који су могли бјегати, разбјегну се куд је ко знао .... Авари су владали над Пелопонезом 218 година, непокоравајући се ни римском императору, нити коме другоме т. ј. од 6096 (588) од створења свијета, а то је била осма година владе Маврикија до 6313 г. (805), а то је четврта година владе императора Никифора старијег. [1]) Велики преврат стања ствари послије Констанса 678 г. догоди се за владе императора Константина Погоната (влад. од 668—685). 678 г. три бугарске орде, гоњене Казарима пређу преко Дунава и сјединивши се са седам славенских племена, која су живљела покрај црног мора до утока Дунава у море, нагрну у византинску царевину. Најнапријед су ишли славени *сјеверци* т. ј. они, који се доселили од сјеверне стране. Император Константин Погонат приморан буде учинити срамно за државу

---

[1]) Possini Catal. cod. Taurin. cod. 336. Император Константин Порфирогенит пише (De administr. imper. 550) да се у половини 8 стол. Панонија сасвијем пославенила и да је старинско изображење замијенило сјеверно варварство. Скратитељ Страбонове Географије говори о своме земану (он је живљ. около 1000 г.): „Сада нећеш чути грчког имена у предашњој земљи Пизата, Кавкона и Пилијаца“ у Пелопонезу, на обалама Алфеја, све су заузели Скити . . . Сада скити славени заузимају сав Епир, готову сву Елладу, Пелопонез и Маћедонију.“ (Geograph. vet. script. Graeci min. Oxon. 1763, vol. 2. p. 98). Сл. Falmerayer Geschichte d. Halbinsel Morea, werend d. Mittel-Alters. Stuttgard, u. Tüb. 1830. Desselben. Welchen Einfluss hatte d. Besetzung Grichenlands durch d. Slawen auf d. Schirksal d. Stadt Athen u. d. landschafft Attika.

помирење са тијем јуначним нападачима; они се населе између Дунава и Балкана.[1]) Кад су славени отимали Солун, император, кроз читав мјесец дана пошље у Солун само војводу Харија, а војске илити друге какве помоћи недобију солунци. То показује да је онда био заузет особитијем пословима. А како су оба пошљедња рата била за вријеме владике Јована и то кад је био стар: [2]) то све (те околности) јасно показује, да је четврто ратовање славена против Солуна било, кад је Константин ратовао са сајузницима бугарима и славенима т. ј. 678. г. Дакле је треће славенско ратовање са Солуном било 676. г. за владе тога истог Константина Погоната.

Гдје су живљела славенска племена, о којима се говори у трећем и четвртом ратовању славена са солунцима?

Каменијат, солунски ђакон, у његово вријеме (905 г.) показује мјеста, гдје су живљели Драговићи (*Δραγουβιται*) и *Сагудити* (*Σαγουδιται*) говорећи овако: „На запад (од Солуна) пукла је равница док се недође до других брегова, гдје је град названи Вереја, а тај је град знатан, како по зградама, тако и у свима другим струкама, чиме

---

[1]) Nicephori Constant. histor. p. 24. ed. Paris. Cedreni his. p. 438.

[2]) Одма послије описања четвртог славенског ратовања историјац пише о земљотресу и у почетку говори, да је то било унапред објављено солунском владици; па му је било казано, да он неће увидјети то грозно страдање, „као што се и догодило, добавља списатељ: прије мјесец дана пресели се на небо наш св. отац.“ § 182.

се обично одликују добро уређени градови. У средини те равнице има много села, од којих њека граничећи с градом живе у договору ш њиме и називљу се некаким Драговићима и Сагудатима, а други плаћају данак близу живећем скитском народу. Та су села наблизу једно до другог; Солуну су од велике користи и саобраћај са скитским трговачким путовима, особито кад они живе мирно и неваде ратоборне мачеве... Из скитске земље теку велике ријеке и текући преко поменуте равнице (између Солуна и Вереје) од велике су користи граду (Солуну), јер му дају велики добитак ловљењем рибе“ [1]). Из тога се види, да су Драговићи и Сагудати били комшије Солунске и Верејске. Мало ниже он још једноч говори „о славенима, близу насељеним, нашим сајузницима (солунске области) и над њима управља војвода стримонски“ [2]). Разумје се, да доцнији грк (или погрчени славенин Каменовић) чудноват је, кад говори: „некакви *Драговићи и Сагудати.*“ Ти *некакви* изводе у бој до 100.000 ратника и примoравају да трепти пред њима Цариград. Истина су за вријеме Каменијата славени били доста мирни, али у сваком случају није требало заборављати оно, што је било. Вереја град, познат апостолским предиковањем верејцима — јеврејима и грцима (Ап. дѣян. 17, 10--14) у доцније вријеме буде освојена славенима; император Никифор 805. г.

---

[1]) Johan. Cameniatae Narratio de expugnat. Tessalonicae, c. 6. Scriptores post Theophanem.

[2]) De expugnatione Thessalonicae. Saracenica, cap. 20.

поврати је грцима, али не задуго; *Крум* примора грке да бјегају куд је ко знао; при крају десетог стољећа Василије *бугаро-искоријенитељ* опет насели у Вереји грчке насељенике.[1]) На тај начин, ако Каменијат и вели, да је славена било мало у солунској равници, то нетреба заборављати, да то говори гордељива голотиња; опростимо њезиној слабости, али знајмо и истину. Сам Каменијат говори, да је ловљење рибе и трговање обогаћавало насељенике солунске равнице; а осим тога, та је равница знатна обилним родом ране, што је врло природно мјесту, које орошавају текуће ријеке[2]). Колико су земље заузимали Драговићи и Сагудати: то нам неописује историјац ратовиња славена са Солуном, негледећи на то, што говорећи о догађајма на 60 година послије 4 ратовања опет спомиње Драговиће, да су живљели около Солуна.[3]) Каменијат показује, да врхови ријека, по којима плове лађе, Вардара и Црне,[4]) припадају ски-

---

[1]) В. Черткова о преводу манасијског љетописа стр. 86, 87, 126, 137. Симеун Магистер о Лаву Јерменину (cap. 11, p. 617 ed. Bonn): „Крум наоружа многе људе, искупи Аваре и све Славене“ т. ј. маћедонотракијске.

[2] Еврипид Bacch. 569. Никифор Хусин у 12 ст. писао је, „да у солунској равници роди свакијаки берићет и граду је као житница (амбар) богат од свега, што само може рађати земља.“ Boissonadi Anecdota Greca 2, 141.

[3]) „Заповједно, да живећа около нас племена драговића дају све што је потребно за издржавање.“ §. 197. Act.

[4]) Велике ријеке о којима говори Каменијат јесу: Вардар, Људијас и Халикмон, које су познате због

тима — бугарима, а племена Драговића и Сагудата граниче се са скитима. С тога можемо мислити, да су села, ти два племена, допирала до Погоније или Пелагоније. У том западном дијелу Маћедоније познате су славенске населбине: Водин, Градинска, Остров, Мглин (Едеса), Прилип, Преспа, Старидоо, Драгубица, некада мјесто живљења епископа, Кастраница.[1]) Та су мјеста наравно била ти два племена. Солунски историјац неговори, одклен су дошла та племена у околине Солуна, ако се и даје видити да су досељеници. Император Константин, набрајајући народе, бивше под управом руских кнежева спомиње и Драговиће (*Δρουγουβιται*), као комшије *кривича*. Пр. Нестор пише, да су Драговићи много прије долазка Рурика у Новгород живљели између Припећје и западне Двине т. ј. у данашњој минској и витембској губернији. Код карпата има и данас име *Драгово*, гдје сада живе *сотаци*, комшије малоруског језика као жилци Драгове.[2]) У солунским сагудатима чује се име иродотових *сингина*[3]), јорнандових

трговања у средњим вјековима (в. Кантакузена hist. 4, 18). Људијас и Халикмон, као најближе до Вереје, по опису самог Каменијата морале су припадати Сагудатима и Драговићима, а не бугарима.

[1]) В. Славенску мапу Шафарика. О Драговици в. ниже. *Старидол* у Кантакучена hist. 4, 19. Пахимер: *τους Βουδηνδος καὶ σταριδολα, σιρόβον* (острво) *τε και τα περι ταυτα.* hist. 2, 11.

[2]) Мапа Шафарика. Буктов се преварио о Драговићима. У руском се љетопису они још једном спомињу.

[3]) Иродот lib. 5. c. 9 говори: јединити су жилци иза Истера (Дунава од грчке), за које сам могао до·

сатагара, сатага и данашњих *сотака*. По казивању Јорнанда, *сатаги*, послије атилине смрти живљели су неко вријеме у доњој Мизији, а затим се појавили у Паннонији. [1]) Њихним *медом* (пиће), ситном пројом и *квасом* (пиће) били су угошћени грчки посланици код Атиле. [2]) И тако су *Сигинити* и сатаги живљели ондје, гдје досада живе *сотаки*, племе словачко, управо под карпатским брдама [3]). На тај начин домовина је Драговића и Сагудата код карпатских брда. *Бјелезити* (*Βελεζῆται*) су живљели у Тесалији код пагазејске отоке и заузимали су, како се види из описања петог славенског ратована, Тантијску Тиву и Деметријаду,

знати Сигинни, који носе одијело као мићијци. Иродоту уопште није био познат сјеверо-запад Европе и назиљње се код њега земља *Хиперборејска*, а Карпати, *Гърби*, рипи рипејима. Вид. врло добру књигу Надеждина (Геродотова Скитія, у записк. Одесскаго общ. Ист. Одесса, 1844). Нестор говори *„по предању“*, да су славени у праисторијско доба живљели на Дунаву и оданде их протјерали Влахи—Хуни, али разуме се не све. По историји Зосиме Карпи, а по медаљи Волусијана Венди су од 252—253 ратовали с римљанима. Константин говори, да су Хрвати остали код Карпата 449 године.

[1]) Origin. Goth. c. 50, 53 и на другом мјесту он говори (с. 43.) да су са Хунима у Панонији и Дакији живљела многа освојена племена.

[2]) De legation ed. Niebuhr. Bonnae 1829. p. 183.

[3]) О сотацима говори Шафарик у старинама 2, 129, 130; у славенском народонаселењу стр. 92, 93. Гејфлер Sprachkarte d. österreichischen Monarchie. Pesth 1846. Сотачки језик најближе наличи на малоруски негледећи што су сотаци словаци. Комшилук сотака с чесима мири мњења Шафарика и Буткова са казивањем Иродота о сигинима.

— она мјеста, гдје је добро жито родило.[1]) Њихно мјесто живљења карактерише их, као земљораднике. Њихно се име очувало у граду *Вјелестину* или *Бјелостену*, који је код језера бобејског. То су они славени, који су имали посла с грчком државом под заповједништвом „*Кнеза славенског Белзетија* (*Βελξητιας*).“ [2]) У доцније вријеме позната је кнежевина бјезетска у Чермној Русији. — Име *Берзити* (брзих), налази се у Кедрина, када он говори о рату грка с бугарима 774 г. и њихну земљу назива *Βερξηται* — Берзитија. Овде се појављују берзити као жилци Тесатије на сјеверној страни од Цариграда.[3]) Али како солунски историјац показује да берзити живе код белезита, као Драговиће код сагудата, стримонци код рунхина, дакле су ови берзити живљели онамо, гдје и белезити т. ј. у Тесалији. — *Веуниті* *Βαιουνιται* једва — ли нијесу задржали старинско име свију славена — *венета;* они, у вријеме 3. солунског ратовања, живљели су, вјеројатно, на међи Епира и Тесалије. На међи тесалској и сјеверне грчке показују, *Сетуњ* код *Јелових* брда и хланце *Горе*. Онамо су села: *Гура, Карпеница, Вола, Војница, Језеро,*

[1]) Acta s Demetrii p. 176. Demetroiada је била позната и Ливију (39, 25,) гдје се у велико трговало хљебом.

[2]) Teophani Chronicon p. 400. ed. Par. Zonarae Annal. 15. 13. Стригер је тражио Белезију у Тракији (memor. pop. ind hist. p. 250), а Фалмерајер (Entstehung d. heitigen Griechen, p. 87) на сјеверној страни од Атине, али гдје је да — ли у Виотији или у Тесалији — није показао.

[3]) Histori t. 2.p. 67. ed. Par.

Љубово, Мечаво — сасвијем имена славенска. Близу Пинда налазимо имена градова и села: *Коњица, Останица, Загорје, Богоцкоје, Клиново,* планина *Смокова,* ријеке: *Десница, Теплица, Приморци.* Вршине Пинда и данданашњи се назиљу *Василисса, Смољак.* [1]) Све су то трагови имаовине *белезита*, *брзита* и *венета,* који су заузимали Тесалију и дио Епира.

Сви ти Славени у трећем и четвртом славенском ратовању са солунцима нијесу били подајници Кагана; у последњем нападању на Солун они дозивљу Кагана, као сајузника. Солунски историјац описујући треће славенско ратовање вели, да је славене предводио (*Εξαρχον*), Хацон,—Хоштун, а описујући пето славенско ратовање упомиње рунхинског кнеза Первунда, називљући га царем (*ρηξ*) и затим спомиње савремене му славенске кнежеве (*Ρηγους*). По другим казивањима *Само* „славенин хорутански“ ослободио је славене панонске од Обра 622 год. У то исто доба император Ираклије, да би обуздао Обре, дозивље хрвате да се населе у његовој држави. И 623. г. пет племена са својим војводама заузимљу данашњу Хрватску послије крволочног ратовања са Аварима. Одма за хрватима из данашње Лужице, Шлезке и Саксоније изађу

---

[1]) О тесалским градовима види Черткова: о преводу манасијског љетописа стр. 69, 132; виш. пр. 38. Шафарик и у славенском народонаселењу и на мапи славенској даље на југ од Солуна; али је Фалмерајер доказао, да је и *Мореја* била насељена славенима. Та је имена исписао Булгарин у књизи: Россіа 2, 14, 75.

други славени и населе се међ својим једноплеменицима Србима на обалама јадранскога мора до Епидавра, и опет на несрећу за аваре. [1]) Немци, заклети душмани славена помагали су аварима у ратовању са славенима: 630. г. они поубијају ноћу више од 8000 спавајућих славена, који су се били код њих сакрили од Авара. [2]) Али авари мало помало утону у таласима славенства; с тога су списатељи и називали славене аварима, а аваре славенима. [3])

Солунски историјац неупомиње *кад су* управо славенска племена населила Маћедонију и Тесалију. Описујући ратовање 597. г. он вели, да тада нијесу очекивали славене прије четири дана. Дакле славени су онда живљели, ако и недалеко од Со-

---

[1]) Константин Порфирогенит у Стриттера Memoriae popul. 2, 158. 4, 410, 412, 415; Шаф. Слав. Стар. 2, 60. 1, 290—318. Фредегарије Chronicon c. 74. 75.

[2]) Fredegarii Chron. 9, 71. вид. врло лијеп чланак: Кледена о Славенима; Кавелина: Юрид. бытъ Силезіи и Лужицъ, — у истор. и стат. Сборнику. М. 1845. г.

[3]) Константин Порфирогенит: *όι ἐκειϑεν ποταμου Σκλαβοι, οι και Αβαροι καλουμενοι..... Οὗτος οὗνοι Σκλαβοι οι Αβαροι.* De admin. imp. c. 29, p. 127. ed. Bonnae. Тако исто *Хуни*, које, како вели Павле Ђакон (2, 10) називљу *Обрима*, пошто се помјешали са славенима називали се славени, или се славени називали Хунима, на пр. у Прокопија Hist. arcana c. 23. в. његову књигу De bello Gothico 3, 40. 4, 35. више пр. 68. Жилце Далмације по ријечима архиђакона Томе „највише зову готима, негледећи на то, што су они по својству имена словенци." Hist. Salonnae c. 7. — Та је збирка племена навела Венелина да учини погрјешку и да признаје за славене Хуне и Готе.

луна, али и не онако близу, као што су доцније. По свршетку ратовања 597. г. неколико булументи славена раздијеле се од војске аварског Хана и остану у грчкој. Али те булументе, види се, да нијесу биле тако многобројне, да би могле од себе склонити сагудате и друге, који се појављују у доцнијим славенским ратовима против Солуна. Турински грчки хронограф говори, да су још 588. г. Тесалију били заузели Славени, али то треба мислити, да су они били освојили мали дио Тесалије, јер су се главним начином Славени онда селили у Елади. Император Константин пише, да је **Тесалска Србија** добила име од Срба, који су је, — премда са сагласијем императора Ираклија — основали, али Срби доцније и опет се поврате у Србију. [1]) То даје нам право мислити, да су се највише славени населили у Тесалији и Маћедонији за владе императора Ираклија; како је пак Ираклије доиста позивао карпатске и лужичке славене да се населе

---

[1]) *„Кад један од два брата, који су владали над Србијом навуче на себе незадовољство једномишљеника: то он прибјегне императору Ираклију; император га прими и даде му за живљење у Солунској теми* **Србију**, *која тада и добије то име.“* Тја се говори, да су Срби мало доцније оставили Србију (De administr. imper. C. 32.) По ријечма Кантакузена (hist. 4, 19) „тај град (Србија) није мали; јесте на међама Виотије и Тесалије. На крају IX стољећа Скити - Бугари, како вели Каменијат (пр. 71) владали су само над источном страном Маћедоније; али у X. стољећу и Србија и Вереја припадала је њима; њу поврати Грцима император Василије бугаронскоријенитељ. (Кедрин hist. p. 704. ed Par.)

у империји, Драговићи пак, Сагудати и Белезити својим именима показују, да су од карпатских брда; осим тога, 676. г. славени су већ били господари Маћедоније и Тесалије изузимајући Солуна, који се бранио од славена својим бедемима. И тако нема никакве сумње о томе, да је славенима населење Маћедоније и Тесалије било извршено за Ираклија или од 623—640. г.

Пето ратовање Славена са Солунцима.

Славени су мирно живљели около Солуна. Али увреда, коју су им учинили грци изазове их да се освете. Одпочне се пето ратовање Славена против Солуна, у ком су знатне три обсаде или отимања града Солуна.

Прва обсада.

„Тада, кад су Славени", вели солунски историјац: „живећи около богом чуваног овога града: чували, како се чинило, услове мира, онај, коме је била повјерена префектура, незна се кроз-што и зашто, окриви код императора рунхинског кнеза (ῥηγα) *Перввуда*, као да је он склапао зле планове против нашег града." Историјац даје на знање, да је грк опао славенскога кнеза и да је опет император повјеровавши опадачу заповједио, да му доведу у Цариград свезаног рунхунскога кнеза (ῥηγα). *Перввуд*, бивши у то вријеме у Солуну, изненада буде ухваћен и у оковима послан у Цариград.[1])

[1]) Acta §. 185.

Славенска племена *Рунхини* и *Стримонци*, дознавши шта се догодило с Первудом, с негодовањем захту, да им император поврати Первуда и да га ослободи. Император, војевавши онда с арапима обећа им послати Первуда, пошто сврши ратовање, и славени се успокоје. Первуд пак невјерујући грцима, по савјету једног императоровог толмача побјегне из Цариграда, да се сакрије међ својом браћом, али буде ухваћен, повраћен у Цариград и по заповјести императора буде убијен. Тада славенска племена, а највише *Стримонци, Рунхуни* и *Сагудати*, рјеше се, да се освете жестоком осветом ратујући са Солунцима. Најприје и најприје они, за двије године, пљачкали су сусједна мјеста около Солуна и одводили жилце у ропство. Солун такође опколе. У граду је био такав страшан глад, да су њеки жилци утекли, куд су могли и знали, а други, оставши у Солуну морали су јести месо магареће, коњско и другу рђаву рану. Како је император био у рату, то им је могао послати у помоћ само десет малих војничких лађи (*χαραβα*) са љебом. Али је то било и сувише мало. Они исти, које је послао био император, смјестивши најјуначније на лађе, оду у Тиву и Деметријаду, да закупе онамо љеб за солунце од *Белезита*, који су били у миру са солунцима. Кнежеви *драговића*, кад то дознаду, нађу, да је баш тада најбоље вријеме за нападање на Солун. Сагудати и Драговићи ударе на Солун са сува, а *Рунхини* у исто доба с мора. По договору и Стримонци су морали ићи на Солун, али буду запла-

шени некаквим привиђењима и некрену се са својих мјеста.[1])

Солунци су били доведени у трепет том обсадом града. У сјеверној махали града, која је била брањена простим зидом и гдје су била мала врата нојави се великомученик не у сну, а на јаву, одјевен у бијелој хламиди са штаком у руци; чинило се, да је гонио штаком од оних врата њеке славене, који су нападали на њих и говорио: „напразно их је амо послао Бог; шта ћу послије ја овдје радити?“ и тако их протјера. Други су видјели мученика ива зидова; он је био искупио свијетле људе и разређивао их да чувају стражу. И једно и друго орабри солунце. У свануће, трећег дана, славени и с мора и са сува ударе на Солун и баце ватру на споменута мала врата, кроз која су мислили лако јурнути у град; дрвенарија изгори, али им је гвожђе сметало, да неуђу у град, као и пређе. Три су дана непријатељи упорно јуришали на та врата, али пренеражавани невидивом руком, с дреком су бјегали натраг, односећи мртва тјела својих кнежева, које је убијала невиђена рука; држећи до тога времена, да су у граду остали само једни старци, они увиде сада пред собом нову војску и побјегну у стра’у.[2])

---

[1]) Acta §. 186. Изписао Бијеј из Мазаринова списка дјела великомученика. Acta p. 176.

[2]) Acta §. 187—190 и препис Бијеља p. 177. О славенским кнежевима убијеним Великомучеником, спомиње и Димитрије Кидонски у својој монодији о страдањима солунаца 1346. г. Он овака описује различна чудеса великомученика: „Рушење обсаде,

Друга обсада.

Одбијени од Солуна славени су непрестано нападали на оближња мјеста грчка, одводили многе у ропство, отимали имања и причињавали свакојаке пакости солунцима. Они се нијесу одрицали од своје намјере — освојити Солун и спремали се и спремали боље машине за нападање. Један од њих предложи, да направи таку машину с помоћу које се лако може освојити Солун; кнежеви то одобре; вјештак с помоћу других приступи да оствари посао. Али се јавља великомученик и удара вјештака, с чега он полуди и утекне у шуму. Машина није била израђена, а славени се крену, да освоје Солун. Онај сумануги чувши за обсаду Солуна долази к себи; великомученик му заповједа, да иде у Солун, и, пошто је био отишао у Солун и увидио икону великомученика, он пред свима казује, да је то онај, који га каштигова за изнађење машине и послије се крсти. Славени опет неотму Солун, јер им поквари посао како случај с њихним вјештаком, тако и многа друга преказанија. [1])

Трећа обсада.

Послије друге обсаде неко су вријеме славени били на миру и солунци су благовали. Али

помоћ гладнима, излечење свеопштих болести, искорењење царева, ишавших за својим војскама (*σφαγος Βασιλεων, αυτοὶς Ερατευμασιν επτοντων*) новци за страдајуће, спасење једног (Солуна) у сред општег страдања."

[1]) Из Мазаринова списка. Acta p. 177.

кад *стримонцима* и *рунхинима* дојади мирно живљење, они се рјеше да пробају своју срећу у другим мјестима. Они се баце на лађе и почну хватати лађе с житом пловеће у Цариград; тако су исто поступали са острвима и Хелеспонтом, продру чак у Пропонтиду и онамо опустивши стране Пароске и Проконезке допирали су тја до цариградског пристаништа; најзад, обогативши се робљем и пљачком поврате се у своју земљу. Увидавши император да несрећа и биједа виси не над једним само Солуном, већ угрожава и престолници, пошље у Тракију особиту војску против стримонаца. Дознавши то славени засједну у брдима и заузму клисуре или теснаце (*κλεισουρας*) и мјеста, која су била утврђена и дозову у помоћ различне друге славенске кнежеве (*πασαν την βαρβαρον διαφυρων ρηγων βοηθειαν*). Ток и пошљедице овога ратовања солунски историјац није описао доста јасно за наше доба. Он казује ово: грчка војска с помоћу великомученика и светих одржи побједу над славенима. Славени изгину у оним истим замкама, које су били припремили за друге; скупљене њихне гомиле разпрште се тако, да њеке од њих, који су добјегли у Солун „великомученик је *тајно* свјетовао, да се поврате у своја села, која су била недалеко, и да скупе берићет, јер их је страх приморао био да оставе без помоћи и заштите своје породице.“ Затим историјац солунски казује, како је император на молбу солунаца, послао у Солун војску и натоварене с раном лађе; а доцније још буду послане војничке лађе. *Тада баш непријатељ претрпивши*

велики пораз замоли за мир, и дакле су до тога доба славени држали у обсади Солун. [1])

Споменути у петом рату *Драговићи, Сагудати* и *Белезити* — већ су нам познати из описања четвртога рата. *Рунхини* и *Стримонци,* који су се најприје заузели за *Первуда* јављају се у овом рату, као сусједи — сајузници. Стримонци су добили име од ријеке Стримона, која извире више *Радомира* и утиче у јегејско море; грчки Стримон, а славенски *Струма, Струмењ,* названа је тако од славенске ријечи „*Стремленије:*“ то је начисто славенска ријека; у Струмењ с десне стране утиче *Бистрица*, а са лијеве Чрна, а затим у њ утиче с десна *Струмица* или *Струмница*, код које је град *Стремница, Острумч,* грчки Амфиполис. Струмењ протиче недалеко од Меленона, Демиргисаре (у старо доба Иракледја Сантинска), Сереза и протекавши преко керкинског језера, утиче у море код Орфана. На лијево од Струмење, готово у поред ш њоме, тече *М'ста,* при којој су: Ситан град (византијски Сетун), *Баннек*, *Филипово*, *Бањица;* онамо је и грчка *Клисура* — теснац [2]). Рунхини су оставили о себи спомен у маћедонском граду *Рондино*, који је на обали стримонске отоке, између ушћа Стримона и језера болбијског, или између Амфиполиса и Солуна. [3]) Опи-

[1]) Acta §. 190—193.

[2]) Schaffarjk, Wien. Jahrbücher, vol. 46. p. 55. в. његову мапу славенских земаља.

[3]) Кантаркузен: *Рентина*, тврдиња — далеко од Солуна дан хода.“ Hist. 3, 38. Он вели. да је та тврдиња на болбејском брду, на литици hist. 9, 28.

сање петога рата показује, да су рунхини били у приморским странама и из њихног се имена може видити, да су им припадала родна мјеста Рухеја, који тече из Болбеја у море. [1])

Претресајући солунско описање трију обсада Солуна, можемо видјети, да је пети славенски рат са солунцима био за владе Јустинијана Ринотмета (685—695; 701—711). Солунски историјац вели, да је Первуд био ухваћен онда, кад је император ратовао са сарацинима. То је било прве године владе Јустинианове т. ј. 685. По смрти Первуда, убијеног по заповести императора, славени двије године пљачкају околине Солуна и држе у опсади и сами Солун. Дакле, то је било 685 и 686 г. Друга обсада Солуна била је 687. г. Затим су славени били мирни 688. г. И тако потоња обсада славенска, свршивша се тако рђаво била је 689. г. То је вријеме било најнесрећније за славене, како се види из казивања П. Никифора, Теофана [2]) и других.

Јустинијан пошље коњанике у Тракију, па се затим крене и он сам да ратује против славена

Рентина се спомиње у Нов. императора Лава (Cantacuseni hist. 2, 35 3, 38, 39, 46.

[1]) О Рухији Прокопије: „поблизу Солуна протиче ријека Рухија, тече преко земље добре, црне — *γεώδη* — прави изворе у мору, — ријека красна са пријатном и лаком за пиће водом; земља рађа мноштво миришљавих трава и најбоље уље од маслинке.“ De aedific. 4, 3.

[2]) Hist. p. 24. ed. Paris.

[3]) Chronogr. p. 303, 304. edit Paris.

— „ослободи Солун, надбије их до ока, стримонце, рунхине и друга словенска племена“ и пресели многе славене из Европе у М. Азију; од млађаних људи склопи преторијанску војску од 30.000 људи и одма их пошље против Арапа. Порфирогенит пише: „Трећа тема (страна) — тема стримонска. Стримонска је тема дио Маћедоније; таке теме управо није било, већ она је спадала у ред клисура. Њу су подијелили скити на мјесто маћедонаца, кад их је Јустиниан Ринотмет населио у брдима стримонским и у клисурама [1]). Упоређујући те ријечи са историјом Јустинијана: 1) није тешко погодити, да император зове славене скитима; тако су их називали у сјајноме двору византијском, 2) те исте ријечи казују да је Јустиниан дао славенима стримонске земље, гдје видимо по Камениату, да су живљели Драговићи и Сатаки, али нема рунхина; ови су највише припали у онај број славена, које император преселио у М. Азију. Живећи у приморију, Рунхини, како се види из описања петог рата са солунцима, често су пљачкали на мору, са — шта су били признати као најкривљи у цариградском двору. Солунски историјац одбацио би сведочбу императора, кад би овај говорио, да су славени први пут заузели земљу маћедонску и стримонску.

---

[1]) Зонара Annal. lib. 14, 22. Кедрин hist p. 441. Јефрем p. 96. ed Bonn.

De thematibus 2, 3. Те ријечи показују, да је то била трећа римска провинција до доласка славена и звала се Клисура, јер је онамо била стража да брани теснаце у гори. У 9. стољ. често се спомиње стримонски војвода.

Али упоређујући Константина са солунским историцом и другим казивањима, ми морамо разумјети Константинову сведочбу овако: Јустинијан је преселио већи дио Рунхина и неки дио тракијских славена у малу Азију, а друге из приморја пресели у стримонске клисуре, ближе тракијској међи, и таким се начином избави од нападања јуначких славена с мора.

Славени шести пут пробају да освоје Солун.

Доцније догађаје у Солуну, историјац солунски описује под оваким надсловом: „О унутрашњем ратовању, које су тајно смишљали против Солуна Бугари, Мавр и Кубер.“ Тај натпис није сасвим истинит, нити карактерише сву ствар. Казивање само у овоме је:

„На шесет или више година доцније,“ послије онога, како су славенска племена призивала аварског Кагана да нападну на Солун, заробљеници каганови мало помало — међ његовим подајницима у Панонији — славенима и обрима створе особити народ, са обштим наравима. Кубер (Кубар), постављен за главног старјешину насељених, дознавши да они желе повратити себи слободу и ићи у своју отачбину, даде им на знање, да искупе шта је ко имао и дасе спреме за пут, и тада их поведе из Паноније. Када за то дозна Каган похита у потјеру за бјегунцима и ступи ш њима у битку; шест се пута борили бјегунци са Каганом и у двије последње битке буде Каган над-

бијен и бјегунци постану слободни. Кубер, прешавши Дунаво, ступи у Маћедонију и заузме керамијску равницу. [1]) Бјегунци намисле, да се одтален разиђу сваки у своју постојну, али их Кубер задржи: он пошље посланике императору молити, да им буде допуштено владати над заузетом земљом и да буде заповеђено славенима *Сагудатима* да им доносе рану. Молба буде уважена. Дошљаци ступе у свезе са сагудатима; заробљени грци дознаду, да су близу живећи солунци готови примити их под своју заштиту; многи од њих са женама и дјецом и са свим својим имањем почну ићи онамо, а префект их одма пошље на лађама у Цариград.

Кад за то дозна Кубер он се рјеши да освоји Солун. Он измисли мајсторију: један измеђ војвода, *Мавр*, добро знавши језике „маћедонски, грчки, славенски и бугарски" и њему буде заповјеђено, да се са многим другима појави у Солуну, као бјегунац и подајник императора, и да тако намјести ствари, како би у Солуну букнуо грађански рат, а затим да завлада не само над солунцима, већ и свом Маћедонијом. Мавр се закуне да ће то све учинити, а био је и кадар. Он наскоро тако савлада префекта, да га овај врло добро опи-

1) Керамијска је равница близу града Керамеје, недалеко од Орида. На пеутингеровој мапи означена је Керамеја у горњем дијелу Маћедоније, више пафлагонске Ираклеје. О овој Керамеји спомиње Пахимер у историји императора Михаила (4, 32. 2, 335. ed. Bonn. *Προσβαλοντες τηΑχριδων Κεραμεα* т. ј. Кад су 1274 г. дошли доКарамеје, која спада у округ оридски.

ше Императору, који и пошље Мавру конзулске знаке са заповјешћу, да он заповеда над пребегунцима од Кубера. Њеки досељеници знајући добро Мавра, почну о њему зборити и шта је кадар учинити, али их приморају да ћуте. Најзад Мавр пошто се посавјетује са својом војском, одреди ноћ велике суботе, кад сви буду у забуни свјеткујући побједу Христова васкршења, да учуни буну, да запали град на неколико мјеста и у сред опште забуне да освоји Солун.

Али је град Солун бранио св. Димитрије. Он јави капетану лађе *Сисинију,* који је био побожан, да плови Солуну, да пронађе начин, како би слободно прелазили преселеници од Кубера у Грчку. „На Цвјети“ Сисиније доплови до острва Скиоса, и очистивши пусту цркву просветкује *„Цвети.“* У понедеоник велике недеље (*ἄγια δευτερα της εβδὸμαδος του κυριακου παθους*) супротни га вјетар задржи на острву и он заповједи онамо очистити цркву, да у њојзи освјеткује Васкрсеније. Послије пословања и молитве капетан заспи и св. Димитрије двапут му се јављао са заповешћу, да похита у Солун; трећи пут му заповједи и каже, да је дунуо попутан вјетар. Сисиније пође. Предказање се испуни и он четвртога дана дође у Солун. Завјера се обустави; Мавр се уплаши, јако се разболи, затим је био до тога доведен, да остави град са својим људма и пређе на западну страну града. На тај начин досељеницима буде дата могућност слободно прелазити у Солун. И

Сисиније добије заповјест да их превози на лађама у друга мјеста.

Мавр похита у Цариград, али онамо његов рођени син прокаже Императору намјере свога оца. Император поклонивши му живот, отме му све почасти и заповједи му живљети у Цариграду у једној махали под строгим надзором.

Тако се скрхају планови бугарских челововођа.[1]) С киме су мислили извршити своје планове против Солуна Кубер и Мавр? Солунски историјац, као грк, у своме причању о избављењу заробљеника каганових, највише обраћа пажњу на грке.[2]) Али он управо мисли, да су Кубер и Мавр били бугари и међ заробљеницима броји велики дио многобожаца, који, наравно да нијесу били грци, а славени су били и у ропству кагановом и многобошци. У другу руку, ако би заробљеници били само једни грци: то Кубер и Мавр нијесу могли шњима ништа смишљати против империје. Како се пак из описивања јасно види и то, да је већина побјегша

---

[1]) Acta s. Demetrii §. 194—207.

[2]) Историјац дјела Кубера и Мавра овако започиње своје казивање: „Ми смо описали дјела славена т. ј. поменутог Хацона (треће ратовање) и Авара“ (четврто ратовање славена у савезу с Каганом) — „казали смо, да су они опљачкали готово сав Илирик и његове области т. ј. обје Пановије, Дарданије, Мизије, Превалитанску, Родоп и све области, још Тракију и земље около великог византинског зида, и остале градове и мјеста живљења, — сав су народ одвели у угло дунавске Панонвије, у бившу престолницу — Срем. Онамо је, како се зна, поменути Каган држао сав народ у ропству.“ Acta §. 195.

из кагановe земље с Кубером била хришћанске вјере, то је Кубер имао потребу, да се обрати другима за извршење својих планова против Солуна и Империје — ка славенима маћедонским. То се види и из казивања солунског историјца, кад говори, да је Кубер стајао у тјесној свези са Сагудатима. Таким начином радња Кубара и Мавра против Солуна и Империје била је дјело славена. Савремене околности, познате из друге књиге још више објашњавају нам тај посао. По рјечма солунског историца, борба Кубера с Каганом била је на 60 година послије аваро-славенског четвртог ратовања са солунцима (678 г.), давле около 742 г. за владе императора Константина Копронима (741—775). Таким начином вријеме устанка Кубера и Мавра против Империје наблизу подилази ономе догађају, о коме говори Теофан. Он пише: „Ове је године (758) Константин покорио маћедонске славене (*τας κατα Μακεδονιαν Σκλαβινιασ, κατα—εν*) и учинио подајницима и друге народе.“ С чега је букнуо тај рат? Како се водио и колико је трајао? која су маћедонска славенска племена тада била освојена? О томе ништа неговори Теофан. Како у њега нема о томе ништа, а претресајући ове догађаје са солунским казивањем, ми држимо, да догађај о коме говори Теофан, ако није био продужење радње Куберове, у сваком се случају рат с тога одпочео, што су славени план Кубера хтјели остварити.

Солунски историјац дјела св. Димитрија, живши у осмом стољећу, историјом Кубера свршио је ка-

зивање о ратовима славенским против Солуна и свршио радњу св. Димитрија наспрам славена.

Ми треба још само да покажемо, какав су уплив имала на славене чудна дјела св. Великомученика.

По несрећи солунски историјац није обратио на то ни најмање пажњу; заузет само тиме, шта је светитељ урадио за солунце, он није имао намјеру говорити, какав су уплив имала на славене чудеса великомученика. У осталом, то се може казати укратко. Солунски историјац пише, да онај вјештак славенин, који је измислио страшну машину за рушење Солуна, чудом св. Димитрија буде покршћен и да је великомученик доводио славенина до тога, да позна ко је и по чијој га вољи ударио. Даље, свако ратовање славена са солунцима пропраћено је онаким дјелима и појавима великомученика, који не само да су јасни за размишљавање, већ су били очигледни; сваком су многобошцу показивали за кога се труди светитељ — војвода хришћански. Тако по свршетку другог ратовања, сами су славени казивали, да су они видјели војводу пред војском, свјетлог, страшног, од кога су они бјежали. То исто и при свршетку четвртог ратовања. „Причали су о небеском спасењу града и о чудном стању зидова у вријеме земљотреса и да се догодило, благодарећи заступништву светих, да се показале рђаве славенске машине, када су прије биле врло добре“. Такви јаки упечатци чудесности на срца славенска, није су могли непроузроковати промјену у многим славенима наспрам вјере христове.

У опису пошљедњег ратовања историјац говори о заробљеницима аварског Кагана: „Од тога доба (заробљења) они се помјешају с бугарима, аварима и другим многобошцима и кад су изродили једни од других пород и склопили велики народ: то дјеца усвоје од отаца и љубав спрам римског начина живљења, а збот вјере православне и оживљавајућег крштења намножи се хришћанско племе“. И тако хришћански заробљеници због брачних свеза, измјешају се са аварима, бугарима и славенским племенима; али је супружески пород био освећен крштењем, и тако се појави читав народ хришћански. Он неказује, да — ли су хришћански свештеници били покрстили одрасле многобошце бугаре и славене. Неможе се невјеровати, да то није тако било. А исто се тако неможе невјеровати, да се сами многобошци није су крстили, да олакшају своју судбину. Солунски историјац није изоставио, а да неда на знање читаоцу, да је готово сав народ био покршћен; он вели, да Кубер дозпавши шта желе пресељеници „прими сав пресељени римски народ и друга племена (*μετα και εταιρων εθνικων*), па како је написано у мојсијевој књизи „Исхода“ јудејског т. ј. прозелите и т. д.“ Дакле су пљеници били једни хришћани, а други били спремни да се крсте. Али било ма како му драго, изван је сумње, да на крају 7 и у почетку 8 стољећа врло су многи славени, па и читава засебна славенска племена мало се помало кршћавала. С тога се и до данас незна, *ко* је био и *када* први проповједник вјере христове код славена панонских, српских и

маћедонских. Њихн је невиђени, али моћан проповједник вјере христове био солунски војвода св. Димитрије солунски. Јован Камениата ђакон солунски, у свом опису освојења Солуна сарацинима донекле нам објашњава ствар, о којој говоримо. У приступу описивања, како су Маври отели Солун 904 год. укратко казавши, како је много помогао солунцима св. Димитрије за вријеме ратова славенских он даље говори: „Од онога доба, од кад је крштење сјединило с хришћанством скитски народ .... престану устајања народа, жедан мач обуставн своју радњу и т. д." И тако, ратовање славена против Солуна и његових околина сасвијем је престало онда, кад су се сви славени покрстили. А како опширна историја славенских ратова са солунцима потоњим устанком, — устанком славена против Солуна, описује устанак Кубера (или Кубара): то можемо праведно извести, да је устанак Кубара био потоњи устанак многобожачке славенске массе против хришћанлука и да је одма послије тога почело малаксавати многобоштво маћедонских славена. Придодајући томе, да политичким подчињењем славена грчкој власти проповједници хришћанства, о чему се неможе ни сумњати, користили су се да распростру међ славенима своју вјеру, са чега морамо мислити, да је освојење маћедонских славена Јустинианом II. (689. г.) била она епоха, кад су се маћедонски славени почели покршћавати већ не поједина лица, а по неколико породица. Како му драго да је било, историја славенских ратова са солунцима и Јован Камениата јасно показују, да

кршћење кнеза бугарског Михаила 864 г. и његових подајника, није била година, кад су се славени први пут почели кршћавати. Да је то тако унеколико доказују епископске катедре, бивше у чисто славенским градовима по Маћедонији и Тесалији. *У М'глину* (старој Едеси) зна се да је била епископска столица 692 г. *у Драговици,* граду Драговића, од 879 г; У *Рентини* и *Србици,* около тога времена; у *Сетуну* 689 г; у *Језеру* од 897 г; мало доцније у *Велестину, Весину, Г'ардину* (градику), *Меленику.*[1]) Још једном повторавам; Не само руски, панонски и српски славени показују и показивали су највеће поштовање војводи солунском, већ су панонски славени предали то поштовање св. Димитрија и Угрима, који су их освојили.[2]) Та околност сама од себе показује,

[1]) в. Wiltsch kirchliche Geographie und Statistik. Berlin 1846. Bd. I. s. 432, 433 Списи епископија издати Тафелом (Constantinus porphir. De provinciis p. 47 — 49. Tubingae 1847.) Старинско казивање о патријарсима гласи: Први прijесто првоврховног Апостола петра . . . , (простире се) до Равене, Лонгобарда и Солуна, до Славена (σκλάβον,) Авара (у панонији) и Скита.“ Condini de offic. aulae p. 363. Нема сумње, да се туна говори о времену бившем прије патриара Фотија в. списак катедра Императора Лава у Тафеља). Али: ко се ту разумије под именом славена и скита? Гледајући из Рима чини се, да идући редом говори се о словенцима, славенима панонским и најзад маћедонским.

[2]) Премда у спомeницима римске цркве пише се и име св. Димитрија у броју празничких дана мученика, али је то било само у старо доба, а данас на пр. у Бутлера (D. leben d. Heiligen. T. I. — XXIII. 1841.) нема ни имена св. Димитрија међ свецима. Таквог пак поштовања спрам св. Дими-

да је ратовање солунског војводе са незнабоштвом славенским, — ратовање трајавше неколико десетака година, оставило дубоке трагове у животу славенском, које нијесу изгладила стољећа и стоји у свези са покрштавањем славена.

трија, како га поштују солунци и славени, никада није било у Римској цркви. в. виш. 23. 24.

ПРОТОКОЛИ

СЕДНИЦА СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I. Седница привременог одбора србског ученог друштва, држана дана 22. Септембра 1864 године; у присуству господе: Јована Гавриловића, председатеља, чланова: Косте Бранковића, Јосифа Панчића и Димитрија Црнобарца, и секретара Јанка Шафарика.

Бр. 1. Прочитано би писмо госп. заступника министра просвете и црквени дела, министра финансије, № 2985, дана 2-гог Септембра тек. год. писано србском ученом друштву, у ком му јавља, почем су се у смислу највишег решења, изишавшег 29-тог Јулија ове године, на основу 2. точке његове, од чланова друштва србске словесности пријавили за редовне чланове србског ученог друштва, установљеног највишим указом књажеским од 29. Јулија 1864. године, и то:

1. За одсек наука морални, језикословни и литерарни: господа: Матија Бан, Коста Бранковић, архимандрит манасијски Евгеније, Ђорђе Малетић, Љубомир Ненадовић, Архимандрит горњачки Сава, Сава Сретеновић, Др. Коста Цукић:

2. За одсек наука природословни и математични: господа: Др. Јован Валента, Емилијан Јосимовић, Др. Јован Ковач, Др. Јован Машин, Др. Аћим Медовић, Мијајло Панић, Др. Јосиф Панчић, Мијајло Рашковић.

3. За одсек наука историјски и државни: господа: Јован Гавриловић, Димитрије Голубовић, Коста Јовановић, Др. Никола Крстић, Милоје Лешјанин, Рајко Лешјанин, Јован Мариновић, Милан Милићевић, Сергија Николић, Милан Петронијевић, Милош Поповић, Др. Милован Спасић, Панта Срећковић, Др. Филип Христић, Др. Димитрије Црнобарац, Др. Јанко Шафарик, Владимир Јакшић.

4. За одсек вјештина: господин Милан Миловук; то је министер просвете и црквени дела на основу 3. точке споменутог указа и с обзиром на §. 21. устројства србског ученог друштва од 29. Јулија тек. год. решијо, да се образује привремени одбор из сљедујућих чланова: господина Јована Гавриловића као председатеља друштва, господе: Косте Бранковића, Дра Јосифа Панчића и Дра Димитрија Црнобарца, као референта одбора и председатеља дотичних одсека, и Дра Јанка Шафарика, као секретара и касира друштва; па извештавајући о томе друштво, позива га, да даље што треба предузме, како би се што пре сходно устројству свом установити, и послове своје одпочети могло; а потребни број екземплара свог устројства, да може друштво узети из канцеларије министерства просвете и црквени дела;

на које би рјешено: да се сходно овом позиву поступи и привремени одбор да почне без отлагања дјејствовати.

Бр. 2. Прочитано би устројство србског ученог друштва, издато по највишем решењу Његове Књажеске Светлости дана 29. Јулија текуће године: а исто тако и највиши указ Књажески од истог дана, односећи се на обновлење друштва србске словесности под називом србског ученог друштва, у ком се редовним члановима реченог друштва србске словесности, поставља рок од месец дана, за кои имају се пријавити, кои желе бити редовни чланови и овог србског ученог друштва; а уједно се наређује установлење привременог одбора; кои указ печатан је у овдашњим званичним новинама, у броју 90-том од дана 1. Августа тек. год.; ради знања и управљања.

Бр. 3. Привремени секретар јавља, да је за време од како је суспендовано друштво србске словесности, дошло за друштво са разни страна више ствари, књига и писама, и то:

1. Од царско руске академије наука у Петербургу: Сочиненія Державина съ обяснительными примѣчаніями Я. Грота. Томъ I. Стихотворенія частъ 1-ва. Ст.-Петербургъ 1864. 4º.

2. Од друштва за историју и древности у Одесси: Записки одесскаго общества исторій и древностей. Томъ V-ти. Одесса 1863. 4º.

3. Од матице илирске у Загребу: Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti. Uredjuju i izdaju s podporom matice ilirske: Dr. Rački, Jagić i Torbar. Godina I. svezak 1. 2. 3. U Zagrebu 1864. 8°.

4. Од царске академије наука у Бечу:

a.) Sitzungsberichte der philosophisch — historischen Classe: Band 41. 1 & 2 Heft. Band 42 1. 2 & 3 Heft. Band 43. 1 & 2 Heft. Band 44. 1 Heft.

b.) Sitzungsberichte der mathematisch - naturwissenschaftlichen Classe:

Jahr 1862. Abtheilung I. № 8. 9. 10.
Jarh 1863. Abtheilung I. № 1 bis 8.
Jahr 1863. Abtheilung II. № 1 bis 9.

c.) Register IV der philosophisch-historischen Classe.

d.) Almanach für das Jahr 1863.

5. Од краљевске академије наука у Берлину: Monastberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1863. Berlin 1864. 8°.

6. Од мљетачког ученог друштва, његов орган: Atti del' imper. regio Jstituto veneto di scienze lettere ed arti. Tomo 7. 8. 9. Venezia 1861—64. 8°.

7. Од господина Антонија Ченгери-је у Пешти: Budapesti Szemle,. свезке 61. 62. и 63. Pest. 1864. 8. у две књиге свезане.

8. Од господина архимандрита дечанског Серафима: Дечански споменици, у Београду 1864. 8. Плач старе Србије. у Земуну. 1864. 8.

9. Од уредника новина Ost und West у Бечу: Ost und West. 1864. год. бројеве: 18. 19. 21. 28. 29.

10. Од управитељства гимназије карловачке: Програм велике гимназије карловачке за школску годину 1864. Година X. у Карловци. 1864. 8.

11. Од господина Јоце Марковића, трговца у Букурешту, његове песме, спеване приликом повратка господина мајора Мише Анастасијевића из Цариграда, печатане у Букурешту 1864. 14 комада на артији, и један комад на свили.

Које све би примљено с фалом.

Бр. 4. Дошло је писмо управљено на друштво србске словесности, од уредничтва летописа: L'annuaire des sociétés savantes de la France et de l'etranger, из

Париза, у ком уредничтво моли, да му се саобшти садашње стање друштва, —

За које би решено: да се учини по жељи споменутог уредничства, и кад србско учено друштво буде установљено, да му се пошље списак о стању друштва.

Бр. 5. Привремени секретар јавља, да је за време док није друштво србске словесности радило, од књига и маппа издати од друштва, члановима друштва и неким другим ученим људма и заводима, издао слѣдујуће комаде, и то:

1. Господину Дозону, царско-француском конзулу у Мостару, као члану друштва: Гласника књигу 15. 16 и 17.

2. Господину Сави Косанићу, православном свештенику из Мостара, за мостарско обштество: Гласника књигу 1. до 17-те, и Часове благоговѣнія.

3. Господину Јосифу Бодјанском, профессору Московског универзитета, за њега као члана друштва.

Гласника књигу: 16. и 17. Пуцића Споменике дубровачке част. 1 и 2. Acta archivii Veneti, део 1 и 2. Дометиана Живот Св. Саве; и преписку о Унији.

4. Истом Господину професору Бодјанском: За общество исторіи и древностей, при университету московском, којега је он стални секретар:

Гласника, књигу: 12. 13. 14. 15. 16 и 17-ту. Пуцића: Споменике Дубровачке, део 1 и 2. Acta archivii Veneti, део 1 и 2. Дометиана, Живот Св. Саве, и Преписку о Унији.

5. Друштва енглеско-дунавског шефу, господину Грену из Лондона, по жељи господина министера Цукића:

1 карту окружија Пожаревачког, и 1 карту окружија Краинског.

За које би решено: да се поступак привременог секретара одобрава, с тим да се ови издатцу у дотичне рачуне заведу.

Бр. 6. Привремени секретар подноси четири реверса овдашњег књижара Вел. Валожића, по коима је овај примио у комисион слѣдујуће друштвене књиге, и то:

1. По реверсу од дана 5 Фебруара тек. год. по 2 комада од Гласника књиге 2-ге до 7, и 10-те до 17-те.

2. По реверсу од дана 15 Фебруара тек. год. Логике 20 комада, преписке о Унији, 50 комада.

3. По реверсу од дана 8. Маја текуће год.: Гласника књигу 2 до 7, и 10 до 17. Гласника књиге 14. пет комада; Гласника књиге 16. пет комада; и Дометијана живот св. Саве: 10 комада.

4. По реверсу од 24. Јулија тек. год.: Гласника подпуни екземплар од књиге 1-ве до 17.

За које би решено: да се ти реверси предаду касиру за рачуноводство друштва, на даље употребљење.

Бр. 7. Писмом своим № 3025 од дана 11. Септембра тек. год. господин заступник министра просвете и црквени дела саобштава привременом одбору, да се господин Јован Ристић, књажеско србски заступник при отоманској порти, дана 26. Августа тек. год. њему писмено пријавио за редовног члана србског ученог друштва у одсек историјски и државни наука;

На које би решено: да се именовани господин упише у списак чланова друштва редовни, одсека историјски и државни наука'.

Бр. 8. Књижар загребачки, господин Галац, у писму од 26. Августа тек. год. иште да му друштво пошље у комисион означене у писму књиге од друштва печатане

На које би решено: да се то онда учини, кад буду друштвени рачуни прегледани и у ред доведени.

Бр. 9. Управа германског музеја у Нирнбергу шиље са своим писмом од 7. Јунија тек. год. своје известије за годину 1862. у два комада, и позива друштво, да ступи с њим у сношење, и да му шиље у замену своја издавања,

На које би решено: да се ова ствар остави за главну седницу друштва, куда по устројству спада.

Бр. 10. Да би се србско учено друштво могло сходно свом устројству образовати,

Би закључено: да господа привремени чланови одбора, као председатељи дотични одсека, сазову сваки свој одсек у седницу, па да изберу сваки одсек по три кандидата за председатеље одсека, које да потом привремени одбор предложи господину министру просвете и црквени дела, да од њи назначи за сваки одсек председатеља; а осим тога одсеци да изберу себи перовође.

Прочитано и подписано у седници дана 9. Октобра 1864. год. у Београду.

I. Седница одсека природословно-математичних наука дана 28. Септембра 1864. год. под председатељством г. Дра Ј. Панчића приврем. председника; у присуству чланова: ГГ. М. Ђ. Панића, Дра А. Медовића, Дра Ковача, Дра Валенте, Дра Машина, М. Рашковића, и деловође Ђ. Јосимовића:

Бр. 1. Пошто привремени председник одсека изјави, да је цељ данашњега састанка бирање председника и перовође за ову годину, сходно § 21. устројства србског ученог друштва, би приступљено томе послу и избор кандидата за председника испаде за Јосимовића са 6 гласова, за Др. Медовића с 5, а за Др. Панчића опет са 6 гласова. За деловођу пак би закључено, да се остали чланови одсека у послу деловође редом мењају.

Да се резултат ове седнице овако саобшти одбору друштвеном.

II. Седница привременог одбора србског ученог друштва, држана дана 9. Октобра 1864. године: присуствовали су: господа: председатељ друштва: Јован Гавриловић, чланови одбора: Коста Бранковић, Јосиф Панчић и Димитрије Црнобарац; привр. секретар друштва, Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол прве седнице привременог одбора.

Бр. 11. Привремени секретар прочита писмо редовног члана друштва госп. Милана Миловука, у ком овај изјављује, да међутим док одсек за вештине буде имао довољни број чланова, жели бити причислен одсеку за науке историјске и државне,

за које би решено: да се именовани господин упише у чланове одсека за науке историјске и државне.

Бр. 12. Привремени председатељ одсека за науке моралне, језикословне и литерарне, госп. Коста Бранковић јавља, да је тај одсек у својој седници избрао за кандидате председатеља одсека господу: Косту Бранковића, архимандрита горњачког Саву и Љубомира Ненадовића; а за свог перовођу госп. Саву Сретеновића.

Бр. 13. Привремени председатељ одсека за науке природословне и математичне, госп. Јосиф Панчић прочита протокол засједанија истог одсека, по ком су ве-

ћином гласова изабрати за кандидате председатеља одсека, господа: Емилијан Јосимовић, Аћим Медовић, и Јосиф Панчић; а за перовођу сагласили су се чланови тога одсека, да се у послу перовође сви редом измењују.

Бр. 14. Привремени председатељ одсека са науке историјске и државне, господин Димитрије Црнобарац јавља, да је овај одсек избрао једногласно за кандидате председатеља одсека, господу: Јанка Шафарика, Сергију Николића, и Николу Крстића; а за перовођу избрао је једногласно господина Владимира Јакшића;

На које би закључено: да се горе именовани кандидати поднесу господину министру просвете и црквени дела, да по смислу §. 21. устројства друштва назначи по једног као председатеља одсека за годину; а за перовођу одсека за природословне и математичне науке, учињен је позорним приврем, председатељ истог одсека, да по смислу устројства друштвеног, перовође имају се избрати на годиву дана, нека дакле и тај одсек тако учини.

Бр. 15. Мљетачко учено друштво послало је три свезке свог органа:

Atti de l'imper. reg. Istituto Veneto, tomo IX, Serie 3-ia dispensa 2. 3 e 4. Које бише примљене с фалом.

Бр. 16. Друштво за Зоологију и Минералогију у Регенсбургу шиље овом друштву осму свезку свог органа:

Abhandlungen des Zoologisch-mineralogischen Vereins in Regensburg. Achtes Heft. Regensburg 1860, и три свезке од:

Correspondenz - Blatt des Zoologisch - mineralogiscen Vereins in Regensburg. XV. XVI. XVII. Jahrgang. Regensburg 1861. — 62 — 63. И позива ово друштво да ступи с њим у сношење, за које би закључено: да се ова ствар предложи на решење главном скупу друштва.

Бр. 17. Друштво за природословне и лекарске науке у горњој Хесенској, шиље овом друштву своја известија: Zehnter Bericht der Oberhessischen Gesellschaft für Natur und Heilkunde. Giessen 1863. и позива ово друштво да ступи с њим у сношење; За које би решено: да се ова ствар предложи на решење главном скупу друштва.

Прочитано и подписано у седници дана 14. Октобра 1864 године у Београду.

III. Седница привременог одбора србског ученог друштва, држана дања 14. Октобра 1864. године; присуствовали су: господа: председатељ друштва Јован Гавриловић, чланови одбора Јосиф Панчић и Димитрије Црнобарац, и секретар Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол друге седнице овог одбора.

Бр. 18. Прочитано би писмо господина заступника министра просвете и црквени дјела, министра финансије № 3615, од дана 12. Октобра тек. год. у ком јавља србском ученом друштву, да је Његова Књажеска Светлост благоволила на његов предлог указом своим од дана 12. Октобра тек. год. наименовати Господина Јована Гавриловића, члена државног совјета, за предсједатеља србског ученог друштва, за годину дана.

Знања и управљања ради.

Бр. 19. Писмом своим № 3615 од дана 12. Октобра тек. године, господин заступник министра просвете и црквени дјела јавља, да је господин министер просвете и црквени дјела поставио по смислу §. 21. устројства србског ученог друштва, из предложени му актом овог друштва од дана 10. Октобра тек. год. кандидата, за предсједатеље дотични одсека господу: Косту Бранковића, ректора велике школе за одсек наука морални, језикословни и литерарни; Јосифа Панчића, професора велике школе за одсек наука природословни и математични; и Николу Крстића, началника одјелења у министерству унутрашњи дјела, за одсек наука историјски и државни.

Знања и управљања ради.

Вр. 20. На основу највишег књажеског указа од дана 29. Јулија тек. год. привремени одбор србског ученог дружтва, има сазвати у своје време скуп истог друштва; како би се оно установити и свој рад одпочети могло; а како су сад већ предходно нуждни приуготовни послови свршени, и актима министра просвете и црквени дјела овде горе под бројевима 18 и 19 наведеним, председатељ друштва, и чланови одбора а уједно председатељи одсека друштва наименовани, то треба да ово друштво изабере секретара, па привремени одбор да престане, а редовни одбор да прими управу са пословима друштва; зато би закључено, да се сазове скуп србског

ученог друштва за дан 25-ти месеца Октобра тек. год. у недељу пре подне, после службе божије у 10 сати.

Прочитано и подписано у седници 1. Новембра 1864. године, у Београду.

ПРВА СЕДНИЦА СКУПА

србског ученог друштва, држана дана 25-ог Октобра 1864 године. Присуствовали су, господа: председатељ друштва, Јован Гавриловић, редовни чланови: Филип Христић, Милан Миловук, Јосиф Панчић, Милош Поповић, Аким Медовић, Никола Крстић, Владимир Јакшић, Димитрије Голубовић, Коста Јовановић, Милан Милићевић, Мих. Рашковић, Емил. Јосимовић, Јован Валента, Милан Петронијевић, Љубомир Ненадовић, архимандрит Сава Јовшић, Коста Цукић, архимандрит Евгеније Симоновић, Панта Срећковић, Сергије Николић, Ђорђе Малетић, Мих. Панић, Матија Бан и Јанко Шафарик.

Пошто председатељ рече да се седница одпочне:

Бр. 1. Прочитан би највиши кнежевски указ од дана 29. Јунија текуће године, коим се наређује, да се суспендовано друштво србске словесности обнавља под називом србско учено друштво, да се редовни чланови оног друштва, кои желе бити редовни чланови овог србског ученог друштва, имају писмено јавити господину министру просвете и црквени дела, у кои одсек друштва желе бити уписани, а кои то неучине за месец дана, да се имају сматрати, као и сви остали чланови друштва србске словесности, за почестне чланове овог друштва; даље налаже се реченом господину министру, да од пријавивши се редовни чланова друштва састави привремени одбор, кои ће предходно нуждне кораке чинити и у своје време сазвати скуп друштва, како би се ово установити и рад свој одпочети могло; знања и управљања ради.

Бр. 2. Прочитано би писмо господина заступника министра просвете и црквени дела министра финансије, № 3615 од дана 12-ог Октобра тек. год. којим господин министар поставља у знање србско учено друштво, да је Његова кнежевска Светлост благоволила највишим указом својим од истог дана, на његов предлог, наиме-

новати господина Јована Гавриловића, члена државног совета, за председатеља србског ученог друштва за годину дана; знања и управљања ради.

Бр. 3. Прочитано би писмо господина заступника министра просвете и црквени дела, №3615 од дана 12-ог Октобра текуће године, у ком даје се на знање србском ученом друштву, да је господин министар по смислу § 21. устројства истог друштва, из предложени му актом овог друштва од дана 10-ог Октобра тек. год. кандидата, назначио за председатеље дотични одсека, господу: Косту Бранковића, ректора велике школе, дра Јосиф Панчића, професора велике школе, и дра Николу Крстића, началника оделења у министарству унутрашњих дела; ради знања и управљања.

Бр. 4. Прочитано би писмо господина заступника министра просвете и црквени дела, № 2985, од дана 2-ог Септебра текуће године, писано ученом друштву србском, у ком му јавља, почем су се у смислу највишег решења, изишавшег 29. Јулија текуће године на основу друге точке његове, од чланова друштва србске словесности пријавили за редовне чланове србског ученог друштва, установљеног највишим указом књежевским од 29 Јулија 1864 године, и то:

1. За одсек наука морални језикословни и литерарни: господа: Матија Бан, Коста Бранковић, архимандрит манасијски Евгеније, Ђорђе Малетић, Љубомир Ненадовић, архимандрит горњачки Сава, Сава Сретеновић, Др. Коста Цукић,

2. За одсек наука природословни и математични: господа: Др. Јов. Валента, Емилијан Јосимовић, Др. Јов. Ковач, Др. Јов. Машин, Др. Аћим Медовић, Мијајло Панић, Др. Јосиф Панчић, Мијајло Рашковић,

3. За одсек наука историјски и државни: господа: Јован Гавриловић, Димитрије Голубовић, Коста Јовановић, Др. Никола Крстић, Милоје Лешјанин, Рајко Лешјанин, Јован Мариновић, Милан Милићевић, Сергија Николић, Милан Петронијевић, Милош Поповић, Др. Милован Спасић, Панта Срећковић, Др. Филип Христић, Др. Димитрије Црнобарац, Др. Јанко Шафарик, Владимир Јакшић.

4. За одсек вештина: господин Милан Миловук; то је госп. министер просвете и црквени дела на основу 3-ће точке споменутог указа, и с обзиром на §. 21.

устројства србског ученог друштва од 29. Јулија тек. год. решио, да се образује привремени одбор из слeдујући чланова: господина Јована Гавриловића као председатеља друштва, господе: Косте Бранковића, Дра Јосифа Панчића, и Дра Димитрија Црнобарца, као референта одбора и председатеља дотични одсека, и господина Дра Јанка Шафарика, као секретара и касира друштва; па извештавајући о том друштво, позива га да даље што треба предузме, како би се што пре сходно устројству свом установити и послове своје одпочети могло; а потребни број екземплара свог устројства, да може друштво из канцеларије министерства просвете узети; ради знања и управљања.

Бр. 5. Прочитано би писмо господина заступника министра просвете и црквени дела № 3025 од дана 11 Септембра тек. год. у ком господин министер саобштава друштву овом да се господин Јован Ристић, књажеско србски заступник при отоманској порти, дана 26. Августа тек. год. њему писмено пријавио за редовног члана србског ученог друштва у одсек историјски и државни наука; ради знања.

Бр. 6. У смислу §. 29. устројства србског ученог друштва господин председатељ предлаже, да скуп избере секретара друштва, и кандидује за таковог, господу: Дра Јанка шафарика, правитељственог библиотекара, Ђорђа Малетића, директора београдске гимназије, и Панту Срећковића, професора велике школе, на које: вишеством гласова, (са 20 гласова против 4 гласа) избран би за секретара србског ученог друштва госп. Др. Јанко Шафарик.

Бр. 7. Госп. председатељ друштва у име привременог одбора предлаже скупу на одобреније, да ово друштво ступи у свезу и сношење са ученим друштвама из Германије, која су ово друштво писмено на то позвала, и то:

а.) Са друштвом германског музеја у Нирнбергу;

б.) Са друштвом за Зоологију и Минералогију у Регенсбургу;

в.) Са друштвом за природословне и лекарске науке у горњој Хессенској;

На које би једногласно решено: да се по жељи горе именовани друштва учини.

Бр. 8. На питање госп. председатеља друштва, оће-ли одбор моћи у обште удејствовати предходно свезу са ученим друштвама, међутим док скуп ову одобри;

би решено, да се §. 48. устројства друштва има тако разумети, да одбор може привремено удејствовати свезу са ученим друштвама изменом печатани дела, и тако с њима ступити у отношаје, а после ствар скупу предложити и искати да он такову свезу коначно одобри.

Бр. 9. На предлог госп. председатеља друштва, да се одреди комисија, која ће прегледати друштвене ствари и рачуне, и предати их секретару на надлежно руковање,

би рјешено: да то учини одбор друштва, на тај начин, да секретар друштва, кои је од времена суспендовања друштва, по налогу господина министра просвете и црквени дела, руковао са библиотеком друштва, прими од министерства акта, протоколе, документе о рачуну кассе, и све друге ствари друштва, па о свем том да поднесе писмено известије одбору, кои ће то у своје време скупу друштва предложити.

Бр. 10. Секретар друштва предлаже, како је нуждно да се без отлагања почну прикупљати прилози за орган друштва, то да би ваљало објавити, какву ће ово друштво давати награду списатељима за њиова списања, зато нека скуп сад већ пропише правила, по коима ће се одсеци при оцењивању и предлагању, а одбор при одређивању награде управљати имати, а нарочито нека опредјели највећу награду, која ће се моћи дати за један печатани табак оригинални, а тако исто и преведени књижевни саставака,

на које би решено: да се за сад одређује као највећа награда, која се може дати за један печатани табак оригинални саставака, 10 # то јест десет дуката цесарски, а као највећа награда за преведеног саставка печатани табак 5 # то јест пет дуката цесарски.

Бр. 11. На питање секретара, како ће се поступати с рукописним саставцима, који су од друштва србске словесности већ прегледани били, и за које било је решено, да се печатају у гласнику и да се награда за њи да,

би решено: да се такови саставци предаду дотичним одсецима на преглед и оцену.

Бр. 12. Секретар пита оћели се моћи приступити к печатању друштвеног органа, како се прикупи за њега довољна грађа, и пре идућег друштвеног скупа; и под каквим насловом и на кои начин, да се тај орган у напредак издаје;

после дужег разговора за ово би решено: да се друштвени орган печата без отлагања, како се довољна грађа за њега прикупи, да се издаје у свезкама у неопредјељено време излазећим, под именом: Гласник србског ученог друштва, у формату истом у ком је и досад излазио; а што буде нуждно ближе за то наредити, о том да се постара одбор.

Бр. 13. Како је по смислу §. 39. точке 9. остављено скупу друштва, да пропише правила за унутрашњи рад друштва, за дјеловодство и рачуноводство, за ред у седницама, то гос. председатељ друштва предлаже да се одреди за тај посао особита комисија, но после дужег разговора и за ово

би решено: да то одбор преко особите одређене комисије да израдити, па да та правила предложи ради одобрења идућем скупу друштва.

Бр. 14. Госп. председатељ друштва пита од кад да се рачуна почетак плате секретару друштва, дали од дана скупа, или од дана кад је наименован од господина министра просвете и црквени дела за привременог секретара друштва и почео вршити дужност,

на које би решено: да му се рачуна плата од дана кад је почео радити посао секретара, дакле од дана кад га је господин министер просвете привремено наименовао за ту дужност.

Бр. 15. Госп. председатељ друштва предлаже, да друштво ово од своје стране умоли министерство просвете и црквени дела, да оно подјејствује код нашег високог правитељства, да се удовици многозаслужног србског списатеља, покојног Вука Ст. Караџића, од оне помоћи, коју је покојник за живота свога уживао од србског правитељства, даје неки део, бар половина, као помоћ за уживљење до њене смрти;

за које после дужег саветовања вишеством гласова би решено: да се одбор друштва опуномоћи, да у име овог друштва представи господину министру просвете и црквени дела, како је ово друштво дознало, да се удовица покојног Вука Ст. Караџића, оставша после ње-

гове смрти без довољни средства издржавања, налази у тесним и оскудним околностима, па како је покојни Вук Ст. Караџић, стекао за свог живота велике заслуге за србску књижевност, и како признавање и награђивање такови заслуга мора врло ободравајући подејствовати на све оне, кои раде на пољу србске књижевности, то да ово друштво узима слободу, препоручити удовицу многозаслужног србског списатеља Вука Ст. Караџића призрењу господина министра просвете и црквени дела, и уједно молити га најучтивије, да би он изволео подејствовати код нашег високог правитељства, да оно има милост, даровати реченој удовици какву годишњу помоћ за уживљење.

Бр. 16. Секретар предлаже, да се одреди комисија, која ће у име свију присуствовавши чланова друштва, протокол седнице друштвеног скупа подписом своим одостоверити, јер би то тегобно било шиљати га свима члановима на подпис, а до идућег скупа неможе се то одложити, јер треба одма извршивати закључења скупа, за које би решено: да се за одостоверење протокола ове седнице скупа, одређују, од сваког друштвеног одсека по један члан, и то господа: Љубомир Ненадовић, Милан Милићевић и Аћим Медовић.

Рађено дана 25. Октобра 1864. године, у Београду.

IV. *седница одбора србског учног друштва, држана дана 1-вог Новембра 1864 год. Присуствовали су: гг. Јован Гавриловић председатељ друштва, Јосиф Панчић, Никола Крстић чланови одбора, и Јанко Шафарик секретар друштва.*

Прочита се и подписа протокол треће седнице одбора.

Бр. 21. Секретар јавља, да је импер. руско обштество историји и древностеј московско, послало овом друштву своја: Чтенија за годину 1860, књ. 2, 3 и 4, и за годину 1861. књ. 1 до 4-те, које би примљено са хвалом.

Бр. 22. Њемачко учено друштво: „Freies deutsches Hochstift“ у Франкфурту на Мајни. шиље овом друштву расправе својих чланова Медлера и Хајзеа, о поправки календара, под насловом: Denkschrift von Mädler über die wahre Jahreslänge und die Zeitrechnung; и Heis Ed. Uiber die principien der Gregorianischen Schaltmethode

und die Verbesserung derselben nach den astronomischen Erfahrungen der Neuzeit, mit Rücksickt auf die Denkschrift Mädlers. Прима се с хвалом.

Бр. 23. Краљевски норвежки универзитет у Христијанији, с писмом свог секретара г. Холста шаље овом друштву књигу издату приликом светковине свог полувечног трајања, и неке друге књиге под насловом:

1. Det kongelige Frederiks Universitets Halvhundredaars fest: September 1861. Christiania 1862. 8°.

2. Det kongelige norske Frederiks Universitets aars beretning for aaret 1861. Christiania 1862. 8°.

3. Norske Vaegtlodder fra fjortende Aarhundrede, beskrevne af c. a. Holmboe, professor. Universitets — program for andet Halvaar 1863. Crhristiania 1863.

4. Om en i Sommeren 1861. foretagen entomologisk Reise af St. Siebke. Christiania. 1863. 8°.

5. Om astronomiske og geodetiske Observationer i Sommeren 1861. af. J. J. Astrand, Observator ved Berger Observatorium. Christiania 1863. 8°.

6. Om en i Someren 1862. foretagen zoologisk Reise, Christianias og Trondhjems Stifter af O. G. Sars. Stud. med. Christiania 1863.

7. Geologisk og zoologiske Jagttagelser anstillede paa en Reise i een deel af Trondhjems Stift i Someren 1862. af m. Sars. Christiania. 1863 8°.

8. Taxidermi. Veiledning for dem, som ville paatage sig Jndsamling af naturvidenskabelige Gjenstande for Universitetet og dets samlinger. Christiania 1863. 8°.

Које бише примљене са хвалом.

Бр. 24. Секретар прочита писмо, коим по закључењу скупа, од дана 25-ог Октобра тек. год. под бројем 15. одбор има у име друштва умолити господина министра просвете и црквени дела, да подејствује код нашег високог правитељства, да оно изволи даровати удовици покојног Вука Стеф. Караџића, годишњу помоћ за уживлење; које би одобрено.

Бр. 25. По закључењу скупа под бројем 13. одбор има саставити пословни ред, на које би закључено, да господа Панчић, Крстић и Шафарик израде пројект пословног реда, који ће одбор у својој седници прегледати, и потом скупу на одобрење поднети.

Бр. 26. Читано би писмо редовног члана друштва госп. Милана Милићевића, којим предлаже, да се пе-

чатају сви историјски споменици који се налазе у архиви друштва, а нису још издани на свет, да се прикупљају спомени нове србске историје, а особито да се испитују и живи још споменици најновије србске прошлости; на које би решено, да се то предложи одсеку за историјске и државне науке.

Бр. 27. На предлог секретара да је нуждно погодити за ово друштво послужитеља; би решено: да се узме за послужитеља Тома Милетић, послужитељ народне библиотеке, са четири талира месечне плате.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 22. Декембра 1864-те године у Београду.

I. Засједаније одсека за државне и историјске науке србског ученог дружтва, држано под 29. Новембра, 1864. године. Под председатељством госп. Н. Крстића, а у присутству гг. редовни чланова: J. Гавриловића, Р. Лешјанина, М. Петронијевића, М. Милићевића, Я. Шафарика, К. Јовановића, Ф. Христића, М. Спасића, П. Срећковића, М. Поповића. и Влад. Јакшића.

Чл. 1. Г. председатељ одсјека подноси рукопис под насловом: „Турска историја или Кроника списана од некога Србина Мијаила Константиновића из Островице“, које је редовни члан дружтва J. Шафарик са старо-чешког на србски језик превео с намјером, да се у дружтвеном гласнику јавности преда.

Да би се довољно вредност наведеног сп са оцјенити могла прочита г. предсједатељ из истога два занимљивија догађаја из житија љетописца које с вниманијем би саслушано и рјешено: да се поменуто дјело преда редовним члановима гг. J. Гавриловићу и Милану Милићевићу на преглед и мњеније, да ли се цјелисходно у гласнику печатати може, и да се према томе и сходно важности дјела и награда преводчику одреди.

Чл. 2. Редовни члан, г. М. Милићевић, с писмом своим од 31. Октобра, 1864. године на одбор дружтва управљеним излаже у четири точке важност и преку потребу што скоријег скупљања, срећивања и средством дружственог органа на свет издавања свију документа на новију србску историју односећи се;

рјешено: да г. предлагач у договору са г. Ј. Шафариком по овом предмету пространији програм израде, почем је и по гласу самог устава дружтва побуђено занимање једно од најотмјенији његови задатака, које садјејство нарочите једне комисије за речену цјел изискује кроз подуже времена.

Чл. 3. Почем је пре неколико година редовни члан постојавшег друштва србске словесности г. Ђ. Даничић својевољно оставку на своје членство дао, и диплому вратио, то је г. председатељ, уважавајући књижевну радњу и одлична научна својства именованог господина, кои би знатно к постижењу дружтвени цјели садјејствовати могао, тога мњенија, да се г. Ђ. Даничић за редовног члана србског ученог дружтва предложи.

рјешено: да се г. Ђ. Даничић предложи за члана србског ученог дружтва.

Чл. 4. Г. Ј. Бошковић, познати као србски списатељ по свом дојакошњем дејствовању научном заслужује да членом дружтва постане; у слєд чега би на предлог г. предсједатеља

рјешено: да се г. Јован Бошковић за редовног члана србског ученог дружтва предложи.

Чл. 5. Редовни члан г. Ј. Гавриловић подноси писмени предлог садржаја: да се од стране дружтва распише стециште ради сачинења једног научног, критично испитаног дјела о бившој богомилској секти у средњем веку, како у обште у православном свјету, тако нарочито у србском особито у Босни; од које су послєдователи по казивању многи србски повјестника, већином муамедову веру примили по доласку Турака у Босну; г. предлагач одређује 50 дуката у име награде оном, кои овакво дјело сачини; а одсеку оставља да реши, да ли дело заслужује награду.

рјешено: да се овај предлог због своје важности, у идућој седници у подробнији претрес узме и да онда одсјек своје коначно решење свр' тога донесе.

———

V. *Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 22. Декембра 1864. године. Присуствовала су: гг. Јован Гавриловић председатељ, чланови: Коста Бранковић, Јосиф Панчић и Никола Крстић, и секретар и кассир Јанко Шафарик.*

Прочитан би и подписан протокол четврте седнице одбора.

Бр. 28. Прочитано би писмо госп. заступника министра просвете и црквени дјела, № 3846 д. 2 Нов. 1864. год. коим позива србско учено друштво, да оно прими од дотични лица ствари друштва србске словесности, као њему припадајуће, на које би решено: да секретар и кассир друштва све те ствари од дотични лица прими, а о њима известије одбору да поднесе.

Бр. 29. Прочитано би писмо госп. заступника министра просвете и црквени дјела Миливоја Петровића № 4108 д. 19. Новембра 1864 год. с коим шиље под ⁄. приложени буџет србског ученог друштва за 1865-ту рачунску годину, овом друштву на употреблење.

Знања и управљања ради.

Бр. 30. Прочитано би писмо госп. заступника министра просвете и црквени дјела № 3963 д. 3. Декембра 1864. год.; коим јавља србском ученом друштву да није могао, по предлогу његовом, да се удовици покојног Вука Стеф. Караџића каква годишња помоћ за уживлење из правитељствене касе даје, никакве кораке чинити.

Знања ради.

Бр. 31. Секретар јавља, да је дошло за ово друштво, на дар:

1. од господина Ченгерије из Пеште, његовог љетописа: Budapesti Szemle књига 64 до 70 у три свезке.

2. Од госп. Стојана Новаковића, канцелисте овдашње државне штампарије, његови списи: а.) Несрећни анђелак. У Београду 1862. б.) Пушкина: Кавкасви роб, превео Ст. Новаковић, у Београду 1863. в.) Ранке, србска револуција I. део. Превео Ст. Новаковић. У Београду. 1864.

3. Од госп. Милорада Поповића, његове песме, прво коло; у Београду. 1863.

4. Од госп. Дамјана Павловића, његов превод Гетеовог Торквата Тасса; позориштне игре. У Новом саду. 1864.

5. Од госп. G. Vegezzi-Ruscalla, његово дјело: Le Colonie Serbo-dalmate del circondario di Larino, provincia di Molise. Torino 1864.

6. Од уредника Змаја, у Пешти, свезку 3-ћу истог листа, за год. 1864.

7. Од госп. П. Лавровског, професора императорско-русског университета у Харкову, његово дјело: Кирилл и Методији. Харков 1863; с писмом његовим.

Које све би примљено с хвалом.

Бр. 32. Неименовани сачинитељ послао је овом друштву на преглед и оцену, рукопис: Вјестник о писменици србској, за кои по овлашном прегледу би решено, да тај спис није за друштвени орган, зато да се позове списатељ истог преко новина, да га узме од секретара друштва натраг.

Бр. 33. Председник одсека историјски и државни наука враћа одбору спис члана друштва г. П. Срећковића „О изворима Нила“ да овај одреди кои одсек има тај спис прегледати и оценити,

на које, после кратког прегледа истог списа одбор реши, да се тај чланак врати списатељу, почем по §. 2. устројства друштва од 29. Јулија 1864-те године, неспада у круг радње друштвене.

Бр. 34. На предлог госп. председатеља друштва би решено, да се да начинити печат за ово друштво, умерене величине, резан у челику, просто без грба или емблема, са надписом: Србско учено друштво. 1864.

Бр. 35. Члан одбора, госп. Јос. Панчић, јавља да је добио за ово друштво, од друштва за Зоологију и минералогију у Регенсбургу: Abhandlungen des Zoologisch-mineralogischen Vereins in Regensburg. Heft IX. И да су послала понуде за свезу литерарну са овим друштвом:

1. друштво за јестествене науке у Сибину у Ердељу, које уједно шаље своје: Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins fur Naturwissenschaften in Herrmanstadt. XII-ter Jahrgang; с писмом секретара А. Билц.

2. друштво за јестествене науке у Дражданима, звано „Исис“ које је уједно послало: Sitzungsberichte der naturwissenschaftlichen gesellschaft „Isis“. Jahrgang. 1862.

3. друштво природоиспитача у Москви, које шиље свој: Bulletin de la societe imperiale des naturalistes de Moscou. Année 1864. № 1.

Које све би примљено с хвалом, и закључено да се и међутим, док скуп ово ступање у свезу с реченим друштвама одобри, — истим друштвама пошљу дела од овог друштва издата и да се ступи с њима у сношења.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 3. Јануара 1865. год. у Београду.

VI. Седница одбора србског учног друштва, држана д. 3. Јануара 1865-те год. Присуствовали су, господа: Јован Гавриловић, председатељ друштва, Јосиф Панчић и Никола Крстић, чланови одбора, и Јанко Шафарик, секретар друштва.

Прочитан би и подписан протокол 5-те седнице одбора.

Бр. 35. Прочита се писмо управитеља полугимназије пожаревачке, у ком овај моли, да ово друштво пошље на дар своје гласнике и друге књиге које може пожаревачкој полугимназији, на које би решено: да се истој полугимназији пошљу на дар оне књиге од друштва издате, од који још има изтисака у повећем броју.

Бр. 36. Господин председатељ друштва јавља, како му је овдашњи господин Митрополит саобштио позив одбора за издавање дјела Вука Стефановића-Караџића, коим се позивају сви пријатељи србско-хрватске књижевности, да доброводним прилозима подпомогну по могућности издавање дјела Вукови, која још нису печатана, и препечатавање дјела његових већ печатаних али разграбљених, а обоје на корист његове заоставше породице; — па како је ово друштво дало новчане прилоге на стогодишњицу Качићеву и Текелину, и како је ово дело право подпомагање важни за србску књижевност и науку дјела, то предлаже, да и сад ово друштво према своим силама приложи неку суму новаца, на горе именовану цјел, на које би закључено: да се од стране овог одбора предложи скупу друштва, да ово друштво приложи на горе речену цјел 30 # то јест тридесет дуката цесарски.

Бр. 37. Читан би пројект пословног реда за ово друштво, кои по закључењу скупа има израдити одбор и поднети скупу на одобрење, а који су по закључењу одбора под бр. 25. сачинили: гг. Панчић, Крстић и Ша-

фарик, а како посао овај није могао бити свршен, то је закључено, да се у идућој седници продужи читање истог пројекта.

Прочитано и подписано д. 12-тог Јануара 1865. у Београду.

VII. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 12. Јануара 1865. год. Присуствовали су гг.: председатељ друштва Јов. Гавриловић, чланови одбора: Ј. Панчић и Ник. Крстић, и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол 6. седнице одбора.

Бр. 38. Продужено би читање пројекта пословног реда за друштво, и пошто ово буде свршено и исти пројект од одбора буде усвојен, би закључено, да се пројект овај поднесе на одобрење идућем скупу друштва.

Бр. 39. Ч ан друштва и секретар Ј. Шафарик, подноси одбору, као прилог за друштвени Гласник: „Живот србске краљице Јелене" по царостављнику архиепископа Данила; кои је он верно преписао из рукописног сборника, наодећег се у овдашњој народној библиотеки, написавши к њему кратак увод; за које би решено, да се преда одсеку наука историјски и државни на оцену.

Прочитано и подписано у седници д. 26. Јануара 1865. године, у Београду.

VIII. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 26. Јануара 1865. год. Присуствовали су гг.: председатељ друштва Јован Гавриловић; чланови одбора: К. Бранковић, Ј. Панчић, Н. Крстић; и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол седме седнице одбора.

Бр. 40. Овдашњи еванђелички пастор Г. Данило Келн, шиље друштву на дар дјело: Serbien und die Serben, које је он по Дентону, с енглеског на немачки слободно превео, поправио и умножио; и једну карту Србије на којој је он бојама означио односну множину житеља по окружијама, — које би примљено с хвалом.

Бр. 41. Госп. председатељ Јов. Гавриловић писмено предлаже, да се чланак покојног Јована Миленковића „О србским рекама“, који је он још 1858 год. предао друштву србске словесности, прегледа и оцени, па ако је зато, да се у гласнику напечата, на које би решено: предати речени чланак, одсеку јестествословни наука на преглед и оцену.

Бр. 42. Секретар јавља, да је каси министерства просвете и црквени дјела платио суму од 291 гроша и 35 пара порезки, коју је ово министерство издало на рачун друштва србске словесности, за неисплаћене разне трошкове, по предатим му документима, — одобрава се.

Бр. 43. Секретар јавља, да је дао начинити за друштво по договору (види бр. 34) печат, резан у челику, кои покаже члановима одбора: одобрава се.

Бр. 44. Секретар јавља, да спедитер Павзанија Димитриадес подноси рачун од 1101 гроша чаршијског, за чињене трошкове око разашиљања књига по налогу друштва србске словесности, у годинама 1862 и 1863. а кои су досад неплаћени остали, а уједно прочита писмо истог госп. Димитриадеса на друштво управљено, с коим је речене рачуне спровео: на које би решено, да секретар исте рачуне прегледа, и ако се о њиовој уместности и исправности увери нека их исплати.

Бр. 45. Господ. председатељ Јов. Гавриловић предаје за гласник свој саставак „О србским патриарсима“, решено да се преда одсеку за науке историјске.

Бр. 46. Госп. Коста Бранковић, предаје своју беседу „о развитку велике школе“ као прилог за гласник друштва, решено, да се преда одсеку језикословни наука.

Бр. 47. Госп. Ник. Крстић, предаје свој чланак, „о битки под Београдом год. 1456.“ као прилог за гласник; решено, да се преда одсеку за науке историјске.

Бр. 48. Секретар подноси у име редовног члана друштва госп. Милана Милићевића чланак „О метеорским манастирима у Тесалији“ кои је овај превео из францускога љетописа: Revue archeologique, и жели да се прими као прилог за гласник; решено, да се преда на преглед и оцену одсеку за науке историјске.

Бр. 49. Госп. Панта Срећковић, редовни члан друштва подноси преко господина Николе Крстића као прилог за гласник чланак: „Св. Димитрије и Солунски

Словени“ кои је он са руског од епископа Филарета превео; решено да се преда одсеку за науке историјске.

Прочитано и подписано у седници одбора држаној д. 8. Марта 1865 год. у Београду.

II. Засједаније одсека за државне и историјске науке држано дана 25. Фебруара, 1865 године. Под председатељством г. Н. Крстића а у присуству гг. редовни чланова: Ј. Гавриловића, Ј. Шафарика, М. Петронијевића, Д. Голубовића, М. Милићевића и П. Срећковића.

Чл. 1. Пошто се прочита протокол првог заседанија, редовни чланови: гг. Ј. Гавриловић и М. Милићевић, одређени од стране одсека, да превод г. редовног члана Ј. Шафарика, са старочешког језика на србски под насловом „Турска историја од некога Србина Мијаила Константиновића и пр.“ прегледа, подносе своје мњеније: да је дело по свом садржају и успјешном преводу вредно да се у гласнику печата; а преводиоцу да се изда највећа награда, што се за преводе даје;

решено: да се речено дјело у гласнику печата, и да се преводиоцу највиша за преводе одређена награда изда.

Чл. 2. Редовни члан г. Ј. Шафарик преписао је из неког рукописа, кои је у народној библиотеци: „Живот краљице Јелене, жене србског цара Уроша I. великог“, узет у рукопис из „Родослова архиепископа Данила“; и подноси га одсеку, да се печата у гласнику.

Решено: да се овај препис у гласнику печата и сачинитељу по два дуката за сваки печатани табак издаду.

Чл. 3. Г. редовни члан М. Милићевић подноси одсеку свој превод с француског језика под именом: „Метеорски манастири у Тесалији“.

Решено: да редовни члан г. М. Петронијевић дело ово прегледа и позније одсек извјести, да ли је достојно по свом садржају, да се у дружтвеном органу печатати може.

Чл. 4. Г. редовни члан Ј. Гавриловић подноси одсеку свој спис о србским патријаршијама, из кога се до убеђења види, како су се православни архијереи непрекидно бринули не само да своју паству у православију већ и у народном бићу непоколебану одрже.

Решено: да речено дјело редовни члан, председатељ одсека, г. Н. Крстић прегледа и одсек извести, јели вредно да се средством гласника јавности преда.

Чл. 5. Г. редовни члан Н. Крстић подноси своје дело под насловом „Бој под Београдом у години 1456“, свршен с поразом Турака, да се у гласнику печата.

Решено: да се ово дело редовном члану г. П. Срећковићу на преглед преда, кои ће о њему у идућем заседанију реферирати, да ли заслужује, да се у гласнику печата.

Чл. 6. ГГ. редовни чланови: J. Шафарик и М. Милићевић, одређени у предидућем заседанију, држаном под 29. Новембра 1864. год., да прегледе предлог г. Милићевића, тичући се истраживања, срећивања и јавности предавања разни докумената, односећи се на србску историју и налазећи се како у приватним рукама, тако и у јавним местима, и да о том послу пространији програм сачине, — подносе свој дотични спис, усљед чега би

решено: 1.) да се првоо ни рукописи, кои се за сада у архиви друштвеној налазе, прегледе и оцјене које треба у гласнику печатати, те да се што пре јавности предаду;

2.) да се од стране друштва наше високо правителство замоли, да изволи допустити, да друштво може одредити неке своје чланове, да све земаљске архиве прегледају; и из њи оне документе препишу, кои су по нашу историју важни, како би се после јавности предати могли;

3.) да друштво позове приватна лица, која би имала какви за нову нашу историју важни писама, да такова друштву ил у оригиналу, ил у точним преписима пошљу; а и сваког, коме су догаћаи наше нове историје познати, да умоли и позове, да те догаћаје напише; и да то после друштву уступи.

Чл. 7. У свези са члан. 5. прошлог заседанија, односно предлога, и понуде ред. члана г. Гавриловића о томе, да се распише награда за спис: о Богумилима, црквеној секти у XIV и XV. вјеку у Босни владавшој,

би решено: да редовни чланови: гг. J. Гавриловић и J. Шафарик дотична питања за речени предмет формулирају, како ће се по том надлежни конкурс за дело расписати моћи.

III. Засједаније одсека за државне и историске науке, држано 7. Марта 1865 год. у Београду. Под председатељством г. Николе Крстића а у присутству редовни чланова: гг. Ј. Мариновића, Ј. Гавриловића, М. Милићевића, М. Петронијевића, Ј. Шафарика, К. Јовановића, П. Срећковића, Ф. Христића и Влад. Јакшића.

Бр. 1. Редовни члан г. П. Срећковић, сходно решењу усвојеном у последњем засједанију: реферира о дјелу г. Н. Крстића, под насловом „Бој под Београдом у години 1456." и вели да је по своме садржају вредно да се у гласнику печата између осталога и из узрока, што се из њега такође види, као што нам и сама народна казанија преповедају, да Ђурађ Бранковић, деспот србски, зато доцније у сајуз с Мађарима против Туракаступити није хтео, што се је бојао, да Мађари после прогнања Турака Србе на латинство неприморају.

Решено: Да се поменуто дјело, због користи одтуда по нашу књижевност проистичући у друштвеном гласнику печата а сачинитељу за сваки печатани табак по седам цес. дуката исплате.

Бр. 2. Редовни члан г. М. Петронијевић сходно закључењу прошле седнице вели да је прегледао дјело г. М. Милићевића под насловом „Метеорски монастири у Тесалији" и изјављује мњеније, да је оно како по своме садржају, у коме се нека важна лица из србски владајући династија тамо спомињу, добро, а и превод да је удесан, око кога се доста труда положити морало, и зато је вредно да на свет изиђе.

Решено: Да се дјело у друштвеном органу печата а г. преводчику награда највећа исплати, која се по уставу друштва за преводе даје.

Бр. 3. Редовни члан г. Никола Крстић, сходно закључењу учињеном у заседанију одсека држаном под 25. Февр. ове године, подноси своје известије о делу ред. члана г. Ј. Гавриловића под именом „О србским патријаршијама" а вели да је вредно, као што је поправљено и изнова допуњено, да се у гласнику печата.

Решено: да се сходно изјављеном мњенију г. референта у рјечи стојеће дјело печата у гласнику, а што се прописне књижевне награде тиче ову г. сачинитељ за себе нетражи, већ ју друштву за постижење даљи свои цјели уступа.

Бр. 4. Редовни члан г. П. Срећковић подноси одсјеку превод свој с рускога „Свети великомученик Димитрије и солунски Славени“ написао Филарет владика рижски, с мњенијем, да би цјелисходно било, да одсјек то дјело прими и у дружственом гласнику јавности преда.

Решено: Да се именовани превод по својој обштепознатој књижевној важности одма у гласнику печата, без да га когод предходно прегледати мора, а г. преводчику да се исплати највиша дружтвом одређена за преводе награда.

Бр. 5. Г. редов. члан и председатељ одсека Н. Крстић подноси спис г. Алимпија Богића чиновника у министерству внутрењи дјела под насловом „Опис врачарског среза у београдском окружију“ и вели да би добро било да га дружтво на свет изда, из узрока што је у њему топографично-физично стање реченог среза описано.

Решено: Да ред. члан г. М. Милићевић поднешено дјело проучи и одсеку потом јави, шта се из њега као неизлишни материјал за отечествени земљопис у гласнику печатати може.

IX. Седница, одбора србског ученог друштва, држана д. 8. Марта 1865. године. Присуствовали су: председатељ друштва г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. Коста Бранковић, Јос. Панчић, Ник. Крстић, и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол осме седнице одбора.

Бр. 50. Чланак госп. Алимпија Богића „Опис среза врачарског“ кои је овај господин поднео за гласник друштва још 26. Јануара, и кои је случајно изостао из протокола осме седнице одбора, предат је по решењу одбора, ради прегледа и оцене одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 51. Секретар јавља, да је по решењу одбора под бр. 44. прегледао рачуне спедитера Павзанија Димитриадеса, износеће 1101 грош чарш. и да се уверио о њиховој уместности, зато да ји је и исплатио, као што показана признаница сведочи; — решено: одобрава се исплата.

Бр. 52. Госп. Ђорђе Ћпрић управитељ гимназије крагујевачке, послао је друштву разне документе односеће се на историју Србије најновији времена, које му је предао као аманет господин Димић, на које би решено: да госп. Ник. Крстић сачини списак ови 55 комада документа, и после да га са својим известијем и са истим актама врати одбору, како би се о њима даље решити могло, кад се дозна шта је у њима.

Бр. 53. Госп. К. Бранковић јавља да је одсек за науке језикословне решио, да се беседа истог господина, коју је држао о светковини Св. Саве, 1864. године, „о развитку велике школе“, без сваког прегледања у гласнику печата, — а за награду није ништа решено из заборавности; -- на које би закључено, да се одбор саглашава са решењем одсека и усваја га, а за награду нека одсек накнадно јави своје мњеније овом одбору.

Бр. 54. Госп. Никола Крстић јавља, да је одсек за науке историјске закључио, да се превод Шафариков, „Љетопис турски од Мијајла Константиновића из Острвице“ печата у гласнику, а преводитељу да се да награда од 5 дуката цес. за печатани табак, на које би решено, да одбор то мишљење усваја и одобрава.

Бр. 55. Исто тако јавља господин Ник. Крст , да је одсек историјски закључио да се печатају угласни сљедујући чланци:

1. Шафариков препис „Житија краљице Јелене по цароставнику архијепископа Данила“, са објасњавајућим уводом од Шафарика, и да се награди са два дуката за печатани табак;

2. г. Милана Милићевића ред. члана овог друштва чланак: „О метеорским манастирима у Тесалији“ преведен са францускот, и да се награди са 5 дуката од печатаног табака;

3. Саставак госп. Јована Гавриловића „О србским патријарсима“ — за кои госп. сачинитељ нетражи никакву награду.

4. Чланак г. Панте Срећковића, редовн. члана овог друштва: „О св. Димитрији и о солунским Словенима“, преведен с руског, да се награди са 5 дуката за печатани табак.

5. Госп. Ник. Крстића чланак „Бој под Београдом 1456 год.“, и да се као оригинално списање награди

са 7 ⌗ за печатани табак. Које све одбор усвојава и одобрава.

Бр. 56. Г. Никола Крстић јавља, да је одсек историјски, по предлогу чланова Шафарика и Милићевића закључио, у смотрењу предложеног од члана М. Милићевића издавања историјски споменика србски:

1. да се они рукописи кои се налазе у архиви друштвеној прегледе и кои су за то у гласнику печатани што пре јавности предају.

2. да са од стране друштва наше високо правитељство замоли, да изволи допустити да друштво може преко свои неки чланова прегледати земаљске архиве, нарочито старије и из њи преписивати документе, кои су за нашу историју важни, како би се после са знањем владе јавности предавати могли.

3. да друштво позове приватна лица која имају важна за нашу историју писма, да такова друштву сaобште; а сваког ком су догађаи наше новије историје познати, да умоли, да те догађаје изпише, и друштву сaобшти; на које би решено: да одбор ово усвојава, и да се тако учини.

Бр. 57. Г. Ј. Панчић подноси у име дописног члана г. Мачаја чланак за гласник: „Опис округа књажевачког с картом“, решено: да се преда одсеку јестествословном на преглед и оцену.

Бр. 58. Г. Јос. Панчић предаје свој саставак: „о шафрану“ као прилог за гласник; упућује се одсеку јестествословном ради прегледа и оцене.

Бр. 59. Г. Јован Павловић преко секретара Шафарика подноси за гласник чланак „О школама и о школском учењу“ из енглеског по Адаму Смиту; решено: да се преда одсеку за науке моралне језикословне и литерарне на преглед и оцену.

Бр. 60. Г. М. Розен подноси као прилог за гласник преко секретара друштва чланак: „О кућевним средствима за лек“, за кои би решено: да се преда одсеку за науке јестествословне на преглед и оцену.

Бр. 61. Секретар јавља да су дошла за друштво сљедујућа дјела:

Од мљетачког друштва за науке: Atti del imp. reg. Istituto Veneto. Tomo IX. Serie 3. Disp. 10.

Од матице илирске у Загребу: Književnik za god. 1865 Knj. 1-ва.

Од уредничтва новина Дењ у Москви: за год. 1863. бројева 21. (испрекидано.)

Бр. 62. Секретар јавља да има довољно матерјала за гласник, на које би решено, да се печата без отлагања 1-ва свезка гласника србског ученог друштва: и то да се ставе напред: закони тичући се преустројења друштва, устројење његово и списак чланова његови; а на крају известије о седницама и о стању друштва, и библиографија србска за год. 1864.

Прочитано и подписано у седници д. 26. Марта 1865. год. у Београду.

X. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 26. Марта 1865. год. Присуствосали су гг. председатељ друштва Јован Гавриловић, чланови одбора: Коста Бранковић, Јос. Панчић, и Никола Крстић, и секретар Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол девете седнице одбора.

Бр. 63. Како ће италски народ у идућем месецу Мају тек. год. славити шесту столетну светковину за спомен свог највећег пјесника Данта Алиђиера, за коју светковину позвао је све поштоватеље овог великог будилца европске просвете, то је закључио одбор умолити у име овог друштва господина Вегецци-Рускалу, члана скупштине краљевства италског, да буде добар заступати ово друштво при реченој светковини, и изјавити осећања великог поштовања свију изображених Срба, према великом сину Италије.

Бр. 664. Госп. Никола Крстић предаје списак они писмени споменика нове србске историје, које је поклонио овом друштву госп. Теофил Димић управитељ основних школа сремских у Митровици; а којих има свега 55 комада; на које би решено, да се писмено захвали на овом дару госп. Димићу.

Бр. 65. Госп. Коста Бранковић јавља, да је одсек за науке моралне и језикословне прегледао чланак ред. члана Ђ. Малетића: „О песми о Страинићу бану“ и нашао је да се има печатати у гласнику друштва, а за

награду ништа није решио; које мишлење одсека одбор усвојава, а за награду нека одсек накнадно реши и предложи.

Бр. 66. Госп. Коста Бранковић јавља, да је одсек за науке моралне и филологиске нашао, да предати му на преглед чланак: „О школама и школском учењу“ неодговара намери овог друштва, у устројењу изреченој, зато да се неможе штампати у друштвеном гласнику, на које би решено, да се речени чланак врати сачинитељу.

Бр. 67. Госп. Јов. Павловић подноси преко секретара друшва чланак за гласник: „О раду“; којинека се преда на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 68. Секретар јавља да је дао резати друштвени печат у Бечу, који по рачуну кошта осам форинти аустр. вредности, на које би решено, да се рачун исплати.

Бр. 69. Секретар јавља да је друштво: „Verein für Erdkunde in Dresden“ послало овом друштву своје устројење, које би примљено с хвалом.

Бр. 70. Госп. Никола Крстић, члан одбора друштва јавља да одлази на дуже време из Београда у стране земље, зато предлаже да одбор изабере најстаријег члана одсека за науке историјске и државне, да га за време отсуствовања заступа у председничтву тога одсека и у седницама одбора; на које би решено, да се за заменика изабере госп. Филип Христић, и да му се то писмено јави.

Прочитано и подписано у седници 11-тој д. 29. Маја 1865 год. у Београду.

Сједница одсека за науке моралне језикословне и литерарне, држана 27. Маја 1865. год. Присутствовали су гг.: архимандрити Сава и Евгеније, К. Цукић, Ђ. Малетић, Матија Бан, Л. П. Ненадовић, и К. Бранковић као предсједник.

Узето је у решавање колика награда да се изда за беседу коју је г. К. Бранковић ректор вел. школе говорио на св. Саву 1864. год. о развитку вел. школе, и би решено: